

FOLIA
URALICA
DEBRECENIENSIA
15.

DEBRECEN

2008

A DEBRECENI EGYETEM
FINNUGOR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉKÉNEK
KIADVÁNYAI

Szerkesztette:

Keresztes László
Petteri Laihonen
Maticsák Sándor

Szerkesztőbizottság:

Csúcs Sándor (Budapest)
Riho Grünthal (Helsinki)
Lars-Gunnar Larsson (Uppsala)
Harri Mantila (Oulu)
Tõnu Seilenthal (Tartu)
Eberhard Winkler (Göttingen)

ISSN 0239-1953

Felelős kiadó: Fésüs László
Technikai szerkesztő: Petteri Laihonen

Készült a Debreceni Egyetem Könyvtárának
sokszorosító üzemében.
Terjedelem: 16 (A/5) ív

A réntartás terminológiájáról: a rén agancs szerinti elnevezései a norvéglapban és a finnben

FALK Nóra

A magyar *agancs* szó alig múlt százötven éves, nyelvünk csupán a nyelvújítás óta különbözteti meg a szarvat és az agancsot. Az 1845-től adatolható *agancs* szavunk az *ág* főnév *-ancs* névszóképzős származéka. A korábbi *ágas szarv* kifejezést kiszorította a használatból, a *szarv* azonban sokak számára továbbra is szinonimája maradt – sajnálatos módon még a nemrégiben megjelent *Értelmező szótár* + (Eöry 2007) szerzői számára is. Igaz, a szarv és az agancs között nem az az egyetlen különbség, hogy ez utóbbi ágas-bogas; a lényegi eltérés abban van, hogy míg a szarv szaru-, addig az agancs csontalapú képződmény – ennek számos következményével együtt. A fent említett szótár szerint a szarv 'páros szaruképződmény', az agancs pedig 'hím szarvasok fején található többágú szarvféle'. Ez utóbbi definíció éppen a rénszarvast hagyja figyelmen kívül, hiszen ez az egyetlen szarvasfaj, melynek nőstényei is növesztenek agancsot. (Falk 2008: 175–179.)

Az alapvető különbség tehát a szarv és az agancs között a következő: az üreges szarv a koponyával összenőtt szarvcsapból és az azt körülölelő szaruhüvelyből áll, mely alapjánál folyamatosan nő, míg a csontalapú, tömör agancsot a szarvasfélék évente levetik, majd újra növesztik. (Vö. www.kislexikon.hu/agancs.)

A lappok lakta területeken két alfaj fordul elő, a hegyi vagy vad rénszarvas (*Rangifer tarandus tarandus*) és a finn erdei rénszarvas (*Rangifer tarandus fennicus*). A rénszarvasnak nem szarva, hanem agancsa van, amit normál körülmények között a nyár folyamán növeszt, és különböző tényezők függvényében az őstől tavaszig terjedő időszakban lehullat (T. I. Itkonen 1948: 97–100). Az eredendően agancs nélküli rén ritka; ez szinte kizárólag a nőstények körében fordul elő. Az agancs nélküli hím szerencsétlenséget hoz a gazdájának.

A hímeknél már februárban vagy márciusban, a herélt hímeknél márciusban vagy áprilisban, a terméketlen nőstényeknél március végén, míg a termé-

keny nösténynél csak június végén kezd dudorodni a rózsató, melyből aztán az új agancs kifejlődik. Az agancs kezdetben csak egy csontcsap. Azt a homlokcsapot, amelyről az agancs nő ki, rózsatónek, míg az agancsnak a rózsatóvön ülő tüskés részét rózsának nevezzük. Az újonnan növvő agancs puha, gyenge, s egy dúsan erezett bőrréteg fedí (ez az ún. háncs, lpN *námmi*); ezen keresztül jutnak a tápanyagok az agancs csúcsába, ahol a tulajdonképpeni növekedés történik. A rén hátsó lábán mirigyek találhatók, ezek váladékéval áprilistól június közepéig kenegeti a növésben lévő agancsát. Egyes megfigyelések szerint, ha a rén egyik lába sérült és nem tudja az agancsához emelni, akkor az azonos oldali agancsa kisebbre nő, mint az egészséges lába oldalán lévő. A növekedés alatt az agancsok érzékenyek, vérrel teltek, ebből adódóan a szúnyogok és egyéb vérszívók kedvelt csemegéi. Ha az agancs megsérül, le- vagy eltörik, a rén annyi vért veszíthet, hogy akár el is pusztulhat. Ilyen esetekben egykor jól bevált gyógymód volt, ha a törött agancságra rénszört tömködtek, vagy ha kátrányos ronggyal tekerték körbe.

Egy fél-egyéves réznek általában még nincs agancsa, ha mégis van, akkor az egyágú, pálcikaszerű. Egy másfél-kétéves réznek már hosszabb, két ágú agancsa (lpN *sárgi*) nő: ekkor már megjelennek a főágakból lefelé növvő szemágak (lpN *ovdagiehta*) is. Egy nösténynek 3½-4 éves koráig, egy hímnak 4½-5 éves koráig évről évre egyre nagyobb és több elágazású agancsa nő, ezután viszont már nem nő nagyobbra: az agancsa minden évben egyforma méretű és formájú lesz. A rén 13. életévétől viszont egyre kisebb agancsot növeszt. Egyes példányok eredendően kis agancsúak, még ha egyébként egészségesek is. Ugyanakkor a gyenge, csenevész (illetve – ahogyan már említettük – az igen öreg) rének agancsai általában kis méretűek.

Az új agancs augusztusra éri el végleges méretét, a nöstényeké valamivel később, mint a hímeké. Ekkor az agancsot fedő bőr elszárad. A hímek szeptember elejéig le is dörzsölik agancsukról a bőrt, majd ezt követően néhány hét alatt – fák törzséhez dörzsölve – tovább „fényesítik” fejküket, hogy a párzás idején teljes díszben pompázhassanak. A nöstények valamivel később szabadulnak meg az agancsukat borító bőrtől, a herélt hímek pedig csak októberben vagy annál is később. Előfordul, hogy még tavasszal is bőrdarabok lógnak egy-egy rén agancsáról.

Az agancsok minden évben bizonyos időben lehullanak. Ilyenkor az agancs tövével egyfajta váladék termelődik, ami az agancsot mintegy átáztatja, fokozatosan megpuhítja, a leválási helynél lebomlik a csontállomány, így az könnyen leválik. Egy négy éves vagy annál idősebb hím már novemberben vagy december elején, egy herélt hím általában február-március körül, a terméketlen nöstények legkésőbb áprilisban, míg a termékenyek csupán a bor-

jadzás után 5–7 nappal, májusban hullajtják el agancsaikat. Néhány nap múlva a rózsatón újra megjelenik a bőr, és elkezd nőni az új agancs. (Úgy tartják, hogy ha egy tehén borjadzás előtt elhullajtja az agancsát, akkor a borja halva születik.) A magas életkort elérő rén agancsa általában kicsi, pálcikaszerű, és már nem dörzsöli le. A legelésben, illetve a zuzmó hó alól való kiásásában a rént akadályozó szemágakat le szokták vágni a gazdák. A rosszul herélt, ezért agresszív hímek, valamint a pázrás idején gyakran megvaduló, egymásra és az emberekre is veszélyt jelentő bikák agancsát szintén lefűrészelik.

A rén agancsának két fő ága (lpN *ies-čoarvi*) van, egy jobb és egy bal oldali. Az agancs ágai közül a legalsók, általában lefelé tekintők a szemágak, a fölfelé tekintők a villaágak, a középsők pedig az úgynevezett középágak. A rénszarvas – s hasonlóképpen a dámszarvas – agancsainak csúcsa általában már a harmadik évben lapulni kezd s évről évre mind laposabb lesz, míg végre lapátformát ölt, hátsó szegélyén különböző számú és állású ágakkal. (Más szarvasfajok, illetve az őzek agancsai hengeresek, és legfeljebb három ágúakká nőnek; vö. www.kislexikon.hu/agancs.)

A rénszarvas agancsa nemcsak azért különleges, mert a tehenek is viselnek ilyen fejkét, hanem azért is, mert igen változatos, érdekes alakú lehet. Sok rénszarvasnál előfordul például, hogy az agancs egyik ága, a szemág lapátszerűen előremered. Az is gyakori, hogy a koronát alkotó ágak alatt az agancs hosszú szakaszon nem ágazik el, így a korona egyfajta nyélen ül. Az agancsok természetesen lehetnek rendkívüli méretűek is. Ha például egy hím a szokásosnál később herélnek (ezt általában a rén harmadik, negyedik életévében teszik), akkor annak nagy, díszes agancskoronája nő. Egy-egy korona szélessége 85 cm is lehet, az ágak száma pedig egy főágon elérheti a 14-et is.

A füljelek mellett éppen az agancs a rén legfontosabb ismertetőjele. Egy réntartó gazda egy-egy agancs láttán még messzebből felismeri az állatát, mint annak füljele alapján, ezért fontos számára a minél hatékonyabb, ugyanakkor minél gazdaságosabb szakszókincs. A réntartáshoz kapcsolódó lapp nómenklatúra gazdagsága és célszerűsége köztudott. Már egy kizárólag a rének bizonyos szempontok (kor, nem, viselkedésbéli és testi jellegzetességek mint szín, agancs mérete és alakja, testfelépítés stb.) szerint való elnevezéseire irányuló vizsgálat során is megdöbbenően pontos terminológiára lelünk. A szókincsnek ez a precizitása a lappok életében nélkülözhetetlen, és az a törekvése, hogy egy fogalmat egyetlen terminussal legyen képes jelölni, az ideális nyelvi kommunikáció irányába mutat. Természetesen a különböző kultúrák (...) fogalmi rendszereiben vannak eltérések. Ennek szélsőséges példái az úgynevezett nyelvi reáliák (nonekvivalens lexémák, azaz lefordít-

hatatlan elemek), amelyekben egy adott kultúrközösség sajátos ismeretanyaga fejeződik ki. (Falk 2008: 175–179.)

A következőkben e terminológiából kívánok ízelítőt adni, a lapp (lpN) szavak (Eira 1994: 124–151) sorát finn (fi) példákkal (Tiesmaa 1965: 57–101) kiegészítve. Az itt következő terminusok az agancsra és az azt viselő rénre egyaránt vonatkoznak. Gyakori összetételi utótag a lpN *čoarvi* 'agancs' ~ fi. *sarvi* 'ua.' és a lpN *oaivi* 'fej' ~ fi. *pää* 'ua.' (Az agancs különböző formáira l. Nielsen–Nesheim 1956: 97–105.)

Az agancs meglétére vagy hiányára utaló elnevezések:

lpN *ápmil* 'egyszarvú réntehén'.

lpN *ástančoarvi* 'rén, amelynek nem fejlődött ki az agancsa' (tkp. 'sorvadt agancs') < *ástat* 'elsorvad'.

lpN *čoarvelahkki* 'félagancsú rén' < *čoarvi* 'agancs' + *lahkki* 'rész, részlet, darab'. Azonos jelentésű finn összetételek: *katkosarvi* (*katko* 'törés'), *poikkisarvi* (*poikki* 'szét, ketté'), *taittosarvi* (*taitto* 'törés').

lpN *čoarvetbealli* 'az egyik oldali agancs ép, a másik leesett' < *bealli* 'fél, fele valaminek'. Ennek tükörfordítása a finn *sarvipuoli* 'ua' összetétel (*sarvi* 'agancs' + *puoli* 'fél, fele valaminek').

lpN *goalla, goallá* 'agancs nélküli réntehén'. Ennek finn átvétele a *kolla* 'ua' < skandináv jövevényszó (SSA I/391).

lpN *nulpu, nulppo* 'rén, amely elejtette az agancsát' < lpN *nulpet* '(rén) elejti az agancsát'. Ennek finn átvétele a *nulppi, nulppo, nupo, nuppa, nuuppo* 'ua'. A fi. *luonnonnulppo, luonnonnuppa* 'agancsot sosem növesztő rén' összetételek előtagja a *luonto* 'természet' főnév. Az utótag < lpN (SSA II/237).

– A következő szó lapp előzményére nem találtam adatot: fi *rupipää* 'egészen fiatal vagy nagyon öreg rén, ami csak rózsatövet növeszt' < fi *rupi* 'var, heg'.

Az agancs nagyságára utaló elnevezések:

lpN *čoarvai, čoarvái* 'feltűnően nagy agancsú rén' < *čoarvi* 'agancs' képzős származéka.

lpN *čoarvveheapmi* 'különösen kis agancsú rén' (tkp. 'agancs nélküli') < *čoarvi* 'agancs' fosztóképzős származéka.

Az agancsot alkotó ágak méretére, formájára, mennyiségére utaló elnevezések:

- lpN *barfi*, *bierfi* '(főleg hím) rén ágas-bogas aganccsal, az ágak hosszúak és egyenesek' (vö. lpN *lied̄bmečoarvi*)' < *barfi*, *bierfi* 'borzas, bozontos'. Azonos jelentésű finn összetételek: *käheräsarvi*, *kähräsarvi*, *kärhäsarvi* (*kähertää* 'hullámosít, bodrosít').
- lpN *biipočoarvi* 'rén(tehén) elágazás nélküli aganccsal' < *biipu* 'pipa, cső'. Finn megfelelői: *neulasarvi* (*neula* 'tű'), *piikkisarvi* (*piikki* 'tüske'), *pillisarvi* (*pilli* 'csövecske, síp'), *puikkosarvi* (*puikko* 'pálcika').
- lpN *ceakkočoarvi*, *ceakko-oaivi* 'agancs egyenesen felfelé meredő ágakkal' < *ceakko* 'függőleges'. Azonos jelentésű finn összetételek: *pystysarvi* (*pysty* 'függőleges'), *suorasarvi* (*suora* 'egyenes').
- lpN *čalačoarvi* 'rén fényesre dörzsölt aganccsal' < *čallat* 'agancsot ledörzsöl (rén)'. Ennek finn átvétele a *kelosarvi* 'ua.' (*kelo-* 'agancsot ledörzsöl'). További derivátumok: fi. *kelo*, *kelokas*, *kelokka*, *kelopää*, *kilo*, *kilokas*, *kilokka* (SSA I/341).
- lpN *čohkačoarvi*, *čohkaoivi* 'agancs kevés, vékony ággal' < *čohkat* 'vékonyít, élesít', *čohkka* 'csúcs, hegy'.
- lpN *dársi* 'kövér rén rövid ágú aganccsal' < *dársi* 'telt, termetes'. Azonos jelentésű a fi *pullukka* (tkp. 'gömböc').
- lpN *duolbačoarvi*, *duolbaoivi* 'alacsony agancs rövid, erősen előre görbülő ágakkal' < *duolbát* 'lapul, kisimul', *duolbat* 'lapos, sík'.
- lpN *fáhkaš*, *fáhkkačoarvi*, *fáhkkamohkat* 'agancs felfelé induló, majd előre hajló ágakkal' < *fáhkka* 'éles, hirtelen', *mohkat* < *mohkki* 'kanyar, ív'. Azonos jelentésű finn összetételek *sarvi* 'agancs' utótaggal: *kaarisarvi*, *kaartosarvi* (*kaari*, *kaarto* 'ív'), *pukinsarvi* (= *pukkuri*) (*pukki* 'bak'), *sankasarvi* (*sanka* 'félkör alakú fogó, fül'), *sirppisarvi* (*sirppi* 'sarló').
- lpN *gáiccačoarvi* 'réntehén különösen hátrahajló aganccsal (majdnem úgy, mint egy kecske szarva)' < *gáica* 'kecske' + *čoarvi* 'agancs'.
- lpN *giellanoaivi* 'agancs egymás felé hajló, majdnem összeérő ágakkal' < *giella* 'hurok, csapda'. Azonos jelentésű finn összetételek: *ansasarvi* (*ansa* 'hurok, csapda'), *ristisarvi* (*risti* 'kereszt'), vö. lpN *ruossačoarvi*.
- lpN *goasohasčoarvedahkki* 'hím rén a negyedik évében, amikor már az öt éves réntre jellemző agancsát növeszti' < *goasohas* '4½–5 éves hím' + *čoarvi* 'agancs' + *dahkki* 'csináló' (< *dahkat* 'csinál').
- lpN *gottodasčoarvedahkki*, *gottasčoarvedahkki* 'hím rén a harmadik évében, amikor már a négy éves réntre jellemző agancsát növeszti' < *gottas*, *gottos* '3½–4 éves hím' + *čoarvi* 'agancs' + *dahkki* 'csináló' (< *dahkat* 'csinál').

- lpN *govdačoarvi* 'agancs felül kiszélesedő ágakkal (kevésbé széles ágakkal, mint a *lieđbmečoarvi* esetén)' < *govda* 'széles'.
- lpN *guhkesčoarvi* 'agancs rendkívül hosszú ágakkal' < *guhkes* 'hosszú'.
- lpN *láibmečoarvi* 'agancs ki- és lefelé növvő ágakkal' < *láibmat* 'süllyed, süpped, nyomódik'.
- lpN *leanzi* 'agancs kétfelé, oldalra hajló ágakkal' < *leanze-* 'kétfelé álló' (< *leanzát* 'kétfelé, oldalra áll'). Azonos jelentésű finn összetétel *sarvi* 'agancs' utótaggal: *hajasarvi* (*haja-* 'szétálló'), *lamasarvi*.
- lpN *lieđbmečoarvi*, *lieđbmi* 'agancs kiszélesedő, egymáshoz közel növvő ágakkal' (vö. *govdačoarvi*) < *lieđbmi* 'lapát'.
- lpN *molssačoarvi* 'az egyik oldali agancs nagyobb és más formájú, mint a másik' < *molssa-* 'aszimmetrikus' (< *molsut* 'vált').
- lpN *nábarčoarvi*, *nábárčoarvi* 'agancs csavart végű ágakkal (általában nőstény)' < *nábar* 'fűrő' < skandináv (SSA II/211). Azonos jelentésű finn összetétel: *kairasarvi* (*kaira* 'fűrő').
- lpN *námmečoarvi* 'agancs, amelyről a rén még nem dörzsölte le a bőrt' < *námmi* 'háncs, az újonnan növvő agancsot fedő bőr' > fi. nyj. *naama* 'ua.' (SSA II/200). Azonos jelentésű finn összetételek: *karvasarvi* (*karva* 'szőr'), *naavasarvi* (*naava* 'szakállas zuzmó'), *nahkasarvi* (*nahka* '(prémes) bőr'), *samettisarvi* (*sametti* 'bársony'), *tuppisarvi* (*tuppi* 'burok, tok'), *villasarvi* (*villa* 'gyapjú').
- lpN *riekkesčoarvi* 'agancs ívesen előre hajló ágakkal' < *riekkis* 'kör, kerék'. Azonos jelentésű finn összetétel: *rengaspää* (*rengas* 'kör, kerék').
- lpN *rožoaivi* 'agancs egymáshoz igen közel álló ágakkal' < *rožas* 'keskeny, szűk'. Azonos jelentésű finn összetételek: *kaitasarvi* (*kaita* 'keskeny, szűk, szoros'), *kapeasarvi* (*kapea* 'keskeny').
- lpN *ruossačoarvi* 'agancs egymás felé hajló, majdnem összeérő ágakkal' < *ruossa* 'kereszt', vö. *giellanoaivi*.
- lpN *sággi* 'agancs nagyon kevés elágazással vagy ág nélkül' < *sággi* 'pálca, rudacska'. Ennek átvétele a fi.nyj. *saakki* 'ua'. (SKES IV/934).
- lpN *spoađđa*, *spoađđočoarvi* 'agancs lapátszerűen kiszélesedő ágakkal' < *spoađđu* 'kis (kenyér)lapát'. Ennek tükörfordítása a fi. *lapasarvi* (*lapa* 'lapocka; (evező)lapát'). Azonos jelentésű finn összetételek még: *hirvisarvi* (*hirvi* 'jávorszarvas'), *kampasarvi* (*kampa* 'fésű'), *kilpisarvi* (*kilpi* 'pajzs'), *lappusarvi* (*lappu* '(papír)lap').
- lpN *skierreoaiivi* 'alacsony, rövid ágú agancs' < *skierra* 'törpenyír'.
- lpN *skohtal* 'csúnya agancsú réntehén' < *skohtal* 'lepényhalfogó szigony, dárda'.
- lpN *skuitta* 'csúnya, hátrahajló agancsú rén(tehén)' < *skuittas* 'kiálló'.

- lpN *snogoaiivi, snohkkečoarvi, snohkkeoaiivi* 'rén előre hajló aganccsal' < *snogas* 'előre hajló'.
- lpN *snuggoaiivi* 'agancs rendkívül előre hajló (jobban, mint a *snogoaiivi* esetén) ágakkal' < *snuggat* 'szimatol; lop, csen'.
- lpN *snuibačoarvi, snuibaaoaiivi* 'agancs előre hajló ágakkal' < *snuiba* 'simléder'.
- lpN *snuvr'oaivi* 'agancs előre és lefelé hajló ágakkal'. Azonos jelentésű finn összetétel: *koukkusarvi* (*koukku* 'kampó, horog').
- lpN *spahči* 'agancs egyenes, hosszú ágakkal' < *spahčat* 'billeg, reszket'. Azonos jelentésű finn összetétel: *tutinasarvi* (*tutina* 'reszketés, remegés, billegés').
- lpN *stáipečoarvi, stáipi* 'agancs egyenesen felfelé meredő, hosszú ágakkal' < *stáipi* 'túl hosszú'.
- lpN *varitčoarvedahkki* 'egyéves hím rén, amikor már a másfél éves rénre jellemző agancsát növeszti' < *varit* 'másfél éves hím' + *čoarvi* 'agancs' + *dahkki* 'csináló' (< *dahkat* 'csinál').
- lpN *veaidnečoarvi* 'az agancs egyik ága annyira ráhajlik egy másik ágára, hogy felsérti azt' < *veaidni* 'sérülés, sérült'.
- lpN *vinjočoarvi, vinjučoarvi* 'agancs, aminek az egyik ága előre, a másik hátrafelé hajlik' < *vinjo-*, *vinju-* 'ferde, csalé'. Ennek megfelelője a fi. *vinosarvi* (*vinno* 'ferde, dölt'). Azonos jelentésű finn összetételek: *kierosarvi* 'agancs, aminek az egyik ága görbe, a másik egyenes' (< *kiero* 'ferde'), *vääräsarvi* (*väärä* 'görbe, ferde').
- lpN *vuobisčoarvedahkki* 'hím rén a második évében, amikor már a három éves rénre jellemző agancsát növeszti' < *vuobis* '3 éves hím' + *čoarvi* 'agancs' + *dahkki* 'csináló' (< *dahkat* 'csinál').

A következő szavak lapp előzményeire nem találtam adatot:

- fi *haarasarvi* 'nagy, sok ágú, szabályos formájú, koronaszerű agancs' < *haara* 'ág, elágazás'. Azonos jelentésű és utótagú összetételek még: *kaunis-sarvi* (*kaunis* 'szép'), *komeasarvi, koreasarvi* (*komea, korea* 'pompázatos, ékes'), *kruunupää* (*kruunu* 'korona'), *laajasarvi* (*laaja* 'széles, terjedelmes'), *sakeasarvi* (*sakea* 'sűrű, vastag, vaskos'), *suurisarvi* (*suuri* 'nagy'), *tiheäsarvi, tihukka, tihunen, tihuri* (*tiheä* 'sűrű, tömött').
- fi *hankosarvi* 'agancs villaszerű ágakkal' < *hanko* 'villa'.
- fi *hienosarvi* 'agancs vékony ágakkal' < *hieno* 'vékony, finom'. Azonos jelentésű és utótagú összetételek a finnben: *hoikkasarvi* (*hoikka* 'vékony, keskeny'), *ohutsarvi* (*ohut* 'vékony').

fi *kovasarvi* 'az agancsát fényesre dörzsölt rén' < *kova* 'kemény'. Azonos jelentésű és utótagú összetételek a finnben: *palosarvi* (= *palopää*) (*palo* 'ragyogás, fény'), *pihkasarvi* (*pihka* 'gyanta, mézga'), *pikisarvi* (*piki* 'szurok'), *tervasarvi* (*terva* 'kátrány').

fi *suppusarvi* 'agancs egymás felé hajló ágakkal' < *suppu* 'tölcsérszerű alakulat'.

fi *tökösarvi*, *töykkysarvi* 'agancs, melynek az ágai rögtön a tövüknél előre hajlanak' < *tökätä*, *töykätä* 'döf, lök, taszít'.

A fenti példák alapján elmondható, hogy a rén lapp (és finn) elnevezése utalhat az agancs meglétére vagy (részleges vagy teljes) hiányára, nagyságára, az azt alkotó ágak méretére, formájára, mennyiségére, és lehet tőszó, képzett szó vagy összetétel. Az itt bemutatott, a teljes nómenklatúrájának csupán töredékét reprezentáló norvég-lapp és finn terminusok morfológiai felépítését összevetve szembevetendő, hogy a finn rénelnevezések túlnyomó többsége összetétel, a tőszók pedig nagyrészt lappból való átvételek.

Irodalom

- Aikio, P.–Helle, T. 1985: Poronhoito – katsaus Lapinmaan perinteisen elinkeinon historiaan. In: Lappi 4. Saamelaisten ja suomalaisten maa. Karisto, Hämeenlinna. 189–208.
- Alaruikka, Y. 1964: Suomen porotalous. Paliskuntain yhdistys, Rovaniemi.
- Eira, N. I. 1994: Bohccuid luhtte – gulahallat ja ollášuhttit siidadoalu. DAT, Guovdageaidnu.
- Eöry, V. (főszerk.) 2007: Értelmező szótár +. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Falk, N. 2008: A rén elnevezései a magyarban. A rén megjelenése magyar szépirodalmi fordításokban. In: Ünnepi írások Bereczki Gábor tiszteletére. Szerk. Bereczki, A.–Csepregi, M.–Klima, L. Urálsztikai Tanulmányok 19. Budapest. (megjelenés előtt)
- Itkonen, T.I. 1948: Suomen lappalaiset vuoteen 1945. II. WSOY, Porvoo–Helsinki. 97–100.
- Kianto, I. 1994: Poro-kirja. Otava, Helsinki.
- Kurkela, P. 1978: Miten hoidan poroa. Lilja Ilona, Kemijärvi.
- Montonen, M. 1977: Poronhoitosanastoa. In: Suomen luonto 36. Suomen luonnonsuojeluliitto, Helsinki.

- Nielsen, K. 1932–38: Lappisk ordbok I-III. Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Oslo.
- Nielsen, K.–Nesheim, A. 1956: Lappisk ordbok IV. Systematisk del. Instituttet for sammanlignende kulturforskning, Oslo.
- Nieminen, M. 1994: Poro. Ruumiinrakenne ja elintoiminnat. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Kemi.
- Sammallahti, P. 1989: Sámi-suoma sátnegirji. Jorgaleaddji Oy, Ohcejohka.
- Sammallahti, P. 1993: Sámi-suoma-sámi sátnegirji. Girjegiisá Oy, Ohcejohka.
- Sammallahti, P. 2002: North Saami Resource Dictionary. Publications of the Giellagas Institute Vol. 1. Oulu.
- SSA = Kulonen, Ulla-Maija–Itkonen, E. (toim.) 1992–2000: Suomen sanojen alkuperä 1–3. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuslaitos.
- Tiesmaa, E. 1965: Suomalaista poronhoitosanastoa. Tornionlaakson vuosikirja. Tornio. 57–101.

*

Saami Reindeer Terminology: terms referring to horns in Northern-Saami and Finnish

The extensive reindeer herding demands an extended nomenclature. Among the reindeer herding peoples the Saamies have the most elaborated terminology. The nomenclature can be divided to groups on the grounds of age, sex, colour, size, condition and – last but not least – of horns. The possibilities of the nomenclature are almost countless. Reindeer with abnormal horns are always more conspicuous than others. The terminology is able to record even minor deviations (for example there is a different term for a reindeer which has only one antler and for one horns cut off or in another way has only one horn for the time being).

In Finnish there are much more compounds than in Saami, and the Finnish root-words are usually loans from Saami.

NÓRA FALK

Suomen kielen ekspressiivisten sanojen ominaispiirteitä

Vesa JARVA

1. Työn tavoitteet

Tässä artikkelissa tarkoitukseni on löytää sellaisia piirteitä, jotka ovat tyypillisiä suomen kielen ekspressiiviselle (deskriptiivis-onomatopoeettiselle) sanastolle. Työni lähtökohtana ovat ne ekspressiivisten sanojen piirteet, jotka olen luetellut väitöskirjassani (Jarva 2003: 69–88). Yksi näistä piirteistä on, että ekspressiiviset sanat esiintyvät koloratiivirakenteessa (mts. 76–77; ks. myös Rytönen 1937: 103): verbit siis muodostavat sellaisia rakenteita kuin *laulaa helkytteli* ja nominit sellaisia kuin *laulun helke*.

Tämän tutkimuksen aineistona ovat sellaiset verbit, jotka esiintyvät koloratiivirakenteessa Lauseopin arkistossa. Olemme käsitelleet aiemmin Lauseopin arkiston koloratiivirakenteita yhteisartikkelissa, jossa nimitimme verbejä koloratiiviverbeiksi („colorative verbs”, Jarva–Kytölä 2007: 237). Koloratiiviverbeillä on ekspressiivisille sanoille ominaisia piirteitä, mutta kaikki koloratiiviverbit eivät ole kiistattomasti ekspressiivisiä, vaan niitä voidaan käyttää eri rekistereissä eivätkä ne ole välttämättä tyylillisesti tunnusmerkisiä. Toisaalta niiden täytyy olla jollain lailla ainakin potentiaalisesti ekspressiivisiä. Täysin neutraalia denotatiivista verbiä ei voi hevillä käyttää koloratiivirakenteessa, esimerkiksi sellainen lause-esimerkki kuin *?minä sinne lumeen kaatua putosin* tuntuu lähes kielenvastaiselta. (Mts.)

Tässä työssä fokus ei ole rakenteessa, vaan koloratiivisissa verbeissä. Lähdän liikkeelle oletuksesta, että näitä verbejä voi pitää myös ekspressiivisinä. Oletan myös, että piirteet ovat sidoksissa toisiinsa, eli koloratiiviverbeillä on myös muita (oletettavasti) ekspressiivisille sanoille tyypillisiä piirteitä. Työn tavoitteena on löytää piirteitä, jotka ovat yhteisiä mahdollisimman monelle koloratiiviselle verbille, ja pohtia, voisiko niitä pitää yleisemminkin suomen kielen ekspressiivisille sanoille tyypillisinä tai jopa yleistää muiden kielten ekspressiivisiin sanoihin. (Muiden kuin suomen ja sen sukukielten

yhteydessä käytän „ekspressiivisen sanan” sijasta termiä „ideofoni”, jota esim. Voeltz–Kilian–Hatz (2001: 3) käyttävät toimittamassaan kokoelmassa.)

Todennäköistä on kuitenkin, että ehdottomia kriteereitä ekspressiivisyydelle ei ole, vaan piirteiden esiintyminen on vain probabilistista. Mitä useampia piirteitä tietyllä sanalla on, sitä todennäköisemmin (tai enemmän, mikäli ekspressiivisyyttä pidetään jatkumona) se on ekspressiivinen. On myös luultavaa, että piirteet ovat kielikohtaisia, eli niitä ei voi ainakaan sellaisinaan soveltaa muihin kieliin. Kenties jokin universaali ydin on silti löydettävissä.

2. Ekspressiivisten sanojen ja ideofonien ominaispiirteitä

Väitöskirjassani (Jarva 2003: 71–88) esitän, että suomen kielen ekspressiivisten sanojen ominaispiirteet voidaan jakaa semanttisiin, syntaktis-pragmaattisiin ja morfologis-fonologisiin piirteisiin. Ideofoneja käsittelevässä kirjallisuudessa on saatu samankaltaisia tuloksia.

2.1. Semanttiset piirteet

Suomen kielen ekspressiivisten sanojen semanttisia ominaispiirteitä (Jarva 2003: 71–76) ovat monimerkityksisyys ja -muotoisuus, onomatopoeettisuus, tarkoitteen normipoikkeama ja merkityksen tilannesidonaisuus. – Voeltz–Kilian–Hatz (2001: 2) toteavat, että semanttisesti eri kielten ideofonit ovat usein hyvin tunnusmerkkisiä. Sekä Childs (1994: 189) että Klamer (2001: 169), mainitsevat, että eri kielten ideofonit rikkovat periaatetta, jossa yhtä muotoa vastaa yksi merkitys. Onomatopoeettisuus yhdistetään usein ideofoneihin, mutta monet kirjoittajat korostavat että niillä on myös muita merkityksiä (Kilian–Hatz 2001: 157–158 ja Klamer 2001: 165 eri kielistä; Elders 2001: 105 mundangista, joka on atlanttinen kieli Keski-Afrikassa; Msimang–Poulos 2001: 238 zulusta, joka on bantukieli Etelä-Afrikassa). Normipoikkeamaan viittaavat esim. Klamer (2001: 166, 170), joka puhuu eri kielten ideofonien „negatiivisesta konnotaatiosta”, ja Samarin (2001: 331), jonka mukaan gbeyen (atlanttinen kieli Keski-Afrikassa) ideofonit merkitsevät sitä, että jotain ominaisuutta on enemmän tai vähemmän kuin olisi oletettavaa tai toivottavaa. Merkityksen tilannesidonaisuuteen viittaa mm. Schultze-Berndt (2001: 364), jonka mukaan jaminjungin (Luoteis-Australiassa) ideofonien tulkinta riippuu sekä kielellisestä että kielenulkoisesta kontekstista. Kilian–Hatzin (2001: 160) antaa kxoesta (khoisakieli Etelä-Afrikassa), esimerkkejä hyvin spesifeistä ideofoneista – ne kuvaavat vain tiettyä tilannetta. Watson (2001: 393) kutsuu monkhmeriläisten kielten (Kaakkois-Aasiassa) ideofoneja „äärimmäisiksi” hyponyymeiksi.

2.2. Syntaktis-pragmaattiset piirteet

Suomen kielen ekspressiivisten sanojen syntaktis-pragmaattisia piirteitä (Jarva 2003: 76–79) ovat koloratiivirakenne, predikatiivisuus, pronominaalien ja taipumattomien adjektiivien esiintyminen attribuutteina sekä samanalaisuuden nominin ja verbin esiintyminen samassa lauseessa. – Vaikka nämä piirteet ovatkin mitä ilmeisimmin kielikohtaisia tai rajoittuvat lähisukukielesiin, myös ideofoneja käytetään usein erityisessä syntaktisessa asemassa, tiettyssä rakenteessa tai tiettyjen sanojen kanssa. Yleistä on, että eri kielten ideofonit esiintyvät yhdessä sellaisen sanan kanssa, joka ilmaisee, että kyseessä on lainaus, tyylinvaihdos tai alisteinen lause, kuten ’sanoi’, ’niin kuin’ tai ’että’ (Voeltz–Kilian–Hatz 2001: 3 käyttävät termejä „verbum dicendi” ja „complementizer”). Kuten koloratiivikonstruktiossa, ideofonit esiintyvät usein enemmän tai vähemmän kiinteässä rakenteessa yhdessä neutraalien sanojen kanssa; tällöin tyypillisesti neutraali sana kantaa kieliopillisia elementtejä, kuten persoona- tai tempustaivutusta (Childs 1994: 187 eri kielistä; Amha 2001: 59–61 wolaittasta, joka on omoottinen kieli Etiopiassa; Nuckolls 2001: 276 ketšuausta Etelä-Amerikassa; Schultze–Berndt 2001: 360–367 jaminjungista).

2.3. Morfologis-fonologiset piirteet

Suomen kielen ekspressiivisten sanojen morfologis-fonologisia piirteitä (Jarva 2003: 79–88) ovat äänteellinen variaatio, suosikkijohtimet ja morfologiset kaavat ja äänneiden distribuutio.

Ideofonien äänteelliseen variaation ovat kiinnittäneet huomiota mm. Ameka (2001: 30–31 ewestä, joka on nigeriläis-kongolainen kieli Länsi-Afrikassa), Childs (2001: 69 eri kielistä), Maduka–Durunze (2001: 197–201 eri kielistä). Morfologisista piirteistä yleinen on reduplikaatio, jonka mainitsevat mm. Amha (2001: 50–53 wolaittasta), Msimang–Poulos (2001: 243–244 zulusta) ja Elders (2001: 98–99 mundangista). Erilaisia morfologisia kaavoja, kuten kanonisia tavurakenteita, ovat raportoineet mm. Ameka (2001: 30 ewestä), Amha (2001: 50 wolaittasta) ja Elders (2001: 98 mundangista). Myös äänneiden distribuutio on usein poikkeuksellinen: ideofoneissa esiintyy äänneitä, jotka ovat harvinaisia tai tuntemattomia muussa sanastossa (Alpher 2001: 9 yir-yorontista Koillis-Australiassa; Elders 2001: 99–100 mundangista; Schultze–Berndt 2001: 356–357 jaminjungista). Ideofonien fonotaktiset rajoitukset ovat usein väljempää kuin muussa sanastossa (Ameka 2001: 30 ewestä; Klamer 2001: 167 eri kielistä; Newman 2001: 252 hausasta).

3. Aineisto

Työni aineistona ovat siis periaatteessa kaikki verbit, jotka esiintyvät Lauseopin arkiston koloratiivirakenteissa finiittimuotoisina (tai mikäli kyseessä on kahden finiittiverbin liitto, sen jälkimmäisenä jäsenenä). Tutkimuksesamme (Jarva–Kytölä 2007) koloratiivirakenteita oli kaikkiaan 85, ja niissä esiintyi yhteensä 78 eri koloratiiviverbiä. Käytännön syistä rajaan kuitenkin tässä artikkelissa aineistoa niin, että tutkin vain verbejä, jotka esiintyvät (tai voisivat esiintyä) Suomen murteiden sanakirjan tähän asti ilmestyneissä seitsemässä osassa, ovat siis aakkosvälillä *a-konkelopuu*. Rajauksen syynä on se, että piirteiden tarkastelu vaatii laajan esimerkkiaineiston, joka on saatavissa kootusti vain SMS:ssa. Muiden sanojen osalta tutkimus pitäisi tehdä Suomen murteiden sana-arkistossa. Uskon kuitenkin, että kun aineistoon nyt jää 25 verbiä, siis vajaa kolmannes Lauseopin arkiston koloratiiviverbeistä, se on riittävä määrä johtopäätöksiä tekemiseen.

Aineistossa esiintyvät seuraavat verbit (lause-esimerkit ovat liitteessä 1 murteenmukaisina, tässä verbit on esitetty A-infinitiivissä ja yleiskielen mukaisessa asussa):

<i>haaskata</i>	<i>jumuta</i>
<i>helkytellä</i>	<i>jutkahtaa</i>
<i>hilata</i>	<i>jylkytellä</i>
<i>hintota</i>	<i>jyrähtää</i>
<i>hurauttaa</i>	<i>jykytellä</i>
<i>hutkia</i>	<i>jöynätellä</i>
<i>hylkytellä</i>	<i>kaanistaa</i>
<i>hympytellä</i>	<i>kahottaa</i>
<i>höräyttää</i>	<i>kalhuta</i>
<i>jonkuttaa</i>	<i>kavauttaa</i>
<i>jonottaa</i>	<i>kiikuttaa</i>
<i>julkkasta</i>	<i>kitkutella</i>
<i>jumpata</i>	

Yleiskielessä suuri osa näistä sanoista on tuntemattomia, ainakin jos kriteerinä käytetään esiintymistä sanakirjoissa. Nykysuomen sanakirja (NS) tuntee aineiston verbeistä puolet, eli 12. Tämän päivän kielenkäyttöä paremmin vastaava, joskin suppeampi Suomen kielen perussanakirja (PS) tuntee kymmenen: *haaskata, helkytellä, hilata, hurauttaa, hutkia, jonottaa, jumpata, jyrähtää, kiikuttaa ja kitkutella*. Lisäksi suurinta osaa niistäkin on käytetty aineistossa tavalla, jota PS:n merkityksenkuvaus ei tunne. Selvimmin ero nä-

kyy verbeissä *jonottaa* 'seisoa jonossa - -; odottaa saanti-, pääsy- tms. vuoroan' ja *jumpata* 'voimistella' (PS s.v. *jonottaa*, *jumpata*). Aineistossani vastaavat verbit esiintyvät seuraavissa lause-esimerkeissä:

- *verkol'l'een ku soutaa ni se, tullaj jonottaa sielä se haaki* (Rantasalmi)
- *käyrä jumpathim* [hevosten] *peräsä k- oli raskas kuorma* (Veteli)

Palaan näiden verbien semantiikkaan ja etymologiaan johtopäätösten yhteydessä. Aineiston 25 verbistä vain kaksi – *helkytellä* ja *kitkutella* – tunnetaan Suomen kielen perussanakirjassa samassa merkityksessä kuin Lauseopin arkiston koloratiivirakenteissa.

Suomen murteiden sanakirja (SMS) tuntee verbeistä 21, siis valtaosan: kokonaan tuntemattomia ovat vain *hintota*, *jonkuttaa*, *jöynätellä* ja *kaanistaa*. Yleensä verbit tunnetaan vastaavassa merkityksessä kuin Lauseopin arkiston koloratiivirakenteissa, joskin niillä voi olla myös muita merkityksiä. Verbeille *hympytellä* ja *jumuta* SMS ei anna merkitysenkuvausta ollenkaan.

Lähes jokaisesta aineiston verbistä, jonka SMS tuntee (poikkeuksena *jyrähtää*), se antaa lause-esimerkkejä myös koloratiivirakenteesta. Peräti 7 verbien kohdalla on merkitysenkuvauksen yhteydessä maininta, että se esiintyy „usein” tai „etenkin koloratiivirakenteissa”. Lisäksi muutamien muidenkin verbien lause-esimerkeistä valtaosa on koloratiivirakenteesta, ja verbistä *julkaista* SMS antaa vain kaksi esimerkkiä, joista kumpikin on koloratiivirakenteessa. Vaikka onkin ehkä kärjistettyä väittää, että olisi olemassa suoranaisia „koloratiivirakenneverbejä”, ainakin kasautumistendenssi on selvä.

Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että SMS ja LA tukevat toisiaan: suurin osa aineiston verbeistä esiintyy kummassakin lähteessä ja suurin piirtein samassa merkityksessä. (On huomattava, että LA ei ole ollut ainakaan systemaattisesti SMS:n aineslähteenä.) Ilmeistä on myös, että sanasto ei ole niin vakiintumatonta kuin joskus on ekspressiivisistä sanoista oletettu (palaan tähän kysymyksen päätännössä). Toisaalta SMS:n aineistopohja on niin laaja, että siinä esiintymättömiä sanoja voi hyvällä syyllä pitää, jos ei aivan satunnaisina, niin ainakin hyvin harvinaisina.

4. Piirreanalyysi

Tässä luvussa analysoin aineiston verbejä SMS:n perusteella ja etsin niistä piirteitä, jotka ovat oletettavasti tyypillisiä ekspressiivisille sanoille (vrt. luku 2). Käytännössä kaikkia luvussa 2 esitettyjä piirteitä ei ole mahdollista tutkia sanakirjaesiintymien perusteella, joten keskityn tässä vain tiettyihin piirteisiin. Semanttisia piirteitä ovat monimerkityksisyys ja -muotoisuus (4.1.) ja onomatopoeettisuus (4.2). Syntaktis-pragmaattisia piirteitä ovat nominaali-

nen koloratiivirakenne (4.3), predikatiivisuus (4.4) ja pronominaalien ja taipumattomien adjektiivien esiintyminen attribuutteina (4.5). Morfologis-fonologisista piirteistä tarkastelen kanta äänteelliseen variaatioon liittyvää piirrettä – ne ovat ensimmäisen tavun vokaalivaihtelu (4.6) ja yksittäiskonsonantin ja kons.yhtymän vaihtelu 1. ja 2. tavun rajalla (CVC- ~ CVCC-, 4.7) – sekä morfologisista kaavoista CVCise- ~ CVCAjA- verbejä ja niiden CVCinA-korrelaatteja (4.8; esim. *tutisee* ~ *tutajaa*, *tutina*).

Koska osa piirteistä on sellaisia, että ne voivat esiintyä vain nomineilla, tarkastelen niitä aineiston verbien lähisanojen osalta. Tällaisia piirteitä ovat nominaalinen koloratiivirakenne (4.3), predikatiivisuus (4.4) ja pronominaalien ja taipumattomien adjektiivien esiintyminen attribuutteina (4.5). „Lähisanan” käsite ei ole tietenkään ongelmaton (termin kriittistä tarkastelua Räisänen 1989). Selviä tapauksia ovat esim. *hutke* (vrt. *hutkia*), *hörö* (vrt. *höräyttää*) ja *jutkaus* (vrt. *jutkahtaa*). Niissä on tyypilliset deverbaalit johtimet, ja nominien ja verbien merkityskin on samantapainen. Toisaalta joidenkin aineiston verbien ja äänteellisesti läheisten nominien suhde on monitulkintaisempi, kuten *hylkinä* (vrt. *hylkytellä*), *jonkula* (vrt. *jonkuttaa*) ja *julku* (vrt. *julkkai*). Kaikissa tapauksissa olen laskenut lähisanoiksi vain ne nominin, joilla on selvä semanttinen yhteys aineistossa esiintyvään verbiin.

Lähisanat ovat hyvin yleisiä, koska ainoastaan viidellä aineiston verbillä ei ole SMS:ssa luonteivia nominaalisia lähisanoja (substantiiveja): ne ovat *hilata*, *hintota*, *hympytellä*, *jöynätellä* ja *kaanistaa*; lisäksi *haaskata*-verbi erottuu muista, koska sen lähisanat ovat lähinnä deverbaaleja johdoksia tai *haaska*-sanasta johdettuja: *haaskaus*, *haaske*, *haaskio*, *haasku* jne. Tämäkin on yksi osoitus ekspressiivisten sanojen monimuotoisuudesta.

4.1. Monimerkityksisyys ja -muotoisuus

Ensimmäinen analysoitava piirre on ekspressiivisten sanojen monimerkityksisyys ja -muotoisuus. Verbien osalta tämä tarkoittaa sitä, että samalla ekspressiivisellä verbillä voidaan kuvata eri tapahtumia tai olotiloja, toisaalta samaa tapahtumaa tai olotilaa voidaan kuvata usealla eri sanalla. (Jarva 2003: 71–72 ja siinä mainittu kirjallisuus.)

SMS:ssa monimerkityksisyys ja -muotoisuus ilmenee etupäässä kahdella tavalla. Ensinnäkin merkityksenkuvauksessa käytetään usein elatiivimuotoista selitettä, kuten *höräyttää* 1. ’(matalalla, römeällä äänellä) äännähtämisestä’, 2. ’ripeästä (huolimattomasta) tekemisestä’; *julkkai* ’kulkemisesta’, *kitkutella* 1. ’vaivalloisesta, hitaasta tekemisestä, menosta tms.’ Elatiivilla korostetaan sitä, että esimerkiksi *julkkai*-verbin merkitys ei ole täsmällisesti ’kulkea’, vaan sillä voi lisäksi olla muita merkityksiä tai merkitysvivah-

teita, se voi kuvata esimerkiksi erilaisia kulkemisen tapoja. Kyse on siis monimerkityksisyydestä.

Toinen silmiinpistävä piirre SMS:n merkityksenkuvauksissa on, että yhden ekspressiivisen sanan kuvauksessa käytetään muita ekspressiivisiä sanoja (tai itse asiassa ekspressiivisiltä vaikuttavia, koska ehdottomia kriteereitä ei ole). Näin on laita peräti 13:n verbin kohdalla: esimerkiksi *hutkia* 'lyödä, hakata, huimia, lämiä, huitoa, huiskia', *kahottaa* 2. 'töröttää, könöttää, kököttää, tohottaa tms.'; *kitkutella* 2. 'kihnutella, nytkytellä; kitisyttää'. Kyse on siis ekspressiivisten sanojen monimuotoisuudesta: niitä voidaan pitää toistensa synonyymeina.

Merkityksen ja muodon suhteen kompleksisuus ilmenee myös siten, että usein merkityksenkuvauksessa käytetään sekä elatiivimuotoista selitettä että muita ekspressiivisiä sanoja: *hurauttaa* 1. 'kovasta menosta, vauhdikkaasta liikkeestä tai tekemisestä: surauttaa, viuhauttaa, tärskäyttää, hulauttaa, kulauttaa tms.'; *jonottaa* 2. 'paikoillaan, toimettona olemisesta: jököttää, kököttää; kulkemisesta: köröttää'; *jutkahtaa*: 'lyhyestä, äkillisestä (äkkipysähdykseen päätyvästä) liikkeestä, toiminnasta tai sen aiheuttamasta äänestä: mätkähtää, nytkähtää, putkahtaa tms.' Kahdella verbillä (*hympytellä* ja *jumuta*) ei ole merkityksenkuvausta ollenkaan, vain lause-esimerkkejä. Tämä voidaan tulkita niin, että merkitys on olemassa vain tilannesidonnaisena. Toisaalta on myös mahdollista, että sanasta on niin vähän esimerkkejä, ettei sille voi abstrahoida merkitystä.

Yllättävää on, että monimerkityksisyys ei ainakaan tyypillisesti ilmene niin, että sanan merkityksenkuvauksessa olisi useita eri merkitysryhmiä. Eniten merkitysryhmiä on seuraavilla verbeillä: *haaskata* (8), *kiikuttaa* (6), *hilita* (5), *jumpata* (5) ja *helkytellä* (4). Valtaosalla verbeistä on vain yksi tai kaksi merkitysryhmää. Tämä voi johtua siitä, että merkitykset ovat niin häilyviä, ettei niitä voi jakaa ryhmiin, tai sitten merkityksen vaihtelu ei lopultaakaan ole kovin suurta, vaan kyse on ennemminkin vivahteista. Monista verbeistä on myös niin vähän lause-esimerkkejä, ettei niiden jaottelu merkitysryhmiin ole tarkoituksenmukaista.

4.2. Onomatopoeettisuus

Onomatopoeettisuutta on pidetty ekspressiivisten sanojen tyypillisenä piirteenä; silloinkin kun sana ei kuvaa varsinaisesti ääntä, sen taustalla on usein nähty onomatopoeettinen motivaatio (ks. Jarva 2003: 73 ja siinä mainittu kirjallisuus).

SMS:ssa vain kuudella verbillä merkityksenkuvaus on selvästi onomatopoeettinen, niin että siinä esiintyy sana ääni, äännähtää, nauraa tms.: näitä

ovat mm. *höräyttää* '1. (matalalla, römeällä äänellä) äännähtämisestä', *jonottaa* '3. yksitoikkoisella äänellä puhumisesta, laulamisesta, itkemisestä tms.', *kahottaa* '3. nauramisesta: hohottaa, hähättää'. *Höräyttää* ja *jonottaa* ovat onomatopoeettisia myös NS:n mukaan, lisäksi NS:ssa on merkitty myös verbi *hurauttaa* onomatopoeettiseksi, vaikka SMS:n merkityksenkuvaukset eivät tätä tue. Huomattava on myös, ettei aineiston koloratiivirakenteissa (ks. liite 1) ole kuin kaksi esimerkkiä, jossa rakenteella kuvataan selvästi ääntä:

- käki **kukkuuh helekyttel**, *kevväilä ja siellä ja linnut laolo nii* (Liperi)
- *joo ei mitääm muuta ko nauraa hörähytti* (Veteli)

4.3. Nominaalinen koloratiivirakenne

Kuten jo johdannossa on todettu, yksi tämän työn lähtökohdista on, että koloratiivirakenteen toinen jäsen on ekspressiivinen. Aineiston verbit esiintyvät luonnollisestikin koloratiivirakenteessa, koska se on ollut yksi aineiston keräämisen kriteereistä, ja valtaosassa tapauksista SMS antaa lisäesimerkkejä koloratiivirakenteesta. Tarkastelen tässä kuitenkin vielä sitä, miten yleisesti aineiston verbien rinnalla on nominaalisia lähisanoja, jotka esiintyvät nominaalisessa koloratiivirakenteessa.

Selviä tapauksia ovat mm. seuraavat: *puhheen helke* (vrt. *helkytellä*), *rapoomisen hutke* (vrt. *hutkia*) ja *naurun hörö* (vrt. *höräyttää*). Monitulkintaisempia ovat *miehen jonokki* (vrt. *jonottaa*), *nuaria miähen julkuja* (vrt. *julkaista*) ja *simmose äijjä jumpin kans* (vrt. *jumpata*). Kaikkiaan 11 aineiston verbillä on sellaisia nominaalisia lähisanoja, jotka esiintyvät nominaalisessa koloratiivirakenteessa.

4.4. Predikatiivisuus

Ekspressiivisten sanojen esiintyminen predikatiiveina on alun perin Maija Länsimäen (1987: 269–270) havainto, joka koskee ekspressiivisiä *in-* : *ime-* johdoksia. Se voidaan kuitenkin yleistää myös muihin ekspressiivisiin nomiineihin (Jarva 2003: 78).

Aineiston verbien lähisanojen predikatiivisuus on yleistä, tässä esitän vain joitakin esimerkkejä: *on se tyttöparka koko huraus* (vrt. *hurauttaa*), *se on niil laiska jono* (vrt. *jonottaa*), *olet sellain jumppi* (vrt. *jumpata*), *se ol jutkaus* (vrt. *jutkahtaa*), *on iso jytky tuo tukki* (vrt. *jykytellä*).

4.5. Pronominaalien ja taipumattomien adjektiivien esiintyminen attribuutteina

Predikatiivisuuden yhteydessä Länsimäki esittää (1987: 269–270; Jarva 2003: 78–79), että ekspressiiviset sanat saavat usein attribuuteikseen pronominaaleja (kuten *sellainen ~ semmoinen, tällainen ~ tämmöinen*) tai taipumattomia adjektiiveja (*aika, eri, koko*). Usein predikatiivisuus ja nämä attributit esiintyvät yhdessä, mutta eivät välttämättä.

Esimerkiksi seuraavilla sanoilla on attribuutteina pronominaaleja tai taipumattomia adjektiiveja: *semmonen helke* (vrt. *helkytellä*), *tuolasta vetelää hörröö* (vrt. *höräyttää*), *sellain laiska jonkki* (vrt. *jonkuttaa*), *tämmösen jyräkän* (vrt. *jyrähtää*); *se ol aika hutketta* (vrt. *hutkia*), *tämäpä on koko jonkula* (vrt. *jonkuttaa*), *ajeltiin kärrillä aika jyräkkee* (vrt. *jyrähtää*), *onhan ne koko kalhuja* (vrt. *kalhuta*).

4.6. Ensimmäisen tavun vokaalivaihtelu

Ensimmäisen tavun vokaalivaihtelu on kenties tunnetuin piirre, jota on pidetty ominaisena suomen kielen ekspressiiviselle sanastolle (ks. Jarva 2003: 79–82 ja siinä mainittu kirjallisuus). Ilmiö ei rajoitu vain suomeen ja sen sukukieleen, vaan vokaalivaihteluun on kiinnitetty huomiota monissa eri kielissä varsinkin silloin, kun vokaalin kvaliteetti liittyy äänen taajuuteen tai esiinnee kokoon (ns. taajuuskoodi, ks. Jarva 2003: 63, 73). Tämän artikkelin tavoitteiden kannalta tärkeintä on eri varianttien olemassolo, joten niiden merkityseroja ei käsitellä erikseen.

Koska SMS:n viimeisimmän osan hakusana on *konkelopuu*, aineistoni *k*-alkuisten sanojen vokaalivaihtelua ei voi määrittää SMS:n perusteella. Tässä alaluvussa keskitytään siis *h*- ja *j*-alkuisiin sanoihin, joita on 19. Niistä 15:llä on vähintään yksi vokaalivaihtelupari. Verbeistä muodostuu kuitenkin vain 13 vokaalivaihtelusarjaa, koska jo aineistossa on kaksi vokaalivaihteluparia: *helkytellä – hylkytellä ja hurauttaa – höräyttää*.

Peräti seitsemän vokaalivariantin sarjoja on kaksi:

hatkia – hitkiä – hotkia – hutkia – hytkiä – hätkiä – hötkiä
jalkkaista – jelkkaista – jolkkasta – julkkaista – jylkkäistä – jälkkäistä – jölkkäistä.

Kuuden variantin sarjoja ovat:

halkutella – helkytellä – hilkutella – hulkutella – hylkytellä – hölkytellä
jatkahtaa – jotkahtaa – jutkahtaa – jytkähtää – jätkähtää – jötkähtää
jonkuttaa (ei esiinny SMS:ssa) – jankuttaa – junkuttaa – jynkyttää – jänkyttää – jönkyttää.

Tällä perusteella vokaalivaihtelu on yleistä, ja on todennäköistä että myös *k*-alkuiset verbit muodostavat vastaavia sarjoja, jotka jäävät kuitenkin vielä SMS:n ulkopuolelle

4.7. Yksittäiskonsonantin ja kons.yhtymän vaihtelu 1. ja 2. tavun rajalla

Ensimmäisen tavun vokaalivaihtelun lisäksi ekspressiivisten sanojen äänneasu vaihtelee muillakin tavoilla. Usein yksinäiskonsonantti ja konsonanttiyhtymä vaihtelevat 1. ja 2. tavun rajalla. Tyypillisesti konsonanttiyhtymässä on ensimmäisenä *h*, *l*, *r* tai *t*, jälkimmäisenä *k* tai *s*. (Jarva 2003: 82–83 ja siinä mainittu kirjallisuus).

Aineistossa on jo valmiiksi kaksi esimerkkiä tästä vaihtelusta: *jonottaa – jonkuttaa* ja *jumuta – jumputtaa*. Lisäksi voidaan muodostaa mm. seuraavia vaihtelusarjoja:

hur- ~ hurk- ~ hurn-: hurauttaa – hurkaa – hurkaista – hurnaista
hör- ~ hörk- ~ hörn- ~ hörp-: höräyttää – hörköttää – hörnöttää – hörpöttää
jyr- ~ jyrk-: jyrähtää – (jyrkähtää) – jyrkyttää
kah- ~ kahj- ~ kahk-: kahottaa – kahjottaa – (kahkottaa)

Tämä vaihtelu on usein vaikeampi määritellä kuin ensitavun vokaalivaihtelu, koska verbien loppuosa vaihtelee ja semanttinen variaatio on suurta; sulkuihin merkityt variantit ovatkin semanttisesti kyseenalaisia. Joka tapauksessa vaihtelua kiistatta esiintyy, ja se voi olla jopa yleisempää kuin ensimmäisen tavun vokaalivaihtelu. Varsinkin niillä aineiston verbeillä, joissa on konsonanttiyhtymä 1. ja 2. tavun rajalla (ne ovat siis tyyppiä *CVCC-*), on yleensä *CVC*-tyyppinen variantti: *helkytellä – helistä, hutkia – hutista, jylkytellä – jylistä, kitkutella – kitistä* jne. *CVC*-tyyppiä käsitellään vielä seuraavassa alaluvussa.

4.8. *CVCise- ~ CVCAja- ja CVCinA*

Ekspressiivisten sanojen yhteydessä on käytetty termiä „morfologinen kaava”, jolla tarkoitetaan sitä, että sanat muistuttavat toisiaan johdinainekseltaan ja tavarakenteeltaan (Länsimäki 1987: 259–265). Suomen ekspressiivisille sanoille tyypillinen kaava on verbivartalo *CVCise- ~ CVCAja-* (*tutisee ~ tutajaa*) ja sen nominikorrelaatti *CVCinA* (*tutina*). Tämä kaava on hyvin yleinen, sillä Eero Kiviniemen (1971: 24–25) aineistossa esiintyy peräti 410 *CVC-* (tai *VC-*)-tyyppistä „kantaa”; toisaalta mukana on hyvinkin satunnaista ainesta, eikä edes SMS tunne kaikkia Kiviniemen esittämiä kantoja (Jarva 2003: 85).

Aineistosta on ensinnäkin huomattava, että siinä ei ole yhtään *CVCise*-tyyppin verbejä: ei siis ole esimerkkejä sellaisista koloratiivirakenteista kuin vaikkapa **seistä hytisee* tai **puhua mutisee*. Tämä on kuitenkin ilmeinen satuma, sillä SMS:ta on helppo löytää vastaesimerkkejä. Esimerkiksi *hurista*-verbistä (vrt. aineiston *hurauttaa*) on SMS:ssa seuraavat lause-esimerkit: *hyvästi palloo hurissoo puut* (Maaninka) ja *vakittuisesti huris huasttook* 'hurisi puhua' (Kiihtelysvaara).

Vaikka aineistossa ei *CVCise*-verbejä olekaan, sen sijaan on hyvin tyyppilistä, että SMS:ssa on aineiston verbiä vastaava *CVCise*-verbi tai *CVCinA*-nomini (ks. esimerkkejä edellisen luvun lopusta). Tuntemattomia ovat ainoastaan **hinise-*, **hylise-*, **jonise-* ja **kavise-*. Verbeillä *haaskata*, *jöynätellä*, *kaanistaa* ja *kiikutella* ei voi olla suoranaisista vastinetta, koska *CVCise*-verbien ensimmäisessä tavussa on lyhyt vokaali. Lyhytvokaaliset *hasise-*, *kanina* ja *kikinä* kyllä esiintyvät SMS:ssa, mutta ne eivät ole välttämättä yhteydessä *haaskata*, *kaanistaa* ja *kiikuttaa*-verbeihin. Verbejä **jönistä* tai **jynistä* tai niiden nominikorrelaatteja, jotka voisivat olla jossain yhteydessä *jöynätellä*-verbiin, ei SMS:ssa ole.

5. Johtopäätökset

Eri piirteiden esiintyminen eri verbeillä on esitetty kootusti taulukossa liitteessä 2. Sen perusteella, kuinka monta piirrettä kullakin verbillä esiintyy, verbit voidaan jakaa kolmeen luokkaan:

- selvästi ekspressiivisiä: *hurauttaa*, *helkytellä*, *jutkahtaa*, *hutkia*, *höräyttää*, *jykytellä*, *jylkytellä*, *jumpata* ja *jyrähtää*; mahdollisesti myös *kiikutella* ja *kalhuta*, joiden 1. tavun vokaalivaihtelua ei voi SMS:n perusteella määrittää,
- jossain määrin ekspressiivisiä: *hylkytellä*, *kavauttaa*, *kahottaa*, *jonkuttaa*, *jumuta*, *hympytellä*, *kiikuttaa*, *hilata*,
- epäekspressiivisiä: *haaskata*, *hintota*, *jöynätellä*, *kaanistaa*.

Sanan esiintyminen koloratiivirakenteessa ei siis välttämättä tarkoita sitä, että se olisi muiden tarkasteltavien piirteiden suhteen ekspressiivinen; aineiston 25 verbistä neljä on kaikkien muiden piirteiden suhteen epäekspressiivisiä. Tulos ei ole yllättävä, sillä jo Ahti Rytönen (1937: 95–96, 103; Jarva 2003: 77) on esittänyt runsaasti esimerkkejä metaforaa lähenevästä koloratiivirakenteesta, jonka jäsenet eivät ole ainakaan tyyppillisesti ekspressiivisiä: tällaisia ovat esimerkiksi *syödä jauhaa* ja *kirveen kuokka*. Esimerkiksi *hilata*-verbiä, jolla on sängen vähän muita ekspressiivisiä piirteitä, ja ilmeisen eks-

pressiivistä *haaskata*-verbiä on käytetty aineistossa vastaavalla tavalla metaforisesti kuin mitä Rytkönen esittää:

- *minä männäh hilasin se? oja ylite* (Rautalamppi)
- *mut senkin ol lapset johonki haaskanneet viärä* (Vihti)
- *hirren pää maata pitkin tulla kynti* (Rytkönen 1937: 95).

Toisalta muut epäekspressiiviset verbit – *hintota*, *jöynätellä* ja *kaanistaa* – ovat sellaisia, että SMS ei niitä tunne. Ne ovat enemmän tai vähemmän satunnaisia muodosteita, joita ei voida vähäisen aineiston perusteella pitää sen enempää ekspressiivisinä kuin epäekspressiivisinäkään – ellei sitten juuri satunnaisuutta pidetä ekspressiivisille sanoille tyypillisenä piirteenä, onhan ekspressiivisiä sanoja pidetty 1900-luvun alkupuolella „mielivaltaisina” tai „tilapäisluonteisina” (Penttilä 1940: 247; Jarva 2003: 65). Tämän tutkimuksen valossa asia on kuitenkin juuri päinvastoin: monet aineiston selvästi ekspressiivistä sanoista, kuten *helkytellä*, ovat hyvin vakiintuneita ja tunnetaan myös yleiskielen sanakirjoissa.

Aineiston verbeistä kiinnostavat huomiota myös *jonottaa* ja *jumpata*, jotka ovat tämän analyysin mukaan selvästi ekspressiivisiä. Nehän tunnetaan myös yleiskielessä, missä niillä on aineiston verbeistä poikkeava neutraali merkitys. Nykykielen kannalta niitä voidaan pitää epäekspressiivisinä, vaikka *jumpata* onkin PS:n mukaan arkikielinen. Ilmeistä on kuitenkin, että ne ovat kehittyneet alunperin ekspressiivistä verbeistä. *Jonottaa*-verbin osalta tämän vahvistaa myös etymologinen sanakirja Suomen sanojen alkuperä (SSA), jonka mukaan *jono* ja *jonottaa* ovat „deskr[iptiivis]sävyisiä” ja nykymerkitys on yleistynyt 1920-luvulla (SSA s.v. *jono*). *Jumpata*-verbiä SSA ei mainitse.

Vaikka ekspressiivisyys ja etymologia eivät välttämättä ole sidoksissa siten, että ekspressiivisyyttä voisi pitää sanan etymologisena selityksenä (Jarva 2003: 92–93), SSA näyttäisi tukevan tässä tutkimuksessa saatuja tuloksia. Tosin valtaosa aineiston verbeistä on sellaisia, että SSA ei niitä tunne, mutta 10 verbiä se mainitsee. Näistä vain *haaskata*-verbillä on selvä „epäekspressiivinen” etymologia, sillä se yhdistetään *haja*-sanaan (SSA s.v. *haaskata*). *Hilata*-verbin ekspressiivisyyteen SSA ei ota kantaa, sillä sitä verrataan sanaan *hinata* ja todetaan, että alkuperä on epäselvä (SSA s.v. *hilata*, *hinata*). *Helkytellä*, *hurauttaa*, *hörähtää*, *jyrähtää* ja *kitkuttaa* ovat SSA:n mukaan onomatopoeettisia (s.v. *helkkyä*, *hurista*, *höristä*, *jyristä* ja *kitkutta*); tämä on sopusoinnussa SMS:n kanssa (ks. liite 2). *Hutkia* ja *kiikuttaa* ovat SMS:n mukaan (s.v. *hutkia*, *kiikku*) deskriptiivisiä.

Eri piirteiden esiintyminen eri verbeillä on esitetty kootusti liitteessä 2. Sillä perusteella, kuinka monella verbillä ne esiintyvät, piirteet voidaan asettaa seuraavaan järjestykseen:

- Yksittäiskonsonantin ja kons.yhtymän vaihtelu 1. ja 2. tavun rajalla esiintyy aineistossa 19 verbillä.
- *CVCise- CVCinA* esiintyy kiistattomasti aineiston 16 verbillä, rajatapauksia ovat lisäksi pitkävokaaliset *haaskata* ja *kaanistaa* ja *kiikuttaa*.
- Aineiston 16 verbin lähisanan attribuuttina esiintyy pronominaali tai taipumaton adjektiivi.
- Ensimmäisen tavun vokaalivaihtelu esiintyy niinkään aineiston 16 verbillä, lisäksi on todennäköistä että se esiintyy ainakin joillain *k*-alkuisista verbeistä.
- Aineiston 14 verbin merkityksenkuvauksessa on käytetty muita (oletettavasti) ekspressiivisiä verbejä.
- Aineiston 14 verbillä on elatiivimuotoinen merkityksenkuvaus: 'kulkeemisesta' jne.
- Aineiston 12 verbin lähisana esiintyy predikatiivina.
- Aineiston 11 verbin lähisana esiintyy nominaalisessa koloratiivirakenteessa.
- Onomatopoeettisia on 7 aineiston verbiä.

Ainoastaan yhdellä aineiston verbillä (*hurauttaa*) esiintyvät kaikki nämä piirteet, mutta yksikään piirre ei esiinny kaikilla verbeillä. Piirteiden ei siis voi sanoa olevan kovin selvästi sidoksissa toisiinsa. Toisaalta näyttää siltä, että 25 verbistä neljä on sellaisia, että vaikka ne esiintyvätkin koloratiivirakenteessa, niillä ei ole kiistatta mitään muuta ekspressiivisille sanoille ominaista piirrettä. Jos nämä verbit jätetään huomiotta, voidaan sanoa että neljä yleisintä piirrettä esiintyy n. 80 %:lla muista verbeistä. Näistä neljästä piirteestä kolme on morfologis-fonologisia (*CVC* ~ *CVCC*-vaihtelu, *CVCise-* ~ *CVCinA* ja ensimmäisen tavun vokaalivaihtelu), yksi syntaktis-pragmaattinen (pronominaalin tai taipumattoman adjektiivin esiintyminen lähisanan attribuuttina).

Onomatopoeettisuus jää listan häntäpäähän, mitä ei sinänsä voi pitää kovin yllättävänä, koska ekspressiivisten sanojen ja ideofonien yhteydessä on usein huomautettu siitä, että ne eivät ole pelkästään onomatopoeettisia. Onomatopoeettisuus lienee vain ekspressiivisten sanojen yksi ulottuvuus, ei määräävä eikä välttämättä myöskään alkuperäisin piirre. (Ks. Jarva 2003: 73–74.) Merkittävää on kuitenkin, että *CVCise-* ja *CVCinA*-korrelaateista huomattavan monet ovat onomatopoeettisia.

Tulosten arvioinnissa täytyy vielä ottaa huomioon, että eri piirteiden esiintyminen on määritelty sanakirjaesiintymien perusteella. Vaikka SMS perustuu-

kin suomen murteiden sana-arkistoon ja esimerkit on poimittu suoraan sieltä, sekä sanakirjan toimitusohjeet että yksittäisen toimittajan ratkaisut vaikuttavat mm. esimerkkien valintaan ja merkityksenkuvaukseen. Periaatteessa on mahdollista, että eri aakkosväleillä esimerkiksi elatiivimuotoisten merkityksenkuvausten tai toisten ekspressiivisten sanojen käyttö vaihtelee. Harvinaisimmista sanoista esimerkkejä on taas niin vähän, että luotettavia johtopäätöksiä on vaikea tehdä ja sattumakin vaikuttaa tuloksiin. Näihin ongelmiin voisi saada lisävalaisua, jos sanakirjan asemesta aineisto kerättäisiin suoraan sana-arkistosta. Silloin olisi mahdollista myös tutkia sanoja koko aakkosväliltä, mikä laajentaisi aineistoa. Toisaalta sanakirja on ilmeisen edustava otos arkistosta, joten itse arkiston käyttäminen ei välttämättä muuttaisi tuloksia paljoakaan.

Tarkasteltavat piireet ovat myös osittain toisistaan johdettavissa: esimerkiksi silloin kun *CVCC*-tyyppisillä verbillä (kuten *hutkia*) on *CVCinA*-korrelaatti (*hutise-*), sillä on automaattisesti myös *CVC ~ CVCC*-vaihtelu (*hut- ~ hutk-*). Jos verbille ei taas löydy yhtään nominaalisia lähisanoja, yhdeksästä piirteestä kuusi jää heti pois. Lähisanojen määrittely on muutenkin ongelmallista, ehkä jossain määrin jopa mielivaltaista.

On kyseenalaista, missä määrin tässä saatuja tuloksia voidaan yleistää koskemaan suomen kielen ekspressiivistä sanastoa kokonaisuutena, mutta vaikuttaa kuitenkin siltä että ekspressiivisyys on helpoimmin määriteltävissä muodollisin kriteerein. Sanaa voi hyvällä syyllä pitää ekspressiivisenä, mikäli se on osa laajempaa äänteellisten läheisten sanojen ryhmää. Tällaisille ryhmille on tyypillistä, että niihin kuuluu *CVCise*-verbejä ja niiden *CVCinA*-korrelaatteja, ensimmäisen tavun vokaalin vaihtelua ja konsonantin ja konsonanttiyhtymän vaihtelua ensimmäisen ja toisen tavun rajalla. Esimerkiksi *hurauttaa*-verbin rinnalla tunnetaan *hurise-* ja *hurina*, vokaalivaihtelutarja *hurauttaa – horauttaa – hyräyttää – häräyttää – höräyttää* ja *CVC- ~ CVCC*-vaihtelu *hurauttaa – hurkaa – hurkaista – hurnaista*. Kun lisäksi ääntellisesti läheisiä sanoja voidaan käyttää sekä verbaalisessa että nominaalisessa kolo-ratiivirakenteessa, on sanan ekspressiivisyys ilmeinen. Semanttisille ja pragmaattisille piirteille jää lähinnä varmistava rooli.

Koska muodolliset kriteerit ovat kielikohtaisia tai rajoittuvat lähimpiin sukukieliin, niitä ei voi soveltaa laajemmin eri kielten ideofoneihin. Kuitenkin laaja äänteellinen vaihtelu sinänsä, olkoonkin se esimerkiksi kvaliteetin, kvantiteetin tai toonin vaihtelua, ja myös jonkin morfologisen kaavan noudattaminen voisivat olla ideofoneillekin tyypillisiä piirteitä. Ilmeistä kuitenkin on, että tarkemmat kriteerit ovat aina kieli- tai kieliryhmäkohtaisia.

Lähteet

- Alpher, Barry 2001: Ideophones in interaction with intonation and the expression of new information in some indigenous languages of Australia. In: Voeltz–Kilian-Hatz (eds.), 9–24. Amsterdam, Benjamins.
- Ameka, Felix K. 2001: Ideophones and the nature of the adjective word class in Ewe. In: Voeltz–Kilian-Hatz (eds.), 25–48. Amsterdam, Benjamins.
- Amha, Azeb 2001: Ideophones and compound verbs in Wolaitta. In: Voeltz – Kilian-Hatz (eds.), 49–62. Amsterdam, Benjamins.
- Childs, Tucker G. 1994: African ideophones. In: Hinton–Nichols–Ohala (eds.), 178–204. Cambridge, Cambridge University Press.
- Childs, Tucker G. 2001: Research of ideophones, whither hence? The need for a social theory of ideophones. In: Voeltz–Kilian-Hatz (eds.), 63–73. Amsterdam, Benjamins.
- Elders, Stefan 2001: Defining ideofones in Mundang. In: Voeltz–Kilian-Hatz (eds.), 97–110. Amsterdam, Benjamins.
- Hinton, Leanne–Nichols, Johanna–Ohala, John J. (eds.) 1994: Sound symbolism. Cambridge, Cambridge University Press.
- Jarva, Vesa 2003: Venäläisiperäisyys ja ekspressiivisyys suomen murteiden sanastossa. Jyväskylä studies in humanities 5. Jyväskylä, University of Jyväskylä.
- Jarva, Vesa–Samu Kytölä 2007: Colorative construction and expressivity. *SKY Journal of Linguistics* 20: 235–272.
- Kilian-Hatz, Christa 2001: Universality and diversity. Ideophones from Baka and Kxoe. In: Voeltz–Kilian-Hatz (eds.), 155–163. Amsterdam, Benjamins.
- Kiviniemi, Eero 1971: Suomen partisiippinimistöä. Ensimmäisen partisiipin sisältävät henkilön- ja paikannimet. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 295.
- Klamer, Marian 2001: Expressives and iconicity in the lexicon. In: Voeltz & Kilian-Hatz (eds.), 165–181. Amsterdam, Benjamins.
- Lauseopin arkisto http://www.hum.utu.fi/oppiaineet/suomi/arkistot/lauseopin_arkisto.html. (Luettu 3.11. 2007.)
- Länsimäki, Maija 1987: Suomen verbikantaiset *in* : *ime* -johdokset. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 469.
- Maduka-Durunze, Omen N. 2001: Phonosemantic hierarchies. In: Voeltz–Kilian-Hatz (eds.), 193–203. Amsterdam, Benjamins.
- Msimang, C. T.–Poulos, G. 2001: The ideophone in Zulu. In: Voeltz–Kilian-Hatz (eds.), 235–249. Amsterdam, Benjamins.

- Newman, Paul 2001: Are ideophones really as weird and extra-systematic as linguists make them out to be? In: Voeltz–Kilian-Hatz (eds.), 251–258. Amsterdam, Benjamins.
- NS = Nykysuomen sanakirja. Helsinki, WSOY. 1951–61
- Nuckolss, Janis B. 2001: Ideophones in Pastaza Quechua. In: Voeltz–Kilian-Hatz (eds.), 271–285. Amsterdam, Benjamins.
- Penttilä, Aarni 1940: Deskriptiivisanojen tutkimusta. *Virittäjä* 44: 246–253.
- PS = Suomen kielen perussanakirja. Helsinki, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. 1990–1995.
- Rytkönen, Ahti 1937: Koloratiivinen konstruktio. *Virittäjä* 41: 95–104.
- Räisänen, Alpo 1989: Tutkimus kiimatermistöstä. *Virittäjä* 93: 572–577.
- Samarin, William J. 2001: Testin hypotheses about African ideophones. In: Voeltz–Kilian-Hatz (eds.), 321–337. Amsterdam, Benjamins.
- Schultze-Berndt, Eva 2001: Ideophone-like characteristics of uninflected predicates in Jaminjung (Australia). In: Voeltz–Kilian-Hatz (eds.), 355–373. Amsterdam, Benjamins.
- SMS = Suomen murteiden sanakirja. Helsinki, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. 1985–.
- SSA = Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 556. 1992–2000.
- Voeltz, F. K. Erhard–Kilian-Hatz, Christa (eds.) 2001: Ideophones. Amsterdam, Benjamins.
- Watson, Richard L. 2001: A comparison of some Southeast Asian ideophones with some African ideophones. In: Voeltz–Kilian-Hatz (eds.), 385–405. Amsterdam, Benjamins.

Liite 1. Lauseopin arkistossa esiintyvät koloratiivirakenteet

haaskata

Vihti *mull-* oli *semmonem puinenki kruusi ku, oli vaan kärensijap päässä ja siin-* oli *semmoset lovet ja sai pal... leivän-* yli vetääs *sen kans nin silloin oli kruusut valmiit, (mut senkin **ol** lapset johonki **haaskanneet viära***

helkytellä

Liperi *hy... niin ol' lysti siellä metässä ollaj jotta heä, käki **kukkuuh helekyttel**, kevväilä ja siellä ja linnut laolo nii, kyllä aeka kulu hyvästi.*

hilata

Rautalampi minä **männäh hilasin** *se? oja ylite ja sitte ol' semmonev vastamak siinä ja, jyrkkä ja.*

hintota

Juuka *voe veekkone Vihtasuollaek **kääväh hinttovvaa** ihan tuos, - - vatussa paekassa ja millo Vuokossa ja millom mis...*

hurauttaa

Haapavesi *niin, no minä sanon- että no sehä s... pittää yhtäällep päin kaatua ett- eik kaim me täältä pääsep poes muute mitenkkääj ja, sitte me **kaataa hurrautimma** yhtäällep päi ihtennäs sinne.*

hutkia

Kurikka *mä tiäm mitä sitä Tiupäkiksi sanottihi, se pruukas laulaa, kovaa kus se **kutoo hutki**.*

hylkytellä

Nilsiä *mutta se ol' vaekeeta työtä n... nythän ne konneet hyl... **hylykyttellöö** ne laovat **tehä**, muuta kun ne pohjapuut veistelev vua ja.*

hympytellä

Vieremä *ja sielä, emäntä ollus saonal laitossa se ol' nii? iltoo ollu niin se talo? emäntä ollus saonal laitossa nii se ol', eukko **viijä hympytellyt** tyttöö helemassaa ja männys sinnes saanal laettajal luoksen ni, se emäntä ol' sanonu että no mitä sulla helemassa on.*

hörähyttää

Veteli *joo ei mitääm muuta ko **nauraa hörähytti** ja niin se nousi ylös ja niin se l... niim me lähethim minä kärestä talutin sitä kamarhiij ja, ja tälläsin sitte... että se meni sänkhyynsä ja, minä kepsaharin isse vierheen.*

jonkuttaa

Somero mitäs se sit- oli ensiks sai juasta niät kun- otettin, elävä toinen siält toinen tääl ni, net tahtonep pyssyyt sisä... toi noi, tiälä, mut sik ku ne rupes tiälä pysymään kyl niit sit jo, **jonkutti jo mennä**.

jonottaa

Rantasalmi verkol'l'een ku soutaa ni se, **tullaj jonottaa** sielä se haoki tavot'taa sielä sen tu... sitte, kiini.

julkaista

Temmes ne **kulukia julukkasiit** tuota pitkin tietä ja, tahtovat mennät toho Riihimiestem pottumaitaki ja, pääsivät, karkuun kait vissiin sieltä.

jumpata

Veteli **käyrä jumpathim** peräsä k- oli raskas kuorma ni, ei to... oikein olluk kaikkesti kyytivvaraakan- et, ja sitte nuin ku isommasa joukosa ni, toimitelthim mukavia että matka kulu hupasemmasti ni.

jumuta

Ilomantsi ja siinä pelevoat ja liinat nehän kasvatettih ja, niiden kansa yöt **piti loukuttoaj jumuta** ei nukuttant .

jutkahtaa

Nilsiä ja se kun se pitkä puu sinneh hankeej **jutkahti kuatuan** ni siinäpä sitä ol'liit tosinnaam perkkoomista kun toesta metriä ol' lunta.

jylkytellä

Sotkamo siellä käättiir Riippisillään tuota, Portaansuolla oli valtiol laettamat portaat kaks porrasta rinnakkae, missäe **kävellä jylykyltitti**.

jyrähtää

Lapinlahti se on kututtu se lääkäri, sem ministeril luo, ja, se kun tul', sieltä, anto tultuvvaan, tabletit se ol lehessä minä luvin, tabletit anto, kohta **kuoltaj jyrähti** se ukko.

jytkytellä

Lapinlahti **oh** hyvä **kävellä**, ko... jy... **jytkytelläs** siellä ja, olla, kun on tervennä .

jöynätellä

Parikkala ennen ku sijat ne **käyvvä jöynätell'**, uppokesät tuola, mehässä ne söi sielä heineä, ja kaikki nuo, pienet lepämpä... leppäpehkot viholaispehkot ne kynti nuri ja söivät niihej juuret.

kaanistaa

Suomussalmi *ja sen, kyllä vanahan koppelon ni sen soapi kun om poejat jos on, että on, se ei o² enneä metotkaap, tuota, poekaesa eäntä ei, ollenkaa nii ku, rupejjaa panemmaa että -- -- ni se luuloo että se on, poejalla o hätä siellä nin tuota, se kun **tullak kaanistaa** levveälä koppelo että sill- om poejalla hätä, ihmise ettee.*

kahottaa

Haapajärvi *ja, se- oli, **nukkuak kahottanus** sitte se mummu, siinä, tuvassa sängyssä ja, se oli mennyj ja, hyvi äkkijä sitte siihem pukannus siihej ja, karijassu että hei mummu nouse² ylös ottamaan, ryypyt että hä antaa semmosta lääkijä että ei tarvihte, tarvihtet tuota, olla, nuijen, painoi² alla.*

kalhuta

Rantasalmi *kynkkäviitakkeella vuan **niitteek kalahuttii**.*

kavauttaa

Kontiolahti *minunniis sillä ukollani oli suoniraota jolla, suonneen, **kavvaotti, lyyväj** jotta.*

kiikuttaa

Lappajärvi *se vei vanhaa, lihajalkaaki **mennäk kiikutti** ni kyllä niin nauratti kun se oli niim musta niin- kum mikä.*

kitkutella

Nilsiiä *pakkas'ella kova pakkas'e² ol' ja, se kum pit' kolojap puhtaaks vielä ja sitte semmos'ella, viululla sitä **kitkuteltiin sahatap** poekki.*

Liite 2. Aineiston verbit ja niiden ekspressiiviset piirteet.

1. CVC ~ CVCC –vaihtelu: *hurauttaa ~ hurkaista*
2. lähisanan attribuuttina pronominaali tai taipumaton adjektiivi: *semmonen huraus, aika huraus*
3. ensimmäisen tavun vokaalivaihtelu (3 vokaalia tai enemmän): *hutkia – hätkiä – hötkiä*
4. lähisanat nominatiivisessa koloratiivirakenteessa: *puheen helke*
5. elatiivimuotoinen selitys: 'kulkemisesta' tms.
6. CVCise- ~ CVCinA: *hurise- ~ hurina*
7. sananselityksessä muita ekspressiivisiä verbejä
8. lähisana predikatiivina: *se ol aika hutketta*
9. onomatopoeettinen merkityksenkuvaus SMS:ssa tai NS:ssa lyhenne „onom.”

verbi	1	2	3	4	5	6	7	8	9
hurauttaa	+	+	+	+	+	+	+	+	+
jutkahtaa	+	+	+	+	+	+	+	+	-
helkyttää	+	+	+	+	+	+	+	-	+
höräyttää	+	+	+	+	+	+	-	+	+
jonottaa	+	+	+	+	+	-	+	+	+
jumpata	+	+	+	+	+	+	-	+	-
hutkia	+	+	+	+	-	+	+	+	-
kalhuta	+	+	?	+	+	+	+	+	-
kitkutella	+	+	?	-	+	+	+	+	+
jytkytellä	+	+	+	-	+	+	+	+	-
jylkyttellä	+	+	+	-	+	+	+	+	-
julkaista	+	-	+	+	+	+	-	+	-
jyrähtää	+	+	+	-	-	+	+	+	+
hylkyttellä	-	+	+	-	-	-	+	-	-
kavauttaa	-	+	+	-	+	-	+	-	-
kahottaa	+	-	-	-	-	+	+	-	+
jonkuttaa	+	+	+	+	-	-	-	+	-
jumuta	+	+	+	-	-	+	-	-	-
hympyttellä	+	-	+	-	-	+	-	-	-
kiikuttaa	+	-	?	+	-	-	+	-	-
hilata	+	-	-	-	?	+	-	-	-
kaanistaa	-	-	?	-	?	?	-	-	-
haaskata	-	-	-	-	-	?	-	-	-
jöynätellä	-	-	-	-	-	-	-	-	-
hintota	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Typical features of expressive vocabulary in Finnish language

The aim of this study is to examine typical features of expressive (descriptive-onomatopoeic) vocabulary of the Finnish language. My data consist of verbs which are used in so called ‘colorative construction’, and thus they may be interpreted expressive (see Jarva-Kytölä 2007). Furthermore, it is assumed that such verbs share other typical features of expressive vocabulary.

In the basis of the data, it seems that expressivity may be best defined by phonological, morphological or syntactical criteria. A particular word may be interpreted expressive, if it belongs to a larger group of phonologically relative words. It is typical to such groups, that they have verbs with consonant frame *CVCise-* and nouns of type *CVCinA*. There is also vowel alteration in the first syllable, and alteration with a single consonant, and a consonant cluster in the border of the first and second syllables. For example, besides of a verb *hurauttaa* there are a verb *hurise-*, a noun *hurina*, vowel alteration *herauttaa – horauttaa – hyräyttää – häräyttää – höräyttää* and consonant alteration *hurauttaa – hurkaa – hurkaista – hurnaista*. In addition, as the words may be used in verbal and nominal colorative construction, they are apparently expressive.

VESA JARVA

A *plurale tantum* az északi lappban

KELEMEN Ivett

Bevezetés

„Minden nyelv szókészlete létrejöttének alapvető oka, hogy a nyelvet beszélő nép – a nyelv elsődleges funkciójának, a társadalmi érintkezésnek, a gondolatközlésnek szolgálatásképpen – a tőle kialakított, illetőleg megismert fogalmak elnevezésére, nyelvi eszközökkel való kifejezésére, szimbolizálására törekszik” (Bárcki 1967: 259).

Dolgozatomban a különböző nyelvek szókészletének meglehetősen érdekes és mindenképpen közelebbi vizsgálatot igénylő elemeire szeretnék rávilágítani, mégpedig a *plurale tantum*okra mint nyelvi jelenségekre. Ezt a jelenséget az északi lapp nyelvben kívánom részletesebben is bemutatni.

1. A *plurale tantum*ról általában

1.1. A fogalom értelmezése

A *plurale tantum* (lat. *pluralis* 'többszörös', *tantum* 'csak') a világ számos nyelvében megtalálható. Az alábbiakban a finn nyelvészeti meghatározásokat mutatom be.

A finn nyelvben a *plurale tantum* mellett a *monikkosana* és a *pluratiivi* megnevezés is használatos. Rune Ingo (1978: 21) különbséget tesz ezen fogalmak között. A *plurale tantum* meghatározásához Penttilä definícióját adja meg, mely a következő: „Olyan egyedi és sajátos szakszavaknak nevezett csoportot képező szavak, amelyeknek szóalakjaiból hiányzik minden egyes számú alak. A *plurale tantum*ok nem túl gyakoriak.” (1978: 21.) Ez azonban, mint azt Palo (2001: 22) is megállapította, meglehetősen merev meghatározás, és nem lehet a példákat pontosan behatárolni. Az Ingo által meghatározott *pluratiivi* fogalom a következő: „Azokban az esetekben beszélhetünk *pluratiiviről*, amelyeknél – a gyűjtőnevekhez hasonlóan – az egyes számú jelentés többes számú alakban valósul vagy valósulhat meg”.

Ingo (1978: 43) az ún. kötelező többes [obligatorinen monikko] esetét tekintve a klasszikus értelemben vett *plurale tantum* elnevezésnek, vagyis az

olyan szavakat, melyeknek a mai nyelvben nincsen egyes számú paradigmája. A kérdéskör bizonytalanságából kiindulva írásomban a plurale tantum megnevezést használom, melybe minden – már fentebb említett – jelenséget beleérték.

1.2. A plurale tantum használatáról

Finn anyanyelvi beszélőkkel készített interjúim során megtudtam, hogy ezeknek a szavaknak a használata semmiféle nehézséget nem jelent számukra. Ezt ugyanakkor valamelyest cáfolja az a megfigyelés, melyet Marja Ne-nonen *Idiomit ja leksikko* (2002) című munkájában ismertet. Ebben a vizsgálatban 29 finn anyanyelvű embernek mutattak számítógépen 162 szót, majd ezek után meg kellett nyomni az „egyes”, illetve a „többes” gombot. Az említett szavakat a következő csoportokba lehetett besorolni (csak néhányat említek meg, melyeket a témám szempontjából fontosabbnak ítéltem meg):

- normál névszók egyes számban: *arkku* 'láda, táska, koporsó';
- kollektívumot kifejező szó egyes tövel: *kartasto* 'atlasz' < *kartta* 'térkép';
- kollektívumot kifejező szó többes tövel: *tarpeisto* 'kellékek' < *tarve* 'szükség';
- plurale tantum: *vankkurit* 'szekér';
- normál névszó többes alakban: *laukut* 'táskák' < *laukku* 'táska'.

A vizsgálat eredménye az lett, hogy amíg az egyes és többes számban álló névszókat rövid reakcióidővel és megfelelően sikerült jelölni, addig a plurale tantumok esetében az emberek fele nyomta meg az egyest jelölő gombot, míg a másik fele a többest. Külön érdekesség, hogy a „többes” gombot nyomók gyorsabban válaszoltak, míg az egyest nyomók reakcióideje jóval hosszabb volt. Vagyis ha a vizsgált személy az adott szót többesnek ítélte meg, akkor elsősorban magára a nyelvtani többesjelre figyelt, míg az egyest jelölők a nyelvtani jel mellett figyelembe vették a lexikális információt is.

1.3. A plurale tantumok általános jellegzetességei

Az indoeurópai nyelvek vizsgálata során Ingo összegzőképpen a következőket állapítja meg a „pluratiivi”-ről:

a) Minden nyelvben, mely rendelkezik plurale tantumokkal, ezek a szavak a teljes szókincsnek csak elenyésző részét képezik.

b) Ezeknek a szavaknak a jelentősége meglehetősen kicsi, és ennek az az oka, hogy a kérdéses szavak a legtöbbször (igen) ritkák. Az ezer leggyakoribb szó közül az angolban csupán három ilyen található (*clothes* 'ruha',

heavens 'mennyebolt', *news* 'hírek'), a franciában négy (*gens* 'emberek', *vacances* 'szünet', *parents* 'szülők', *Pâques* 'húsvét'), a németben kettő (*Leute* 'emberek', *Kosten* 'költések') stb. (Ingo 1978: 42.)

c) A vizsgált szavak esetében további jellegzetességként említi Ingo, hogy ezeknek a szavaknak a jelentésmezeje a legtöbb esetben hasonló, mivel kialakulásuk nem véletlenszerű: ezekben a többes alakokban logikai-szemantikai kapcsolat fedezhető fel. (A szemantikai csoportokról később szövegesen.)

d) Másrészt viszont megfigyelhető bizonyosfajta eltérés a különböző nyelvek számhasználatát illetően, jóllehet a plurale tantumok létrejöttének oka és feltétele minden nyelvben hasonló. Így például a betegségnevek az angolban a legtöbb esetben plurale tantumok, ezzel szemben a franciában a betegségnevek legnagyobb része egyes számban áll.

e) Az eddigi szinkrón vizsgálatok mellett, diakrón szempontból vizsgálva ezeket a szavakat, megfigyelhető a többes jelentés eggyé válásának tendenciája: pl. ném. *Ostern* 'húsvét', *Pfingsten* 'pünkösd', *Weihnachten* 'karácsony'; helynevekben a *-brücken*, *-felden*, *-hausen* utótag; ang. *a pincers* 'csipesz', *a tongs* 'fogó', *a tweezers* 'csipesz' (a többes számú alak már határozatlan névelővel áll); ósv. *dyr* 'ajtó' > sv. *dörr* 'ajtó' (Ingo 1978: 34–35).

2. A plurale tantumok fajtái grammatikai szempontból

Rune Ingo monográfiájában a plurale tantumok fajtáit grammatikai szempontok alapján a következőképpen határozza meg:

a) „Olyan lexémák, amelyeknek a mai nyelvben nincs egyes számú alakjuk.” Ez a típus az ún. *obligatorinen monikko*, vagyis a régi klasszikus megnevezés szerint a plurale tantum. Ebbe a csoportba tartozó példa a finn *häät* 'esküvő' szó, mely tipikus *monikkosana*. Az ide sorolható szavakra jellemző, hogy nem adnak információt a numerusról, sem abban az esetben, ha többes számú alakban egyes a jelentés (hiszen csak egyes számú fogalmat mutat), sem a többes jelentés többes alakban (hiszen a többes szám jelét már az első esetben „felhasználta”). Általában ezeknek a szavaknak az értelmezésében a kontextus segíthet: *Matin ja Maijan häät pidettiin kotona* 'Matti és Maija esküvőjét otthon tartották'. Ezzel szemben: *Kaikkien sisarusten häät pidettiin kotona* 'minden testvér esküvőjét (esküvőit) otthon tartották'.

Ebbe a csoportba tartozik a *valjaat* 'lószerző' szó is, amely szintén kötelező többes [obligatorinen monikko]. Ez a szó egyes számban sosem használható, csupán akkor, amikor a lószerző konkrét részeinek megnevezése történik: *mahavyö* 'hám', *luokki* 'hámiga'. Viszont a *valjaat* szó esetében a többes jelentés és a numerus közötti kapcsolat kissé más, mint a *häät* szó ese-

tén: ekkor ugyanis a gyűjtőnévi funkciójú egyes jelentés a többes alakban adhat információt a numerusra vonatkozólag. A lószerszámhoz ugyanis alapvetően több elem kapcsolódik: kantár, hám, zabla stb. Tehát az *useat luokit* 'több hámiga' és az *useat valjaat* 'több lószerszám' értelemszerűen nem ugyanazt a jelentést hordozza. Hasonló a helyzet a *kahvikalut* 'kávészaklet' esetében is (ekkor a készlethez ugyanis tartozik egy csésze és egy alátét).

Érdekes jelenség, hogy noha a *hääät* önálló szóként mindig többes számban használatos, addig összetett szavak elemeként egyes számban áll: *hääpuku* 'esküvői ruha', vö. még *valjasrasva* 'lószerszámzsír'.

b) Olyan lexémák, amelyeknek van egyes és többes számú alakjuk is, mint például a *rattaat* 'szekér, kocsi' (< *ratas* 'kerék'). Itt a többes alak nem tartalmaz a numerusra vonatkozó információt, ugyanis az egyes számú jelentés realizálódik többesként. A *rattaat* szó jelentései a következők lehetnek: 'több kerék', 'egy jármű', 'több jármű'. Hasonló a helyzet a *helmet* 'gyöngysor' (< *helmi* 'gyöngy') esetében is: 'gyöngyök', 'egy gyöngysor', 'több gyöngysor'.

c) Ehhez a csoporthoz tartoznak az úgynevezett fakultatív többes szavak [fakultatiivinen pluratiivi], vagyis amikor a nyelvhasználónak lehetősége nyílik arra, hogy az egyes számú alakot, vagy a többes számú alakot használja. Ilyen például a *haalari* 'kezeslábas' szó többes alakja: *haalarit* 'kezeslábas' vagy 'kezeslábasok'.

d) Olyan gyűjtőfogalmak, amelyeknek az egyes részeit nem nevezi meg külön a nyelv (ellentétben pl. a *valjaat* 'hám' részeivel), azaz a részekre ugyanannak a szónak egyes/többes számú alakját kell használni. Erre példa a *sukkapuikot* 'kötőtű' szó, melynek jelentése a következőképpen alakulhat: egyesre vonatkoztatva: *sukkapuikko* 'egy darab kötőtű', *sukkapuikot* 'több (darab) kötőtű'; és gyűjtőnévi funkcióban: *sukkapuikot* 'egy pár kötőtű' ~ 'több pár kötőtű'. Viikuna (2003: 97) ide sorolja a páros testrészneveket (*silmät*, *korvat* stb.) és a ruhadarabokat is: *kengät*, *hihat*. Ezeket tehát olyan szavaknak tekinti, amelyek többes alakban egy párt fejeznek ki, míg egyes alakban egy darabot.

e) Olyan hiányos paradigmájú, adverbializálódott/adverbializálódó főnevek, amelyeket csak többes számú ragozott alakban használunk, s melyeknek állapothatározói jelentésük van, például: *olla hengissä* 'életben van', *ottaa hengiltä* 'elveszi az életét, megöl', *olla naimisissa* 'házas', *olla nukuksissa* 'alszik'.

3. A plurale tantumok szemantikai vizsgálata

A szemantikai vizsgálathoz elsősorban Rune Ingónak a már idézett *Suomen kielen pluratiivit eli monikkosanaat* (1997) című munkáját használtam fel

(melyben latin, angol, német, svéd és orosz példákat is említ), kiegészítve Triinu Palo *Suomen ja viron pluratiivit eli monikkosanat* című tanulmányának néhány gondolatával, az *Iso suomen kielioppi* és a *Suomen kielen käsikirja* idevágó finn példáival, illetőleg Maticsák Sándor tanulmányának (2004) mordvin adataival.

Mindezek alapján 13 csoportot állítottam fel. A szemantikai kategorizálás mellett kísérletet teszek arra is, hogy magyarázatot adjak az egyes kategóriák kialakulásának lehetséges okairól. Ez a fejezet lesz a kiindulópontja a lapp plurale tantumok szemantikai kategorizálásának.

1) Emberek és élőlények csoportja: lat. *minores, posteri* 'szülők', *liberi* 'gyerekek', *copae* 'sereg, csapat'; fr. *mânes* 'rokonok', *grands-parents* 'nagyszülők'; ném. *Honoratioren* 'előkelő személyek', *Eltern* 'szülők', *Gebrüder* 'fiútestvérek'; sv. *föräldrar* 'szülők', *förfäder* 'ösapák'; or. *npapodumeli* 'nagyszülők', *люди* 'emberek', *родные* 'rokonok, hozzátartozók'; fi. *vanhemmat* 'szülők', *sisarukset* 'testvérek' *veljekset* 'fiútestvérek', *arvohenkilöt* 'előkelőségek', *kaverukset* 'barátok' stb.

2) Ünnepek, rendezvények. E szemantikai csoport kialakulásának az oka a résztvevők sokasága. Ez egy ún. „prototípus” csoport, amely megtalálható szinte minden olyan nyelvben, amelyekben a plurale tantumok használatosak. Ebben a csoportban a résztvevők száma mellett azonban egy másik motiváció is megfigyelhető: az adott rendezvény több részből történő felépülése. Ilyen például a finnben a *häät* szó, melyben a többes számot az idézheti elő, hogy a kelet-finnországi esküvők két részből álltak: az egyik része a menyasszonyos háznál zajlott, míg a másik a vőlegényéknél (Palo 2001: 25). A többes szám használatának kiváltója lehet továbbá bizonyos naptári és egyházi ünnepeknek helyi, időbeli megoszlása. Meglehetősen logikus a karácsony, hiszen ez egy hosszabb ideig tartó ünnep, amely a négyhetes adventtel kezdődik és a kétnapos karácsonyi ünneppel ér véget. Példák: lat. *nuptiae* 'esküvő', *sponsalia* 'eljegyzés', *parentalia* 'halotti tor', *vinalia* 'szüreti mulatság'; ang. *nuptilas* 'esküvő', *obsequies* 'temetés'; fr. *obseques, funérailles* 'temetés', *accordailles* 'eljegyzés', *baptismaux* 'keresztelő'; ném. *Pfingsten* 'pünkösd', *Weihnachten* 'karácsony'; or. *именины* 'névnap', *крестины* 'keresztelés', *поминки* 'halotti tor'; fi. *avajaiset* 'megnyitó', *hautajaiset* 'temetés', *ristiäiset* 'keresztelő', *bileet* 'buli', *häät* 'esküvő'.

3) Testrészek: lat. *tonsillae, glandulae* 'mandula', *pulmones* 'tüdő', *intestina, viscera, exta* 'belek, zsigerek', *renes* 'vesék'; ang. *brains* 'agy', *lights* 'tüdő'; fr. *postères* 'fenék', *entrailles* 'belek, zsigerek', *animelles* 'nyálmirigyek', *favoris* 'pofaszakáll'; ném. *Eingeweide, Kutteln* 'belek, zsigerek'; sv. *inälvor*

'belek, belső szervek'; or. *легкое* 'tüdő', *ноггосх* 'belsőségek'; fi. *aivot* 'agy', *nivukset* 'lágycék', *sisälmykset* 'belsőségek, zsigerek', *viikset* 'bajusz'.

4) Betegségek. Ebben a szemantikai kategóriában a többes szám használata vonatkozólag a legtipikusabb indokként a betegségek testi tüneteit lehet megemlíteni. Szinte minden nyelvben megfigyelhető a himlő különböző formáinak, kanyarónak, kiütésnek többes számú használata. Ebben az esetben logikus is a többes szám használata, hiszen ezeknek a betegségeknek a tünetei a testen megjelenő különböző színű és nagyságú bőrelváltozások. A betegségek helyett vagy mellé felvenném a testi tünetek elnevezést (1. menstruáció). Példák: lat. *tormina* 'vérhas; bélgörcs'; ang. *measles, mumps* 'mumpsz', *shivers, shingles, reekets* 'angolkór', *pox* 'kiütés', *smallpox* 'fekete himlő'; fr. *Achores* 'ótvár, heg', *menstrues* 'menstruáció', *renvois, rapports* 'gyomorégés'; ném. *Blattern* 'himlő', *Masern* 'kanyaró', *Röteln* 'vöröshimlő'; sv. *smittkoppor* 'himlő'; or. *белу* 'fehérfolyás'; md. *kinemat, tazt* 'rüh', *kšnat* 'kanyaró'.

5) Ruházat. Ezen csoportba tartozó ruhadarabok, lábbelik, kiegészítők vagy több részből állnak, vagy a páros testrészek szimmetriája indokolja a többes szám használatát, és ezzel a plurale tantumoknak például a finnben a második legnagyobb szemantikai csoportját alkotják (Palo 2001: 24). Példák: lat. *exuviae, talaria, inaures* 'fülbevaló', *crepidae* 'szandál'; ang. *trousers, inexpressibles, inmentionables* 'nadrág', *breeches* 'térdnadrág', *tights* 'trikó', *shorts* 'rövidnadrág'; fr. *grègues, trouses, chaussees, braies*, 'nadrág', *atours, chiffons* 'női ruha'; ném. *Hosen* 'nadrág', *Handschuhe* 'kesztyű', *Hosenträger* 'nadrágtartó'; sv. *kläder* 'ruha', *benkläder* 'nadrág', *kalsonger* 'alsónadrág', *farmare* 'farmer'; or. *штаны, брюки* 'nadrág', *подштанинки* 'alsónadrág'; fi. *henkselit* 'nadrágtartó', *housut* 'nadrág', *alushousut* 'alsónadrág', *vaatteet, pukimet* 'ruházat'; md. *kalošat* 'kalucsni, sárcipő'.

6) Ajándékok, pénzügyek: lat. *porriciae* 'áldozati ajándék', *lautia, divitiae* 'bőség, gazdagság'; ang. *amends* 'kártérítés', *perquisites* 'borravaló', *vails* 'munkadíj', *incomings* 'bevétel, jövedelem'; fr. *appointements, émoluments* 'bér, fizetés', *dépens* 'költségek', *frais* 'kiadások', *honoraires* 'munkadíj, díj', *charges* 'adó'; ném. *Kosten, Unkosten, Spesen, Einkünfte* 'bevétel, jövedelem', *Auslagen* 'kiadások', *Zinsen* 'kamatok'; sv. *pengar* 'pénz', *utgålder* 'kiadások', *expenser* 'költség, kiadás', *intrader* 'állami bevétel'; or. *деньги* 'pénz', *поборы* 'adó', *финансы* 'pénzügyek'; fi. *tuliaiset, viemiset* 'ajándék', *myötjätiset* 'hozomány'.

7) Anyagnevek, élelmiszerek, árucikkek: lat. *utensilia* 'élelmiszerek', *reliquiae* 'hulladék, maradvány'; ang. *victuals, viviers* 'élelmiszerek', *sweet-*

meats 'édesség', *oats* 'zab'; fr. *vivres* 'élelmiszer', *matériaux* 'anyagok', *effondrilles* 'zacc', *balayes* 'hulladék, szemét'; ném. *Chemikalien* 'kemikáliák', *Rauchwaren* 'dohányáru', *Viktualien* 'élelmiszerek', *Brosamen* 'törmelek, morzsa'; sv. *matvaror* 'élelmiszer', *vegetabilier* 'zöldségek', *stimulantia* 'izgatószer', *gotter* 'édesség'; or. *сластни* 'édesség', *овощи* 'zöldségek', *охлопки* 'maradék'; fi. *akanat* 'pelyva', *jätteet* 'maradék'.

8) Eszközök, szerszámok: lat. *plagae*, *casses* 'vadászhaló', *scopae* 'seprű', *specularia* 'ablak, ablaktáblák'; ang. *scissors* 'olló', *tongs* 'csipesz, harapófogó', *bellows* 'fújtató', *fetters* 'bilincs', *spectacles*, *glasses* 'szemüveg'; fr. *besicles* 'szemüveg', *tricoises* 'harapófogó'; ném. *Gerätschaften* 'eszközök'; sv. *glasögon* 'szemüveg', *brillor* 'pápaszem'; or. *очки* 'szemüveg', *весы* 'mérleg', *часы* 'óra', *щипцы* 'olló'; fi. *keritsimet* 'birkanyíró olló', *sakset* 'olló', *pinsetit* 'csipesz', *hohtimet* 'harapófogó'; md. *šćipcat* 'harapófogó', *tiskat* 'satu'; észt *pihid* 'fogó', *tangid* 'harapófogó', *päitsed* 'kötőfék', *suitsed* 'zabla'.

9) A kommunikációhoz kapcsolódó szavak: lat. *acta* 'hivatalos újság', *adversaria* 'számlakönyv', *monumenta* 'évkönyv', *facetiae* 'viccek'; ang. *archives* 'levéltári anyag', *matins* 'reggeli ima', *vespers* 'esti ima', *tidings*, *news* 'hírek'; fr. *laudes* 'zsoltoszmák', *matines* 'reggeli ima', *respects* 'üdvözlét', *mémoires* 'emlékirat'; ném. *Annalen* 'évkönyvek', *Briefschaften* 'levelek, okiratok', *Flausen* 'hazugság', *Memoiren*, *Noten* 'jegyzet'; sv. *stadgar* 'szabályzat', *hävder*, *annaler*, *tideböcker* 'krónika', *tidender* 'üzenet, hír', *memoarer* 'emlékirat'; or. *мемуары* 'emlékirat', *руны* 'vers, költemény'.

10) Egyéb események, cselekvések: lat. *caeremoniae* 'ceremónia', *gerrae*, *ineptiae* 'bolondságok', *tricae* 'konferencia'; ang. *attentions* 'udvarlás, udvariasság'; fr. *ambages* 'ürügyek, kifogások', *pourparles* 'tanácskozások', *représailles* 'megtorlások'; ném. *Formalien* 'formalitás', *Umtriebe* 'csíny, huncutság'; sv. *fukter*, *funder*, *konfter* 'csíny, huncutság', *later* 'bolondozás'; or. *Непекоры* 'veszekedés'; fi. *tanssit* 'táncos multság', *juhlat* 'ünnep', *bileet* 'buli'.

11) Idő kifejezése: lat. *Calendae* 'a hónap első napja', *feriae* 'szünet'; ang. *ides* 'a hónap 13. vagy 15. napja'; fr. *calendes* 'a hónap első napja', *vacances* 'szünet'; ném. *Fasten* 'böjt', *Ferien* 'szünet', *Flitterwochen* 'mézeshetek'; sv. *hunddagar* 'kánikula', *småtimmarna* 'éjfél utáni első órák'; or. *сутки* 'egy nap (24 óra)', *каникулы* 'szünet'.

12) Földrajzi nevek, helyek (ide elsősorban hegyvonulatok, illetve szigetcsoportok tartoznak): ang. *rapids* 'vízesés', *environments* 'környék', *Netherlands* 'Hollandia', *Alps* 'Alpok', *Bermudas* 'Bermuda-szigetek'; fr. *alen-*

tours 'környék', *Balkans* 'Balkán', *Alpes* 'Alpok', *Indes* 'India'; ném. *die Niederlande* 'Hollandia', *die Apenninen* 'Apeninnek', *die Tropen* 'trópusok'; sv. *Alperna* 'Alpok', *Dardanellerna* 'Dardanellák'; or. *Альпы* 'Alpok'.

13) Egyéb: lat. *sortes* 'jóslat', *tenebrae* 'sötétség'; ang. *mathematics* 'matematika', *linguistics* 'nyelvészet', *odds* 'különbség', *weeds* 'dudva, gyom'; fr. *prémices* 'elemek, alapismeretek', *ténebres* 'sötétség', *pronostics* 'fogadás'; ném. *Allotria* 'mellékes dolgok', *Gewissensbisse* 'lelkiismeretfurdalás'; sv. *auspiciér* 'előjel'; or. *uauku* 'dámajáték'.

4. Plurale tantumok az északi lapp nyelvben

Dolgozatom második nagyobb tematikus egységében a lapp plurale tantumokat kívánom bemutatni, amelyhez kiindulópontot a fentebb vázolt rendszer szolgáltatott. Írásom ezen részében arra próbálok választ keresni, mennyiben hasonlítanak a lapp plurale tantumok a már vizsgált finnugor, illetve indoeurópai nyelvek plurale tantumaihoz, vagy miben térnek el tőlük.

A munkát mindenek előtt a plurale tantumoknak az összegyűjtésével kezdtem, melyhez kiváló segítséget nyújtott Pekka Sammalahti 1989-es Lapp–finn szótára (Sámi–suoma sátnegirji). Ez a munka azért is volt különösen hasznos, mivel mind a szótári szó, mind pedig a jelentés esetén (pl.) jelölést alkalmazott, amikor az adott szó többes számban állt, ami a nyelvet kevésbé ismerő felhasználó munkáját igencsak megkönnyíti. A vizsgálat következő fázisában a gyűjtött plurale tantumokat két külön táblázatba rendeztem. Az első táblázatban a szerkezetek, míg a másokban a szemantikai tartalmak alapján rendszereztem a szavakat.

Összesen 319 plurale tantumot gyűjtöttem össze, ez a szótár teljes anyagának 0,9%-a, amely megfelel az Ingo által leírt frekvenciaértékeknek. A lapp jelentéstani kategóriák és a szókincsben elfoglalt helyük szintén hasonló a finn és az indoeurópai nyelvekben betöltött státuszokhoz.

4.1. A plurale tantumok grammatikai vizsgálata a lappban

A lapp nyelvben az alábbi szerkezeti kategóriákat különíthetjük el:

a) A lapp nyelvben is megtalálhatók, sőt legnagyobb számban olyan plurale tantumok figyelhetők meg, melyeknek nincs meg az egyes számú paradigmája, azaz Ingo fogalmával élve ezek képezik az ún. [obligatoorinen monikko] csoportját, pl: *alimat* 'medence', *bargomárkanat* 'munkapiac', *dávvggut* 'terhek, fáradság', *gárvenat* 'kömény', *vuoigŋamat* 'agy' stb.

Ezen a csoporton belül is meg kell azonban jegyeznünk, hogy a lappban – akárcsak a finnben – fennáll annak a lehetősége is, hogy ezeknek a szavak-

nak egyes számú alakja megjelenhet bizonyos összetett szavak előtagjaként. Ezt a jelenséget a lappban meglehetősen sok példa igazolja, pl. *guolat* 'herék' ('kivekset') ~ *guolla-* 'here-' ('kives-') ~ *guollaskuohppu* 'herezacskó' ('kivespussi'), *heajat* 'esküvő' ('hääät') ~ *headja-* 'esküvő-' ('hää-') ~ *headjamátki* 'nászút' ('häämatka'), *hirssat* 'köles' ('hirssi') ~ *hirsä-* 'köles-' ('hirssi-') ~ *hirsagordni* 'betakorított köles' ('[vilja]hirssi').

b) Olyan szóalakok, melyeknek megvan ugyan az egyes számú alakjuk, de azok jelentése különbözik, pl: *dolat* 'gyufa' < *dolla* 'tűz', *meassut* 'ünnep' < *meassu* 'mise', *gor'rit* 'kocsi' < *gor'ri* 'kerék' stb. Az utolsó példában a finn *ratas* szóhoz hasonlóan válnak szét a jelentések, vagyis a *gor'ri* szó jelentése 'kerék', míg a *gor'rit* 'több kerék', 'egy jármű', 'több jármű' jelentésekkel rendelkezhet.

c) A [fakultatiivinen pluratiivi] megléte a lappban komolyabb és mélyebb vizsgálatokat igényelne, így a beszélt nyelv ismeretének hiányában azokat a szavakat sorolom ide, melyek egyes és többes számú alakjának jelentése tökéletesen megegyezik, pl. *bierrgut* 'lihat' < *bierrgu* 'liha', *čuoigamat* 'hihdot' < *čuoigan* 'hihto', *dállearkkat* 'lautaset' < *dállearka* 'lautanen', *brillat* 'silmälasit' stb.

Alapvetően fontos, jövőbeli feladatomnak tartom ezen szerkezeti csoportok mélyebb, részletesebb vizsgálatát, amelyek magukkal vonhatják a már meglévő kategóriák bővítéseit illetve újabb csoportok jelen vizsgálati körbe való felvételét.

4.2. A plurale tantumok szemantikai vizsgálata a lappban

A lapp plurale tantumoknak, Rune Ingo korábban vázolt kategóriáiból kiindulva, a következő szemantikai csoportjait lehet elkülöníteni:

1) Emberek és élőlények csoportja. Ezen belül két alcsoportot hoztam létre:

a) Rokoni kapcsolatok. Az ide tartozó szavak mindig valamilyen rokoni kapcsolatot fejeznek ki. A hagyományos jelentésmezők (*jūmešguovttos* 'ikrek', *risváhnemat* 'keresztszülők') mellett igen érdekesek a mordvin összetett szerkezetek által hordozott jelentések (*avat-čorat* 'anya és fia' < *ava* 'asszony' + *čora* 'fiú, fia') megléte is, pl. *áhčežat* 'apa és gyerek', *ētnēža(ga)t* 'anya és a gyerek', *láhčamaččat* 'hitvestársak, szülők együtt', *oappážagat* 'lányttestvérek', *oarpmēležat* 'unokatestvérek', *vieljaža(ga)t* 'fiútestvérek'

b) Egyéb embercsoportok. A többes használatot ebben az esetben is a résztvevők sokasága teszi indokolttá: *baházat* 'ellenségek együtt', *dov-dosaččat* 'ismerősök együtt', *gūimmežat* 'társak, bajtársak, pajtások', *headja-olbmot* 'násznép', *kránnjážat* 'szomszédok', *olbmožat* 'jó emberek', *ruhkosat* 'imaközösség'.

A mordvinnal ellentétben összetételek helyett a lappban a denominális -ž-képző használatos, mely személyjelölő származékot képez, amelyek két vagy több személy egymáshoz való viszonyát fejezik ki (Lakó 1985: 69). Ennek finn megfelelője az -s (~ -kse-) névszóképző, mely az ugyanazon rokonokhoz vagy ismert csoporthoz való tartozást fejezi ki, például: *kaima* 'névrokon' > *kaimakset* 'névrokonok'; *sisar* 'nővér, lánytestvér' > *sisarukset* 'testvérek'; *ystävä* 'barát' > *ystävykset* 'barátok' (Hakulinen 1978: 117–118).

2) Ünnepek, rendezvények. Mint azt már a korábbiakban is említettem, az ünnepek megnevezéseiben szereplő többes szám használatának oka abban keresendő, hogy ezen ünnepek legtöbbször többnapos. Példák: *beas'sášbasit* 'húsvét', *hearrábeaivvit*, *herrásbeaivvit* 'az Úr napja', *juovllat* 'karácsony', *loahppášbasit* 'vízkereszt napja', *meassut* 'ünnepek', *mihcamárat* 'Szent Iván napja', *mihkalmasbasit* 'Szent Mihály napja'.

Az összejövetelek, társas rendezvények kapcsán a pluralis megnevezés motivációja a lappban is a résztvevők többes mivolta, illetőleg a rendezvény több részmozzanatként szemlélése lehet. Ezen alcsoporton belül is megkülönböztethetünk további két csoportot: vidám mulatságok, pl. *bassimállasat* 'vacsora', *heajat* 'esküvő', *jugalmasat* 'ivászat, mulatozás', *keasttat* 'lakoma, vendégség', *kráv'vejaččat* 'temetés'; versenyek, pl. *čuigosat* 'síverseny', *meašttirvuodagilvvohallamat* 'bajnokság', *olympiagilvvut* 'olimpiai játékok'.

3) Testrészek. Mint azt már a fentiekben is láthattuk, e kategóriába a több részből álló és a páros testrészek sorolhatók. Utóbbiak között elsősorban a férfi és női nemi szervek megnevezései tartoznak ebbe a csoportba, pl. *bállut* 'herék', *cin'nabaksamat* 'szeméremajkak', *heahpadat* 'nemi szervek'. További példák: *manimat*, *monimat* 'vesék', *vuoiŋamat*, *vuoiŋašat*, *vuoiŋamaččat* 'agy', *bajášseallat* 'felszíni sejtszövet', *čárvvát* 'ujjhegyek, karmok', *čoalet* 'belek', *eamivuovttat* 'babahaj', *njávveguolggat* 'szakáll', *sáhppasat* 'vékonybél', *vuollebánit* 'alsó fogak'.

4) Ruházat. Az emberi test szimmetriájából adódóan sok ruhanév pluralisan használatos a lappban is, pl. *buvssat* 'nadrág', *gálbberáhkit* 'kesztyű', *keavlabiktasat* 'norvég ruha', *nissonbiktasat* 'női ruha', *oadđádagat* 'ruha',

olgguldasbiktasat 'felsőruházat', *sámebiktasat* 'lapp öltözék', *sistebuvssat* 'alsónadrág', *vuodjanbuvssat* 'úszónadrág', *vuolosbiktasat* 'fehérenemű'.

5) Növények. Új kategóriaként jelennek meg a különböző növények megnevezései. Itt elsősorban virágok nevével találkozhatunk, melyek jellemzői, hogy vagy egy száron nő sok virág, vagy bokrosan nőnek. Ezekhez hasonlóan olyan növények is többes számban állnak, melyeknek száraiból vagy hajtásaiból, esetleg terméséből van több. Végül pedig ide sorolhatók bizonyos növények bogyós termései is. Példák: *ásteršattut* 'öszirózsá', *beahcešattut* 'fenyő', *beatnatjokŋašattut* 'som', *biraldasdarffit* 'fali tőzeg', *danjašattut* 'seprővirág', *gáskálašattut* 'csalán', *jierišattut* 'ribizli', *loppanšattut* 'tavirózsá, tündérrózsá', *ol'jomuorrašattut* 'olajfa', *resedašattut* 'rezeda', *viōlašattut* 'ibolya'.

6) Állatok. Ugyancsak új csoportként jelenik meg az állatok csoportja. Ezek a szavak szinte mindegyike rendelkezik egyes számú alakkal, a többes használata, mint biológiai szakszó értendő s adott állatok fajára vonatkozik. pl. *bohčinoamit* 'fejőstehen', *bos'sut* 'szilás cetek', *lađasjuolagat* 'ízeltlábúak', *meađđemat* 'halikra', *oamit* 'jóság, csorda', *rihkkofál'lát* 'barázdás bálna', *buovjagat* 'szarvasbálna'.

7) Anyagnevek, élelmiszerek, árucikkek. Az anyagnevek egyik fontos szempontja a részekre osztható csoport és az oszthatatlan „massza” elkülönítése. Palo szerint az önálló részekből építkező, de egységes egészt kifejező plurale tantumok a kettő között foglalnak helyet. Külön alcsoportot alkot a gabonafélék és rostos növények megnevezése, a plurativitás háttérében a sok kis részecske alkotta egész képzele húzódik. Ebbe a csoportba leggyakrabban a fűszerek és a lisztfélék sorolhatók, pl. *deadjat* 'tea, teafű', *gárvenat* 'kömény', *kánelat* 'fahéj', *káruvssat* 'pipadohány', *kárvvat* 'pipadohány', *máis-sat* 'kukoricaliszt', *nisojáf'fut* 'búzaliszt', *nisut* 'búzaliszt', *roavajáf'fut* 'rozsliszt', *rogat* 'rozsliszt'. Egyes szám használatos, ha növekvő gabonáról van szó, többes szám, ha már levágott vagy kicsépelte, örölt gabonáról; vö. finn *Ruis kasvaa tänä vuonna hyvin* 'a rozs jól terem az idén'; *Onko teillä rukiita myytävänä?* 'van eladó rozsuk?' (Hakulinen 1979: 419.)

8) Maradványok, maradékok. Hasonlóan az anyagnevekhez, itt is kevert, oszthatatlan egységekről indokolják a többes alakkal történő jelölést, pl. *botnit* 'kávézacc', *bázahusat* 'maradék, töredék', *láhppasat* 'elpusztult rénszarvasok', *rievddahat* 'szemét, hulladék', *rugat, rukkat* 'kávézacc', *ruoivát* 'kóc, csepű, hulladék', *sahájáf'fut* 'fűreszpor', *šloagit* 'hulladék', *smoalddit* 'szénahulladék'.

9) Szerszámok, használati eszközök. A kezdetlegesebb munkaeszközöket valaha két vagy több rész összekapcsolásával hozták létre, az így kapott eszköz sokkal jobban szolgált a feladat elvégzésére. A mai, újabb eszközök neve sokszor analogikus úton kaphat többes számot. Sok fogó-, nyomó-, szorító- és hordozóeszköz tartozik ide, ezek nagy része ma már nem használatos. Külön alcsoportot alkotnak a vadászeszközök (jóllehet ezek is páros eszközök), illetve a ló befogására és irányítására használt szerkezetek, illetőleg a közlekedési eszközök (és azok részei). Tágabb értelemben a technikai eszközök közé sorolom a szemüvegféléket, illetve az egyéb, többnyire lakásban használatos tárgyakat, bútorrészeket is. A plurativitás alapja többnyire az eszköz páros mivolta vagy (az utolsó csoport esetében) az, hogy adott elem több (hasonló) részből épül fel.

- páros szerszámok, pl. *bastat* 'fogó, harapófogó, olló', *kliippetáנגgat* 'harapófogó', *lihdoaנגgat* 'harapófogó', *skierat* 'olló', *táנגgat* 'fogó, harapófogó, olló';
- vadászeszközök, pl. *bivdobiergasat* 'vadászeszköz', *bivdoneavvut* 'vadászeszköz', *čevráruovddit* 'vidrafogóvas', *lastarissit* 'fürdőseprű', *njoammelruovddit* 'nyúlfogóvas', *riebanruovddit* 'rókavas', *seakte-ruovddit* 'csalétek-csapóvas';
- rénszarvas befogására használatos eszközök, pl. *leáנגgat* 'hámiga', *riidensálat* 'lovaglónyereg', *suittet* 'zabla, kantár, fék';
- szemüvegfélék, pl. *áibmoláset* 'napszemüveg', *beaivvásláset* 'napszemüveg', *brillat, prillat, rillat* 'szemüveg', *čalbme(k)lásat* 'szemüveg';
- közlekedési eszközök, pl. *čuoigganat* 'sílécek', *jikkat* 'kordé, taliga, kocsi', *jor'rit* 'kocsi', *sykkelat* 'kerékpár';
- egyéb tárgyak, eszközök, pl. *čállinbiergasat* 'íróeszköz', *dállearkkat* 'tányérok', *diibmoláhkkit* 'óralánc', *dolat* 'gyufa', *spealat* 'játékkártyák, kártyacsomag', *urgot* 'orgona', *uvssotmuorat* 'ajtókeret, ajtófélfá'.

10) Természeti jelenségek. Ugyancsak új, Ingo kategóriái közül hiányzó csoport a természeti jelenségek csoportja. Ezek közül könnyen magyarázható a villámlás, hiszen egy-egy vihar alatt az többször is ismétlődik, vagy Väinämöinen öve, mely több csillagból felépülő csillagkép. Példák: *beatnatbeaivvit* 'kánikula', *bieggagaccat* 'báránfelhő', *dálkedilit* 'éghajlat, klíma', *gállagasdolat* 'távoli villámlás', *Gállábártnit* 'Väinämöinen öve' (az Orion csillagkép egyik alakja), *guovssahasat* 'északi fény'.

11) Egyéb, pl. *árvosátnelohkammat* 'érdemjegy', *ás'šegolut* 'perköltés', *heaggadieđut* 'személyi adatok', *láhkamearráduusat* 'törvények', *dutkkalmasat* 'kihallgatások, vizsgálatok', *ávttat* 'szülési fájdalom, vajúdás', *beaive-*

badjánanlivat, *idjalivat* 'rének reggeli, ill. esti pihenője', *gávvasat* 'ásítás', *fuorát* 'paráznesség, házasságtörés', *skihpáraččat* 'barátság'.

Mint láthatjuk, a lappban a legtöbb szemantikai kategória megegyezik az Ingo által vizsgált csoportokkal. Az új kategóriákba (növények, állatok, természeti jelenségek) tartozó szavak esősorban a lappok nomád, természetközeli életmódjával hozható összefüggésbe. Hiányoznak viszont a betegségekhez, az ajándékokhoz, a kommunikációhoz kapcsolható, az időt kifejező, illetve a földrajzi helyeket jelölő szavak.

Irodalom

- Bárczi Géza–Benkő Loránd–Berrár Jolán 1967: A magyar nyelv története. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Hakulinen, Auli (toim.) 2004: Iso suomen kielioppi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 950, Helsinki.
- Hakulinen, Auli–Karlsson, Fred 1995: Nykysuomen lauseoppia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 350, Helsinki.
- Hakulinen, Lauri 1979: Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs painos. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- Ikola, Osmo (toim.) 1986: Suomen kielen käsikirja. Weilin+Göös, Helsinki.
- Ikola, Osmo (toim.) 1991: Nykysuomen käsikirja. Weilin+Göös, Helsinki.
- Ingo, Rune 1978: Suomen kielen pluratiivit eli monikkosanat. Numeeris-semanttilinen tutkimus I. Väenkokouksia ja teknisiä laitteita tarkoittavat sanat. Åbo Akademi, Turku.
- Ingo, Rune 1997: Suomen kielen pluratiivit eli monikkosanat. Numeeris-semanttilinen tutkimus II. Ruumiinosia ja vaatteita tarkoittavat sanat. Vaasan yliopisto. Humanistinen tiedekunta. Käännösteorian ja ammattikielten tutkijaryhmä, Vaasa.
- Itkonen, Terho 1983: Kieliopas. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Karlsson, Göran 1960: Numerustutkielmia. Kirjoituksia suomen kielen yksikön ja monikon käytöstä. Tietolipas 19. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Lakó György 1986: Chrestomathia Lapponica. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Maticsák Sándor 2004: A plurale tantum a mordvinban. In: Permiek, finnek, magyarok. Írások Szij Enikő 60. születésnapjára, 264–276. Urálistikiai Tanulmányok 14. Budapest.

- Nenonen, Marja 2002: Idiomit ja leksikko. Suomen kielen lausekeidiomien, syntaktisia, semanttisia ja morfologisia piirteitä. Joensuun yliopisto (doktori dissertáció).
- Palo, Triinu 2001: Suomen ja viron pluratiivit eli monikkosanat. In: CIFU–9/6: 22–28.
- Sammallahti, Pekka 1989: Sámi–suoma sátnegirji. Saamelais-suomalainen sanakirja. Jorgaleaddji Oy, Ohcejohka.
- Vilkuna, Maria 2003: Suomen lauseopin perusteet. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Edita, Helsinki.

*

Plurale tantum in the North Saami language

In this paper I would like to call attention to the so-called plurale tantum elements of the lexicons of different (Indo-European and Finno-Ugrian) languages. My specific aim is to examine this phenomenon in the North Saami language. My essay consists of two major sections: in the first, a theoretical introduction of plurale tantum takes place, mainly based on Rune Ingo's work entitled *Suomen kielen pluratiivit eli monikkosanat* (1978). First, I review the possible definitions of the literature, then I write about the use and general characteristics of plurale tantum. Following that, I carry out the semantic and grammatical (structural) examination of plurale tantum. In the second section, I apply the above mentioned grammatical and semantic analysis to North Saami plurale tantum. There, the data is provided by Pekka Sammallahti's dictionary *Sámi-suoma sátnegirji. Saamelais-suomalainen sanakirja*. (1989).

IVETT KELEMEN

A vepsze irodalmi nyelv az új evangéliumfordítás tükrében

KERESZTES László

0. A vepszék kicsiny népcsoport Oroszországban, az Onyega-tó mellett, Petrozavodszktól délre a Svir-folyó (fi. Syväri) mindkét oldalán. (Vö. Bogdanov 1958: 63–65; friss információk: Csepregi 2001: 198.) A déli csoportok – amelyek a Fehér-tó (Белое озеро) irányában laknak – a régi önelnevezést használják (*bepsa-*, *vepsa-*), ennek a végső forrása azonban ismeretlen. A régi orosz forrásokban szerepel egy *veś*-nép, amelyet minden bizonnyal a vepszékre értettek, s amely név a balti finnból kerülhetett át az oroszba, de hasonló hangzású szó (*Visinn*) a skandináv forrásokban is szerepel. Az oroszból és/vagy a skandináv forrásokból egészen az arabig vándorolt a szó: *visu*, *vesu*-föld északi tájat jelentett, ahova a prémkereskedők az oroszországi folyók mentén feljutottak. (Vö. Grünthal 1997: 97, 106–108, SSA III/426.) A középső (központi) csoportok a *tähiine*, *tägälaine* 'itteni, helyi' névvel illetik magukat. Az északiak, az Onyega-tó mellett azonban a *l'üd'iniik*, *l'üd'ilaine* 'lúd' megnevezést használják. (Ugyanezen a néven ismert az egyik karjalai néptörredék is.) Ez a név orosz eredetű: *люди* 'emberek', amely beleillik a legtöbb finnugor nép endonimáinak sorába. (Vö. Hämäläinen 1966: 81, Virtaranta 1967: 110.) A régebbi orosz szakirodalomban használatos volt még a *чудь*, *чухарь* 'csúd', az októberi forradalom után azonban az összes csoportot egységesen *venec* néven kezdték nevezni (Hämäläinen 1966: 81, Grünthal 1997: 99).

1. A balti finn népek irodalmi nyelvei. A finnek és az észtek nemzetálmalkotó népként pontosan az első teljes bibliafordításoktól datálhatják irodalmi nyelvüket. A finnek e tekintetben Mikael Agricola 1548-as Újtestamentum-fordítása, majd Eerik Sorolainen első teljes bibliafordítása révén számíthatják a modern nemzeti irodalmi nyelvük kezdeteit (vö. pl. Lehtikoinen–Kiuru 1993: 11, 18). Az észti nyelvjárások között pedig az döntött az északi csoport javára, hogy az első teljes bibliafordítás 1739-ben e nyelvjárásban készült el (vö. Keresztes 1997b: 212–213). Régebben és a közelmúltban készültek evangéliumfordítások különböző karjalai nyelvjárásokban. (A

többi balti finn népcsoport irodalmi nyelveinek kialakulására vö. pl. Suhonen 1995: 17–23.) Még a legkisebb balti finn népcsoport, a lív is büszkélkedhet fordításokkal (vö. Suhonen 1995: 22). Úgy vélem, hogy ezek a fordítások már e kis nyelvek becses nyelvtörténeti emlékeinek tekinthetők, hiszen például a lív nyelvet a világban szanaszét beszélő idős embereknek már nem lehet és nem is érdemes újabb fordításokat készíteni. Az írásokat legfeljebb azok a lív gyökerű fiatalok olvasgathatják, akik még tanulmányozni szeretnék nagyszüleik, őseik szebb napokat megért anyanyelvét. Csak az a kérdés, hogy kik lesznek azok, akik esetleg még autentikus lív fordításokat produkálhatnak.

Összefoglalásul megemlíthető, hogy a kisebb balti finn nyelvek/nyelvjárássok közül egyedül a vepsze az, amelyre korábban nem fordítottak bibliarészleteket.

2. A vepsze irodalmi nyelv kezdetei. Pedig – a lívhez képest – a vepszék létszáma még most is tízezres nagyságrendű, vannak tehát még szép számmal, akik az iskolai tanulás folyamán érdeklődhetnek minden, anyanyelvükön készült írott anyag iránt. A vepsze irodalmi nyelv a legújabb keletű, kezdetei csak 1931-re mennek vissza. Ekkor latin betűs írást hoztak létre a központi (középső) nyelvjárássok alapján. 1936-ban – a Szovjetunió többi kis népéhez hasonlóan – a vepszéknek is át kellett volna térniük a cirill betűs írásra, ám az iskolai anyanyelvi oktatást addigra sem nagyon sikerült elindítaniuk. Úttörő munkásságot fejtett ki az iskolai anyanyelvi oktatás terén M. M. Hämäläinen, aki ábécés-könyvet, valamint más oktatási segédanyagot is közölt az új vepsze irodalmi nyelven. Hämäläinen mellett említést érdemel F. A. Andrejev és Ny. I. Bogdanov tevékenysége (vö. Laanest 1975: 20). A harmincas évek ígéretes kezdése után fél évszázadot kellett várni arra, hogy a 90-es években Ny. Zajceva és M. Mullonen ismét kézbe vegye a vepsze irodalmi nyelv fejlesztésének kérdését. Ők is a latin ábécét és a középső vepsze csoportok nyelvjárássát vették alapul (Suhonen 1995: 19–21). Ezzel az írással folklórszövegeket közöltek, a többi balti finn nyelvvel ellentétben evangéliumfordítások, katekizmusok azonban – tudomásom szerint – nem készültek. Zajceva–Mullonen 1972-es szótára felsorolja mindazokat a településeket, amelyeknek adatai belekerültek az anyagba. A három fő nyelvjárás: központi (középső), déli és északi vepsze területek szavai kerültek a középső szótárba. Ezen kívül a szerzők minden bizonnyal saját gyűjtésüket, ill. anyanyelvük szavait is beledolgozták. A stilisztikai minősítések között szerepelnek vallási (религиозное), illetőleg egyházi (церковное) megjelölések is (1972: 15). Ezek forrásai azonban sajnos nem derülnek ki, és az ilyen minősítések is csak nagyritkán fordulnak elő.

3. Az első evangéliumfordítás. Úttörő kezdeményezésként értékelhetjük, hogy 1998-ban végre elkészült az első vepsze evangéliumfordítás, a Máté evangéliuma (*Evangelii Matvejan mödhe [vepsän kelel]*). A fordító(k) kiléte sajnos nem derül ki, de feltehetően Zajceva és Mullonen munkája. Az orosz nyelvű előszót mindenesetre Manuil petrozavodszk-olonyeci érsek írta alá.

Az új vepsze fordítás alapján szeretnék megvizsgálni néhány bibliai kifejezést, és fényt deríteni arra, milyen elvek vezérelték a fordítókat egy vado-natúj kísérlet megvalósításában. Az előfeltevés: a vepsze fordítók minden bi-zonnyal felhasználták a korábbi karjalai, észt és finn mintákat, s nagy való-színűség szerint valamelyik modern orosz kiadást is. A megjelenés idejéből következően a karjalai és vepsze fordítások párhuzamosan, a Bibliafordító Intézet (Institute for Bible Translation, Stockholm–Helsinki) által összehan-golt együttműködéssel készültek. (A karjalai, aunuszi fordításokra l. Peneva 2004: 101–112, Keresztes 2005: 47–58.)

Tanulmányomban néhány példát szeretnék felhozni a vepsze nyelvből is a következő fogalomkörök fordításának megoldási módjaira. A – legalábbis a katolikus – keresztény erkölcsi felfogás szerint a *bűn* a következő frazémák-ban fordul elő, sorrendben: *bűnt elkövetni* - *megvallani* - *megbánni* - *megbo-csátani*. A *bűnbánat*, *bűnbocsánat*, *megettérés* elvont fogalmainak kifejezései mellett néhány példát hozok a *keresztség*, *keresztelés* konkrét procedúrájának kifejezéseire is. A frazeológiai vizsgálatokban érvényesíthetők azok a kogni-tív szempontok, amelyekkel az anyanyelvi fordítók megkísérelték visszaadni a bibliai képeket. A többi balti finn nyelvvel való részletesebb összevetés, párhuzamos fordításrészletek alapján meg lehet állapítani az esetleges szóát-vételeket, tükörfordításokat és szóalkotási módokat. A lehetséges minták ér-telmezésének megkönnyítésére megadom az egyes részletek orosz, magyar és angol fordítását is.

A címszómintákban szereplő adatokat a legújabb források alapján adom meg. A szócikkek felépítése: ’jelentés’ – balti finn nyelvi (vepsze / északkar-jalai / aunusi v. olonyeci) példa; orosz | finn | észt | magyar | angol fordítás [szószerinti értelmezés] (forrás). → ve./ka./ aun. | or. | fi. | é. | m. | a.

3.1.

a) ’(bűnt) megbocsát’ = ve. *pässta* ’elenged’, *unohtada* ’elfelejt’

– ve. *i pästa meiden velgad, kut mö-ki pästam meiden velgnikoiden velgat* | or. и прости нам долги ваши, как и мы прощаем должникам вашим | fi. ja anna meille velkamme anteeksi, niin kuin mekin annamme anteeksi niille, jotka ovat meille velassa | é. ja anna meile andeks meie võlad, nagu meigi andeks anname oma võlglastele | m. bocsásd meg vétkeinket, miképpen mi is

megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek | a. and forgive us our debts, as we also have forgiven our debtors [tkp. engedd el adósságainkat, miképpen mi is elengedjük adósaink adósságait] (Mt 6,12);

– ve. *kaikutte grähk i pahad sanad pästtas mehile, no ken sanub pahoid sanoid Pühän Hengen polhe, sille sidä grähkäd ei pästkoi* | or. всякий грех и хула простятся человекам, а хула на Духа не простятся человекам | fi. jokainen synti ja herjaus tullaan antamaan ihmisille anteeksi, mutta Hengen herjaamista ei anteeksi anneta | é. iga patt ja jumalapilge antakse inimestele andeks, aga Püha Vaimu pilget ei anta inimestele andeks | m. minden bűn és káromlás bocsánatot nyer, de a Lélek ellen való káromlás nem nyer bocsánatot | a. every sin and blasphemy will be forgiven him; but whoever speaks against the Holy Spirit, it will not be forgiven him [tkp. minden bűnt és rossz szót elengedik az embereknek, de ki rossz szavakat szól a Szentlélekről, annak ezt a bűnét nem engedik el] (Mt 12,31);

– ve. *ku tö unohtat kaiken pahan, midä oliba tehnu ded teile toižed, siloi teiden taivhaline Tat pästab teiden grähkäd* | or. ибо, если вы будете прощать людям согрешения их, то простят и вам Отец ваш небесный | fi. jos te annatte toisille ihmisille anteeksi heidän rikkomuksensa, antaa myös taivaallinen Isänne teille anteeksi | é. sest kui te annete andeks inimestele nende eksimused, siis annab teie taevane Isa ka teile andeks | m. ha megbocsátjátok az embereknek, hogy vétettek, mennyei Atyátok nektek is megbocsát | a. for if you forgive men their offenses, your heavenly Father will forgive you also [tkp. ha ti elfelejtitek az összes rosszat, amit mások tettek nektek, akkor mennyei Atyátok is elengedi bűneiteket] (Mt 6,14);

– ve. *ku tö kaikēs sūdāimespäi et unohtagoi abidoid kaikutte ičeze vellele* | or. если не простит каждый из вас от сердца своего брату своему согрешений его | fi. jos te ette kaikesta sydämestä anna kukin veljellenne anteeksi | é. kui te igäuks omast südamest andeks ei anna oma vennale | m. ha mind-egyiktek szívből meg nem bocsát felebarátjának | a. if each of you does not forgive his brother from your hearts [tkp. ha ti teljes szívetekből nem felejtitek sérelmeiteket amelyeket testvéreitek okoztak] (Mt 18,35);

– ka. *prosti meilä miän riähät* | or. прости нам наши грехи | fi. anna meille syntimme anteeksi | é. ja anna meile andeks meie patud | m. bocsásd meg a bűneinket | a. forgive us our sins [tkp. bocsásd meg nekünk a mi bűneinket] (Lk 11,4);

– ka. *puitto ken voit piästyä riähät* | or. кто может прощать грехи | fi. kuka muu kuin Jumala voi antaa syntejään anteeksi | é. kes muu võib patte andeks anda kui üksnes Jumal | m. ki más bocsáthatja meg a bűnöket | a. who can forgive sins [tkp. vajon ki engedheti el a bűnöket?] (Lk 5,21; 7,49);

– aun. *ku teijän riähkät pühkittäzihes iäre* | or. чтобы заглядились грехи ваши | fi. jotta Herra antaisi tulla virvoituksen ajan | é. et teie patud kustutataks | m. hogy Isten eltörölje bűneiteket | a. that your sins may be wiped away [tkp. hogy a ti bűneiteket eltöröljék] (Apcsel 3,19);

– aun. *toinah häi prostiu sinule tämän sinun südämen tahton* | or. может быть, отпустится тебе помысл сердца твоего | fi. kenties hän antaa ajatuksesi anteeksi | é. et sinu südame mõte sulle vahest andeks antaks | m. hogy bocsásssa meg szívednek ezt a gondolatát | a. if perhaps the intent of your heart may be forgiven you [tkp. talán hogy ő megbocsásssa neked szíved gondolatát] (Apcsel 8,22);

– aun. *ken uskou häneh, hänen nimes suau proskeñnan riähkis* | or. что всякий верующий в Него получит прощение грехов именем Его | fi. että jokainen, joka uskoo häneen, saa hänen nimensä voimassa syntinsä anteeksi | é. et tema nime läbi igauks, kes usub temasse, saab pattude andeksandmise | m. aki hisz benne, általa elnyeri bűnei bocsánatát | a. that through His name everyone who believes into Him will receive forgiveness of sins [tkp. aki hisz benne, nevében bocsánatot nyer a bűnökért] (Apcsel 10,43);

– aun. *teile riähkät prostitah* | or. возвещается вам прощение грехов | fi. teille julistetaan synnit anteeksi | é. teile ... kuulutatakse pattude andeksandmist | m. a bűnök bocsánatát hirdetjük nektek | a. forgiveness of sins is announced to you [tkp. nektek bűneiteket megbocsátják] (Apcsel 13,38).

b) '(bűnt) megbán' = ve. kărautakse 'megfordul', kărautamine 'megfordulás, megtérés'

– ve. *mină valatan teid vedel, kăraudamižen valatusel ...* | or. я крещу вас в воде в покаяние | fi. minä kastan teidät vedellä parannukseen | é. mina ristin teid küll veega meeleparanduseks | m. én a bűnbánat jeléül csak vízzel keresztellek titeket | a. I baptize you in water unto repentance [tkp. én vízzel öntelek le titeket, a megtérés öntésével] (Mt 3,11);

– ka. *hyö jo ammuin ois jätetty riähät ta kiännytty Jumalan puoleh* | or. то давно бы они покаялись | fi. olisivat jo aikoja sitten ... katuneet | é. küll nad oleksid ammu kotiriides ja tuhas istudes parandanud meelt | m. tartottak volna bűnbánatot | a. they would have repented [tkp. már régen elhagyták volna a bűnöket és az Isten felé fordultak volna] (Lk 10,13);

– ka. *hyö jätettäis riähät* | or. покаются | fi. he kääntyisivät | é. siis nad parandaksid meelt | m. bűnbánatot tartanak | a. they will repent [tkp. elhagyják a bűnöket] (Lk 16,30);

– aun. *muutakkua mielet* | or. покайтесь | fi. katukaa siis syntejänne | é. sellepärast parandage meelt ja pöörduge | m. tartsatok bűnbánatot | a. repent

[tkp. változtassátok meg gondolatotokat, gondoljátok meg magatokat] (Apcsel 3,19).

c) '(bűnből) megtér' = ve. *kārautakse* 'megfordul', *kārautamine* 'megfordulás'

– ve. *kāraukatoi grähkišpäi Jumalaha* | or. покаяйтесь | fi. kääntykää | é. parandage meelt | m. tartsatok bűnbánatot | a. repent [tkp. forduljatok vissza a bűnöktől Istenhez] (Mt 3,2);

– ve. *kāraukatoi Jumalaha* | or. покаяйтесь | fi. kääntykää | é. parandage meelt | m. tartsatok bűnbánatot | a. repent [tkp. forduljatok Istenhez] (Mt 4, 17);

– ve. *minä valatan teid vedel, kāraudamižen valatusel ...* | or. я крещу вас в воде в покаяние | fi. minä kastan teidät vedellä parannukseen | é. mina ris-tin teid küll veega meeleparanduseks | m. én a bűnbánat jeléül csak vízzel keresztellek titeket | a. I baptize you in water unto repentance [tkp. én leöntelek titeket a visszafordulás/megtérés öntésével] (Mt 3,11);

– ve. ... *ku hö ei kāraudanus Jumalaha* | or. за што то, што они не покаялись | fi. siitä etteivät he tehneet parannusta | é. et nad ei olnud meelt parandanud | m. mert nem tértek meg | a. they would have repented long ago [tkp. nem fordultak meg Istenhez] (Mt 11,20);

– ve. *i ei kārauziže Jumalaha* | or. и да не обратятся | fi. jotta he eivät kääntyisi | é. ega pöörduks | m. és meg ne térjenek | a. and they turn around [tkp. nem fordulnának vissza Istenhez] (Mt 13,15);

– ka. *jos että kiäntyne riähistä Jumalah päin* | or. если не покаетесь | fi. ellette käännny | é. kui te ei paranda meelt | m. ha nem tartotok bűnbánatot | a. unless you repent, [tkp. ha nem fordultok bűneitekből az isten felé] (Lk 13,3);

– ka. *kumpani kiänty Jumalan puoleh* | or. об одном грешнике кающемся | fi. joka tekee parannuksen | é. kes meelt parandab... | m. ... egy megtérő bűnösnek | a. one sinner repenting [tkp. aki az Isten felé fordul] (Lk 15, 10);

– ka. *hyö kiännyttih riähästä Jumalan puoleh* | or. они покаялись | fi. he kääntyivät | é. nad parandasid meelt | m. bűnbánatot tartottak | a. they repented [tkp. ők elfordultak a bűnből az Isten felé] (Lk 11,32);

– aun. *kiännükkiä (riähkispäi) Jumalan puoleh* | or. покаяйтесь | fi. kääntykää | é. parandage meelt ja pöörduge | m. térjetek meg | a. repent [tkp. forduljatok (a bűnökből) az Isten felé] (Apcsel 3,19).

3.2. Összefoglaló nyelvenként

Vepsze: az idézett vepsze példákból kiderül, hogy a 'bűn megbocsátását' a bűn, vétek, adósság stb. 'elengedése, elfelejtése' fejezi ki. A 'megbánás' és 'megtérés' főként ugyanazzal a szóval fejezhető ki: 'megfordulás, megtérés'.

Nincs tehát külön kifejezés a bűnbánatra, illetőleg a megtérésre. A *kärauta* 'fordít', visszaható formája *kärautakse* 'fordul', a *kärdä* [kärd'ä] családjába tartozik, amelynek jelentése '(fonalat) sodor', vö. fi. *kiertää* 'teker, sodor; forog; kerül' (SSA I/354), tehát valamilyen oda-vissza vagy körkörös mozgást jelöl. Ezt az igecsoportot a fordítók alkalmasnak tartották a bűnből való megtérés, az Istenhez fordulás kifejezésére. A szótárakban (1972, 1995) megtalálhatók a *gräkh* 'bűn', *abid* 'vétség, sértés' szavak, ám a vizsgált frazémák teljességgel hiányoznak belőlük. – Megjegyzendő, hogy az orosz 'прости, прощать, megbocsát' csak az 1972-es szótárban van adatolva: *prost'üä* 'прощать': *prost'kät mindaiñ, grähkišt!* 'простите меня, грешную!' A vizsgált evangéliumfordításban ez nem fordult elő.

Összehasonlításként álljon itt a többi nyelv megfelelő példáinak rövid elemzése! (Vö. Keresztes 2005: 47–57.)

Karjala: a bemutatott észak-karjalai példákban az orosz eredetű 'bűn' szó a következő kifejezésekben fordul elő: 'megbocsát', 'megbán', 'megtér'. A 'bűnt megbocsát' részben az oroszról átvett igével, másrészt körülírással 'bűnt elenged' fejezik ki. A 'bűnt megbán' kifejezést a 'bűnt elhagy' szókapcsolattal adják vissza. A 'megtérés' a 'bűnből Isten felé/Istenhez visszafordulást' jelenti.

Aunus: az aunusi szövegrészekben a 'bűnt megbocsát' kifejezést részben az oroszról átvett igével, másrészt körülírással 'bűnt eltöröl', ill. 'le mos' fejezik ki. A 'bűnt megbán' kifejezést a 'véleményt/gondolatot megváltoztat' szókapcsolattal adják vissza. (Ez hasonlít az észttben használt képhez; l. lejjebb.) A 'megtérés' az aunusiban is a 'bűnből Isten felé/Istenhez visszafordulás'. (Vö. Peneva 2004: 106, 108.)

Finn: az *antaa anteeksi* 'megbocsát' eredeti jelentése 'ajándékol ad' > '(adósságot) elenged, »sztornóz«' > 'megbocsát' (vö. fr. *pardon* ~ lat. *perdonare* 'odaad, ajándékoz'; Hakulinen 1969: 23–27). A *katua* 'megbán' talán a *kadota* 'elmarad, elhagy' igéből keletkezett szóhasadással (SSA I/329), a megtérés pedig megfordulás.

Észt: az *andeks anda* 'megbocsát' valószínűleg a finnől került át (SSA I/76). Ezt használják általánosan, akár bűnbocsánatról, akár a vétkek megbocsátásáról, akár az adósság elengedéséről van szó. A *meelt parandada* 'megbán, tkp. megjavítja lelkét'. Ugyanez a kifejezés használatos a megtérésre is, bár párhuzamosan megtalálható a *pöörduda* 'megfordul, megtér' ige is. A kétnyelvű szótárakból ismert é. *kahetseda* 'megbán' (~ fi. *katua*) a vizsgált részekben nem fordult elő. A szótárak frazémáiban sem a bűnbánat jelentés szerepel.

Magyar: a legtöbb finnugor nyelvhez hasonlóan a megbocsátás a bűnök elbocsátása, a bűnbánat a bűnt bajnak tartja, sajnálja, hogy elkövette, a megtérés pedig a bűnöktől az Istenhez való visszatérés.

Az **angol** fordításban a megbocsátással szemben a bűnbánatra és a megtérésre ugyanaz a szó használatos. Az **oroszban** is egybeesik a megbánás és megtérés.

Összefoglalva:

magyar	'bűnt megbocsát'	'bűnt megbán'	'bűnből megtér'
angol	'to forgive'	'to repent'	'to repent'
orosz	'простить'	'(по)каяться'	'(по)каяться'
vepsze	elenged, elfelejt	fordul	fordul
karjalai	< or. elenged	elhagy	fordul
aunusz	< or. eltöröl, lemos	véleményt változtat	fordul
finn	ajándékul ad	elhagy	fordul
észt	< fi. ajándékul ad	lelket javít	lelket javít, fordul
magyar	elbocsát	bajnak tart	visszatér

4.1.

a) '(meg)keresztel, (meg)keresztelkedik' = *ve. valatada 'leönt'*

– *ve. i Joan valati heid Jordanas* | or. и крестились от него в Иордане | fi. ja Johannes kastoi heidät Jordanissa | é. ja ta ristis nad Jordani jões | m. és megkeresztelkedtek nála a Jordán folyóban | a. and they were baptized by him in the Jordan River [tkp. és János leöntötte őket a Jordánban] (Mt 3,6);

– *ve. minä valatan teid vedel, ... hän valatab teid Pühäl Hengel i lämoil* | or. я крещу вас в воде, ... Он будет крестить вас Духом Святым и огнем | fi. minä kastan teidät vedellä..., hän kastaa teidät Pyhällä Hengellä ja tulella | é. mina ristin teid küll veega, ... tema ristib teid Püha Vaimu ja tulega | m. ... csak vízzel keresztellek titeket, ... ő Szentlélekkel és tőzzel fog megkeresztelni titeket | a. I baptized you in water, ... he himself will baptize you in the Holy Spirit and fire [tkp. vízzel öntelek le titeket, ... ő Szentlélekkel és tőzzel önt le] (Mt 3,11);

– *ve. konz Iisus oli valatadud, hän libui pigai vedespäi* | or. и крестившись, Иисус тотчас вышел из воды | fi. kun Jeesus oli kastettu, hän nousi heti vedestä | é. kui nüüd Jeesus oli ristitud, tuli ta sedamaid veest välja | m. megkeresztelkedése után Jézus azonnal feljött a vízből | a. and having been baptized, Jesus went up immediately from the water [miután Jézus meg lett keresztelve, gyorsan kiemelkedett a vízből] (Mt 3,16);

– ve. *valatagat heid Tatan i Poigan i Pühän Hengen nimes* | or. крестя их во имя Отца и Сына и Святого Духа | fi. *kastakaa heitä Isän ja Pojan ja Pyhän Hengen nimeen* | é. neid ristides Isa ja Poja ja Püha Vaimu nimesse | m. kereszteljétek meg őket az Atya és Fiú és Szentlélek nevében | a. ... baptizing them into the name of the Father and of the Son and of the Holy Spirit [öntétek le őket az Atya és a Fiú és a Szentlélek nevében] (Mt 28,19);

– ka. *mie kassan teitä vejellä ... hiän kastau teitä Pühällä Henkellä ta tullella* | or. я крещу вас водою ... он будет крестить вас Духом Святым и огнем | fi. *minä kastan teidät vedellä ... hän kastaa teidät Pyhällä Hengellä ja tulella* | é. mina ristin teid veega ... tema ristib teid Püha Vaimu ja tulega | m. én csak vízzel keresztelek benneteket... [ő] majd Szentlélekben és tűzben fog benneteket megkeresztelni | a. I baptize you in water ... he Himself will baptize you in the Holy Spirit and fire [tkp. bemeřitelek téged vízzel ... ő titeket Szentlélekkel és tűzzel fog bemeřiteni] (Lk 3,16);

– aun. *anna ristie iččiedäs* | or. крестись | fi. *anna kastaa itsesi* | é. lase ennast ristida | m. vedd fel a keresztséget | a. be baptized [tkp. hagy megkeresztelni magad] (Apcsel 22,16);

– aun. *annakua ristie iččie* | or. креститься | fi. *ottakaa itse kaste* | é. igaüks teist lasku ennast ristida | m. keresztelkedjék meg | a. be baptized [tkp. hagyjátok megkeresztelni magatokat] (Apcsel 2,38);

– aun. *hyö ristittihes Ižändän Iisusan nimeh* | or. они крестились во имя Господа Иисуса | fi. *he ottivat kasteen Herran Jeesusen nimeen* | é. lasksid nad endid ristida Issanda Jeeseuse nimesse | m. megkeresztelektek Jézus nevére | a. they were baptized into the name of the Lord Jesus [tkp. őket megkeresztelték az Úrjézus nevében] (Apcsel 19,5).

b) 'keresztel(ked)és', 'keresztség' = ve. *valatamine, valatus* 'leöntés'

– ve. *ved' minei tarbiž sada sinuspäi valatamine* | or. мне надобно креститься он Тебя | fi. *minunhan pitäisi saada sinulta kaste* | é. minule on vaja, et sina mind ristiksid | m. nekem van szükségem a te keresztségedre | a. it is I who have need of being baptized by You [tkp. hiszen nekem kellene keresztelest kapni tőled] (Mt 3,14)

– ve. *minä valatan teid vedel, käraudamižen valatusel ...* | or. я крещу вас в воде в покаяние | fi. *minä kastan teidät vedellä parannukseen* | é. mina ristin teid küll veega meeleparanduseks | m. én a bűnbánat jeléül csak vízzel keresztelek titeket | a. I baptize you in water unto repentance [tkp. én vízzel öntelek le titeket, a megtérés leöntésével] (Mt 3,11)

– ka. *ta ottua kassanta* | or. проповедуя крещение покаяния | fi. *ja ottaamaan kasteen* | é. kuulutas meeleparandusristimist | m. bűnbánati keresztséget

hirdetett | a. proclaiming a baptism of repentance [tkp. felvenni a keresztséget]. (Lk 3,3)

– aun. *Iivanan ristindäl* | or. крещением покаяния | fi. Johanneksen kasteella | é. meeleparandusristimisega | m. János keresztségével | a. with a baptism of repentance [tkp. János keresztségével] (Apcsel 19,4) A *ristindä* nincs meg a Karjalan kielen sanakirjában, helyette: *ristieset* [-st'-] valószínűleg < finn *ristiäiset*. A finnből nincs adatolva a karjalainak megfelelő **ristintä*.

4.2. Összefoglaló nyelvenként

Vepsze: a vepszében a 'keresztel' ige kifejezésére a vízzel leönt konkrét kifejezést használják, ám ugyanez az ige használatos a Szentlélekkel, ill. tűzzel történő „keresztelésre” is, ami azt jelzi, hogy a konkrét jelentés már elvonttá bővült. A névszó az ige legáltalánosabb nomen actionis származéka: *valatamine*, ill. ennek szinonimája: *valatus* 'keresztelés, keresztség [tkp. leöntés]'. Az utóbbi többes száma ma a keresztelés szertartását, a 'keresztelőt' jelenti. A 'Keresztelő János' jelzője ugyanennek az igének igenévi (nomen actoris) formája: *Joan Valatai* 'János, a leöntő'. Bár a szótárakban (1972, 1995) szerepelnek az orosz eredetű *risttä* [*rist'ŕä*] és származékai, a vepsze evangéliumfordításban ezeket kerülik a fordítók, és inkább a régi szavakat használják.

Összehasonlításként álljon itt a többi nyelv megfelelő példáinak rövid elemzése! (Vö. Keresztes 2005: 47–57.)

Karjala: az észak-karjalaiban a 'keresztel' ige kifejezésére az eljárás konkrét aktusa alapján a szókészlet ősi elemét '(vízbe) merít/márt' foglalták le. Ugyanez történt a finnben is. A procedúra névszói megjelenítésére egy képzős származék használatos, ami a finnben **kastanta* lenne, a finnben azonban helyette ugyanennek az alapszónak másik névszói származéka *kaste* található. Az északi karjalai evangéliumfordításban sem található orosz eredetű átvétel.

Aunus: a 'keresztel' ige kifejezésére ebben a szövegrészben egy orosz eredetű igét használnak, amelyet vagy egyenesen az oroszból vagy pedig a finnből vettek át. A 'keresztelés' fogalmát deverbális névszóképzővel adják vissza. A karjalai nagyszótárban egy, minden bizonnyal a finnből átvett szóadat van. A finn *ristiäiset* azonban elsősorban nem csupán magát a procedúrát, hanem inkább a hozzá tartozó ünnepséget jelöli. (Vö. Peneva 2004: 107, 109.)

Finn: a 'merít, márt' ige és a belőle származtatott derivátum használatos; a végső soron az orosz eredetű keresztből is van származék: 'keresztelés' azonban ünnepséget, keresztelőt jelent.

Észt: *ristida* 'keresztel' orosz jövevényszó, ennek származékai a *ristimine* 'keresztelés', *ristsed* 'keresztelő'. Ennek létrejöttében minden bizonnyal „közreműködött” a finn *ristiäiset* id. A finn *kastaa* megfelelője, a *kasta*, *kaste* csak konkrét 'bemerít, benedvesít' jelentésben használatos.

Magyar: a szláv mintára a *kereszt* származékai használatosak.

Orosz: a 'keresztelés' és a 'keresztség' a 'kereszt' szó származéka, háttérben minden bizonnyal az áll, hogy a keresztelendő személyt keresttel érintették.

Angol: görög eredetű vándorszó (jelentése a görögben is 'bemerít, bemárt') szolgál e fogalmaknak a kifejezésére.

Összefoglalva:

magyar	'(meg)keresztel(kedik)'	'keresztség'
angol	'baptize'	'baptism'
orosz	'крестить(ся)'	'крещение'
vepsze	leönt	leöntés
karjalai	bemárt(ózik)	bemerítés
aunusz	< or. keresztel	keresztség
finn	bemárt	bemerítés
észt	< or. keresztel	keresztelés
magyar	< szl. keresztel	< szl. keresztség

5. Tanulságok

A bibliarészletek fordításának részben eltérő gyakorlatából látszik, hogy a karjalai és az aunusi nyelv(járás) különbözik egymástól, másrészt az a következtetés vonható le, hogy a két nyelvi forma más-más nyelvi hatásnak volt kitéve: a karjalai a finnhez áll közelebb, az aunusi pedig intenzívebb orosz nyelvi hatást mutat. (Vö. Peneva 2004: 109.) Ugyanezt várnánk a vepszében is. Mégis megállapítható, hogy a fordítók határozottan törekedtek arra, hogy a vepsze szavakat és kifejezéseket részesítsék előnyben, és helyettesítsék őket a várható orosz eredetű elemekkel. Egyszerű, szemléletes megoldásokkal álltak elő, amelyek a korábbi kiadványokból hiányoztak, így például az 1972-es vepsze–orosz szótárban sincsenek benne.

A 'bűn'-re mindkét karjalai nyelvjárásban és a vepszében is egyformán orosz eredetű szó használatos. A frazeológiában emellett azonban megtalálhatók a folyamat konkrét képi kifejezései is: a bűnt mint valami negatív tárgyat elhagyják, vagy mint szennyet letörlik vagy lemossák, vagy pedig elbocsátják, elengedik, elfelejtik, tehát megszabadulnak tőle, a bűnből mindhárom kis balti finn nyelvben visszafordulnak, azaz megtérnek.

A keresztelésre is más-más megoldást alkalmaznak a fordítók. Az északkarjalai és aunusi e tekintetben is lényegesen különbözik: az előbbiben – a finnhez hasonlóan – a keresztelendő személyt nedvesítik, merítik, az utóbbiban – az észthez és oroszhoz hasonlóan – keresztelik, tehát orosz jövevényszót használnak. Ezt várnánk a vepszében is, hiszen a keresztiségre léteznek és a korábbi szótárakba fel is vannak véve az orosz eredetű elemek, ám a fordítók itt is újítanak, és a jövevényszó helyett a régebbi önt igét és származékait preferálják.

Ilyen tendencia megfigyelhető más, újabb finnugor nyelvi fordításokban is.

Források

Evangéliumok

Evangeliij Matvejan mödhe (vepsän kelel). Biblijan kändmižen institut, Издательство Карелия, Петроской, Stokgol'm–Helsinki 1998. [Евангелие от Матфея на вепском языке / Gospel of Matthew in the Veps language; megjelent Stockholm–Helsinki 1998] = Mt

Герранъ Мiянъ Шюндю-руохтынанъ Святой Ювангели Матвейста, Карьяланъ келелля. Пийтери 1820. [Herran miän Šündü-ruohtinan svjatoj jovangeli Matveista karjalan kiel'el'ä, A mi Megváltó Urunk szent evangéliuma Mátétól tveri karjalai nyelven; megjelent St. Peterburg, 1820]

Jevanheli Lukan kirjuttamana (varsinaiskarjalaksi). (Koittelupainos.) Piiplienkiännösintituutti, Helsinki–Stokholmi 1999 [Evankeliumi Luukkaan mukaan vienankarjalaksi / The Gospel according to Luke in the Northern Karelian dialect / Евангелие от Луки на севернокарельском диалекте; megjelent Helsinki–Stockholm 1999] = Lk

Apostoloin ruavot. (Koitepainos.) Apostoloin ruavot livvikse. Biblien kiännändüinstituutti, Helsinki–Stokgol'm / Petroskoi 1999 [Apostolien teot livviksi / The Acts of the Apostles in the Karelian (Olonets) language / Деяния святых Апостолов на карельском (ливвиковском) языке; megjelent Helsinki–Stockholm / Petrozavodszk 1999] = Apcsel

Teljes Biblia vagy Újszövetség

Biblia. Ószövetségi és újszövetségi szentírás. Szent István Társulat, Budapest 1979.

The Holy Bible. Authorized King James Version. Word Bible Publishers, Iowa Falls, Iowa 1987.

The New Testament. Recovery version. Text translated by: The Editorial Section Living Stream Ministry. Outline, footnotes, charts, and references written by Witness Lee. Living Stream Ministry, Anaheim, California 1991.

- Piibel. Vana ja uus testament. [The Bible in Estonian] Piibelseltsi väljaanne, BFBS 1968.
- Pyhä Raamattu. 4. painos. Mikkelin, Suomen Pipliaseura, 2001.
- Ujszövetség Szentírás. (Görög eredetiből fordította P. Békés Gellért és P. Dalos Patrik). [New Testament Scripture (translated from the Greek original by P. Gellért Békés and P. Patrik Dalos)]. Budapest 1992.
- Новый завет. Printed by The Bible League. South Holland, in cooperation with Bethany Fellowship, Inc. Minneapolis [sine anno].
- Детская Библия (Ред. Б. Арапович и В. Маттелмяки). Российское Библиейское Общество, Москва 1997.

Irodalom

- Airila, M.–A. Turunen–J. Rainio 1946: Vepsän opas. Suomen kirja, Helsinki.
- Andrejev, F. A. 1934, 1935: Literaturnij hrestomatij vepskijale nacal'nijale školale I–II. Gosudarstvennij izdatel'stv Kirja, Leningrad
- Bartens, Raija 1999: *Synti suomalais-ugrilaisissa kielissä*. In: Folia Uralica Debreceniensia 6: 15–28.
- Bogdanov, Ny. I.: 1951: Н. И. Богданов, К истории вепсов. In: Г. И. Макаров (ред.), Прибалтийско-финское языкознание. Известия Карело-Финского Филиала Академии Наук СССР. Выпуск II. Государственное Издательство, Карельский АССР, Петрозаводск. 63–75.
- Bogdanov, Ny. I.: 1958a: Н. И. Богданов, Народность вепсы и их язык. In: Г. И. Макаров (ред.), Прибалтийско-финское языкознание. Труды Карельского Филиала Академии Наук СССР. Выпуск XII. Государственное Издательство Карельский АССР, Петрозаводск. 63–75.
- Bogdanov, Ny. I. 1958b: Н. И. Богданов, Вепский язык на современном этапе развития. In: Г. И. Макаров (ред.), Прибалтийско-финское языкознание. Труды Карельского Филиала Академии Наук СССР. Выпуск XII. Государственное Издательство Карельский АССР, Петрозаводск. 76–82.
- Branch, Michael 1973: A. J. Sjögren. Studies of the North. MSFOu 152. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.
- Csepregi Márta 2001: Balti-finn népek Oroszországban. In: Csepregi M. (szerk), Finnugor kalauz. Második, javított és bővített kiadás. Panoráma, Budapest. 197–208.
- Csepregi Márta 2005: Bibliafordító Intézet Helsinkiben. In: Finnugor Világ (A Reguly Társaság Értesítője) X/1. Budapest, 23–27.
- Grünthal, Riho 1997: Livvistä liiviin. Castrenianumin toimitteita 51. Suomalais-ugrilainen laitos, Helsinki.

- Hakulinen, Lauri 1969: Suomen sanaston käänköslainoista. SKS, Helsinki
- Hämäläinen, M.–F. Andrejev 1934: Vepskijan kelen grammatik. Грамматика вепского языка. Kirja, Leningrad.
- Hämäläinen, M.–F. Andrejev 1936: Vepsa-venähine vajehnik. Вепско-русский словарь. Учпедгиз/Учпедгиз, Moskva-Leningrad.
- Hämäläinen, M. M. 1958: M. M. Хмяляйнен, Об агглютоматах в вепском языке и в южнокарельских говорах карельского языка. In: Г. И. Макаров (ред.), Прибалтийско-финское языкознание. Труды Карельского Филиала Академии Наук СССР. Выпуск XII. Государственное Издательство Карельской АССР, Петрозаводск. 83–94.
- Hämäläinen, M. M. 1966: Вепский язык. Языки народов СССР. Том третий. Издательство Наука, Москва. 81–101.
- Hämäläinen, M. M.– F. A. Andrejev 1936: Vepsa-venähine vajehnik. Moskva–Leningrad.
- Keresztes László 1997a: Questions of Language Reform, Regulation and Planning in Estonia. In: Unn Røyneland (ed.), Language Contact and Language Conflict. Proceedings of The International Ivar Aasen Conference 14–16 November 1996 University of Oslo. Volda College, Volda 211–216.
- Keresztes László 1997b: Riho Grünthal, Livvistä liiviin. Itämerensuomalaiset etnonymit. Castrenianumin toimitteita 51. Helsinki 1997. (ism.) FUD 6 (1999) 159–162.
- Keresztes László 2005: Neological Aspirations in a Few Recent Finno-Ugric Bible Translations. In: Folia Uralica Debreceniensia 12. Debrecen. 47–58.
- Laanest, Arvo 1975: A. Лаанест, Прибалтийско-финские языки. Основы финно-угорского языкознания. Прибалтийско-финские, саамские и мордовские языки. Издательство Наука, Москва. 5–202.
- Lehikoinen, Leila–Silva Kiuru 1993: Kirjasuomen kehitys. Helsingin yliopiston Suomen kielen laitos, Helsinki.
- Peneva, Dennica 2004: Nyelvújítási törekvések Karjalában a legújabb bibliafordításokban. In: Folia Uralica Debreceniensia 11: 101–112.
- Ritter, Ralf-Peter 1977: Einige Beobachtungen zur Klassenbildung bei den vepsischen Substantiven russischer Herkunft. FUM 1. 161–169.
- Ritter, Ralf-Peter 1989: Untersuchungen zum Partitiv im Vepsischen. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altica 26. Harrassowitz, Wiesbaden.
- Suhonen, Seppo 1995: Züge der Literatursprachen der kleineren ostseefinnischen Völker. In: Zur Frage der uralischen Schriftsprachen. Вопросы уральских литературных языков. (Red.: G. Zaicz) Linguistica, Series A, Studia et dissertationes, 17. Institutum linguisticum Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest. 17–23.

- Sulkala, Helena 2003: Itämerensuomalaiset vähemmistökielet kirjakieliksi. In: *Folia Uralica Debreceniensia* 11. 101–112.
- Tikka, Toivo 1992: Vepsän suffiksoituneet postpositiot. Kieliopillisiin sijoihin liittyvä suffiksoituminen. *Studia Uralica Upsaliensia* 22, Uppsala
- Tunkelo, E. A. 1946: Vepsän kielen äännehistoria. SKST 228. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Uszpenzskij, P. 1913: П. Успенский, Русско-чудский словарь с некоторыми указаниями. Петербург.
- Virtaranta, Pertti 1967: Lähisukukielten lukemisto. SKST 281. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Zajceva, M. I. 1981: М. И. Зайцева, Грамматика вепского языка (фонетика и морфология). Академия Наук СССР. Карельский Филиал. Институт Языка, Литературы и Истории. Наука, Ленинград.
- Zajceva, M.–M. Mullonen 1969: М. Зайцева, М. Муллонен, Образцы вепской речи. Академия Наук СССР. Карельский Филиал. Наука, Ленинград.
- Zajceva, M. I.–M. I. Mullonen 1972: Мария Ивановна Зайцева, Мария Ивановна Муллонен, Словарь вепского языка. Издательство Наука, Ленинград.
- Zajceva, Nina–Maria Mullonen 1995: Vepsä-venälaine, venä-vepsläine vajehnik. Petroskoi "Karjala". - Н. Г. Зайцева, М. И. Муллонен, Вепско-русский, русско- вепский учебный словарь. Петрозаводск Карелия.

*

The Vepsian literary language and the New Gospel Translation

The Vepsians are a small group of Baltic Finnic peoples living in Northern Russia near Lake Onega. The Gospel according to Saint Matthew in the Vepsian language was first published in 1998 and was entitled *Evangelii Matvejan mödhe [vepsän kelel]* (Institute for Bible Translation, Helsinki and Stockholm.) [I gave the data in the headword samples on the basis of the most up-to-date sources. The structure of the headwords is the following: 'meaning' - examples (Baltic Finnic: Vepsian / Northern Karelian / Olonec) | Russian | Finnish | Hungarian | English translation [actually: literal interpretation] (source).]

1. On the basis of the new Vepsian translation I have examined some biblical concepts and aimed to throw some light on the principles used by the translators in order to implement this wholly new approach. 'Sin' occurs in the following contexts in Christian, or at least Catholic, morality: *to commit a sin – to confess – to repent – to forgive*. I will give some examples from

various Finno-Ugric languages in order to demonstrate the solutions used to express the abstract notions of *repentance*, *pardon* and *conversion*. The cognitive points of view which served to reproduce Biblical ideas in the native translators' attempts can be validated in the context of our phraseological examinations. A more detailed comparison helps to find the borrowings, calques, and modes of word formation occurring in these texts. I have provided Russian, Hungarian and English translations for the purpose of acquiring a better understanding of the headword samples.

The different practices used by the translators in the gospels show that the Karelian and Olonets dialects have marked differences and that we can draw the conclusion that these language forms were exposed to different linguistic influences. Karelian is closer to Finnish whereas Olonets reveals more intensive Russian influences (cf. Peneva 2004: 109). The same phenomena would have been expected with regard to Vepsian. However, it can be said that the translators have definitely endeavoured to give priority to Vepsian words and expressions and have substituted those words that were expected to be of Russian origin. This has resulted to simple and clear solutions that proved impossible to find in the earlier edition of the 1972 Vepsian-Russian dictionary.

The same word of Russian origin was used for 'sin' in both Karelian dialects and in Vepsian. In addition, one can find specific expressions of this process in the phraseology used: 'sin' as a negative concept has been left out, or as 'dirt', it is wiped off or washed away or even cast off, i.e. it is got rid of and sin is removed by returning to the right path. Such expressions could be found in all at the three small Baltic Finnic languages.

2. The translators applied different solutions to express the notion of 'baptism'. In this respect, there is a striking difference between Northern-Karelian and Olonets. In the first dialect, just like in Finnish, the person to be baptised is sprinkled with water or immersed in water whereas in the second one, (i.e. Estonian or Russian for instance), they place the cross onto the person to be baptized which means that a loan word of Russian origin has been used. The same results would also have been expected with regard to Vepsian as words of Russian origin exist to express baptism as evidenced in older dictionaries. However, the translators applied new methods, preferring to use an earlier verb and its derivatives instead of a loan word.

This tendency can also be observed in other more recent Finno-Ugric bible translations (cf. Keresztes:1997a, 2005).

LÁSZLÓ KERESZTES

Egyeztetési típusok a magyarban, a finnben, az észten, a lappban és a bolgárban IV. (Személybeli egyeztetés)

Dennica PENEVA

0. Bevezetés

Az egyeztetés ismert kategóriái a számbeli, a személybeli, a nembeli és az esetbeli kongruencia. Jelen cikkemben folytatom korábbi kongruenciatanulmányaimat (vö. Peneva 2005, 2006, 2007), és a személybeli egyeztetés problémáival foglalkozom a magyar és a nyugati finnugor nyelvekben. A korábbiakhoz képest kutatásaimba bevontam egy szláv nyelvet, a bolgárt is, és igyekszem megfigyelni, elemezni a hasonlóságokat és eltéréseket a két eltérő (más) nyelvcsaládban. A dolgozatomban három egyeztetési problémát érintek öt nyelvben (magyar, finn, észt, lapp, bolgár). Ezek a következők: 1) az állítmány személybeli egyeztetése több alannyal, 2) egyeztetés az udvariassági formulákban, valamint 3) a személybeli egyeztetés a vonatkozó mellékmondatokban. A cikk megírásához elsősorban az idézett szakirodalmat használtam, azonban köszönettel tartozom Petteri Laihonon finn lektornak és Kai Tiislär észt lektornak, akik szóbeli segítséget nyújtottak bizonyos szerkezetek kiegészítéséhez, fordításához és értelmezéséhez. Tőlük valók a finn, illetőleg az észt példák a forrásnak külön megjelölése nélkül. Itt szeretnék köszönetet mondani Ante Aikiónak, aki a lapp nyelvi példák értelmezésében volt segítségünkre. A magyar példákat általában a nyelvtani szakirodalomból vettem, a bolgárban több helyen – a szakirodalmi források mellett – anyanyelvi kompetenciámra hagytam.

1. Az állítmány személybeli egyeztetése több alannyal

Az állítmánynak a több alannyal való személybeli egyeztetése akkor érdekelni fog, ha az alanyok különböző személyűek. Ilyenkor az állítmány rendszerint többes számba kerül, mégpedig ha az alanyok között van 1. személyű, akkor a többes szám 1. személybe; ha nincs 1. személyű alany, akkor a többes szám 2. személybe (azaz a legkisebb sorszámú nyelvtani személyhez igazodik): *Én* [1Sg] és *a kutyám* [NomSg] *ahhoz vagyunk* [Vx1Pl] *szok-*

va, hogy korán aludni menjünk [Vx1PI]. | Pista [NomSg] és te [2Sg] velünk jöttök [Vx2PI]. (Vö. Rácz 1991: 255.)

A *mi* szerkezete alapján szokás megkülönböztetést tenni *inkluzív* és *exkluzív* többes szám között. Az inkluzív többes szám a beszélőt és kommunikációs partnert, esetleg még más személyt tartalmaz: $mi_{\text{ink}} = \text{én} + \text{te} (+ \text{ő/ők})$. Az exkluzív többes számba nem értjük bele a kommunikációs partnert: $mi_{\text{exk}} = \text{én} + \text{ő/ők}$.

A *mi* és *ti* jelentése a következőképpen foglalható össze:

$$\begin{aligned}
 mi &= \text{én} + x_m, \text{ ahol } \text{én}: \text{állandó}, x_m: \text{változó} \\
 &\quad (x_m \text{ lehet: } n \cdot \text{te}; n \cdot \text{ő}; n \cdot \text{te} + n \cdot \text{ő}; \text{ ahol } n \geq 1 \\
 ti &= \text{te} + x_t, \text{ ahol } \text{te}: \text{állandó}, x_t: \text{változó} \\
 &\quad (x_t \text{ lehet: } n \cdot \text{te}; n \cdot \text{ő}; n \cdot \text{te} + n \cdot \text{ő}; \text{ ahol } n \geq 1 \\
 \text{ők} &= n \cdot \text{ő}, \text{ ahol } n \geq 2.
 \end{aligned}$$

„Csak a harmadik személy többese azonos szerkezetű a dolgok többes számának kifejezésével... A *mi* mindig heterogén többes számú, a *ti* homogén ($n \cdot \text{te}$) és heterogén többes számú ($\text{te} + \text{mások}$) egyaránt lehet.” (Vö. Kugler–Laczkó 2000: 159.) Többes számban, mindhárom személyben (*mi*, *ti*, *ők*) beszélhetünk grammatikai helyettesíthetőségről, de ebben az egyik elem mindig egy másik személyes névmás: *Mi [1PI] voltunk [Vx1PI] otthon. | Vilmos [NomSg] és én [1Sg] voltunk [Vx1PI] otthon. (Uo.)*

A finn személyes névmásokról összefoglalót ld. Keresztes 1996: 23. Nagyjából ugyanígy írható le az észt személynévmások rendszere is. A lappban bonyolultabb a helyzet, mert a névmásoknak használatos a kettes száma is.

1.1. Magyar. Ha az alanyok különböző személyűek az állítmány többes számba kerül, és személyben a kisebb sorszámú alanyhoz igazodik. Ha az egyik alany 1. személyű névmással van kifejezve, akkor többes számban 1. személybe kerül az állítmány. Ha az egyik alany 2. személyű személyes névmás, az állítmány többes szám 2. személybe kerül: *A vádlott [NomSg] és mi [1PI] maradtunk [Vx1PI] a teremben.*

Tehát különböző személyű halmozott alanyok esetén az állítmány mindig a „kisebb sorszámú” személyhez igazodik, pl. *Én és te szeretjük (1. személy) egymást. | Ti és ők mikor ismerkedtetek (2. személy) meg?*

Az 1. személy a legerősebb, a 3. pedig a leggyengébb: *Én [1Sg] és te [2Sg] elmegyünk [Vx1PI] a boltba vásárolni, ti [2PI] és ők [3PI] pedig játszhattok [Vx2PI].*

Ettől a szabálytól akkor figyelhető meg eltérés, amikor ellentétes hozzátoldó kapcsolatos viszony vagy pedig kizáró ellentétes mellérendelő viszony

áll fenn az alanyok között: *nemcsak ... , hanem is; nem ... , hanem; vagy ... vagy* (Hegedűs 2005: 227).

Ha az irányító tagok eltérő személyűek, az egyeztetett tag a közvetlen előtte állóhoz igazodhat, különösen akkor, ha az irányító tagok között nem egyszerű kapcsolatos viszony van (*nem én, hanem te mégy el*). Ilyenkor a több irányító taghoz kapcsolódó egyeztetett tag a közvetlen előtte állóhoz igazodik (Rácz 1999: 39). Ez az úgynevezett közelségi egyeztetés (the principle of 'proximity') és egy harmadik fajta egyeztetésnek tekinthető (Quirk 1972: 360). A közelségi szabálynak nagy hatóereje van az angolban, főleg az *either – or* kötőszóval kapcsolt alanyok esetén (Quirk 1972: 363).

A hozzá közelebb álló személyhez igazodik az állítmány, ha az alanyok a *nemcsak ... hanem ... is, vagy ... vagy* kötőszóval vannak összekapcsolva: *Nemcsak te [2Sg], hanem én [1Sg] is elmentem [Vx1Sg] a tárgyalásra. | Nemcsak én [1Sg] hanem te [2Sg] is elmentél [Vx2Sg] a tárgyalásra. | Vagy te [2Sg] vagy én [1Sg] megyek [Vx1Sg] el a tárgyalásra. | Nemcsak mi [1Pl], hanem a lány [NomSg] is kap [Vx3Sg] jutalmat. | Nemcsak a lány [NomSg], hanem mi [1Pl] is kapunk [Vx1Pl] jutalmat. | Nem ti [2Pl], hanem ők [3Pl] vásárolnak be [Vx3Pl].*

A *sem ... sem* esetén a lehetőségek a következők: *Sem én [1Sg], sem te [2Sg] nem mentél el [Vx2Sg] a tárgyalásra. | Sem én [1Sg], sem te [2Sg] nem mentünk el [Vx1Pl] a tárgyalásra. (Vö. Hegedűs 2005: 277.) | Se a fiam [NomSg], se másik két unokám [NomSg] nem szeret [Vx3Sg] szerepelni.*

1.2. Finn. Különböző személyű alanyok esetén a finn a következőképpen egyeztet (Keresztes 1987: 70): (*minä + me = -mme (Vx1Sg); sinä + te = -tte (Vx2Pl); hän + he = -vat,-vät (Vx3Pl)*): *Kaisa [NomSg] ja minä [1Sg] asumme [Vx1Pl] keskustassa. 'Kaisa és én a központban lakunk.' | Sinä [2Sg] ja minä [1Sg] olemme [Vx1Pl] hyvät ystävä. 'Te és én jó barátok vagyunk.' | Pekka [NomSg], Matti [NomSg] ja minä [1Sg] menimme [Vx1Pl] elokuviin. 'Pekka, Matti és én moziba mentünk.' | Te [2Sg] ja me [1Pl] olemme [Vx1Pl] tunteneet toisemme jo kauan. 'Ti és mi már régóta ismerjük egymást.' | Hän [3Sg] ja sinä [2Sg] olette [Vx2Pl] parhaita ystäviäni. 'Ő és te vagytok a legjobb barátaim.' | Sinä [2Sg], Pekka [NomSg] ja Matti [NomSg] voisitte [Vx2Pl] mennä. 'Te, Pekka és Matti elmehettek.' | Te [2Pl] ja nuo pojat [NomPl] saatte [Vx2Pl] tulla nyt. 'Ti és azok a fiúk most jöhettek.' | Minä [1Sg] en nyt puhu [Vx1Sg] epärehellisydestä, jota minä [1Sg] ja sinä [2Sg] emme [Vx1Pl] voi sietää. 'En most nem beszélek a tisztességtelenségről, amit én és te nem tudunk elviselni.' | Savannah [NomSg] ja minä [1Sg] olemme [Vx1Sg] monessa suhteessa samanlaisia. 'Savannah és én sok mindenben*

egyformák vagyunk.’ | *Me* [1PI] *ja naapurit* [NomPI] *tulemme* [Vx1PI] *sen [lampaan] kanssa kyllä oikein hyvin toimeen, kertoo lampaan holhooja Virpi.* ’Én és a szomszédok nagyon jól kijövünk azzal (a birkával), meséli Virpi.’ | *Kanadalaiset käännytettiin jälleen kerran, mutta me* [1PI] *ja yksi länsisaksalainen* [NomSg] *pääsimme* [Vx1PI] *läpi, hän sanoi.* ’A kanadaiakat megint visszatoloncolták, de én és egy nyugatnémet átjutottunk – mondta.’ | *Kiitos siitä, mitä Sinä* [2Sg] *ja Natasa* [NomSg] *olette* [Vx2PI] *puolestani tehneet!* ’Köszönöm, amit Te és Natasa tettetek értem.’ | *Riki* [NomSg] *ja sinä* [2Sg] *olette* [Vx2PI] *kuin vakka ja kansi.* ’Riki és te elválaszthatatlanok (tkp. véka és fedele) vagytok.’ | *Te* [2PI] *ja teidän sukupolvenne* [NomSg] *pelastitte* [Vx2PI] *meille nuoremmille vapaan isänmaan.* ’Ti és a nemzedéketek megmentettétek nekünk fiataloknak a független hazát.’ (Vö. ISK 2004: 1220.)

Az állítmány a legközelebbi alannyal egyezik ellentétes hozzátoldó kapcsolatos viszony esetén: *Emme vain me* [1PI], *vaan myös tyttö* [NomSg] *saa* [Vx3Sg] *palkinnon.* ’Nem csak mi, hanem a lány is jutalmat kap.’ | *Ei vain tyttö* [NomSg], *vain myös me* [1PI] *saamme* [Vx1PI] *palkinnon.* ’Nem csak a lány, hanem mi is kapunk jutalmat.’

1.3. Észt. Hasonlóan alakul az egyeztetés különböző személyű alanyok esetén az észt nyelvben is (*mina/meie + sina/teie = me; mina/meie + tema/nemad = me; sina/teie + tema = te*): *Epp* [NomSg] *ja mina* [1Sg] *läksime* [Vx1PI] *koju.* ’Epp és én hazamentünk.’ (Nurk 1993: 311.) | *Jaak* [NomSg] *ja mina* [1Sg] *läksime* [Vx1PI] *loomaaeda.* ’Jaak és én az állatkertbe mentünk.’ | *Kas sina* [2Sg] *ja Andres* [NomSg] *tulete* [Vx2PI] *õhtul meile?* ’Te és Andres este eljöttek hozzánk?’ | *Mina* [1Sg], *sina* [2Sg] *ja tema* [3Sg] *läheme* [Vx1PI] *koju.* ’Én, te meg ő hazamegyünk.’

Ugyanúgy, mint a magyarban és a finnben, az észt nyelvben is megfigyelhető ettől a szabálytól való eltérés, amikor ellentétes hozzátoldó kapcsolatos viszony vagy pedig kizáró ellentétes mellérendelő viszony áll az alanyok között: *Mitte ainult meie* [1PI], *vaid ka tüdruk* [NomSg] *saab* [Vx3Sg] *tasu.* ’Nem csak mi, hanem a lány is kap jutalmat.’ | *Mitte ainult tüdruk* [NomSg], *vaid ka meie* [1PI] *saame* [Vx1PI] *tasu.* ’Nem csak a lány, hanem mi is kapunk jutalmat.’ | *Mitte teie* [2PI], *vaid nemad* [3PI] *teevad* [Vx3PI] *sisseoste.* ’Nem ti, hanem ők vásárolnak be.’ | *Mitte nemad* [3PI], *vaid teie* [2PI] *teete* [Vx2PI] *sisseoste.* ’Nem ők, hanem ti vásároltok be.’

Az állítmány tulajdonképpen a legközelebbi alannyal egyezik meg. (Kai Tiislär szóbeli közlése.)

1.4. Lapp. Bonyolultabb a helyzet, mert a lappban használatos a névmások kettős száma is! Ha az alanyok különböző személyűek az állítmány vagy kettős vagy többes számba kerül, és személyben a kisebb sorszámú alanyhoz igazodik. Különböző személyű halmozott alanyok esetén tehát az állítmány mindig a „kisebb sorszámú” személyhez igazodik: *Mun* [1Sg] *ja don* [2Sg] *vulggiime* [Vx1Du] *duottarii ikte.* 'Én és te kimentünk a tarhegyre tegnap.' | *Don* [2Sg] *ja mun* [1Sg] *vulggiime* [Vx1Du] *duottarii ikte.* 'Te és én kimentünk a tarhegyre tegnap.' Ante Aikio ezeket a mondatokat lehetségesnek, ám meglehetősen sajátosnak minősítette.

Többféle személy esetén az első személy győz a 2. és 3. személy fölött, a 2. személy pedig a 3. személy fölött. A szabálytól eltérés lehet azokban a mondatokban, amelyekben az ige a legközelebbi személyes névmással egyezik (Nielsen 1979: 304, Lakó 1986: 122): *Mun* [1Sg] *ja du viellja* [NomSg], *moai* [1Du] (= *moai du vielljain*) *galge* [Vx1Du] *dan bargat.* 'Jeg og din bror skal gjøre det. / Én és az öcsém kellett, hogy megcsináljuk.' (Nielsen 1979: 304.) A leggyakoribb szerkesztés ilyen esetekben az, hogy eleve a személyes névmás duálisa áll a társhatározóval, s így az ige is kettős számba kerül: *Moai* [1Du] *áhčiin* [ComitSg] *vulge* [Vx1Du] *ihttin.* 'Far og jeg reiser i morgen. / Apámmal kettésben (apám és én) reggel indulunk.' (Nickel 1990: 509.) - Az 'én apámmal' azonos szó szerkezetbe tartozik. Viszont, amikor a társhatározó hangsúlyos és a mondat végére kerül, az ige a személyes névmással egyezik: *Mun* [1Sg] *vuolggán* [Vx1Sg] *ihttin áhčiin.* 'Én apámmal (és nem mással) utazom holnap.' (Ante Aikio közlése.)

Ha az egyik alany 1. személyű névmással van kifejezve, akkor többes számban 1. személybe kerül az állítmány: *Máhtte* [NomSg] *ja Ingá* [NomSg] *ja mun* [1Sg] (= *mii*) *leimmet* [Vx1Pl] *Romssas.* 'Mattis og Inga og jeg (= vi) var i Tromsø. / Máhtte és Inga és én Tromsøben voltunk.' (Nickel 1990: 510.)

Többféle személy esetén az állítmány a legközelebbi személlyel egyezik: *Don* [2Sg] *ja du viellja* [NomSg] *ja su mánát* [NomPl] *galget* [Vx3Pl] *veahkehit.* 'Du og din bror og hans barn skal hjelpe. / Te és az öcséd és az ő gyerekei kell, hogy segítsenek.' (Nielsen 1979: 304.) | *Doai* [2Du] *ja vel okta guossi* [NomSg], *dii* [2Pl] *galgabehtet* [Vx2Pl] *dan oazžut.* 'Dere to og endnu én gjest skal få det. / Ti ketten és még egy vendég kell, hogy megkapjátok azt.' (Nielsen 1979: 304.) | *De galget* [Vx3Pl] *dat olbmot* [NomPl] *ja dii* [2Pl] *buohkat dan oaidnit.* 'Så skal de folk og Dere allesammen (få) se det. / Hát ezek az emberek kell, hogy lássák, és ti mindnyájan. (Nielsen 1979: 304.)

A személyes névmás használata társhatározóval a következőképpen alakul: *Moai* [1Du] *Bierain bohte* [Vx1Du] *jur bivddus.* 'Ich und Per kommen gerade von der Jagd. / Mi (ketten) Pierával éppen a vadászatból jövünk.'

(Bartens 1989: 126.) Tehát: 'mi ketten [1Du] + Comit. = 'én és egy másik személy'. Ugyanígy: *Doai* [2Du] *Liissáin galgabeahhti* [Vx2Du] *dan dahkat!* 'Du und Lisa sollt das machen! / Ti (ketten) Lizával meg kell hogy csináljátok azt.' (Bartens 1989: 126.) Tehát: 'ti ketten [2Du] + Comit. = 'te és egy másik személy'.

Speciális egyeztetés található a számállapot-határozókkal: *Dat* [3SPI] *guovttos eaba orron* [Vx3Du] *guhká dáppe*. 'De to var ikke lenge her. / Ők ketten nem régóta voltak ott.' (Nickel 1990: 511.) | *Máhtte* [NomSg] *guovttos boahtiba* [Vx3Du]. 'Máhtte másodmagával érkezett.' (Sammallahti 2005: 84.) | *Mii* [1PI] *golmmas eat beassan* [Vx1PI] *dohko*. 'Mi hárman (= mi ketten és még valaki más) nem jutottunk el oda.' (Sammallahti 2005: 84.) | *Mii* [1PI] *golmmas oktan du vieljain finaimet* [Vx1PI] *Niillas-čeaži geahčen*. 'Vi to og din bror (= vi tre, medregnet din bror) var på besøk hos onkel Nils. / Mi hárman együtt a te fivéreiddel meglátogattuk Niillas bácsit.' (Nickel 1990: 510.)

Az állítmány esetragos számnév mellett (vagy személyes/mutató névmással kombinálva) logikailag egyezik az alannyal, de a határozó névmás nélkül is átveheti az alany szerepét. Ez a számállapot-határozó. Ilyenkor tehát a számnév jelzi, összesen hány személyről van szó.

Az állítmányt a legközelebbi személlyel egyeztetik. Ezeket úgy lehet interpretálni, mint hiányos (elliptikus) szerkezeteket, amelyekben a második/harmadik helyen álló predikátum után nem ismétlik meg a megfelelő személyű állítmányt: *Don* [2Sg] *dan dieđát* [Vx2Sg] *ja buohkat* [NomPI] ($\emptyset$ = *dan dihtet*). 'Te tudod és mindenki (tudja).' (Sammallahti 2005: 85.) | *Mun* [1Sg] *ealán* [Vx1Sg] *dearvan ja mu bearaš* [NomSg] ($\emptyset$ = *eallá dearvan*). 'En egészségesen élek és a családom is (egészségesen él).' (Sammallahti 2005: 85.) | *De galget* [Vx3PI] *dat olbmot* [NomPI] *ja dii* [2PI] *buohkat dan oaidnit*. 'Så skal de folk og Dere allesammen (få) se det. / Hát ezek az emberek kell, hogy lássák, és ti mindnyájan.' (Nielsen 1979: 304.)

A *sihke ... ja* 'is ... is' páros konjunkciók esetén is az állítmány a közelebbi személlyel egyezik: *Sikke don* [2Sg] *ja buohkat* [NomPI] *dan dihtet* [Vx3PI]. 'Både du og allesammen vet det. / Te is és mindenki tudjátok azt.' (Nielsen 1979: 304.) Ugyanígy a *jogo ... dahje, dahje ... dahje* 'vagy ... vagy' páros kötőszók mellett: *Jogo mon* [1Sg] *dahje don* [2Sg] *galggat dan* [Vx2Sg] *bargat*. 'Enten du eller jeg skal gjøre det. / Vagy nekem vagy neked meg kell csinálnod. (Vagy én vagy te meg kell hogy csináljad.)' (Nielsen 1979: 305.)

1.5. Bolgár. Több alany esetén az állítmány többes 1. személyben áll, ha az egyik alany egyes szám 1. személyű névmás. Ha viszont az egyik alany

egyes szám 2. személyű névmás, akkor az állítmány többes szám 2. személyben használatos (Popov 1998: 176).

Аз [1Sg] и Роджер [NomSg] спряхме [Vx1PI] и го зяпнахме [Vx1PI] учудено. 'Én és Roger megálltunk és csodálkozva bámultuk.' | *Накрая мама [NomSg] и аз [1Sg] отвързахме [Vx1PI] магарето и го преместихме по-надолу по хълма.* 'Végül az édesanyám és én kikötöttük a szamarat, és lejjebb vittük a dombon.' | *Петър [NomSg], Боян [NomSg] и аз [1Sg] ще останем [Vx1PI] на работа в библиотеката.* 'Peter, Bojan és én maradunk dolgozni a könyvtárban.' | *Петър [NomSg], Боян [NomSg] и ти [2Sg] ще останете [Vx2PI] на работа в библиотеката.* 'Peter, Bojan és ti maradtok dolgozni a könyvtárban.' | *Не само ние [1PI], а и момичето [NomSg] ще получи [Vx3Sg] награда.* 'Nem csak mi, hanem a lány is kap jutalmat.' | *Не само момичето [NomSg], а и ние [1PI] ще получим [Vx1PI] награда.* 'Nemcsak a lány, hanem mi is kapunk jutalmat.' | *Не вие [2PI], а те [3PI] ще напазаруват [Vx3PI].* 'Nem ti, hanem ők vásárolnak be.' | *Не те [3PI], а вие [2PI] ще напазарувате [Vx2PI].* 'Nem ők, hanem ti vásároltok be.' Lényegében tehát a bolgár gyakorlat hasonlít a többi, általam vizsgált nyelvhez.

2. Egyeztetés az udvariassági formulákban (Polite plurals)

Sok nyelvben két (vagy több) második személyű személyes névmást különböztetnek meg, egyik az informális (tegező), míg a másik a formális, udvarias megszólítás (magázás), mint például a franciában a *tu* és a *vous*. A szociolingvisztikai szakirodalomban ezt néha *T/V* megkülönböztetésnek nevezik, a *tu/vous* és hasonló alakok után, mint számos indoeurópai nyelvben (legtöbbjük *t/v*-vel kezdődik). (Vö. Wechsler 2003: 97.)

Számos nyelvben a többes szám második személyt az udvariasság kifejezésére használják egy személy megszólításakor. A második személyű személyes névmás a főigéknél többes számot vált ki függetlenül attól, hogy a referens egy személy vagy több személy. Így, amikor egyes számú referensre használják, akkor a többes szám második személyű névmások *vegyes egyeztetést* váltanak ki. Néhányan ezt a jelenséget *conflict agreement*-nek vagy *agreement mismatch*-nek nevezik (pl. Wechsler 2003: 97, Greville 2006). Ennek az egyeztetésnek az a lényege, hogy ugyanazon mondaton belül két egyeztetési formát találunk: a) a szintaktikai egyeztetést, azaz alaki egyeztetést (*agreement ad formam*) és b) a szemantikai egyeztetést, jelentés szerinti vagy logikai egyeztetést (*agreement ad sensum*) (Greville 2006: 154). Ez abból adódik, hogy az igei állítmány a többes számú második személyű névmás alakjához igazodik, tehát többes számban van. A névszói állítmány pe-

dig inkább a jelentéséhez, azaz a legtöbb esetekben, egyes számban áll. Bernard Comrie számos nyelvben nagyon alaposan megvizsgálta ezt a jelenséget (Comrie 1975: 406).

Mind az öt nyelvben érdekes összehasonlíthatom a három fő predikátum-típust, amikor az állítmány ige, főnév vagy melléknév, illetve, hogy megállapítsam: egyes vagy többes számban állnak-e, és alaki vagy logikai egyeztetés szerint viselkednek-e.

2.1. Finn. Magázó mondatokban a finn nyelvben is a többes szám második személlyel jelölik az udvariasságot: *Te* [2PI] (*herra Virtanen* [NomSg]) *olette* [Vx2PI] *kovin ystävällinen* [NomSg]. 'Ön (Virtanen úr) nagyon barátságos.' (tkp.*Ti nagyon barátságos vagytok.) De: *Te olette kovin ystävällisiä* [PartPI]. 'Ti nagyon barátságosak vagytok./Önök nagyon barátságosak.' (Vö. White 2001: 257.) | *Te* [2PI] *laulatte* [Vx2PI] *erittäin hyvin*. 'Ön(ök) nagyon jól énekel(nek).' | *Te* [2PI] *olette* [Vx2PI] *päivän ensimmäinen asiakas* [NomSg] 'Ön ma az első ügyfél.' (Vö. ISK 2004: 1222.) | *Te* [2PI], *kansliapäällikkö Rauta* [NomSg] *olette* [Vx2PI] *häpäissyt* [ParticSg] *itsenne*. 'Ön, Rauta úr, szégyenbe hozta magát.' | *Te* [2PI] *olette* [Vx2PI] *EU-n ensimmäinen oikeusasiamies* [NomSg]. 'Ön az EU első ombudsmanja.' | *Te* [2PI] *olette* [Vx2PI] *rikas* [NomSg] *ja me olemme köyhiä*. 'Ön gazdag, mi pedig szegények vagyunk.'

A predikáló essivusi forma is mutatja, hogy egy vagy több alanyról van szó: *Hauska, että olette* [Vx2PI] *terveenä* [EssSg] *kotona*. 'Jó, hogy ön egészségesen otthon van.' | *Hauska, että olette* [Vx2PI] *terveinä* [EssPI] *kotona*. 'Jó, hogy önök *egészségesekként otthon vannak.'

Az összetett igealakokban a participium jelöli a számot: *Te olette* [Vx2PI] *tehnyt* [ParticSg] *hyvää työtä*. 'Ön jó munkát végzett.' | *Te olette* [Vx2PI] *tehneet* [ParticPI] *hyvää työtä*. 'Önök jó munkát végeztek / Ti jó munkát végeztetek.' Összetett állítmány esetén a segédige többes számban áll függetlenül attól, hogy az alany hány személyre vonatkozik. De magázáskor a múlt idejű melléknévi igenév egyes számban áll.

2.2. Észt. Magázáskor az alany többes szám 2. személybe kerül, és az állítmány hozzáigazodik, azaz az állítmány is többes 2. személyben áll: *Teie* [2PI], *Rein, töötate* [Vx2PI] *liiga palju*. 'Rein, Ön túl sokat dolgozik.' A névszói állítmány az alany logikai számának megfelelően egyes vagy többes számban használatos: *Tiina, Teie* [2PI] *olete* [Vx2PI] *väga kena tüdruk* [NomSg]. 'Tiina, Ön nagyon kedves lány.' | *Kas teie* [2PI] *olete* [Vx2PI] *kümnenda klassi juhataja* [NomSg]? 'Ön a tizedik osztály osztályfőnöke?' | *Te* [2PI] *olete* [Vx2PI] *väga lahke* [Sg]. 'Ön nagyon jó.' | *Teie* [2PI] *olete*

[Vx2PI] *hea õpetaja* [NomSg]. 'Õn jó tanár.' De: *Teie* [2PI] *olete* [Vx2PI] *head õpetajad* [NomPI]. 'Õnök jó tanárok.'

Az észti nyelvben viszont a *-nud* participiumnak csak egy alakja használatos mind egyes, mind többes számban. Így csak a szövegkörnyezetből derül ki, hogy a referens egy személy (magázás), vagy több referensről van szó. *Te* [2PI] *olete* [Vx2PI] *teinud* [ParticSg] *head tööd*. 'Õn jó munkát végzett. / Õnök jó munkát végeztek. (Tkp. Ti jó munkát végeztetek.)'

Itt a különbség morfológiailag nem olyan evidens, mint a finn nyelvben.

2.3. Bolgár. A bolgárban, mint a legtöbb indoeurópai nyelvben (skandináv, angol), a finnhez és az észthez hasonlóan a többes szám 2. személyt használják az udvariasság kifejezésére.

Magázáskor az alany és az igei állítmány többes számban van, annak ellenére, hogy egyetlen vagy több személyről van szó. Ebben az esetben a névszói állítmány (főnév, melléknév, melléknévi igenév) egyes számban marad, a (segéd)ige pedig többes számban: *Bue* [2PI] *pusyvame* [Vx2PI] *много хубаво*. 'Õn(ök) nagyon szépen énekel(nek) (tkp. Ti nagyon szépen énekeltek)'. (Vö. Doncseva-Mareva 1978: 70, Popov 1998: 176.)

Ha a névszói állítmány főnév, akkor az egyes számban áll, a segédige pedig többes számban: *Bue* [2PI] *cte* [KopVx2PI] *ми ръководител* [NomSg] *u образеи* [NomSg]. 'Õn az én vezetőm és példaképem.'

Hasonló a helyzet, ha a névszói állítmány melléknév, ez akkor is egyes számban áll, ha a segédige többes számban van. Ilyenkor azonban egyes számban nembeli egyeztetés lép fel, amely az alany nemének függvénye: *Bue* [2PI] *cte* [KopVx2PI] *умен* [masc.Sg]. 'Õn [férfi] okos.' – *Bue* [2PI] *cte* [KopVx2PI] *умна* [fem.Sg]. 'Õn [nő] okos.' | Többes számban nem releváns a nyelvtani nem különbsége, csak a numerus: *Bue* [2PI] *cte* [KopVx2PI] *умни* [PI]. 'Õnök okosak. / Ti okosak vagytok.'

Ugyanez a gyakorlat, ha a névszói állítmány szenvedő melléknévi igenév, mert ez egyes számban áll, a segédige pedig többes számban van. Itt tehát két interpretáció lehet: *Bue* [2PI] *cte* [Vx2PI] *поканен* [masc.Sg] *на приема*. 'Õn [férfi] meg van híva a fogadásra.' – *Bue* [2PI] *cte* [Vx2PI] *поканена* [fem.Sg] *на приема*. 'Õn [nő] meg van híva a fogadásra.' Ilyenkor tehát nembeli egyeztetés van az alany nemétől függően. Többes számban a nemek már nem különülnek el nyelvtanilag: *Bue* [2PI] *cte* [Vx2PI] *поканени* [ParticPI] *на приема*. 'Õnök [férfiak/nők] meg vannak/ti meg vagytok híva a fogadásra.'

Ezzel szemben a cselekvő melléknévi igenév (*l*-participium) mindig többes számba kerül, aminek következtében a nembeli egyeztetés nem érvénye-

sül, viszont teljes számbeli egyeztetés áll fenn az alany és az állítmány között: *Вие [2PI] погрешно сте [AuxVx2PI] разбрали [ParticPI] моите думи.* 'Ön félreértette a szavaimat.' | *Госпожо (Господине), Вие [2PI] сте [AuxVx2PI] подготвили [ParticPI] чудесен доклад.* 'Hölgyem (Uram), Ön remek előadást tartott.' | *Дами (Господа), Вие [2PI] сте [AuxVx2PI] подготвили [ParticPI] чудесен доклад.* 'Hölgyeim (Uraim), Önök remek előadást tartottak.' Itt összetett igealakokról van szó, mint például az észben, ahol a létege nem kopulaként, hanem segédigeként funkcionál!

2.4. Magyar. A fent tárgyalt nyelvekkel ellentétben, a magyar nyelvben nem a többes szám 2. személy van a magázásban. A magyarban az udvariasági alakban az egyes szám 3. személy és a többes szám 3. személy szerepel attól függően, hogy hány személyről van szó, és az ige mellettük egyes vagy többes szám 3. személyben áll: *Ön [3Sg] szépen énekel [Vx3Sg].* | *Önök [3PI] szépen énekelnek [Vx3Sg].*

A személyes névmás a magázás udvarias megszólításában használt választékos *Ön, Önök* és a kevésbé választékos *Maga, Maguk* is (logikai-lélektani szempontból mindkettő második személyű; grammatikailag, egyeztetését illetően viszont harmadik személyű (Velcsovne 1991: 44).

E névmásokat a magyar grammatikák az alaki szempontokat előtérbe helyezve a harmadik személyhez sorolják (egyeztetés: *ön/maga vár – önök/maguk várnak*). Szemantikailag azonban világosan a második személyhez tartoznak, hiszen a beszédhelyzetben a hallgatót jelölik, és pusztán pragmatikailag van eltérés a *te/ti* és a *maga/maguk, ön/önök* névmások között, jelentésszerkezetük és referenciaviszonyuk egyébként teljesen azonos (Kugler–Laczkó 2000: 160).

A magázó mondatokban az alanyt kizárólag alakilag egyeztetjük: *Ön nem jön? Maga is üljön ide!* Itt jelenhet meg az egyeztetésnek egy különleges fajtája (nevezhetjük pragmatikai egyeztetésnek is), amikor a 2. személyt kifejező határozott alanyok egyike tegező, a másik pedig magázó alany; az állítmány pedig 3. személyű, pl. *Ön, Pista bácsi és te, Jóska, üljenek ide!* (Lengyel 2000: 405, Kugler–Laczkó 2000: 159–160).

2.5. Lapp. A néphagyományban beszélnek arról, hogy a püspököt magázták, de a valóságban nincs rá konkrét példa, hogyan jártak el (Sammallahti szíves szóbeli közlése). A lappban jelenleg csak tegező formák ismertek, a felszólítás enyhítésére, udvariasabbá tételére tehát nem valamely többes alak, hanem partikulák (*dal, fal, mis, mat* stb.) használatosak (Nickel 1990: 454–456).

3. Személyegyeztetés a vonatkozó mellékmondatokban

Különös helyzetek állhatnak elő a vonatkozó mellékmondatokban, amelyekben a vonatkozó névmás a főmondat személyes névmására utal. Ilyen esetekben ingadozás tapasztalható: a vonatkozó mellékmondat állítmánya személyben egyezhet a) a vonatkozó névmási alannal (tehát egyes vagy többes 3. személyű), de b) a főmondat névmásával is (személyátsugárzás)! (Vö. Rác 1991: 251; Keresztes 1995: 92.)

3.1. Magyar. A személybeli egyeztetés fő szabályától – hogy az állítmány személyben megegyezik az alannal – csak a vonatkozó mellékmondatok egyik típusában találni eltérést (Bencédy et al. 1991: 251). Ha a vonatkozó mellékmondatban a vonatkozó névmás az alany szerepét tölti be, az állítmány rendszerint – a fő szabálynak megfelelően – 3. személybe kerül. *Aki a fillért nem becsüli, a forintot nem érdemli* (közmondás). Az ilyen vonatkozó névmási alanyba azonban átsugározhat a főmondat valamelyik részéből az 1. vagy a 2. nyelvtani személy, és akkor a mellékmondat állítmánya 1. vagy 2. személybe kerül. A következő esetekben találkozunk ilyen egyeztetéssel:

a) A főmondatban kitett vagy odaérthető 1. vagy 2. személyű névmásra vonatkozó értelmezői mellékmondatokban szinte mindig megtörténik a személyátsugárzás, azaz a vonatkozó névmási alany mellett állítmányuk 1. vagy 2. személyű lesz: *Én, aki mindent megtettem értetek, most egyedül maradtam.* | *Itt látszotok ti, akik mindenkinél előbb értetek a célba* (Kugler 2000: 405). | *Mi vagyunk azok, akik holnap elutazunk.* A főmondat alanyának hatóköre ilyenkor túlterjed a tagmondathatáron, és irányítja a mellékmondat egyeztetését. Szabályosan (tagmondaton belüli alaki egyeztetéssel) így lenne: *Mi vagyunk azok, akik holnap elutaznak* – mivel az alanyi szerepű vonatkozó névmás 3. személyű (Haader 2000: 489).

A főmondatbeli személyes névmással történő egyeztetés főként akkor gyakori, ha a mellékmondatban ige-névszói állítmány van: *Már nem vagyok az a bohém gyerek, aki tíz éve voltam.* | *Te, aki babonás vagy és hiszel a kísértetekben, nem fogsz ezen csodálkozni.*

b) Ha a vonatkozó mondat a főmondatban szereplő odaérthető 1. vagy 2. személyű névmás értelmezőjéhez kapcsolódik mint jelzői (értelmezői) mellékmondat, a vonatkozó névmási alany mellett az állítmány többnyire szintén 1. vagy 2. személybe kerül: *Megölsz engem* [1Sg], *szegény öregembert, aki sohase vétettem* [Vx1Sg] *neked.*

c) Hasonló a helyzet azokban a jelzői (értelmezői) mellékmondatokban, amelyek a főmondatbeli 1. vagy 2. személyű alany állítmányra vonatkoznak: *Hát olyan ember vagyok én* [1Sg], *aki nem tudom* [Vx1Sg] *a törvényt?* (Rác

1991: 252). Ilyenkor alternatív megoldás is található: ~ *tudja*. További alternatív megoldásokkal is számolnunk kell, ha a mellékmondat állítmánya igei.

3.2. Finn. Az 1. és 2. személyű alany sajátos egyeztetést idézhet elő a mellékmondatban a finnben is: *Ensi vuonna ei olisi muita kuin minä* [1Sg], *joka olisi* [Vx1Sg] *vapaana*. 'Jövőre nem lesz más csak én, aki szabad lesz(ek).'

A főmondatban szereplő személyes névmás nem feltétlenül alanyi szerepet tölt be, de a vonatkozó mellékmondatban az állítmány személye egyezik annak a személyével: *Kelkkailu on uusi aluevaltaus minulle* [1Sg], *joka olen* [Vx1Sg] *ensi kertaa näin pohjoisessa*. 'A szánkózás egy új terület számomra, aki első alkalommal jár(ok) északon.' | *Haluaisin kysyä teiltä* [2Pl], *isiltä ja äideiltä, jotka annatte* [Vx2Pl] *lapsillenne ilmakiväireitä lahjoiksi...* 'Szeretném megkérdezni tőletek, apáktól és anyáktól, akik gyermekeiteknek légpuskákat adtok ajándékba...'

A finn nyelvben az egyes szám 1. személyű névmást „*minä*” (*én*) lehet használni mint főnevet, amely ilyenkor „személyt” jelent. Ilyen használatban az állítmány nem egyezik a névmás alakjával, hanem a jelentésével, tehát egyes szám 3. személyben áll: *Siitä alkaen eli yksi minä, joka aina oli kuin häntä, Suurta Rakkautta ja Kohtaloa, ei olisi ollutkaan*. (Vö. ISK 2004: 1219.) 'Attól kezdve egyetlen én(em) élt, aki mindig olyan volt, mintha ő, a Nagy Szerelem és Sors, nem lett volna.' | *Minä* [1Sg], *joka tein* [Vx1Sg] *kaikkeni teidän hyväksenne, jäin* [Vx1Sg] *nyt yksin*. 'Én, aki mindent megtettem értetek, egyedül maradtam.' | *Tässä näytte te* [2Pl], *jotka pääsitte* [Vx2Pl] *perille, ennen kaikkia muita*. 'Itt látszotok ti, akik célhoz értetek, mindenki más előtt.' | *Me* [1Pl] *olemme ne, jotka matkustavat* [Vx3Pl] *pois huomenna*. A 'mi vagyunk azok, akik holnap elutazunk/elutaznak' típusú mondat lefordításában a finn lektor a többes szám 3. személyű állítmányt használta, mivel az alanyi szerepű névmás 3. személyű. Hasonlóság figyelhető meg az észtl nyelvű mondatban is, viszont a magyarban két megoldás lehet.

3.3. Észtl. A magyar és a finn nyelvhez hasonlóan – a vonatkozó névmási alany után az észtl nyelvben is 3. személyű állítmány áll: *Kes kopikat ei korja, see rubla ei saa*. (közml.) '(Kb.) aki a fillért nem becsüli, a forintot nem érdemli.'

Ha viszont a vonatkozó mellékmondat 1. vagy 2. személyű névmáshoz, vagy megszólításhoz vagy annak értelmezőjéhez kapcsolódik, a mondat alanya 1. vagy 2. személyű:

Järgmisel aastal ei ole kedagi teist kui mina, kes on/oleks vaba. 'Jövőre nem lesz más csak én, aki szabad lesz(ek).'

mestena sihini. 'Itt vagytok ti, akik elsőként értek célba.' | *Meie* [1Pl] *oleme need, kes homme ära soidavad* [Vx3Pl]. 'Mi vagyunk azok, akik holnap elutaznak.' A magyarban alternatív megoldás van: 'elutaznak ~ elutazunk'.

3.4. Lapp. A lapp gyakorlat hasonló a finnhez és az észthez: a vonatkozó mellékmondat állítmánya nem a vonatkozó névmással, hanem a főmondat alanyával egyezik: *dat olmmoš* [NomSg], *gii* [NomSg] *áigu* [Vx3Sg] *boahtit* 'den (= mennesket) som vil komme / az az ember, aki jönni akar' (Nickel 1990: 514) | *dat olbmot* [NomPl], *geat* [NomPl] *áigot* [Vx3Pl] *boahtit* 'de (= de mennesker) som vil komme / azok az emberek, akik jönni akarnak' (Nickel 1990: 514) | *soai* [3Du], *geat* [NomPl] *áiguba* [Vx3Du] 'de to som vil komme / ők ketten, akik jönni akarnak' (Nickel 1990: 514) | *mun* [1Sg]], *guhhte* [NomSg] *dan lean bargan* [Vx1Sg] 'jeg som har gjort det / én, aki megcsináltam azt' (Nickel 1990: 514) | *Muitalan dan dutnje* [2Sg], *gii* [NomSg] *leat* [Vx2Sg] *mu olmmái.* 'Jeg forteller det til deg som er min venn. / Elmondom neked, aki a barátom vagy.' (Nickel 1990: 514) | *Doai* [2Du], *geat* [NomPl] *dasa oskubeahhti* [Vx2Du] ... 'Dere to som tror på det ... / ti ketten, akik hisztek benne...' (Nickel 1990: 514).

A magyarhoz hasonló, vagylagos Vx3Sg/Pl gyakorlat nincs. (Ante Aikio szíves közlése.)

3.5. Bolgár. A példamondatokból jól látszik, hogy a bolgár nyelv ebben a kongruenciatípusban hasonlóan jár el, mint a magyar nyelvi logika: *Който се учи, той ще сполучи.* 'Aki tanul, sikeres lesz.' | *Аз* [1Sg], *смиреният и грешен Иван, който не съм извършил* [Vx1Sg] *никакво добро на земята.* 'Én [1Sg] az alázatos és bűnös Iván, aki semmi jót nem tettem [Vx1Sg] a földön.' | *Аз* [1Sg], *който една време носех* [Vx1Sg] *левското знаме.* 'Én [1Sg], aki valaha Levszki lobogóját vittem [Vx1Sg].' | *Все повече нещо, отколкото ви* [3Sg] *и аз* [1Sg], *който седим* [Vx1Pl] *в Букурещ спокойно...* 'Ez több mint amennyit ön és én, akik itt ülünk nyugodtan Bukarestben...'

4. Összegzés

4.1. Az állítmány személybeli egyeztetése több alanyal

Különböző személyű alanyok esetén az állítmány többes számba kerül, és személyben a kisebb sorszámú alanyhoz igazodik. Az 1. személy a legerősebb, a 3. pedig a leggyengébb. Ettől a szabálytól eltérés akkor figyelhető meg, amikor ellentétes hozzátoldó kapcsolatos viszony, vagy pedig kizáró ellentétes mellérendelő viszony áll fenn az alanyok között. Tulajdonképpen az

állítmány a legközelebbi alannyal egyezik. Ilyenkor a közelségi kongruencia érvényesül.

4.2. Udvariassági formulák

A magyarban, az udvariassági alakban az egyes szám 3. személy és a többes szám 3. személy szerepel attól függően, hogy hány személyről van szó. A finn, az észti és a bolgár nyelv magázáskor a többes szám 2. személyt használja. Ilyenkor az igei állítmány mindig többes szám 2. személyű, és alakilag egyezik az alannyal. Másképpen alakul az egyeztetés a névszói-állítmány szerkezetekkel (melléknévi igenév, melléknév, főnév). Az egyeztetési lehetőségeket az alábbi táblázat összegzi.

Egy személy:

	alany	állítmány			
	(udvariassági) névmás	ige/(kop/ segédige)	participium	melléknév	főnév
Finn	2Pl (<i>te</i>)	Vx2Pl (<i>olette</i>)	Sg	Sg	Sg
Észt	2Pl (<i>te/teie</i>)	Vx2Pl (<i>olete</i>)	Pl = Sg	Sg	Sg
Lapp	—	—	—	—	—
Bolgár	2Pl (<i>bue</i>)	Vx2Pl (<i>cme</i>)	Sg(masc./fem.) -n/-na (Pass) -li (Act)	Sg(masc./ fem.)	Sg
Magyar	3Sg (<i>ön/maga</i>)	Vx3Sg ($\emptyset$)	—	Sg	Sg

Több személy:

	alany	állítmány			
	(udvariassági) névmás	ige/(kop/ segédige)	participium	melléknév	főnév
Finn	2Pl (<i>te</i>)	Vx2Pl (<i>olette</i>)	Pl	Nom/Part Pl	Nom/ Part/Pl
Észt	2Pl (<i>te/teie</i>)	Vx2Pl (<i>olete</i>)	Pl = Sg	Pl	Pl
Lapp	—	—	—	—	—
Bolgár	2Pl (<i>bue</i>)	Vx2Pl (<i>cme</i>)	Pl -ni (Pass) -li (Act)	Pl	Pl
Magyar	3Sg (<i>önök/maguk</i>)	Vx3Pl ($\emptyset$)	—	Pl	Pl

4.3. A vonatkozó mellékmondatbeli egyeztetés

Vonatkozó névmási alany után általában 3. személyű állítmány áll, amely egyezik a névmás számával. Ha viszont a vonatkozó mellékmondat 1. vagy 2. személyű személyes névmáshoz vagy megszólításhoz kapcsolódik, az állítmány is a megfelelő személyhez igazodik. A vonatkozó mellékmondat igei állítmánya viszont a magyarban vagylagosan egyezhet a vonatkozó névmási alannal is, tehát egyes vagy többes 3. személyben is állhat. A finnben ez a megoldás ritka, az észten, a lappban és a bolgárban nincs meg; az utóbbi nyelvekben a vonatkozó mellékmondatokban főmondatban szereplő névmással egyezik az állítmány. A példákból jól látszik, hogy a finn, az észt, a lapp és a bolgár nyelvben ez a kongruenciátípus hasonló, míg a magyar nyelvi logika más: alternatív egyezést is mutat.

Irodalom

- Bencédy József et al. 1991: Bencédy József–Fábián Pál–Rácz Endre–Vencsov Mártonné: A mai magyar nyelv. 8. kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Barlow, M.–Ferguson, C. A. (eds) 1988: Agreement in Natural Language: Approaches, Theories, Descriptions. Stanford, Center for the Study of Language and Information, Stanford University.
- Bartens, Hans-Hermann 1989: Lehrbuch der saamischen (lappischen) Sprache. Helmut Buske Verlag, Hamburg.
- Comrie, Bernard 1975: Polite Plurals and Predicate Agreement. *Language*. Vol. 51, No. 2. 406–418.
- Doncseva-Mareva 1978: Дончева-Марева, Л., Съгласуването на учтивото Вие със сказуемото в българския и руския език от квантитативно гледище. Съпоставително езикознание брой 3. 70–75.
- Erelt, Mati (szerk.) 1993: Eesti keeli grammatika II. Süntaks. Eesti Teaduste Akadeemia, Eesti Keele ja Kirjanduse Instituut, Tallinn.
- Erelt, Mati 2006: Lause õigekeelsus. Tartu.
- Georgieva 1955: Георгиева, Е., По въпроса за съгласуването на сказуемото с подлога. Български език 5. 280–281.
- Greville G. Corbett 2006: Agreement. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge University Press. Cambridge.
- Haader Lea 2000: Az alárendelő összetett mondatok. In: Keszler Borbála (szerk.), Magyar grammatika. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 477–502.

- Hakulinen, Auli–Fred Karlsson 1979: Nykysuomen lauseoppia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Jyväskylä.
- Hakulinen, Auli (főszerk.) 2004: Iso suomen kielioppi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hegedűs Rita 2005: Magyar nyelvtan. Tinta, Budapest.
- Keresztes László 1987: Outi Karanko–Keresztes László–Irmeli Kniivilä, Finn nyelvkönyv 1. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Keresztes László 1995: Gyakorlati magyar nyelvtan. Debreceni Nyári Egyetem, Debrecen.
- Keresztes László 1996: Gondolatok a finn passzívumról. *Hungarologische Beiträge* 6. Universität Jyväskylä. 19–30.
- Keszler Borbála (szerk.) 2000: Magyar grammatika. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Keszler Borbála–Lengyel Klára 2002: Kis magyar grammatika. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kubinyi Kata 2001: Kongruenciátípusok a finnben és a magyarban: az esetbeli (in)kongruenciához és okaihoz. In: *Specimina Fennica X. Colloquia Contrastiva VIII. Kaukovertailuja III. Savariae [Szombathely]*. 66–81.
- Kugler Nóra 2000: Az alany. In: Keszler Borbála (szerk.), *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 410–418.
- Kugler Nóra–Laczkó Krisztina 2000: A névmások. In: Keszler Borbála (szerk.), *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 152–174.
- Lakó György 1986: *Chrestomathia Lapponica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Lengyel Klára 2000: Az állítmány. In: Keszler Borbála (szerk.), *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 399–409.
- Metslang, Helle–Ingrid Krall–Renate Pajusalu–Kirsti Saarso–Elle Sõrmus–Silvi Vare 2003: Keelehärm. *Eesti keele probleemseid piirkondi*. Tallinna pedagoogikaülikool. 142–147.
- Nielsen, Konrad 1979: *Lærebok i lappisk (samisk) 1. Grammatikk (2. opplag)*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Universitetsforlaget, Oslo.
- Nurk, Anu–Pusztay János 1993: *Észt–magyar kisszótár*. Savaria University Press, Szombathely.
- Peneva, Dennica 2005: Egyeztetési típusok a magyarban, a finnben, az észtenben és a lappban I. (Attributív szerkezetek) *Folia Uralica Debreceniensia* 12. Debrecen. 87–102.

- Peneva, Dennica 2006: Egyeztetési típusok a magyarban, a finnben, az észtenben és a lappban II. (Birtokos szerkezetek) *Folia Uralica Debreceniensia* 13. Debrecen. 65–78.
- Peneva, Dennica 2007: Egyeztetési típusok a magyarban, a finnben, az észtenben és a lappban III. (Értelmező jelzős és predikatív szerkezetek) *Folia Uralica Debreceniensia* 14. Debrecen, 87–101.
- Роров, Konstantin 1998: Главни части на изречението. In: Граматика на съвременния български книжовен език. Том 3. Синтаксис. Абагар, София.
- Prvev 1971: Първев, Х., Христоматия по практическа граматика на българския език: помагало за студенти. Наука и изкуство, София.
- Pusztay János 1994: Könyv az észten nyelvről. *Folia Estonica*. Tomus III. Szombathely.
- Quirk, Randolph–Sidney Greenbaum 1972: *A Grammar of Contemporary English*. New York and London.
- Rácz Endre 1991: Mondattan. In: Bencédy et al., *A mai magyar nyelv*. Tankönyvkiadó, Budapest. 205–458.
- Rácz Endre 1999: *Az egyeztetés a magyar nyelvben*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Velcsov Mártonné 1991: A szófajok. In: Bencédy et al., *A mai magyar nyelv*. Tankönyvkiadó, Budapest. 9–204.
- Vilkuna, Maria 2000: *Suomen lauseopin perusteet*. Edita, Helsinki.
- Wechsler, Stephen–Larisa Zlatić 2003: *The Many Faces of Agreement*. Center for the Study of Language and Information. Stanford Monograph in Linguistics. CSLI Publications, Stanford, California.
- White, Leila 2001: *Suomen kielioppia ulkomaalaisille*. Finn Lectura, Helsinki.

*

Types of agreement in Hungarian, Finnish, Estonian, Lapp (Saami) and Bulgarian: IV. (Person agreement)

The most important and widespread types of agreement are concord in number, in person, in gender and in case. My present article is a follow-up of my previous studies on the types of agreement and its goal is to present the problems of person agreement in the above mentioned languages. Unlike my previous papers here I included a Slavic language, Bulgarian and aim to analyse the similarities and the differences in two totally different language families.

In my present paper I deal with the following agreement problems in five languages (Hungarian, Finnish, Estonian, Saami, Bulgarian): 1) person concord of the predicate with two or more subjects, 2) agreement in polite constructions, and 3) person concord in relative clauses. In this respect all languages under examination show the same similarities.

1) In case of subjects different in person the predicate is in the plural, and the person of the predicate is always determined by the person associated with the lowest number, ie. the 1st person is the most powerful, the 3rd person is the least powerful. Exception to this rule is observed when there is a contrasting or disjunctive conjunction between the subjects. In accordance with the principle of proximity the last noun phrase determines the person of the verb.

2) In Hungarian polite address 3rd person singular and plural verb forms are used depending on the number of the addressed people. In Finnish, Estonian and Bulgarian languages 2nd person plural is used for expressing politeness. The verbal predicate always stands in the plural and agrees with the subject's grammatical number while the nominal predicate (adjective, noun, participle) tends to show variety in agreement. In Saami there are no polite verbal forms. The possible varieties are summarized in a table.

3) Relative pronominal subjects generally require 3rd person predicates. However, if the relative clause refers to 1rd or 2rd person personal pronouns or terms of address, the predicate agrees with the appropriate person. Further, the predicate in the relative clause agrees with the relative pronominal subject in two ways: it can stand either in 3rd person singular or in plural. From the examples we can see that in Finnish, Estonian, Saami and Bulgarian this type of agreement shows similarities, while Hungarian points to different alternatives.

DENNICA PENEVA

A forrás- és célkultúra viszonyának hatása a fordítói megoldásokra (Kulturálisan kötött kifejezések átültetése versfordítások esetén)

PUSZTAI-VARGA Ildikó

Bevezetés

A nyelvészeti fordítástudomány születésekor kutatási céljainak és módszereinek megfogalmazása kapcsán tudatosan határolta el magát az addig az irodalomtudomány területéhez tartozó műfordítás-kutatástól. A nyelvészeti fordítástudomány vizsgálata tárgyának tekint bármilyen műfajú fordított szöveget, nem pusztán a kiváló műfordítók remekműveit. Tudományos megközelítése leíró és rendszerező, nem értékkel, nem ír elő, hanem nagy mennyiségű szöveget elemezve vonja le általánosító következtetéseit (Klaudy 1999). Hosszú évtizedekig nem is fordult az önálló tudománygá fejlődött fordítástudomány a szépirodalmi szövegek vizsgálata felé. Ha szó is esett a műfordításról, ez legtöbbször nem lépett túl a műfordítók anekdotizáló probléma-centrikus beszámolóin (Mannila 1982). Ennek megváltoztatását sürgeti többek között Jose Lambert is, amikor a műfordítás területén elvégzendő komoly és leíró jellegű kutatások szükségességéről szól az eddig jellemző egyéni és anekdotikus leírások helyett, mivel a fordított irodalom jelentős mértékben alakítja a diskurzus, a kommunikáció és a kultúra dinamikáját (Lambert 1998). A fordítástudományban napjainkban sokat emlegetett kulturális fordulat hatására került ismét a kutatás homlokterébe a műfordítások vizsgálata, hiszen a szemléletváltás mellett kardoskodó kutatók (pl. Bassnet, Toury, Even-Zohar, Lefevere) az irodalmi szövegekben látták leginkább megfoghatónak a fordítási folyamat kultúrakötöttségét. André Lefevere sarkosan úgy fogalmaz, hogy a műfordítás-kutatás egyetlen gyümölcsöző iránya csak társadalomtörténeti jellegű lehet. Nem azt kell vizsgálnunk, ahogyan a szavak összekapcsolódnak a papíron, hanem arra a kérdésre kell választ keresnünk, hogy miért pont úgy kapcsolódnak össze. Fel kell tárnunk, hogy milyen társadalmi, irodalmi és ideológiai megfontolások vezetnek a fordítót közvetítő tevékenysége során (Lefevere 1992). Jelen tanulmány egy kisméretű verskorpusz elemzésével a műfordítás-kutatás ezen irányvonalába illeszkedik.

Kutatási kérdések

Dolgozatomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy befolyásolja-e a kulturálisan kötött kifejezések fordítási stratégiáit a forrás- és célkultúra viszonya versfordítások esetén. A kutatás kiindulópontjául az az előzetes hipotézis szolgál, miszerint a forrás- és célnyelv, illetve a forrás- és célkultúra viszonya befolyással van a kulturálisan kötött kifejezések fordítási megoldásaira versfordítások esetén (vö. Leppihalme 2005).

Vizsgálatomban finn kortárs versek angol és magyar célnyelvi fordításai-ban elemzem a kulturálisan kötött kifejezések átváltási megoldásait. Tudatosan nem használom elemzésem során a *stratégia* terminust. Bár Chesterman (idézi Bergen 1988) *lokális stratégiáknak* nevezi a fordítási folyamat során felmerülő és megoldandó átültetési feladatok elvégzését, én Valló meghatározását alapul véve *átváltási megoldásokról* beszélek (Valló 1998). Stratégiának egy fordító következetesen alkalmazott fordítási megoldásait tekintjük. Ahhoz, hogy fordítói stratégiáról beszélhessünk, egy műfordító munkásságának mélyrehatóbb elemzése szükséges.

A vizsgálat várható eredménye szerint a finnről magyarra fordítás során a fordítók többször alkalmazzák az elidegenítő átváltási megoldásokat, mivel a két kultúra (finn és magyar) – nem kis mértékben a két ország közötti tudatos kultúrpolitikai tevékenységnek is köszönhetően – közel áll egymáshoz. A két olvasóközönség bizonyos mértékig ismeri egymás kultúráját. Leppihalme terminusával élve két periférikus kultúra, két ritkább nyelv közötti fordításról van szó. Ezzel szemben a finnről angolra fordítás során egy kisebb beszélőközönség nyelvéről fordítunk világnyelvre, egy periférikus forráskultúra és egy domináns célkultúra közötti közvetítésről beszélünk tehát. Ezt nevezi Leppihalme kiegyensúlyozatlan fordítási helyzetnek (Leppihalme 2005). A finnről angolra fordítónak tehát szélesebb, a finn kultúrát kevésbé ismerő olvasóközönség számára kell verseket fordítani, így feltételezésünk szerint gyakrabban fog honosító stratégiákat használni (pl. kihagyás és kulturális adaptáció), mint a finnről magyarra fordítók. Minél nagyobb a két olvasóközönség közötti kulturális távolság, annál több olyan implicit jelentést tartalmaz a fordítandó forrásszöveg, melyet a célközönség számára explicitálni kell (Leppihalme 2005). Feltételezzük tehát, hogy kortárs versfordítások esetén a finnről angolra fordító ezen implicit jelentéseket honosító megoldásokkal oldja fel. Lendvai is felhívja a figyelmet a kulturálisan kötött kifejezések relatív természetére, melynek determináló tényezői közé sorolja az egybevetett konkrét nyelvpárok kulturális közelségét illetve távolságát (Lendvai 2004).

A kutatás módszere

A kutatási kérdés megválaszolása speciális korpusz létrehozását tette szükségessé. A korpusz 30 finn forrásnyelvi vers magyar illetve angol célnyelvi fordításait tartalmazza. A szövegek között rövid (3-15 soros), közepesen hosszú (15-30 soros) és hosszú (30 sornál hosszabb) versek egyaránt találhatóak. A versek kiválasztásánál két alapvető szempontot vettem figyelembe: a forrásnyelvi szöveg 1950 után publikált finn vers legyen, illetve számomra hozzáférhető publikált angol és magyar célnyelvi fordításai legyenek. Előbbi kritérium a finn modern lírai kifejezőmód megjelenésének időpontja, amiktől a finn költészetet ma is jellemző főbb formai és stílusbeli jegyek megjelenését datáljuk (Varpio 1999). Az angol és magyar célnyelvi szövegek megléte pedig az elemzés elvégzésének alapvető feltétele.

Jelen kutatásban nem vizsgáltam olyan paramétereket, mint például a fordítás nyersfordításból született-e (esetleg közvetítő nyelven keresztül) vagy közvetlen fordítás eredménye, a vers keletkezési ideje és a fordítás keletkezési ideje között mennyi idő telt el, illetve nem vizsgáltam a műfordítók életútját és munkásságát, melynek részeként az adott versfordítás megszületett. Jelen kutatásban az angolszász kultúrát homogénként kezelem, ezáltal nem téve különbséget a kultúrát reprezentáló országok között. Szövegválasztásomat nagymértékben befolyásolták a szöveganyag hozzáférhetőségének korlátai. (Több országot érintő filológiai munka szükséges ugyanis egy nagyobb, több paramétert is figyelembevevő verskorpusz összeállításához.)

Külön meg kell említeni, hogy a korpuszban két, a jelen tanulmány szerzője által fordított vers is szerepel, hogy az utóbbi évek fordítási megoldásai is reprezentálva legyenek. A szóban forgó magyar célnyelvi fordításokat a többihez hasonlóan kész, lezárt szöveggént kezeltem. Ezekben a kutatás során változtatás nem történt.

Kutatásom leíró jellegű, kvalitatív kutatás. Elemzésem során nem konkrét, előre felállított kategóriarendszer alapján kerestem a kulturálisan kötött kifejezéseket a versekben, hanem a forrás- és célnyelvi szövegeket összehasonlítva néztem meg, hogy melyek is ezek az elemek. Majd az átváltási megoldások alapján saját osztályozási kategóriákat állítottam fel. Ezek után összevettem az angol és magyar célnyelvi megoldásokat, rendszerezve és értelmezve a hasonlóságokat és különbségeket előzetes hipotézisem ellenőrzésére.

Kulturálisan kötött kifejezések fordítása

A kulturálisan kötött kifejezések vizsgálatához szükséges tisztázni, hogy mit is értünk „kultúra” alatt. A korábbi normatív, klasszifikáló definíciókhoz

képest a magyar fordításkutatók Goodenough tág antropológiai értelemben használt kultúrameghatározása mentén határozták meg a reália fogalmát, amely szerint a kultúra az az elrendeződés, amely abban érhető tetten, ahogyan az ember felfogja, rendszerezi és értelmezi a körülötte lévő világot, és létrehozza annak jelentését. Az ember e kulturális tudás segítségével képes egy adott közösségben létezni (Wardhaugh 1995). E kultúrafelfogás mindmáig releváns és elfogadott, hiszen ráirányította a figyelmet a kultúra életmódszerűségére, közösségekben való létezésünkhöz való alapvető fontosságára. Jelen kutatásunkban azonban egy ennél is dinamikusabb és fragmentáltabb kultúra-meghatározás szempontjait vesszük figyelembe. Ehhez a kortárs szimbolikus és interpretatív antropológiában gyökerező, az interkulturális kommunikációban is használt kultúra-definíciót vesszük alapul. Eszerint a kultúra „egyeztetett és megosztott szimbolikus rendszerek, amelyek az egyének cselekvéseit irányítják és csoportszerű működését segítik” (Chen–Starosta 1998: 26). Ezen dinamikusabb, a pillanatnyiságot és a csoportszerű használatot, az értelmező közösség szimbólumalkotó képességét kiemelő keret szerint a szimbólumok nem maguktól értetődőek, csak meghatározott kontextuson belül nyerhetnek értelmet. Ezen értelmeket a szimbolikus rendszerek definiálásában résztvevők birtokolják, állandóan alkotják és finomítják. Az emberek kulturális csoportokat alkotnak, és az identitás dinamikus felfogása szerint az egyén egyszerre több ilyen csoportnak is tagja. A fordító két eltérő (cél-, illetve forrásnyelvi) közösségi tudás ismeretében választja ki átváltási megoldásait. Ez a kultúrafelfogás közelebb visz bennünket a kulturálisan kötött kifejezések azon értelmezéséhez, mely szerint a jelhasználók egy adott csoportja számára többlettartalommal bíró kifejezéseket tekinthetünk kulturálisan kötöttnek (Forgács 2004). A konnotatív tartalmat tehát mindig egy konkrét kulturális csoport által osztott jelentésként vizsgáljuk.

Célszerű tehát reflexíven megközelítenünk a fordítási folyamatban jelenlevő forrás- és célkultúrát, illetve magát a kultúráközvetítés folyamatát. Ebben a folyamatban a fordító maga is alkotja mind a forrás-, mind a célkultúrát azáltal, hogy közvetít a kettő között. A kulturálisan kötött kifejezések átültetésének kérdését is más megvilágításba helyezi ez a megközelítés. A kulturálisan kötött kifejezések fordítását tehát nem megoldandó problémának tekintjük, amire megpróbálunk különböző recepteket adni, hanem két, élő és állandóan változó kultúra találkozási pontjaiként kell értelmeznünk őket. Ily módon ezek az érintkezési pontok maguk is a két kultúra részévé válnak.

A fordítástudomány eddig már többféle és több szempontú meghatározását adta a kulturálisan kötött kifejezések fogalmának. Az elnevezések is eltérnek. Van, aki *reáliákról*, *kultúra-specifikus szavakról*, vagy *ekvivalencia*

nélküli lexikáról beszél. Kutatásom során a *kulturálisan kötött kifejezés* terminust használok, mivel ez az a kifejezés, ami véleményem szerint legponosabban ragadja meg a fogalom alapvetően tág értelmezését.

Áttekintve a kulturálisan kötött kifejezések fordításáról eddig kialakult főbb nézeteket, definíciókat és osztályozásokat Mujzer-Varga Krisztina összefoglalóan megállapítja, hogy a legtöbb értelmezés szerint a kulturálisan kötött kifejezések esetén egy adott forrásnyelv szókincsének olyan részéről van szó, melyeknek nincsen célnyelvi megfelelőjük, és ennek oka a kultúra-kötöttségben keresendő (Mujzer-Varga 2007). Kutatásomban Valló Zsuzsa és Forgács Erzsébet tág értelmezését tartom irányadónak. Valló összefoglalva idesorolja mindazokat a szövegelemeket, amelyek átváltásakor a fordítónak nem szigorúan vett nyelvi, hanem kulturális kontextus-teremtési problémákkal kell megküzdenie. Szerinte „kulturális reáliák fogalmával jelölünk minden olyan nyelvi megnyilvánulást, amelyben kifejeződik egy adott kultúrközösség sajátos élmény- és ismeretanyaga, tárgyai, fogalmai, mentális, emotív sémái, amelyek az adott kulturális kontextusban speciális jelentéssel bírnak” (Valló 2000: 44). Valló szerint a kultúrafüggőség kérdését mindig két nyelv viszonylatában kell vizsgálnunk, és csak empirikus alapon, azaz a szövegekre támaszkodva lehet érvényesen meghatározni (Valló 2000). Forgács szerint kulturálisan kötött kifejezésnek tekinthetünk minden olyan nyelvi jelet vagy jelkapcsolatot, amely egy adott korban, a jelhasználók egy csoportjának életével, nyelvének rendszerével oly mértékben összefügg, hogy az adott csoport számára többlettartalommal bír. Ez az emocionális töltet az adott csoport tagjaiban közel azonos asszociációkat kelt (Forgács 2004).

Kutatásom során ezt a konnotatív többlettartalmat tartom a kulturálisan kötött kifejezések alapvető kritériumának. Kulturálisan kötött kifejezésnek tekintünk tehát minden olyan nyelvi megnyilvánulást, mely két nyelv és két kultúra viszonylatában nézve a forráskultúra tagjai számára olyan konnotatív többletjelentést hordoz, melynek célnyelvi átvitele azonos módon nem lehetséges, éppen ezért a fordítónak különböző átváltási megoldásokhoz kell folyamodnia a fordítás során. A fordító mint a forrás- és célkultúra között közvetítő egyén maga dönti el, milyen megoldást alkalmaz a konnotatív jelentés átvitelére. Ebben a döntésében öt társadalmi-kulturális tényezők befolyásolják, többek között a forrás- és célkultúra egymáshoz való viszonya, illetve a két kultúra közvetítés során történő találkozásának hatása. A fordító meghozott döntése így azonnal egy újabb tényezővé válhat a két kulturális csoport egymáshoz fűződő viszonyában.

A kulturálisan kötött kifejezések vizsgálatával foglalkozó kutatók egy-egy konkrét korpuszon végzett elemzésük után rendszerezik a kifejezések lehet-

séges átváltási megoldásait. Klaudy hatféle átváltási műveletet sorol fel: általánosító fordítás, körülíró fordítás, jelentések kihagyása, jelentések betoldása, teljes átalakítás (Klaudy 2007). Valló Pinter-drámák magyar fordításait elemezve hétféle megoldást rendszerez: átvétel, behelyettesítés, részleges megfeleltetés, kiváltás, magyarázó fordítás, részleges elhagyás, teljes elhagyás (Valló 2000). Leppihalme angol és finn nyelvű átváltásokat elemezve a következő lehetőségeket sorolja fel: közvetlen átvitel, tükörfordítás (calque), kulturális adaptáció, fölérendelt fogalom, explicitáció, jelentés betoldása, elhagyás (Leppihalme 2001).

Korpuszelemzésem során az eddigi kutatások átváltási megoldásokat leíró rendszerezéseit alapul véve, a konkrét versszövegekből kiindulva saját átváltási megoldási listát készítettem.

Az elemzés menete

A korpuszelemzés során a finn forrásnyelvi szöveget először az angol célnyelvi, majd a magyar célnyelvi szöveggel vettem egybe. Az egybevetés során megjelöltem a finn nyelvi szövegben azokat a nyelvi elemeket, melyeket kulturálisan kötöttnak ítéltam az angol, illetve a magyar célnyelvi olvasó szemszögéből. Azaz kiemeltem a finn forrásnyelvi olvasó számára konnotatív jelentést hordozó kifejezéseket. Ennek eldöntéséhez több évtizedes nyelvtanári és fordítói munkám során szerzett finn nyelvi és kulturális ismereteim szolgáltak alapul. Emellett finn értelmező szótárakat, lexikonokat és az interneten fellelhető forrásokat vettem igénybe. A kutatás következő lépéseként megjelöltem mind az angol, mind a magyar célnyelvi szövegben az adott kifejezés fordítási megoldását. A kiemelt kifejezéseket azután versenként párhuzamos táblázatban rendszereztem. Fontos hangsúlyozni, hogy egy-egy forrásnyelvi kifejezés nem önmagában tekinthető kulturálisan kötött kifejezésnek, hiszen a forrásnyelvi kultúra átlagos képviselője számára ez a hétköznapi élet része. Itt a fordításkutató az, aki egy másik kulturális közösség tagjaként a forrásszöveg elemzésekor elsőként „emeli ki” a szövegből a megítélése szerint a forráskultúra tagjai számára többlettartalmat hordozó nyelvi elemet. Majd ezt a kifejezést keresi meg a célnyelvi fordításban, és mérlegeli a célnyelvi kultúra hátterében. Mivel jelen esetben két célnyelvi szöveggel vettem egybe ugyanazon forrásnyelvi szöveget, valójában két egymástól elkülönülő összevetést végeztem. Ezek eredményét végül egymással is összevettem és táblázatban összegeztem (l. *1. táblázat*).

A rendszerezés után saját kategóriákat állítottam fel a vizsgált korpusz alapján a kulturálisan kötött kifejezések osztályozására. Elkészítettem az átváltási megoldások jelen korpuszon alapuló listáját, és számszerűsítettem a

megoldásokat a két vizsgált szövegcsoporthoz viszonylatában, hogy ellenőrizhessem az előzetes hipotézis helyességét.

A kulturálisan kötött kifejezések alcsoportjai

A korpuszelemzés eredményeképpen a versek szövegeiben megtalálható kulturálisan kötött kifejezéseket 5 kategóriába soroltam.

1. *Ekvivalens nélküli elemek.* Az első kategóriába a forráskultúra olyan jellegzetes elemeit soroljuk – a természeti valósággal, a népességgel, az anyagi és szellemi kultúrával, az állam szerkezetével kapcsolatos köznévi kifejezések, illetve a nyelvre vonatkozó kulturálisan kötött kifejezések (pl. jókívánságok, szólások, megszólítások) –, melyeknek nincsen direkt célnyelvi megfeleltethetősége. Ezek a kifejezések a szakirodalom által „lefordíthatatlan elem”-nek nevezett kategóriába sorolhatók (Lendvai 2004). Példák:

finn forrásnyelvi kifejezés	magyar célnyelvi megfelelő	angol célnyelvi megfelelő
tupa	szoba	living-room
mummila	nagymama háza	grandma's house
piimä	aludttej	butter-milk
kotikatu	az utcánk	my street
pajatso	játékautomata	slot machine

2. *Tulajdonnevek.* A második kategóriába a forráskultúrában használt tulajdonnevek – földrajzi nevek, intézménynevek, személynevek, márkanév, stb. – tartoznak. Idesoroljuk a tulajdonnevekből képzett jelzői alakokat is (pl. finn, spanyol). Példák:

finn forrásnyelvi kifejezés	magyar célnyelvi megfelelő	angol célnyelvi megfelelő
Alvar Aalto	Alvar Aalto	Alvar Aalto
suomalainen	finn	Finnish style
Espa	Esplanadi sétány	the Esplanade

3. *Allúziók.* A harmadik kategóriába az allúziókat soroljuk, azaz más, korábban született szövegekre és tulajdonnevekre való utalásokat (Leppihalme 1997). Példák:

finn forrásnyelvi kifejezés	magyar célnyelvi megfelelő	angol célnyelvi megfelelő
sella in curuli struma Nonius sedet	sella in curuli struma Nonius sedet	<i>sella in curuli struma</i> <i>Nonius sedet</i>
Maamme runo	Hazánk Dala	Poem of Our Land
Hades	Hádész	Hades

4. *Terminusok.* A negyedik kategóriába az egyes tárgykörökön belül használatos terminusokat soroljuk, melyek megfeleltetése nem történhet egyszerű tükörfordítással, hanem megfelelő célnyelvi terminus behelyettesítése szükséges (Fóris 2005). Példák:

finn forrásnyelvi kifejezés	magyar célnyelvi megfelelő	angol célnyelvi megfelelő
varahevonon	vezetéklo	spare horse
kengityspuukko	patakés	shoeing knife

5. *Magas konnotációjú köznévi kifejezések.* Az ötödik kategóriába soroljuk a forráskultúra tagjai számára többlettartalommal bíró köznévi kifejezéseket. Ezek a kifejezések látszólag könnyen lefordíthatóak a célnyelvre, denotatív jelentésüket a fordító egyszerű megfeleltetéssel – szótárhasználattal – átviheti a célnyelvbe. Ez a megoldás azonban jelentésvesztéssel járhat a célnyelvi olvasó számára, hiszen nem kap információt a forrásnyelvi kifejezés konnotációs tartalmáról. Az ily módon szó szerinti átvitelrel megadott kifejezések idegenszerűen hathatnak a célnyelvi olvasó számára. Ugyanakkor a vizsgált korpuszban is találunk számos példát, amikor a fordító honosító eljárással, például az *explicitáció*, az *általánosító fordítás*, a *kulturális adaptáció* vagy a *kihagyás* műveletével él az átültetés során – szem előtt tartva a célnyelvi olvasó szempontjait. Példák:

finn forrásnyelvi kifejezés	magyar célnyelvi megfelelő	angol célnyelvi megfelelő
tuntolevy	dögcédula	tentacles (<i>sic! hibás fordítás</i>)
kaveria	haverok	drunks
kamari	szoba	parlor
kioski	–	kiosk
korkkimatto	linóleum	cork mat

A közneveknek ez a csoportja az, ami az eddigi kutatások során elkerülte a kutatók figyelmét, illetve nem fektettek nagy hangsúlyt ezek meghatározására. Ennek többek között az lehet az oka, hogy nehezen megfogható kategóriáról van szó. A forráskultúrát jól ismerő kutató (akárcsak maga a fordító is) könnyen átsiklik a kifejezések konnotatív többlettartalmán, és elfogadja a szó szerinti átültetés megoldását. Véleményem szerint azonban ezek a kifejezések olyan valódi többlettartalmat hordoznak a forráskultúra tagjai számára, melyet egy fordításban célszerű ugyanúgy kezelni, mint a nyilvánvaló konkrét, a célkultúrából hiányzó jeltárgyakra utaló kifejezéseket. Például a *korkkimatto* kifejezés magyarul szó szerint valóban *linóleum*-ot jelent, viszont a konnotációs tartalma a két kifejezésnek egészen más. A finn kultúrában a *korkkimatto* (azaz a *linóleum*) a legelterjedtebb padlóburkolási forma, jelképe a modern városi életnek, a praktikusságnak, és elterjedtsége folytán az otthon pozitív képzetét kelti a forrásnyelvi olvasóban. Míg a *linóleum* a magyar olvasó számára a lehető legolcsóbb, kevésbé esztétikus, kényszermegoldásként elfogadott padlóburkolási technikát jelenti, negatív konnotációját növeli a lakótelepi lakások kisméretű vizesblokkjainak burkolataira való utalás. Az angol célnyelvű kifejezés, *cork mat* nem hordoz semmilyen konnotatív többlettartalmat, legkevésbé a forrásnyelvi pozitív felhangot.

A kulturálisan kötött kifejezések átváltási megoldásai

A korpuszelemzés eredményeképpen összesen 306 átváltási megoldást vizsgáltam, melyeket a következő fő kategóriákba rendeztem (a kifejezéseket az érthetőség kedvéért ragozás nélküli formában idézem példáimban):

1. Változatlan átvétel, esetleg célnyelvi írásmóddal és ragozással:

finn forrásnyelvi kifejezés	magyar célnyelvi kifejezés	angol célnyelvi kifejezés
Dionysos	Dionüszosz	Dionysus
Fredriksson	Fredriksson	Fredriksson
sella in curuli struma Nonius sedet	sella in curuli struma Nonius sedet	<i>sella in curuli struma</i> <i>Nonius sedet</i>
Madonna	Madonna	Madonna
sauna	szauna	sauna

A vizsgált korpuszban finn–magyar fordítási irányban 30 *változatlan átvételi* megoldást találtam, míg finn–angol fordítási irányban 31 ilyen műveletet számoltam meg. Például a finn forrásnyelvi szövegben megjelenő *Madonna* kifejezést mind a magyar, mind az angol fordító változatlanul vette át a

célnyelvi szövegbe, hiszen feltételezték, hogy ezt az utalást Szűz Máriára a célnyelvi olvasók magyarázat nélkül is érteni fogják. A forrásnyelvi *Fredriksson* tulajdonnév mögött más elgondolás húzódhat meg. Talán maguk a fordítók sem tudták értelmezni a tulajdonnévi utalás konnotatív tartalmát, és mivel kihagyni sem akarták, így biztonságosnak érezték a változatlan átvételt. Ezzel akarva-akaratlanul azonban hangsúlyozták, hogy fordított szöveget tart kezében az olvasó. Esetleg tudatosan nem bontották ki a kifejezés implicit tartalmát, ezzel is felkeltve a forráskultúra iránti kíváncsiságot az olvasóban.

2. Közvetlen behelyettesítés. A forrásnyelvi kifejezés, illetve terminus értelem szerinti átvitele, a célnyelvben is használt, szótárakban is egyértelműen megadott megfelelőjének behelyettesítése (denotatív jelentés megegyezik, konnotatív jelentés eltérhet):

finn forrásnyelvi kifejezés	magyar célnyelvi kifejezés	angol célnyelvi kifejezés
tuntolevy	dögcédula	?
kissankello	harangvirág	harebell
Suomi	Finnország	Finland
separaattori		separator
pihlaja	berkenye	rowen tree

A vizsgált korpuszban finn–magyar fordítási irányban 62 értelem szerinti *közvetlen behelyettesítési* megoldást találtam, míg finn–angol fordítási irányban 63 ilyen műveletet számoltam meg.

Ez a legtágabb kategória a vizsgálati korpuszban. Gyakoriságának oka lehet, hogy a fordító megtalálja a forrásnyelvi kifejezés értelem szerinti fordítását például szótárakban, és úgy véli, hogy a vers szerkezetét, formáját és stílusát legkevésbé az bontja meg, ha egy forrásnyelvi kifejezés közvetlen célnyelvi fordítását adja. Ez a megoldás legtöbbször a denotatív jelentést át is tudja vinni a célnyelvre (kivételt képeznek az alább taglalt fordítási hibák), viszont a forráskultúra tagjai számára benne rejlt konnotatív tartalmat nem. Például a forrásnyelvi *pihlaja* kifejezés valóban szótárakban is megtalálható pontos magyar fordítása a *berkenye*. Ez a növény Magyarországon is jelen van, de sokkal kevésbé elterjedt, mint Finnországban. A denotatív jelentés tehát átkerült a magyar fordításba is. Aki kíváncsi, utánanézhethet, hogyan is néz ki a berkenyefa. Viszont a *pihlaja* a finn (tágabban a skandináv) kultúrában szent növény, számos időjósító hiedelem kötődik hozzá, a mitológia központi növénye. Egy mítosz szerint Mária *pihlaja*-, azaz berkenyebogyót nyelt le és így fogant meg a Megváltó. Nem is kíván további magyarázatot, hogy mind-

ez a konnotatív tartalom a magyar *berkenye* kifejezésből teljesen hiányzik, így a magyar olvasó számára rejtve marad a versfordításban. Könnyebb dolga volt viszont az angol fordítónak, hiszen a *rowen tree*, azaz a berkenye, az angolszász kultúrában is mitologikus növény, számos hiedelem fűződik hozzá. Vagyis az angol célnyelvi olvasó számára a közvetlen átültetés jelen esetben nem járt a többlettartalom elvesztésével (bár természetesen a két kultúrára jellemző mitologikus jelentés eltérhet egymástól, de ez nem tekinthető jelen esetben valódi jelentésvesztésnek). Érdekes, hogy más versekben az angol fordító nem a *közvetlen átültetést* alkalmazta, hanem a *kulturális adaptációt*, amikor a köznyelvi *rowen tree* kifejezés helyett a népies *mountain ash* kifejezéssel fordítja a finn *pihlaja* szót. Ezzel tovább erősíti a fa mitologikus jelentését a célnyelvi olvasó számára, vagyis még közelebb viszi a célkultúrához a forrásnyelvi kifejezés konnotatív tartalmát. Jól példázza ez az eset a fordító hangsúlyozott szerepét a kultúrák közötti közvetítés során.

Nagyobb méretű korpusz esetén ezen kategórián belül érdemes lenne külön csoportba rendezni azokat a forrásnyelvi szóösszetételeket, melyeknek minden egyes tagját a fordító külön-külön értelem szerint ülteti át a célnyelvre, majd ennek eredményeképpen a célnyelvi olvasó számára értelmetlen szóösszetétel jön létre. Ez a megoldás nemegyszer fordítási hibákhoz vezet. Jelen korpuszban erre elenyésző példát találtam, nem tartom érdemesnek külön csoportba rendezni őket. Összességében tekintve azonban megállapíthatjuk, hogy az esetek többségében az vezetett téves fordításhoz, hogy a fordító nem ismerte fel az adott kifejezés kulturális kötöttségét, és a közvetlen behelyettesítés megoldásával élve félrefordította a forrásnyelvi kifejezést. Mivel versekről van szó, ezek a hibák talán nem annyira nyilvánvalóak a csak a célnyelvi szöveggel találkozó olvasó számára, hiszen e műfaj nagy teret ad a szerzői kreativitásnak (Mannila 1982).

3. Általánosítás. A forrásnyelvi kifejezésnél általánosabb jelentésű célnyelvi kifejezés behelyettesítése (például hiponímák használata, egy konkrét regiszterhez tartozó kifejezés helyett köznyelvi megfelelő használata):

finn forrásnyelvi kifejezés	magyar célnyelvi kifejezés	angol célnyelvi kifejezés
kukkula	hegycsúcs	top of the hill
tupa	szoba	living-room
luukku	ablak	window
vaja	csűr	shed
pajatso	játékautomata	slot machine

A vizsgált korpuszban finn–magyar fordítási irányban 20 *általánosító behelyettesítési* megoldást találtam, míg finn–angol fordítási irányban 21 ilyen műveletet számoltam meg.

E művelet háttérben az állhat, hogy a célkultúrából hiányzik a jelenség, amire a forrásnyelvi kifejezés utal. Jó példa erre a finn *tupa* kifejezés. A *tupa* a hagyományos finn vidéki ház úgynevezett „ház-szobája”, vagyis a mindennapi élet színtere. Ugyanazon egy nagy térben aludtak, főztek, ettek, tartották az ételmiszert. Jómódú családoknak ezen a központi helységeen kívül lehetett külön kisebb hálószobája (*kamari*) is. A *tupa* tehát egyszerre utal a házra, egy nagy szobára, a mindennapi élet színterére. A forráskultúra tagjai számára nagyon erős konnotációkkal bír, a nemzeti érzés, a vidéki Finnország, az otthon, a hagyományos vidéki finn élet jelképe, szemben az elidegenedett városi élettel szemben. Mind a magyar (*szoba*), mind az angol (*living-room*) általánosító átültetés, szó szerinti értelemben sem felel meg a *tupa* kifejezésnek. Konnotatív tartalmát pedig végképp elveszti ez a szó mindkét fordítás során.

Egy másik oka az általánosító fordításnak az lehet, hogy bár létezhet a célnyelvben is majdnem azonos denotatív jelentésű kifejezés (melynek még a konnotatív tartalma is közel azonos lehet), a fordító azonban nem tartja fontosnak a pontosabb átültetést, vagy nem veszi a fáradságot, hogy megkeresse a megfelelőbb kifejezést. A finn *hirvi* szó például szó szerint jávorszarvast jelent magyarul. A fordító mégis általánosítva csupán a *szarvas* kifejezést alkalmazza. Talán nem tartotta fontosnak a különbségtételt a magyar olvasó számára. Ugyanakkor konnotatív tartalmát tekintve a finn olvasónak egyáltalán nem mindegy, hogy jávorszarvasról vagy rénszarvasról van-e szó. Mindkét állat központi alakja a finn kultúrának, a mitológiának és a hétköznapi életnek egyaránt, mindkettőnek megvan a maga többlettartalma. Ez a magyar fordítás során elvész. Ugyanakkor a keletkezett célnyelvi változat a *szarvas* megfeleltetésével gördülékenyebb lett, hiszen a magyar olvasó számára a jávorszarvas nem bír különös jelentőséggel, így elidegenítő hatást keltene a magyar fordításban. Érdekességképpen megjegyezném, hogy ugyanezen vers angol fordításában viszont *közvetlen behelyettesítéssel* élt a fordító, és az *elk* 'jávorszarvas' kifejezést használja.

4. Explicitálás. Szövegen belüli értelmező magyarázat hozzáadása a forrásnyelvi kifejezéshez, illetve olyan kifejezés behelyettesítése, mely a célnyelvi olvasó számára konkretizálja a forrásnyelvi kifejezés jelentését:

finn forrásnyelvi kifejezés	magyar célnyelvi kifejezés	angol célnyelvi kifejezés
kaveria	?	drunks
Espa	Esplanadi sétány	
Töölölahti	Töölö-öböl	Töölö Bay
rantavesi	partmenti víz	
insect oil	légyirtó edényke	

A vizsgált korpuszban finn–magyar irányban 23 *explicitáló* megoldást találtam, míg finn–angol fordítási irányban 22 ilyen műveletet számoltam meg.

Tipikus példái az explicitálásnak, amikor egy forrásnyelvi földrajzi nevet, vagy utcanévet a célnyelvi szövegben úgy egészít ki a fordító, hogy a tulajdonnévi kifejezés mellé a célnyelvi köznevet helyettesíti be. Így lesz *Töölölahti* helyett *Töölö-öböl* és *Töölö Bay*. Szintén gyakran fordul elő a vizsgálati korpuszban, hogy a finn szóösszetétel olyan természeti vagy kulturális jelenséget jelöl, amely a célkultúrában nem játszik központi szerepet és nincs is rá egyetlen szóösszetétel. Talán közvetlen megfeleltetéssel értelmes kifejezés születne a célnyelven is, de ez a megoldás idegennek hatna a célkultúra tagjai számára. Így a fordító „kibontja” a forrásnyelvi szóösszetételt és így lesz a *rantavesi* megfelelője a magyar fordításban *partmenti víz*. Érdekes példa az explicitálásra a *kaveria* finn kifejezés *drunks* megfelelővel való átültetése az angol fordításban. Ebben az esetben a fordító jól ismerve a finn kultúrát ki tudta bontani a szövegkontextusban érvényes jelentést. A *kaveria* kifejezés pusztán *haverok*-at jelent (ahogy ezt a magyar fordításban a szóalakok hasonlóságát is kihasználva a fordító választotta is). Az angolra fordító azonban tudta, hogy a kontextusban szereplő *haverok* valójában ivócimborák. Ezt a konnotatív jelentést tudta ezzel az explicitáló megoldással átvinni az angol olvasó számára is. Míg ugyanez a magyar olvasó számára implicit maradt.

5. Kulturális adaptáció: a forrásnyelvi kifejezés célkultúrához való igazítása, a célkultúrában megtalálható, hasonló konnotációjú kifejezéssel történő behelyettesítés (Leppihalme 2001):

finn forrásnyelvi kifejezés	magyar célnyelvi kifejezés	angol célnyelvi kifejezés
ennen sotia	a háború előtt	
ruma		not much to look at himself
piimä	aludttej	butter-milk
uuni	kemence	
rotanloukku	egérfogó	

A vizsgált korpuszban finn–magyar fordítási irányban 9 honosító behelyettesítési megoldást találtam, míg finn–angol fordítási irányban 13 ilyen műveletet számoltam meg.

Kulturális adaptációra akkor kerül sor, amikor a forrásnyelvi kifejezés a forráskultúra olyan elemére utal, amely teljes mértékben hiányzik a célkultúrából. Ilyenkor a fordító a célkultúra valamely hasonló konnotációkat keltő elemét választja ki és az azt jelölő kifejezéssel helyettesíti a forrásnyelvi kifejezést. Jó példa erre a *piimä* kifejezés, ami a tejfeldolgozás során keletkezett savanyútej-féleség. Ez a tejtermék kizárólag a finn kultúrára jellemző, lefordíthatatlan elemnek is tekinthető. Pontos megfelelője semmilyen más nyelvben nincsen. A fordító tehát kénytelen a célkultúrában létező valamilyen tejtermék nevével megfeleltetni a forrásnyelvi kifejezést, amely hasonló konnotációkat ébreszt a célnyelvi olvasóban, mint a forrásnyelvi kifejezés a forráskultúra tagjaiban. Így lett a magyar fordításban *aludttej*, az angol változatban *butter-milk*. Egyik sem olyan eljárással készül, mint a finn *piimä*, ugyanakkor a *kulturális adaptáció* révén átvihető a *piimä* kifejezéshez kapcsolódó konnotatív tartalom, ami a forráskultúra tagjai számára a hagyományos életmódot, a szülői-nagyszülői házat, a vidéki életet, napjainkban az egészséges táplálkozást jelenti.

Érdekes esete a kulturális adaptációnak az *ennen sotia* finn kifejezés magyar fordítása. A finnek számára a többes szám a II. világháború két részére utal, a téli háborúra és a folytatólagos háborúra. A kifejezés tehát a II. világháború előtti időre utal. A magyar fordító ezzel tisztában volt, és az átültetés-kor adaptálta a finn kifejezést a magyar történelmi korszakolásnak megfelelően, így a *háború előtt* kifejezéssel fordította. Így mind a finn, mind a magyar olvasó 1939 előtti időkre asszociál. Ugyanakkor az angol fordító ezzel nem volt tisztában és *before the wars* kifejezéssel fordított, amely az angol olvasót az I. világháború előtti időkre viszi. Ez fordítási hibának minősül, melynek oka, hogy nem vette észre a fordító a kifejezés kulturális kötöttségét. Jól példázza ez, hogy hétköznapi szavak is kaphatnak bizonyos kontextusban olyan kulturálisán kötött konnotációt, melynek átültetése kulturális transzfert igényel.

6. Kihagyás. A forrásnyelvi kifejezés kihagyása az átültetés során:

finn forrásnyelvi szövegrészlet	magyar célnyelvi szövegrészlet	angol célnyelvi szövegrészlet
lähti valkoisia pagoon vuonna 18	18-ban emigrált még	fled from the Whites in '18

poikien niskat ruskeat kuin pilsneri kioskilla	tarkójukról olcsó sörök barnasága csurog	the boys' necks are as brown as the near-beer sold at the kiosk
kuten kapakassa ystä- vä metsässä nuotio palaa välilläämme	ahogy a kocsmában baráti körben tábortűz ég közöttünk	as in the forest of friends a bonfire burns between us

A vizsgált korpuszban finn–magyar fordítási irányban 9 esetben hagyott el a fordító a célnyelvi változatban egy forrásnyelvi kifejezést, míg finn–angol fordítási irányban egy ilyen megoldással találkoztam.

A *kihagyás műveletére* akkor kerül sor, amikor a fordító úgy dönt, hogy nem tudja megoldani az adott forrásnyelvi kifejezés konnotációjának átvitelét, és kevesebb jelentésvesztéssel jár, ha elhagyja a forrásnyelvi kifejezést.

Összegzés

Korpuszelemzésünk eredményeképpen hat különböző átváltási megoldás különíthető el. Ezek közül elidegenítő (azaz a forrásnyelvi kifejezéseket legkevésbé átalakító) eljárásnak tekintjük a *változatlan átvétel* és a *közvetlen behelyettesítés* műveletét. Mindkét művelet háttérében az a fordítói szándék áll, hogy a forráskultúrára utaló forrásnyelvi kifejezések minél érintetlenebbül megmaradjanak. A *változatlan átvétel* formailag is hasonló szóalak átvételét jelenti, a *közvetlen behelyettesítés* során pedig egyszerű értelmi (szóösszetételknél gyakran szó szerinti) átvétel történik, mely során a forrásnyelvi kifejezés denotatív jelentése kerül át a célnyelvbe. Mindkét megoldás esetén a fordító feltételezi, hogy a célnyelvi olvasó ismeri a forráskultúrát (illetve arra sarkallja, hogy ismerje meg) és saját maga képes lesz hozzákapcsolni a változatlanul átvett, illetve közvetlenül behelyettesített kifejezés konnotatív, azaz kulturálisan kötött jelentését. Példával illusztrálva, a fordító feltételezi, hogy a célnyelvi olvasó ismeri a forrásnyelvi *sauna* kifejezés jelentését és konnotációs tartalmát, ezért *szauna*, ill. *sauna* célnyelvi kifejezésekkel fordítja le.

Ezzel szemben, az *általánosítás*, az *explicitálás*, a *kulturális adaptáció* és a *kihagyás* műveletei mögött az a fordítói szándék áll, hogy minél érthetőbbé, gördülékenyebbé tegye a célnyelvi olvasó számára a szöveg befogadását, illetve maga igyekszik számára segítséget nyújtani a forrásnyelvi kifejezések konnotációs tartalmának előhívásához, így gondolván közelebb vinni őt a vers forrásnyelvi olvasóihoz.

Előzetes hipotézisem szerint a finnről magyarra fordítás során többször élnek a fordítók az elidegenítő fordítói megoldásokkal, mint finnről angolra fordítás esetén. Összegezve a kapott vizsgálati eredményeket megállapíthat-

juk, hogy a finnről magyarra fordítás során az összesen 153 fordítási műveletből 30 esetben éltek a *változatlan átvétel* megoldásával, és 62 esetben a *közvetlen behelyettesítés* megoldásával. Míg a finnről angolra fordítás esetén 31-szer hagyta a fordító változatlanul a forrásnyelvi kifejezést, és 63-szor élt a *közvetlen behelyettesítés* megoldásával. Összesítve tehát 92 esetben történt honosító átültetés finn és magyar fordítási viszonyban, és 94 esetben a finn angol fordítási viszonyban. Vagyis megállapíthatjuk, hogy nincsen összefüggés a kétféle fordítási irány és az elidegenítő fordítói megoldások száma között.

Előzetes hipotézisem második kitételére vonatkozóan megállapíthatjuk, hogy az összesen 153 fordítási műveletből a finnről magyarra fordítás során 20 esetben *általánosító*, 23 esetben *explicitáló*, 9 esetben *honosító* és 9 esetben *kihagyó* megoldással éltek a fordítók. Míg a finnről angolra fordítás esetén 21 esetben fordult elő *általánosító*, 22 esetben *explicitáló*, 13 esetben *kulturális adaptáció* és 1 esetben *kihagyó* fordítási művelet. Összesen finnről magyarra fordítás során 61 esetben éltek a fordítók a honosító eljárásokkal, míg finnről angolra fordítás esetén 57 esetben fordult elő honosító eljárás.

Összegezve tehát megállapíthatjuk, hogy az előzetes hipotézisem nem volt helyes, tehát nem éltek a finnről magyarra fordítók többször az elidegenítő fordítói megoldásokkal kulturálisan kötött kifejezésekben, mint finnről angolra fordításban. Kiinduló kérdésünkre tehát azt a választ kaptuk 30 forrásnyelvi és 30-30 célnyelvi versből álló vizsgálati korpuszunk alapján, hogy a forrás- és célkultúra viszonya nem befolyásolja a kulturálisan kötött kifejezések fordítási megoldásait versfordítások esetén.

Látványos eltérést két művelet során tapasztaltunk. Finnről angolra fordításkor 13, míg finnről magyarra fordításkor 9 *kulturális adaptációt* alkalmaztak a fordítók. Ez, bár igazolni látszik előzetes feltevésünk helyességét, nem eléggé reprezentatív számarány, illetve a honosító stratégián belül ez csak az egyik műveletre igazolódott, így nem vonhatunk le belőle általános megállapítást. Feltűnő még a különbség az elhagyások számát illetően. Finn–angol irányban csupán egy esetben hagyott el egy kifejezést a fordító, míg finn–magyar irányban ez 9 esetben történt meg. Mivel azonban ez a 9 kihagyási megoldás a korpusz két versében található meg, gondolhatunk arra, hogy a konkrét vershez, illetve a konkrét fordítóhoz köthető a kihagyási megoldások magas száma. Így ebből sem vonhatunk le az egész korpuszra vonatkozó általános következtetést.

A korpuszelemzés tanulságául azonban mindenképpen levonhatjuk, hogy nyelvpártól függetlenül nagyobb arányban éltek a fordítók az elidegenítő eljárásokkal, mint a honosító megoldásokkal. Feltételezésem szerint ezt műfaji

jellemzőkkel magyarázhatjuk. Mivel jelen kutatásban versfordításokat vizsgáltam, feltételezem, hogy a versnek mint műfajnak a jellemzői befolyással vannak a fordítók által választott megoldásokra kulturálisan kötött kifejezések átültetése esetén. Károly Krisztina tág értelemben véve műfajnak tekint minden olyan szövegfajtát, mely „bizonyos kommunikatív célok megvalósítására adott szituációban és diskurzusközösségekben meghatározott szerkezeti, stílusi és tartalmi tulajdonságokkal konkrét olvasóközönség számára jött létre” (Károly 2007: 128). Bár meghatározásában Károly az irodalmi szövegfajtákon túlmutató tág értelmet hangsúlyozza, kutatásomban fontosnak tartom kiemelni, hogy a műfajkutatás ezen nyelvészeti, szövegtani megközelítését alkalmazhatónak tartom szépirodalmi, konkrétan lírai műfajok fordításszemponturn vizsgálatára is. Versek esetében sincsen másról szó, mint a műfaj diskurzusközösség általi meghatározottságáról. Azaz a célnyelvi versolvasó közönség számára elfogadott szerkezetet, stílust és tartalmat kell megjelenítenie egy vers fordításának is (Swales 1990). Éppen ezért korlátozottabb a versfordításokban alkalmazható átváltási megoldások száma kulturálisan kötött kifejezések esetén. A fordítónak mérlegelnie kell, hogy a vers szerkezete és formája milyen mértékű beavatkozásokat „visel el”, hogy a célnyelvi olvasóközönség számára a keletkező fordítás versként jelenjen meg. Azaz a keletkezett célnyelvi szöveg elfogadható legyen a célnyelvi diskurzusközösség tagjai számára is mint műfajpéldány (Károly 2007). Érdeemes lenne tehát a műfaji meghatározottság hatását vizsgálni kulturálisan kötött kifejezések esetében vers- és prózakorpusz összehasonlító elemzésével.

Másrészről a jelen vizsgálat tanulságaként fogalmazható meg, hogy a kiinduló hipotézis vizsgálatát érdemes lenne nagyobb méretű korpuszon is megvizsgálni, illetve olyan szövegek korpuszon, melyben további paraméterek figyelembe vételével végezhetnénk összehasonlító elemzést. Figyelembe kellene venni az egyes fordítók életútját és munkásságát (pl. a fordító maga is költő-e, milyen mértékben ismeri a forrás- és célnyelveket, a két kultúrát, hogyan kezdett fordításokkal foglalkozni, stb.), hogy nyersfordítás alapján vagy közvetlen fordítással keletkezett-e az adott célnyelvi szöveg, hogy a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegek keletkezése között mekkora időintervallum telt el, milyen kiadói/szerkesztői szempontok álltak a fordítások háttérében; illetve érdemes lenne egy fordító munkáit összevetni, vagy egy vers többféle magyar célnyelvi fordítását összehasonlítani angol célnyelvi fordításokkal. Ezen paraméterek figyelembe vétele más eredményt hozhat előzetes hipotézisünk helyességére vonatkozóan.

Melléklet

1. táblázat

Vers	Finn forrásnyelvi kifejezés	Magyar célnyelvi kifejezés	Angol célnyelvi kifejezés
Pentti Saarikoski: Vanhuus	Dionysos (3x) sauva	Dionüszosz (3x) bot	Dionysus thyrsus
Pentti Saarikoski: Tämä alkoii	ennen sotia sodan jälkeen Neuvostoliitto kommunisti sella in curuli struma Nonius sedet Aleksandria raha Hrushtshev	a háború előtt a háború végétől Szovjetunió kommunista sella in curuli struma Nonius sedet Alexandria pénz Hruscsov	before the wars now the Soviet Union Communist <i>sella in curuli struma Nonius sedet</i> Alexandria cheque Khrushchev
Pentti Saarikoski: Etsikää ensin	äänilevy	hanglemez	gramophone record
Pentti Saarikoski: Helsingin reissusta	Helsinki Stalin (2x) Insect Oil kissankello	helsinki Sztálin (2x) légyirtó edényke harangvirág	Helsinki Stalin (2x) Insect Oil harebell
Pentti Saarikoski: Helsingissä tein	Helsinki sosialismi Popescu	Helsinki szocializmus Popescu	Helsinki Socialism Popescu
Pentti Saarikoski: Minä asun Helsingissä	Helsinki (4x) Suomi 120 mailia Leningrad rantavesi Alvar Aalto	Helsinki (4x) Finnország 120 mérföldre Leningrád partmenti víz Alvar Aalto	Helsinki (4x) Finland 120 miles Leningrad coastal water Alvar Aalto
Pentti Saarikoski: Mutta luonnon kasvot	akatemia barbaarit	akadémia barbár hadak	academy barbarians
Sirkka Turkka: Ja maailma seisoi	Madonna Paras Lady pihlaja	Madonna Első Lady berkenyefa	Madonna Dearest Lady mountain ash

Vers	Finn forrásnyelvi kifejezés	Magyar célnyelvi kifejezés	Angol célnyelvi kifejezés
Sirkka Turkka: Ja minä tahdon	kulta	kedves	gold
Sirkka Turkka: Olen laihnutunut	kengityspuukko	patakés	shoeing knife
	tuntolevy	dögcédula	(hibás fordítás)
	varahevonen	vezetékkló	spare horse
	pihlaja	berkenye	mountain ash
Sirkka Turkka: Pihalta löysin	jänis	nyúl	rabbit
	hirvi	szarvas	elk
	orava	mókus	squirrel
	tuhkapensas	madárbirs	a bush of ashes
	haukka	sólyom	eagle
	lilja	liliom	lily
Risto Rasa: Kesä	hyttynen	szúnyog	mosquito
Ilpo Tiihonen: Komeetta	ruma	randa	not much to look at
	pajatso	játékautomata	slot machine
Ilpo Tiihonen: Likainen enkeli	pääsi brakaamaan	tönkrement	lost their heads
	kaveri	haver	drunks
	ilman papereita	iratok nélkül	with no passports
Juhani Peltonen: Maamme runo	Maamme runo	Hazánk Dala	Poem of Our Land
	separaattori	a friss tej	separator
	emäntä	gazdasszony	matron
	piimä	aludttej	butter-milk
	kamari	szoba	parlor
	isäntä	gazda	master of the house
	rantapalsta	darab tópart	a lakeshore lot
	perunakuoppa	krumplirakás	potato cellar
	peipponen	pinty	chaffinch
	vaja	csűr	shed
	rotanloukku	egérfogó	rat-trap
	karjakkó	fejőnő	the dairy maid
	paska	trágya-domb	dungheap
	kirkolla kylän	templom alatt	in the village
	perkeleet	–	swearwords
	pilsneri	olcsó sörök	near-beer
	kioski	–	kiosk

Vers	Finn forrásnyelvi kifejezés	Magyar célnyelvi kifejezés	Angol célnyelvi kifejezés
Juhani Peltonen: Maamme runo	aitta	csűr	granary
	heinäseiväs	szénapetrencse	hay poles
	lato	–	barn
	kuusimetsä	–	spruce forest
	tupa	szoba	living-room
	uuni	kemence	stove
	leipää katonrajassa	mennyezet alatt szikkad a kenyér	loaves with holes in the middle hang on the breadpole under the ceiling
	apila	lóhere	clover
	piikkilanka	kerítés	barbed wire
	haravakone	gereblyegép	rake
	kaislikko	nádas	reeds
Eeva-Liisa Manner: Kontrapunkti	kota	otthonom: a ház	a house like a capsule
	luukku (2x)	ablak (2x)	window (2x)
	kammiosta eteiseen	kamrából előszobába	from atrium to ventricle
	kivilaituri	kőmoló	stone jetty
	mozart	mozart	Mozart
Eeva-Liisa Manner: Teoreema	kuja	ösvény	lane
	kaukaa	messzi	a far country
Paavo Haavikko: Tyrannin ylistys	Ovidius	Ovidius	Ovid
	Hades	Hádész	Hades
	Buddha	Buddha	Buddha
	fascismi	fasizmus	Fascism
Lassi Nummi: Resitatiivi	pilvipatsas (2x)	felhőoszlop (2x)	cloud-statue (2x)
Lassi Nummi: Niin kuin laiva	saaristoinen järvi	szigetekkel teliszórt tó	open water in the archipelago
	avoimen veden- selänteeseen ylitse	elhagyja a nyílt víztükröt	–
	väylä (2x)	folyosó (2x)	channel (2x)

Vers	Finn forrásnyelvi kifejezés	Magyar célnyelvi kifejezés	Angol célnyelvi kifejezés
Lassi Nummi: Niin kuin laiva	niemenkärki	a félsziget foka	headland tip
	ulappa	vízhát	more open waters
	maininki	hullámverés	heavy swell
	rotkolaakso	meredekfalú szoros	gorge
	sulkuportti	–	lock gate
	päivänkilo	ragyogó napsütés	day-brightness
Tomi Kontio: Lepertele	huopatossuääni	nemezpapucshang	felt-booted voice
	korkkimatto	linóleum	cork mat
	espanjalainen	spanyol	Spanish
	kakluuni	cserépkályha	tiled stove
	huopatossu-flamenco	nemezpapucs-flamencó	felt-booted flamenco
Jukka Koskelainen: Unen jälkeen	kilometri	kilométer	kilometre
Jukka Koskelainen: Ultramar	väliasema	közbeeső állomás	intermediary station
	intiaani	indián	Indian
	kauriin tähtikuvio	a bakkecske csillagképe	the constellation of Capricorn
	parveke	erkély	balcony
Jouni Inkala: Mar- raskuun kostean	rantakivi	parti kő	a rock hidden by the sea
Jyrki Kiiskinen: Putoan ylös	heinikko	kaszáló	grass
	tiilirakennus	téglaépület	brick building
Riina Katajavuori: Ritarin lähtö	kukkula	hegycsúcs	top of the hill
Väinö Kirstinä: Sinun ympärilläsi	lakeus (2x)	síkság (2x)	plain (2x)
Matti Rossi: Suomalainen tragedia	suomalainen	finn	Finnish style
	muija	asszony	wife
	Amerikka	Amerika	America
	perunakuoppa	krumpliverem	potato cellar
	rivityömies	kubikus	rank-and-file worker
	Kasakstan	Kazahsztán	Kazakhstan
	vanha kommunisti	öreg kommunista	old Communist

Vers	Finn forrásnyelvi kifejezés	Magyar célnyelvi kifejezés	Angol célnyelvi kifejezés
	valkoisia	–	the Whites
	vuonna 18	18-ban	in '18
	akka	nő	wife
	sauna	szauna	sauna
	konemestari	gépmester	first engineer
	Tukholma	Stockholm	Stockholm
	Azorit	Azori-szigetek	the Azores
	Suomi	Finnország	Finland
	Fitchburgin haali	–	Finnish Hall in Fitchburg
	Metsästävä Susi	–	Hunting Wolf
	Manitou	–	Manitou
	pihlaja	berkenye	rowan tree
	villiruusu	vadrózsa	wild rose
	kuovi	póling	curlew
Merja Virolainen: Helsingissä ei ole	Helsinki	Helsinki	Helsinki
	Espa	Esplanadi sétány	the Esplanade
	lehmus	hársfa	linden tree
	itkupaju	szomorúfűz	weeping willow
	Töölönlahti	Töölö-öböl	Töölö Bay
	ruovikko	nádas	reeds
	vaahtera	juharfa	maple
	kotikatu	az utcánk	my street
	kapakka	kocsma	–
	Pääkirjasto	nagykönyvtár	Central Library
	Petrarca, Laura	Petrarca és Laura	Petrarch and Laura
	Eiffel-torni	Eiffel-torony	Eiffel-tower
Merja Virolainen: Äidin tuoksu on	haapa	nyárfa	aspen
	jokipenkki	a folyónál	on the river bank
	vastaranta	a túlpart	the opposite shore
	mummila	nagymama háza	grandma's house

Irodalom

- Bergen, D. 1988: Translation strategies and the student of translation. In: Talgeri, P.–Verma, S. B. (eds), *Literature in Translation. From cultural transference to metonymic displacement*. Bombay: Popular Prakashan. 109–126.
- Chen, G.–Starosta, W. 1998: *Foundations of intercultural communication*. Boston: Ally and Bacon.
- Forgács E. 2004: Reáliák és fordításuk Garaczi László műveiben. *Fordítástudomány* 6/2: 38–55.
- Fóris Á. 2005: Hat terminológia lecke. Pécs: Lexikográfia Kiadó.
- Károly K. 2007: *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Klaudy K. 1999: *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 2007: *Bevezetés a fordítás gyakorlatába. Angol/Német/Orosz fordítástechnikai példatárral*. Budapest: Scholastica.
- Lambert, J. 1998: *Literary translation, research issues* In: Baker, M. (ed.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge. 130–133.
- Lefevere, A. (ed.) 1992: *Translation/History/Culture. A sourcebook*. London and New York: Routledge.
- Lendvai E. 2004: Reáliafelfogások napjaink magyar fordításelméletében. In: Dobos Cs. et al. (szerk.), „Mindent fordítunk, és mindenki fordít”. *Értékek teremtése és közvetítése a nyelvészetben*. Bicske: SZAK Kiadó. 67–73.
- Leppihalme, R. 1997: *Culture Bumps. An Empirical Approach to the Translation of Allusions*. *Topics in Translation* 10. Clevedon: Multilingual Matters.
- Leppihalme, R. 2001: *Translation strategies for realia*. In: Kukkonen, P.–Hartama-Heinonen, R. (eds), *Mission, Vision, Strategies and Values. A Celebration of Translator Training and Translation Studies in Kouvola*. Helsinki: Helsinki University Press. 139–148.
- Leppihalme, R. 2005: *Faithfulness versus fluency: counting the cost*. *Across* 6/2: 221–243.
- Mannila, M. 1982: *Kaunokirjallisuuden kääntäminen on illuusion luomista - Kaunokirjallisuuden kääntämisen asemasta ja tutkimuksesta*. In: Pekkanen, H. (ed), *Kielestä toiseen – näkökulmia kirjallisuuden kääntämiseen*. Helsinki: Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto. 33–41.
- Mujzer-Varga K. 2007: *A reáliafogalom változásai és változatai*. *Fordítástudomány* 9/2: 55–85.
- Swales, J. M. 1990: *Genre Analysis. English in Academic and Research Settings*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Valló Zs. 1998: Reáliák és fordítói stratégiák a drámafordításban. *Modern Nyelvoktatás* 4/2–3: 115–124.
- Valló Zs. 2000: A fordítás pragmatikai dimenziói és a kulturális reáliák. *Fordítástudomány* 2/1. 34–49.
- Varpio, Y. 1999: A sarkcsillag alatt Európában. Bevezetés a finn kultúrába és irodalomba. Szombathely: Savariae.
- Wardhaugh, R. 1995: *Szociolingvisztika*. Budapest: Osiris–Századvég.

Források

Finn forrásnyelvi szövegek:

- Haavikko, P. 1994: Tyrannin ylistys. In: *Tyrannin ylistys – Runot 1970–1981*. Helsinki: WSOY. 65–68.
- Inkala, J.: Marraskuun koston sumun paino. <http://www.electricverses.net/sakeet.php?poet=6&poem=55&language=1> (2008. 06. 07.)
- Katajavuori, R.: Ritarin lähtö. <http://www.electricverses.net/sakeet.php?poet=13&poem=129&language=1> (2008. 06. 07.)
- Kiiskinen, J.: Putoan ylös. <http://www.electricverses.net/sakeet.php?poet=4&poem=8&language=1> (2008. 06. 07.)
- Kirstinä, V. 2006: Sinun ympärilläsi kirkuu. In: *Näköpiirissä – Runoja vuosilta 1961–1994*. Helsinki: Tammi. 12.
- Kontio, T.: Lepertele rakkautta. <http://www.electricverses.net/sakeet.php?poet=15&poem=436&language=1> (2008. 06. 07.)
- Koskelainen, J.: Ultramar. <http://www.electricverses.net/sakeet.php?poet=16&poem=451&language=1> (2008. 06. 07.)
- Koskelainen, J.: Unen jälkeen. <http://www.electricverses.net/sakeet.php?poet=16&poem=454&language=1> (2008. 06. 07.)
- Manner, E. 1999: Kontrapunkti. In: *Kirkas, hämärä, kirkas – kootut runot*. Helsinki: Tammi. 147.
- Manner, E. 1999: Teoreema. In: *Kirkas, hämärä, kirkas – kootut runot*. Helsinki: Tammi. 448.
- Nummi, L. 1980: Niin kuin laiva liukuessaan. In: *Heti, melkein heti*. Helsinki: Otava. 122.
- Nummi, L. 1980: Resitatiivi. In: *Heti, melkein heti*. Helsinki: Otava. 69.
- Peltonen, J. 1968: Maamme runo. In: *Kesken asumisen*. Helsinki: Otava. 9.
- Rasa, R.: Kesä. www.luminarium.org/suomenrunous/hyttynen (2008. 06. 07.)
- Rossi, M. 1965: Suomalainen tragedia. In: *Näytelmän henkilöt – runoja*. Helsinki: Tammi. 18.
- Saarikoski, P. 1984: Etsikää ensin. In: *Tähänastiset runot*. Helsinki: Otava. 105.

- Saarikoski, P. 1984: Helsingin reissusta. In: Tähänastiset runot. Helsinki: Otava. 287.
- Saarikoski, P. 1984: Helsingissä tein sopimuksen. In: Tähänastiset runot. Helsinki: Otava. 269.
- Saarikoski, P. 1984: Minä asun Helsingissä. In: Tähänastiset runot. Helsinki: Otava. 101.
- Saarikoski, P. 1984: Mutta luonnon kasvot. In: Tähänastiset runot. Helsinki: Otava. 324.
- Saarikoski, P. 1984: Tämä alkoi. In: Tähänastiset runot. Helsinki: Otava. 99.
- Saarikoski, P. 1984: Vanhuus. In: Tähänastiset runot. Helsinki: Otava. 39.
- Tiihonen, I.: Komeetta. <http://www.electricverses.net/sakeet.php?poet=36&poem=732&language=1> (2008. 05. 27.)
- Tiihonen, I.: Likainen enkeli. <http://www.electricverses.net/sakeet.php?poet=36&poem=733&language=1> (2008. 05. 27.)
- Turkka, S. 1986: Ja minä tahdon, että sinä. In: Tule takaisin, pikku Sheba. Helsinki: Tammi. 54.
- Turkka, S.: Ja maailma seisoj yhdellä jalalla. <http://www.electricverses.net/sakeet.php?poet=26&poem=521&language=1> (2008. 05. 27.)
- Turkka, S.: Olen laihtunut. <http://www.electricverses.net/sakeet.php?poet=26&poem=524&language=1> (2008. 05. 27.)
- Turkka, S.: Pihalta löysin jäniksen kápälän. <http://www.electricverses.net/sakeet.php?poet=26&poem=232&language=1> (2008. 05.27.)
- Virolainen, M.: Helsingissä ei ole neonvaloja. <http://www.electricverses.net/sakeet.php?poet=27&poem=533&language=1> (2008. 06. 15.)
- Virolainen, M.: Äidin tuoksu on puuteria. <http://www.electricverses.net/sakeet.php?poet=27&poem=529&language=1> (2008. 06. 15.)

Angol célnyelvi szövegek:

- Haavikko, P. 1992: In Praise of the Tyrant. In: A Way to Measure Time – Contemporary Finnish Literature. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura/Finnish Literature Society. 165. F: Anselm Hollo.
- Inkala, J.: The weight of November’s damp fog. <http://www.electricverses.net/sakeet.php?poet=6&poem=55&language=3> F: (2008. 05. 25.)
- Katajavuori, R.: Departure of a Knight. <http://www.electricverses.net/sakeet.php?poet=13&poem=129&language=3> F: Sarka Hantula (2008. 05. 25.)
- Kiiskinen, J.: I fall upwards. <http://www.electricverses.net/sakeet.php?poet=4&poem=8&language=3> F: Hildi Hawkins (2008. 05. 25.)

- Kirstinä, V. 1992: Around you screech. In: *A Way to Measure Time – Contemporary Finnish Literature*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura/Finnish Literature Society. 250. F: Aili and Austin Flint.
- Kontio, T.: Babble love. <http://www.electricverses.net/sakeet.php?poet=15&poem=436&language=3> F: Hildi Hawkins (2008. 05. 25.)
- Koskelainen, J.: After the dream. <http://www.electricverses.net/sakeet.php?poet=16&poem=454&language=3> F: Szerző/Minna Castrén/Rhea Tregobov (2008. 05. 25.)
- Koskelainen, J.: Ultramar. <http://www.electricverses.net/sakeet.php?poet=16&poem=451&language=3> F: Hildi Hawkins (2008. 05. 25.)
- Manner, E. 1992: Counterpoint. In: *A Way to Measure Time – Contemporary Finnish Literature*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura/Finnish Literature Society. 118. F: Herbert Lomas.
- Manner, E. 1992: Theorem. In: *A Way to Measure Time – Contemporary Finnish Literature*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura/Finnish Literature Society. 123. F: Herbert Lomas.
- Nummi, L. 1992: As a ship gliding. In: *A Way to Measure Time – Contemporary Finnish Literature*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura/Finnish Literature Society. 281. F: Herbert Lomas.
- Nummi, L. 1992: Recitative. In: *A Way to Measure Time – Contemporary Finnish Literature*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura/Finnish Literature Society. 278. F: Herbert Lomas.
- Peltonen, J. 1992: Poem of Our Land. In: *A Way to Measure Time – Contemporary Finnish Literature*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura/Finnish Literature Society. 150. F: Anselm Hollo.
- Rasa, R.: Summer. <http://www.luminarium.org/suomenrunous/hyttynen.htm>. F: Anniina Jokinen (2008-06-07)
- Rossi, M. 1992: Tragedy, Finnish Style. In: *A Way to Measure Time – Contemporary Finnish Literature*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura/Finnish Literature Society. 147. F: Keith Bosley.
- Saarikoski, P. 1991: But nature's face. In: *Contemporary Finnish Poetry*. Glasgow: Bloodaxe Books. 189. F: Herbert Lomas.
- Saarikoski, P. 1991: I live in Helsinki. In: *Contemporary Finnish Poetry*. Glasgow: Bloodaxe Books. 182. F: Herbert Lomas.
- Saarikoski, P. 1991: In Helsinki I made a contract. In: *Contemporary Finnish Poetry*. Glasgow: Bloodaxe Books. 186. F: Herbert Lomas.
- Saarikoski, P. 1991: My trip to Helsinki. In: *Contemporary Finnish Poetry*. Glasgow: Bloodaxe Books. 187. F: Herbert Lomas.

- Saarikoski, P. 1991: Old age. In: Contemporary Finnish Poetry. Glasgow: Bloodaxe Books. 179. F: Herbert Lomas.
- Saarikoski, P. 1991: Seek ye first. In: Contemporary Finnish Poetry. Glasgow: Bloodaxe Books. 185. F: Herbert Lomas.
- Saarikoski, P. 1991: This began. In: Contemporary Finnish Poetry. Glasgow: Bloodaxe Books. 182. F: Herbert Lomas.
- Tiihonen, I.: Comet. <http://www.electricverses.net/sakeet.php?poet=36&poem=732&language=3> F: Herbert Lomas (2008. 05. 25.)
- Tiihonen, I.: Dirty Angel. <http://www.electricverses.net/sakeet.php?poet=36&poem=733&language=3> F: Herbert Lomas (2008. 05. 25.)
- Turkka, S. 1992: And I want you In: A Way to Measure Time – Contemporary Finnish Literature. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura/Finnish Literature Society. 420. F: Herbert Lomas.
- Turkka, S.: And the world stood on one leg. www.electricverses.net/sakeet.php?poet=26&poem=521&language=3. F: Seija Paddon (2008. 05. 25.)
- Turkka, S.: I found a rabbit's paw. <http://www.electricverses.net/sakeet.php?poet=26&poem=232&language=3> F: Seija Paddon (2008. 05. 25.)
- Turkka, S.: I've grown thinner. <http://www.electricverses.net/sakeet.php?poet=26&poem=524&language=3> F: Seija Paddon (2008. 05. 25.)
- Virolainen, M.: Mother's scent is powder. <http://www.electricverses.net/sakeet.php?poet=27&poem=529&language=3> F: Seija Paddon (2008. 06. 15.)
- Virolainen, M.: There are no neon lights in Helsinki. <http://www.electricverses.net/sakeet.php?poet=27&poem=533&language=3> F: Seija Paddon (2008. 06. 15.)

Magyar célnyelvi szövegek:

- Haavikko, P. 1985: A zsarnok dicsérete. In: A hold udvartartása. Budapest: Európa Könyvkiadó. 114. F: Szopori Nagy Lajos.
- Inkala, J. 1999: A nyirkosan nyomós novemberi köd. In: Kánon az erdőn – Mai finn líra. Székesfehérvár: Árgus kiadó, Vörösmarty Társaság. 169. old. F: Szopori Nagy Lajos.
- Katajavuori, R. 1997: A lovag távozása. In: Tiszatáj. LI. évfolyam 6. szám 52. F: Domokos Johanna.
- Kiiskinen, J. 1997: Fölfelé zuhanok. In: Tiszatáj. LI. évfolyam 6. szám 47. F: Domokos Johanna.
- Kirstinä, V. 1973: Itt ragyog körülöttem. In: Távolság futó utak – mai finn líra. Budapest: Kossuth nyomda. 78. F: Jávorszky Béla.
- Kontio, T. 2002: Susogj szerelmet. In: Napút IV. évf. 9. szám. Budapest: Masszi Kiadó. 21. F: Szopori Nagy Lajos.

- Koskelainen, J. 1997: Álom után. In: Tiszatáj. LI. évfolyam 6. szám 59. F: Domokos Johanna.
- Koskelainen, J. 1997: Ultramarin. In: Tiszatáj. LI. évfolyam 6. szám 59. F: Domokos Johanna.
- Manner, E. 1973: Ellenpontok. In: Távolba futó utak – mai finn líra. Budapest: Kossuth nyomda. 18. F: Jávorszky Béla.
- Manner, E. 1981: Tanítás. In: Visszhang az erdő faláról – tizennégy finn költő. Budapest: Európa Könyvkiadó. 13. F: Tandori Dezső.
- Nummi, L. 1989: Akár egy hajó, szárnyalván. In: Lépj ki tükreidből. Budapest: Európa. 69. F: Jávorszky Béla.
- Nummi, L. 1989: Recetatív. In: Lépj ki tükreidből. Budapest: Európa. 62. F: Csoóri Sándor.
- Peltonen, J. 1981: Hazánk dala. In: Visszhang az erdő faláról – tizennégy finn költő. Budapest: Európa Könyvkiadó. 158. F: Kiss Dénes.
- Rasa, R.. 1996: Nyár In: Tengeráramok – Mai finn költők. Budapest: Széphalom Könyvműhely. 98. F: Turczi István.
- Rossi, M. 1973: Finn tragédia. In: Távolba futó utak – mai finn líra. Budapest: Kossuth nyomda. 73. F: Jávorszky Béla.
- Saarikoski, P. 1990: 120 mérföldre Leningrádtól nyugatra. In: Bomba a hűtőszekrényben. Budapest: Európa Kiadó. 27. F: Jávorszky Béla.
- Saarikoski, P. 1990: A helsinki útból. In: Bomba a hűtőszekrényben. Budapest: Európa Kiadó. 62. F: Szopori Nagy Lajos.
- Saarikoski, P. 1990: A természet arca. In: Bomba a hűtőszekrényben. Budapest: Európa Kiadó. 69. F: Jávorszky Béla.
- Saarikoski, P. 1990: Előbb. In: Bomba a hűtőszekrényben. Budapest: Európa Kiadó. 28. F: Fodor András.
- Saarikoski, P. 1990: Helsinkiben szerződést kötöttem. In: Bomba a hűtőszekrényben. Budapest: Európa Kiadó. 59. F: Szopori Nagy Lajos.
- Saarikoski, P. 1990: Kezdődött az egész. In: Bomba a hűtőszekrényben. Budapest: Európa Kiadó. 26. F: Szopori Nagy Lajos.
- Saarikoski, P. 1990: Vénség. In: Bomba a hűtőszekrényben. Budapest: Európa Kiadó. 13. F: Jávorszky Béla.
- Tiihonen, I. 1999: Üstökös. In: Kánon az erdőn – Mai finn líra. Székesfehérvár: Árgus kiadó, Vörösmarty Társaság. 108. F: Szopori Nagy Lajos.
- Tiihonen, I. Piszkos angyal. In: Tengeráramok – Mai finn költők. Budapest: Széphalom Könyvműhely. 71. F: Turczi István.
- Turkka, S. 1996: És azt akarom In: Tengeráramok – Mai finn költők. Budapest: Széphalom Könyvműhely. 11. F: Turczi István.

- Turkka, S. 1999: Egy idő óta fogyok. In: Kánon az erdőn – Mai finn líra. Székesfehérvár: Árgus kiadó, Vörösmarty Társaság. 69. old. F: Szopori Nagy Lajos.
- Turkka, S. 1999: Egy nyúllábat láttam meg az udvaron. In: Kánon az erdőn – Mai finn líra. Székesfehérvár: Árgus kiadó, Vörösmarty Társaság. 72. F: Szopori Nagy Lajos.
- Turkka, S. 1999: Fél lábon állt a világ. In: Kánon az erdőn – Mai finn líra. Székesfehérvár: Árgus kiadó, Vörösmarty Társaság. 68. F: Szopori Nagy Lajos.

*

How Source and Target Culture Affects Translation Strategies (Translating Culturally Bound Expressions in Poems)

Translation studies have already revealed that the relation between source and target language, as well as that of source and target culture influence translators' strategies while translating *culturally bound expressions* (also called as *realia*) in any text-type. The present paper analyses the transfer operations applied when translating *culturally bound expressions* in English and Hungarian translations of Finnish poems. The research is based on the preliminary assumption that translators more frequently use foreignizing strategies from Finnish into Hungarian (i.e. from one less frequently used language to another), since source and target culture have been in a lively contact for more than a century. Readers of Hungarian target texts thus have a good knowledge of Finnish culture. In case of translating from Finnish into English (i.e. from a less frequently used language to a world language), however, translators tend to use more domesticating strategies, this way making explicit all the implicitly given message for the English speaking target reader, who does not know the source culture thoroughly enough.

The paper analyses 30 Finnish source poems and their 30-30 English and Hungarian translations. In course of the analysis *culturally bound expressions* are marked in the source texts (decision made by the researcher), then both the English and the Hungarian translation solutions are collected. The transfer operations used by the translators are then grouped into categories formulated by the present text-corpus.

Detailed analysis, nonetheless, failed to verify the preliminary assumption in the given text-corpus, this opens up new research prospects including a higher number of source texts and the use of further factors in analysis.

ILDIKÓ PUSZTAI-VARGA

The Role of Reformation (Protestant Religions) in the Increase of Mother-tongue Culture in Hungary between 1546 and 1648

Edit RÓZSAVÖLGYI

1. Introduction

As far as the development of today's European modern culture is concerned, the 16th Century is the most interesting and important period, since it already contained the embryo of the social, economic and cultural direction of subsequent eras. Obviously, this century is also the product of preceding development. As a unified culture, the Renaissance was only grounded in Italy. Northern countries did not want to give up Christianity and returned to its ancient forms and to the Bible. They claim that it is not Christianity in fault but rather people are wrong who spoiled it. This train of thought creates the basis of the great religious movement that emerges in the 14th Century and culminates in the 16th Century, namely Reformation that resulted in the birth of Protestantism, that is, the separation of one major branch of the Christian church from the Roman Catholic church.

In Hungary the spread of Reformation mainly started in the 1530s. First cities mainly with German population joined the new religion, followed by purely Hungarian market towns. By the 1570s the majority of the country's population, more than 90 percent had become Protestant. The new religions placed special emphasis on mother-tongue culture and the cultural development of the people.

Counter-Reformation is the Catholic answer given to the Protestant religion, the consolidation of new churches and the modernization of religion that developed in the period between 1546 and 1648¹. By the time Catholicism

---

¹ It starts with the Schmalkald War and terminates with the end of the Thirty Years War. In the Schmalkald War (1546–47), after Martin Luther's death in 1546, German-Roman emperor and King of Spain Charles V (1521–1556) made an unsuccessful attempt to defeat Protestant German monarchs. The Thirty Years War begins in 1618 when the Czech orders initiate a fight against the oppressive politics of the Viennese court. This period is characterized by questions of power, religious fanaticism,

that had been forced back manages to come round, due to the operation of Reformism, Hungarian language overthrows the monarchy of Latin in religious life, religious texts and the related ethic and didactic literature. Consequently, the literary sublimation of the national language and its emancipation to reach the level of Latin had happened. Counter-Reformation could do nothing else but follow its opponent to the area of literary democratization and took up the fight with it using the mother tongue. The Catholic church that up to the middle 16th Century held on to Latin since it conserved the separation between the orders of clergy and the secular world, was now forced, for its own sake, to participate in replacing Latin. The laicization of religion and the democratization of the whole religious life by making the wall between the holy orders and worshippers fall down – is not a Catholic doctrine. Reformation, national language use and printing oppose the bastions of Catholicism, the Latin language and handwriting. However, Counter-Reformation manages to realize a structural and disciplinal transformation that is able to stop the seemingly stemless headway of Reformation.

Medieval Hungarian culture was unified in Catholicism. Reformation caused a disruption in it. The emancipation of the national language to assume a literary position occurred owing to the fight following this disruption, and in the unity of mother-tongue literary language this will be the token of the national idea in harmony with which, at the end of the 18th Century, a vivid, continuous literary life in real national language and with literary consciousness begins in Hungary accompanied by civil transformation. This process was initiated by the reformers and continued and completed by the agents of Catholic Counter-Reformation. This is why the present paper has chosen to analyse the approximately one hundred years when Reformation and Counter-Reformation are both present in Hungary's society, since through the development of the mother-tongue literary language both undoubtedly have their merits and assume an important role in the formal preparation of the sense of national unity. It is probably due to the thought of anti-Turkish unity, an idea considered to stand beyond anything else that the fights of Reformation and Counter-Reformation – that demanded so many victims in Western Europe – were carried out with peaceful tools in Hungary. Religious polemics tended to give an enormous driving force to the

---

conflicting political interests and religious persecution, what moved the states of Northern, Western and Eastern Europe. The Thirty Years War is terminated by the Treaty of Westphalia in 1648 that in terms of power brings along growing French dominance in Europe.

development of Hungarian culture and writing. In 1571, preceding all other European countries, the Transylvanian Parliament passed a law recognizing the right of practicing Catholic, Reformed (Calvinist), Evangelical (Lutheran) and Unitarian religions. So we would like to offer a brief insight into the vivid intellectual life of the 1500s that, after the 1650s, unfortunately returned to touch bottom, from where it emerged only in the 18th Century under different circumstances and with new goals.

2. Maintaining Hungarian identity

After its defeat in the battle of Mohács (1526), Hungary was divided in three parts. Its middle region, the so-called Empire was occupied by the Turks, the country's Western and Northern counties, the so-called Royal Hungary was reigned by Ferdinand Hapsburg while in the area East of the river Tice the new state of the Transylvanian Principality emerged.

Since the Turkish conquest reached the central area of the country and stopped there, Hungary practically became the crash point of two cultures, European Christianity and Turkish Muslim. The constant wars accompanying the Turkish conquest mostly affected and destroyed Hungarians due to their geographical situation. Therefore, the nationalities formerly living on the edge of the kingdom (Slovaks, Romanians and mainly Serbians) headed towards the centre of the country. This situation might have encouraged the decreasing number of Hungarians living in the Empire to catch up with Turks or assimilate to other nationalities and with time lose their special attributes. However, this did not happen. Owing to the joint effect of internal and external factors the 150 years of Turkish rule left behind only few motives.

Hungary was the only Christian country that the Turkish managed to incorporate only to a certain extent. The borders among the Turkish Empire, Royal Hungary and Transylvania remained open to Hungarians but only to them (the Turkish apparatus was not interested in changing this either). In the 16th Century the positions of the Hungarian feudalism were rescued by taxation, since people of the public orders living in the Turkish Empire did not only pay taxes to the Turks but also to Hungarian landlords, the church and the state. This imposed a great burden on them but exactly this burden aggravating the life of individuals maintained the thought that the people living in the Turkish Empire are also the members of the one and inseparable Hungarian society. In the 17th Century the Hungarian nobles beyond the Turkish Empire managed to regain the majority of their functions in the areas of administration and jurisdiction. Hungarians fell under the arbitration of

Hungarian forums, noble counties and their courts of justice outside the Turkish Empire while the cases of Southern Slavs were handled by Turkish courts.

At the same time strong inner motivation was also required for the maintenance of Hungarian identity and this must be recognized in the incentives of fast spreading Reformation that reached Hungarians experiencing an identity crisis just in the right moment. In the people of the Turkish Empire Reformation strengthened the sense of belonging to the Western culture and this way helped preserve their Hungarian identity. Various sources prove that Hungarians living in the Turkish Empire made enormous efforts to help the establishment of Reformation, they actively participated in religious polemics and even competed for famous preachers. They made great sacrifices to maintain the schools created by Reformation. It must also be added that the Catholic church and especially Jesuit priests of the Turkish Empire and Franciscans soon resorted to their enemies' methods and both in the field of mother tongue and popular education played an important role in preserving Hungarian identity.

3. Early formation of literary identity

The most important element of literary development lies in the emergence of literary identity, the prerequisite of which is the formation of a certain literary tradition. What do we mean by literary identity? It is writers' conscious relation to their predecessors and audience. Literary identity in this sense and the vivid and constant literary life representing it are the results of a long and slow development and occur in Hungary only from the 18th Century. They are created by internal and external factors. In the period examined by us external factors include the settlement of printing, the wider spread of book culture, the emergence of libraries, the education of Latin in schools, the laicization of writing, that is, its reference to satisfying everyday needs, scholarships abroad, the personal relationships of the significant figures in the culture of the period, the laicization of readers, fairs as mediators in the distribution of books, religious polemics and the Transylvanian Principality's patronage, to mention only the most important ones. As for internal factors, the growth of literary tradition must be underlined, which was carried out under the wings of Reformation.

Printed literature means breaking up both with popular song recital and medieval handwritten literature. The emergence of printing² is not merely a

---

² Printing with movable letters started by Johann Gutenberg in Mainz (about 1450) settled in Hungary gradually, with a few decades of delay. After German Andreas Hess's short-lived printing shop in Buda where in 1473 *Chronica Hungarorum*, that is

technical change but is also an epoch-making turn in literary development. It obviously assumes great importance in itself too, being a more perfect and efficient instrument of educating people than handwriting. However, through Reformation that supported and exploited it to serve its own goals, printing becomes even more important. There seems to be a symbolic relationship between Reformation and printing, just as between Catholicism and writing.

As its aim Reformation set the translation of the Bible into national languages and its dissemination and used the technique of book printing for this. In Hungary almost all the Protestant preachers of great learning felt obliged to engage in translating the Bible too. The majority of these works remained in manuscript and disappeared. After many unsuccessful attempts, publishing the whole Bible in Hungarian was the merit of Gáspár Károlyi (on the cover page of later editions of the Bible: Károli) (1530?–1591) a Reformed clergyman of Gönc, who worked with a group surrounding him (its members are unfortunately unknown to us). By the summer of 1590, relatively late compared to European terms, the whole Bible that carries the name of Vizsoly, its printing place had been completed. Latinisms, Grecisms and Hebraisms were frequently used in it but since this was the first Protestant translation, it became the basis of all subsequent translations of the Bible³. The Catholic church recovering after the Council of Trent (1545–1563) acknowledged the text of the so-called *Vulgate*, the Latin Bible attributed to Saint Jerome as the only authentic one. In order to respond to the challenge of Reformation the printed Hungarian Catholic Bible had to be made based on the *Vulgate*. This work waited for the Jesuits to be done. The first manuscript of István Szántó (Arator) (1541–1612) did not survive here either. György Káldi (1573–1634)

---

the *Buda Chronicle*, Hungary's first leaflet in Latin was printed, the first constantly operating printing-house was established in Brasov by Johannes Honterus (1498–1549) in 1535, although he did not print any Hungarian books. The first Hungarian printing house in Hungary was established in Újsziget, a settlement near Sárovar by Count Tamás Nádasdy (1498?–1562) around 1537. It was lead by Benedek Abádi, with János Sylvester working as his colleague and the most important organizer. Book printing was headed by the printing house in Kolozsvár and the one in Debrecen. The first one was founded in 1550 by Transylvanian György Hoffgreff and Gáspár Heltai, both of Saxon origin, while the second one was established by Gál Huszár in 1561.

³ The second edition was arranged for print by Albert Szenczi Molnár (1574–1634) in 1608 in Hanau, while he completed the third one in 1612 in Oppenheim. The format became smaller and more practical, the number of copies increased, but at the same time side-notes were dropped and Szenczi Molnár's translation of psalms, the Reformed church's other fundamental work was made to fit these.

also engaged in translation independent of him, and the Holy Bible was published in Vienna in 1626.

Besides religious works the publication of secular literature and works spreading information of public utility gained growing importance in printing. Between 1551 and 1560 72 printed Hungarian works were published, while this number reached 212 by the last decade of the century. Out of Hungary's population of three and a half million about 1,5 percent were literate.

The emergence and development of libraries is related to the spread of book printing. In the 17th Century libraries were not unprecedented any more in the castles of Hungarian barons and other nobles.

From a literary aspect the greatest importance of Reformation is placing emphasis on the mother tongue. It was Reformation to give the first strong boost to overthrowing the monarchy of the Latin language. The spread of the process already started with monastic literature becomes possible through the following movement: developing the national language in order to serve religious culture. Hungarian literature starts to unfold to a growing extent from the 60-70s of the 16th Century. The language that targets the wide laic public must approach the language of life. Therefore a process of a gradual Magyarization, what is more, based on our modern terms, a certain folklorization took place in the Hungarian literary language. The prose of the 16th Century contains less and less striking Latinisms than in earlier monastic literature and the former variation of word use begins to disappear. Popular Hungarian instinctly flows into the literary language and together with all its positive aspects also takes over its floppiness that needs to be worked off later on.

The cultivator of the Hungarian literary language and the first great master of the Hungarian prose is Péter Pázmány (1570–1637), who is also the leading figure of Counter-Reformation. He created for the national language the formal element that most fundamentally distinguishes literary language from the language of practical life: linguistic discipline, the logical self-dependency of the text, the clarity, broadness and „Hungarianness” of language in stylistic terms. He had also learnt this from Latin but could remain Hungarian. He consciously made his Hungarianness independent of Latin.

Besides the consummation of Hungarian clerical literature (psalms, rhymed narratives about Biblical topics, polemics and dramas) the cultivation of secular literary genres⁴ also begins.

---

⁴ Lyric: love-lays
topical songs
situation songs

In the area of Hungarian artificial poetry Balassi's name must be mentioned, who established the lyrical line of Hungarian literature. Just as in the case of Pázmány's prose, his artificial poetry is the derivative of a learned Latin literature but in national language. He frees the text of poem from its dependency of melody and creates its rhythmical self-dependency. He is already a real poet.

By the 17th Century Hungarian language begins to penetrate the areas of historiography and science as well.

According to the Protestants reading books is the right and obligation of everybody and with the help of schooling they do everything to enable the most possible people to practice this right. They made great efforts to expand education and increase its quality. Hungarian agricultural youth started to attend the most reputed international universities of the period (Wittenberg, Heidelberg, Padova, Bologna, Cracow, Vienna, and Geneva) so that after returning home they could disseminate the gained knowledge of high quality in their own environment. Besides monastic schools existing in larger towns, schools also occur in market towns and villages where mainly divinity but also reading, writing and later on arithmetic were taught. School centres, where elementary, intermediate and higher level education constituted one unit, were formed and these schools were called colleges⁵. First colleges only trained priests at the high level but later training programmes for teachers and lawyer intellectuals were also added. Owing to the conquest of Catholic

---

jeremiads (András Szkhárosi Horváth)

farewell poems (Péter Bornemisza)

Epic: historical minstrel songs

- minstrel songs (András Farkas, Sebestyén Tinódi Lantos)

- literary accounts of history (Albert Gersei, Péter Ilosvai Selymes)

didactic - parables (Gáspár Heltai)

- fables (Gábor Pesti, Gáspár Heltai)

Drama: polemic drama, school drama (sacral genres)

tragedy (Péter Bornemisza)

⁵ By the 1540s such college was established by the Reformed in the North-East in Sáros-patak that was supported by the Rákóczi family, and in Debrecen where the college was maintained by the people of the town and in the Transdanubian region in Pápa where the school relied on the solders of the border front. In the 1620s the college of Gyulafehérvár was founded in Transylvania that later on moved to Nagyenyed. The Evangelical colleges of Pozsony, Lócse, and Eperjes and of Nagyszében in Transylvania must also be mentioned. On the Catholic side it is outstanding that in 1635 Esztergom's archbishop Péter Pázmány established the ancestor of the University of Budapest in Nagyszombat, with a faculty of theology and arts in the beginning that was soon accompanied by the faculty of law and in the 18th Century that of medicine.

Counter-Reformation, Jesuit⁶, then Piarist schools and grammar-schools occurred in the country. They placed less emphasis on popular education than Protestants; however, they had significant achievements in the education of the intellectual elite.

Consequently, in the real sense of the word it is Reformation that creates a literate audience also willing to read for the first time in Hungarian literature. Moreover, it cultivates an audience that reads with an individual critical sense and this way, although not on purpose, it breaks the ice for profane literature as well.

It produces writers too. Printing finalises the establishment of the concept of books. Uniqueness is also expressed by naming the authors. The increase in the circulation and sale of books also enforce naming the product. Names enter the circulation and the appreciation of works brings popularity for writers.

As far as the development of Hungarian literary assortment is concerned, two separate areas must be considered and these are Latin and Hungarian literature⁷. Literary works can be divided in two further groups in both: the products of literary works and the ethical and scientific ones related to them and the goods of profane belles-lettres⁸. All of these have hierarchical relationships with one another. In linguistic terms Latin is superior to Hungarian and religious is superior to profane. The weight of the inferior ones constantly increases and Hungarian religious literature gets equal with Latin. So Latin literature and Hungarian religious literature fall in the superior category. On the other hand, the inferior category includes mother tongue belles-lettres. This ranking follows the period, what can be concluded

---

⁶ Starting out as a Reformer, the Erasmist Miklós Oláh returns in 1558 after completing his Western studies and starts Counter-Reformation with its centre in Nagyszombat. He calls the Jesuits to Hungary in 1561.

⁷ We must consider the efforts to elevate Hungarian language to a literary level as definitely positive. At the same time, this phenomenon is not common enough in the period to restrict the concept of Hungarian literature to exclusively include Hungarian mother tongue. Non-Hungarian, mainly Latin total production is about the quadruple of Hungarian production. The opportunity to use national language and its slow conquest is merely a forced compromise from the side of the church since it had to contact the laic world.

⁸ Naturally, the term “belles-lettres” should not be interpreted in today’s sense. The artistic line of literary development that today exhausts the concept of literature hardly emerged since artistry could not develop in the public. The works falling under the term “literature” were characterized by the goal to educate and an effort to reach authenticity in narratives.

quite securely from the stock of libraries existing at that time.⁹ Being rather conservative, the official approach of the period does not embrace the entire stock; it only acknowledges characteristically „learned” literature and does not take account of later developments (Hungarian language and profane-ness). At the same time, it is beyond doubt that the literary identity of the period, even despite its conservativeness, is of different nature and reaches a higher level than that of the former literature based on manuscripts.

The cultivation of Hungarian printed literature is impossible without an effort to structure the phenomena of the language and setting up some kind of linguistic norm. Therefore, the emergence of Hungarian grammar also contributed greatly to preparing the ground for mother tongue literary development. After János Sylvester’s *Gramatica Hungarolatina* published in 1536 that must be considered as the first scientific analysis of the Hungarian language, the study of the laws in the language becomes more common in the 17th Century. The relevant works¹⁰ of Albert Szenczi Molnár (1610), István Geleji Katona (1645), György Komáromi Csipkés (1655), Pál Pereszlényi (1682), Miklós Tótfalusi Kis (1684: in printing 1697) attract attention not only due to their grammatical but also their literary aspects. Szenczi accuses his compatriots of neglecting their mother tongue. Referring to Pázmány, Pereszlényi draws attention to eliminating spelling and syntactic unsteadiness and the importance of correct language use. Komáromi Csipkés makes an attempt to free Hungarian of the formal burden of Latin. Geleji and Tótfalusi strive to eliminate the unsteadiness in language use by setting up binding rules for the written language. This is the first significant attempt targeting the regulation of literary language use, an attempt not free of exaggerations. Tótfalusi’s spelling is further developed by two of the author’s compatriots, János Tsétsi and Sámuel Kaposi (1708), and this creates the basis of today’s etymological spelling. Tótfalusi also adapted his spelling reform and gram-

---

⁹ According to the contemporaries only the layer of the literary assortment that could be classified as didactic and scientific irrespective of language, of being religious, ethical, scientific or even practically important and useful work qualified as real literature. Anything profane could only be entertaining and if it was even written in vulgar, national language then it could not join the circle of serious books.

¹⁰ János Sylvester, *Gramatica Hungarolatina*, Sárovar-Újsziget, 1539, Mátyás Dévai Bíró, *Ortographia Ungarica*, Cracow, 1549 (second edition, no copy was preserved from the first edition in 1538), Albert Szenczi Molnár, *Nova Grammatica Ungarica*, Hanau, 1610, István Geleji Katona, *Magyar grammatikatska*, Gyulafehérvár, 1645, György Komáromi Csipkés, *Hungaria illustrata*, Utrecht, 1655, Pál Pereszlényi, *Grammatica linguae Ungaricae*, Nagyszombat, 1682, Miklós Tótfalusi Kis, *Apologia Bibliorum: Ratiocinatio de ortographia*, Kolozsvár, 1697.

matical principles into practice and disseminated them in the 9 years spent as the head of the printing-house in Kolozsvár where he acted as the printer and strict critic of the submitted manuscripts. He managed to exercise a significant effect in the field of spelling and language use. By the 17th Century the process of integration in terms of literary language advanced greatly, although there are still dialectal features¹¹, variations, what is more, the differences between Catholic and Protestant spelling¹² can also be noticed. However, three major regional literary languages emerge: a Western and Transdanubian (see Miklós Zrínyi's language), a Transylvanian and a North-Eastern one. Then this latter one gradually became dominant since the great figures in the culture of the period, the examples of striving to reach a linguistic norm (e.g. János Sylvester, Gáspár Károli and Péter Pázmány) and the most important authors of the period's grammars came from this region.

4. Conclusion

The century of Reformation carried European Christianity to the modern world. Its effect brought along renewal, mobility, the modernization of the world of faith and religious life as opposed to medieval structures and ideology both in Protestant and Catholic communities.

The 16th Century is a wild period of Hungarian history: the beginning of 150 years of Turkish occupation, the loss of independent statehood, the division of the country in three parts, feudal absolutism, an agrarian riot resulting in ruthless punishment... it is almost unbelievable that despite all this intellectual life shows an upward trend. Reformation must be the reason behind this. The period of Reformation prepares the program of Hungarian language that a later period will fight for and reach. It leaves behind the seed of the national idea as a heritage for subsequent eras.

---

¹¹ In Hungarian language there is no big dialectal split, therefore, contrary to other European nations, in Hungary writing did not emerge based on a single dialect but the elements of more dialects were integrated in it. Rather some outstanding work or author served as an example. Károlyi's Protestant Bible translation for example played a great role in the spread of *e* sounds instead of dialectal *í* sounds.

¹² Protestant spelling was spread by the Bible printed in Vizsolyi and Albert Szenczi Molnár, its rules were summarised in Mátyás Dévai Bíró's *Orthographia*. Catholic practice was established by György Káldi and Péter Pázmány. In terms of spelling and language use, differences between the Protestant and Catholic practice can be noticed even today.

Literature

- Borbély, S. (ed.) 2002: Magyar irodalom (21. századi enciklopédia sorozat). Budapest, Pannonica Kiadó.
- Boronkai, Sz. (ed.) 2003: Magyar történelem (21. századi enciklopédia sorozat). Budapest, Pannonica Kiadó.
- Glatz, F. (ed.) 1989: Magyarok a Kárpát-medencében. Budapest, Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat.
- Kelecsényi, L. Z. 2002: Atlasz. Magyar irodalom. Budapest, Athenaeum 2000.
- Kiefer, F. (ed.) 2003: A magyar nyelv kézikönyve. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Komlós, A. 2006 (1. kiadás: 1947): Irodalmunk társadalmi háttere. Budapest, Múlt és jövő (1. kiadás: (Új) könyvtár, szerk. Bóka László, 16. füzet, Budapest, Székesfővárosi Irodalmi és Művészeti Intézet).
- Korompay H., J. – Korompay K. (eds.) 2005: Horváth János irodalomtörténeti munkái I. Budapest, Osiris Kiadó.
- Kósa, L. (ed.) 1991: A magyarságtudomány kézikönyve. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Lederer, E. 1992 (1. kiadás: 1935): Egyetemes művelődéstörténet. Budapest, ACQUA (1. kiadás: Káldor könyvkiadóvállalat).
- Rubovszky, P. 2005: Történelem II. Vázlatok a középkor és a kora újkor történetéről. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Sipos, L. (ed.) 2002: A magyar nyelv és irodalom enciklopédiája. Budapest, Magyar Könyvklub.
- Szerb, A. 2005 (1. kiadás: 1934): Magyar irodalom történet. Budapest, Magvető.
- Tringli, I. 2003: Az újkor hajnala. Magyarország története 1440–1541, (Tudomány – Egyetem sorozat). Budapest, Vince Kiadó.

Pápay József kapcsolatai finn tudósokkal

RUSVAI Julianna

Pápay József (1873–1931) 1898–1899-ben Zichy Jenő gróf III. ázsiai expedíciójának tagjaként az osztjákoknál végzett nyelvészeti és néprajzi kutatómunkát. Hazatérve először a fővárosban, a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában dolgozott, aztán 1908-ban Debrecenbe költözött. Előbb a Református Kollégium akadémiai tanszakán magyar és finnugor nyelvészetet tanított, majd 1914-től haláláig, 1931-ig az egyetem Magyar és Finnugor Nyelvtudományi Tanszékének volt a professzora. 1931-ben bekövetkezett halála után írásos hagyatékának egy része az Akadémia birtokába került, a többi anyagot pedig a debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának adományozta a család. A debreceni kéziratos hagyaték tudománytörténeti szempontból is rendkívül érdekes és értékes. Többek között Pápay finn kapcsolataira vonatkozóan is sok adatot tartalmaz. Ebben a dolgozatban főként a kéziratos forrásokra támaszkodva igyekszem megvilágítani Pápay finn kötődéseinek, hivatalos vagy baráti kapcsolatainak fontosabb történéseit.

Pápay osztják útja előtt néhány hónapig (1897. december 18-tól 1898. március 15-ig) Pétervárott tartózkodott. Előtanulmányokat végzett és oroszul tanult. Innen rövid időre (1898. március 6–14.) Helsinkibe utazott, hogy megismerkedjen a finn nyelvészekkel és néprajzkutatókkal. Az út eseményeit az idevonatkozó naplórészlet alapján már publikálták (A. Molnár 1996: 231–234; A. Molnár–Tervonen 1997: 109–111). Ezért itt csak utalok rá, hogy Pápay ekkor, a finn fővárosban találkozott először – többek között – Emil Setälä, Heikki Paasonen, Kustaa Karjalainen, Yrjö Wichmann, Julius Mikkola és Otto Donner nyelvtudósokkal; valamint részt vett a Finnugor Társaságnak (Suomalais–Ugrilainen Seura) azon az ülésén, amelyen U. T. Sireliusnak, az ifjú néprajzkutatónak a szibériai tanulmányútjához adandó ösztöndíjáról döntöttek. (Sirelius – mint ismeretes – Jankó János irányításával kezdte meg oroszországi kutatásait.) A finnek igen szívélyesen fogadták Pápayt, a találkozásból a hagyatékban megmaradt emlék a Mikkola házaspártól származó

fénykép, valamint Krohntól néhány könyv (R 1673/I. 1898. III. 14; A. Molnár 1996: 234, A. Molnár–Tervonen 1997: 111; A. Molnár 2003: 309–314).

Pápaynak a finnekkel való későbbi kapcsolatára vonatkozóan még sok érdekes adat található a debreceni hagyatékban a levelekben (R 1670) és a naplók más részeiben (R 1673); ezeket ismertetem most – helyenként egyéb forrásokkal kiegészítve.

K. F. Karjalainen (1871–1919) négy évet töltött az osztyákoknál, óriási nyelvi és néprajzi anyagot gyűjtött. Pápay – naplójának tanúsága szerint – 1898. június 11-én érkezett Tobolszkba, és még ezen a napon a postafőnöktől értesült arról, hogy Karjalainen négy nappal előtte jött meg. Pápay másnap már meg is látogatta a finn kutatót, a találkozást így rögzítette naplójába június 12-én: „*A délelőtti órákban meglátogattam Karjalainent, otthon találtam. Alig ismert rám, mennyire megörült a viszontlátásnak, nem is tudott egy hamar szóhoz jutni. Aztán mégis visszanyertük a nyugodtságot és elkezdtük háyni-vetni a jövőre vonatkozó terveinket. K. két évig lesz itt. December hóig csak oroszul tanul, aztán Demjanszkba megy és ott foglalkozik az osztyák nyelvvel. Úgy látszik, hogy ő a déli osztyákságot szeretné átkutatni. Jól van. Én fölmegek Berezov–Obdorszk tájékára és ott dolgozom a télig s ha nem tudnék előbb végezni – a tavaszig*” (R 1673/III). Később Pápay így emlékezett vissza az eseményekre: „Itt találtam már Karjalainen urat, kit a helsingfors-i finn-ugor társaság ugyancsak az osztyák nyelv kikutatása céljából küldött ki. Majdnem három hétig együtt dolgoztunk a muzeum könyvtárában, hol elég sok érdekes és nehezen hozzáférhető irodalmi anyagot találtunk a vogulok-, osztyákok- és szamojedokra vonatkozóan. A könyvtár »Bibliotheca Sibirica« nevet visel, ezzel mintegy jelzi, hogy főképen a Szibériára vonatkozó anyagot gyűjtik itt össze” (Pápay 1905: 360).

Pápay naplójának július 9-i bejegyzéséből megtudjuk, hogy szinte mindennap találkozott a finn nyelvtudóssal. Szeretettel írt róla menyasszonyának címzett levelében (1898. június 19.): „*Karjalainen barátommal békés egyetértésben vagyunk, pedig hát riválisok volnánk, ezért nem dolgozhatunk együtt, csak külön. Nagyon megszoktam már, igen jó fiú – nehéz lesz tőle megválnom. Megígérte, hogy eljön Magyarországba, ott is marad, míg csak el nem sajátítja a mi édes nyelvünket. Engem is köt már a helsingfors-i ígéretem, visszavárnak, talán be is válthatom az ígéretemet, de akkor már nem egyedül megyek a rokonokhoz*” (R 1670/VII).

Karjalainen is arról vallott egyik levelében (Karjalainen–Krohn 1921: 29–30), hogy jó barátságot kötött Pápayval: „Pian tuloni jälkeen saapui tänne myöskin Pápay. Hän läksi 30 p:nä kesäk. laivalla Beresovaan; siellä ja Ob-

dorskissa hän aikoo työskennellä. Hänen kanssaan olin paljon, ja meistä tuli hyvät ystävät...” [Nem sokkal ideutazásom után megérkezett Pápay is. Június 30-án indult hajóval Berjozovoba; ott és Obdorszkban szándékozik dolgozni. Sokat voltunk együtt, jó barátok lettünk.] A magyar kutató programját, munkatervezetét azonban – úgy tűnik – elnagyoltnak tartja (uo): „Hän esitti minulle osan suunnitelmaansa, joka kyllä oli hyvin »noin vain« löyhästi suunniteltu...” [Bemutatta nekem tervezetének egy részét, amely »csak úgy« lazán tervezett]

1899. február 27-én Obdorszkból ezt írta Pápay menyasszonyának, Szarka Antóniának: „*Karjalainen barátommal Samarovoban találkozom, ő most a déli részeken munkálkodik*” (R 1670/VII). Majd 1899. március 25-én Obdorszkból a következőkről tudósít: „*Szamarovóban találkozom Karjalainen barátommal, a telet ő Demjanszk községben töltötte, innét három-négy hétre lerándult Konda mellékére is a kondai osztjásokhoz. Úgy gondolom, hogy neki ideje se lesz az északi részeken tüzetesebb tanulmányokat folytatni, mert a nyáron Szurgut s Narim vidékén kezdi meg a munkát. Szamarovóban következünk el egymástól, itt én hajóra szállok s így megyek tovább Tobolszka*” (R 1670/VII) – írta ugyancsak Szarka Antóniának.

Karjalainentől két képeslap maradt fenn a Pápay-hagyatékban (R 1670/II), mindkettő 1910 nyarán Magyarországon kelt. Az egyik (júl. 6.) arról ír a finn nyelvész, hogy sikerült szállást szereznie Balogh Bélánál. A másik (aug. 6.) szerint a finn nyelvtudós Ráth Györgynével, Paasonen magyar feleségének rokonával szeretett volna visszautazni Finnországba, az ő felkutatásában kérte Pápay segítségét. Feltételezem, hogy ebben az évben időzött Karjalainen egy egész hónapig a Nagyigmánd melletti Szentmihálypusztán Pápay vendégeként. A Pápay család a nyarat egyébként mindig itt töltötte (Adorjáni–Nagy 1994: 67). Úgy tűnik tehát, hogy a Pápay hangjelöléséről írt Karjalainen-kritika (FUFA 1902: 19–32) nem befolyásolta kettejük baráti kapcsolatát. Egyébként Karjalainen neves néprajzi tárgyú művében (*Die Religion der Jugra-Völker*. Helsinki–Porvoo, 1921–1927) Munkácsi mellett Pápaynak köszön a legtöbbet, s egyebek között tőle vette át a fegyvertánc leírását (vö. Heller 1943: 228). Karjalainentől egy 1913-as kiadású dedikált példányt is őriz a debreceni finnugor nyelvészeti könyvtár (*Wie Ego im Ostjakschen die Verwandten benennt*) a következő ajánlással: „Nagyságos Pápay József dr. Úrnak barátsága jeléül a szerző.”

Jankó János, a III. Zichy-expedíció néprajzosa 1898. január másodikán mutatta be **Sireliust**, a finn néprajzkutatót Pápaynak Pétervárott. 1898. január 13-án Pápay azt jegyezte be naplójába, hogy máris jó barátságot kötött vele (R 1673/I). A finn tudós 1898. február 9-én már Moszkvában dolgozott. In-

nen értesítette levélben Pápayt (aki ekkor még Pétervárott tartózkodott), hogy találkozott a Jankó családdal. Tudatta, hogy Jankó beteg volt, és az expedíció többi tagja semmi hírt nem hallott a grófról (ti. Zichy Jenőről). Sirelius Pápayval csaknem egy időben végzett gyűjtő munkát az osztjások között. Pápay március 17-én érkezett meg Moszkvába, és a finn kutató mutatta meg neki a várost. (R 1673/I.) Később, már Kazanyban türelmetlenül várt Pápay Sireliusra, abban reménykedett, hogy majd együtt végezhetik a gyűjtőmunkát az osztjások között. Ez derül ki 1898. április 25-i keltezésű Szarka Antóniához írt leveléből: „*Szeretném, hogy ha már Sirelius is itt volna, elcsalom magammal, mégis talán jobb lesz kettesben megcsinálni ezt a kirándulást. De ha nem jön, magam vágok neki a nagy útnak*” (R 1670/VII). Sireliustól is maradt a hagyatékban egy fénykép (A. Molnár 2003: 311). Pápay évekkel később Finnországban tartózkodó tanítványa, Fazekas Jenő révén értesült Sirelius elhunytáról. Szeretettel és tisztelettel emlékezett vissza a finn néprajztudósra 1927. október 3-án Helsinkibe küldött levelében: „*Nagy szomorúsággal értesültem az én kedves ifjúkori barátom, Sirelius korai elhunytáról, aki hosszú és fáradságos utazásának eredménye gyanánt az Etnográfiai Múzeumot a finnugor népek páratlan múzeumává fejlesztette. Elhunytával a fgr. néptudományt is pótolhatatlan veszteség érte*” (R 1670/VII).

A. O. Heikel archeológus két másik finn tudóssal Pápayékkal egy időben végzett kutatómunkát Oroszországban. Míg a Zichy-expedíció tagjai a Kaukázusban tartózkodtak (főként Zichy vélt őseinek felfedezése végett), a magyar kutatók többször is összetalálkoztak a finn kutatócsoporttal. Ez a csapat három tagot számlált, de Pápayék rendszerint csak egyikőjükkel, Heikkel futottak össze; a napló (R 1673/II) bejegyzése szerint először 1898. március 30-án, Batumiban. Április 7-én Tbiliszipben ezt jegyezte be Pápay naplójába: „*Két órakor megebédeltünk. Ebéd után vendégünk is volt: Heikel – a finnusok befagytak. Elfogyott a pénzüik, most itt vesztegelnek*” (R 1673/II). De másnapra már szerencsésen rendeződött a helyzet: „*A reggeli végén odajött Heikel is, örömmel jelentette, hogy már van pénz. Ma estére megy tovább*” (uo).

Mint említettem, Pápay 1898 márciusában helsinki tartózkodása során megismerte **Heikki Paasonent** is. Magyarul beszélgettek, magyarul folyt a társalgás, hiszen a finn nyelvtudós tudott magyarul, és magyar volt a felesége. Paasonen a későbbiekben is többnyire magyarul fogalmazta leveleit Pápaynak. Míg Pápay az osztjások között tartózkodott, egyik barátja, Bátky Zsigmond 1898. július 20-án kelt levelében ezt írta Budapestről: „*Vagy egy hónappal ezelőtt volt nálunk Paasonen, a sógornője lakodalmára jöttek el. Elbeszélgettünk vele Helsingforsról és rólad*” (1670/I/8). Paasonen nagyra be-

csülte Pápay teljesítményét, hiszen ő is foglalkozott azzal a gondolattal, hogy megfejti Reguly hőseinek, s ebből a célból le is akarta ezeket másoltatni (Fazekas 1934: XXII). A Pápay-hagyatékban megőrzött, Paasonentől származó legkorábbi levél Oroszországban íródott 1900. április 13-án. A finn kutató Munkácsitól értesült arról, hogy Pápay már hazatért. Paasonen arról tudósít, hogy átkutatta a mordvin területeket, és éppen a cseremiszek között van. Pár hónap múlva készül az osztjákok közé, ezért kéréssel fordult a magyar kutatóhoz: *„nagyon szükséges volna nekem minél pontosabban megismerkedni az Ön utazásaival az osztják területen és megszerzett gyűjteményeivel. Nagyon megkötelezne engem, ha azokról engem értesíteni szíveskednék”* (R 1670/IV/1). A következő, Paasonentől származó levél finn nyelvű, 1907. március 20-i keltezésű (R 1670/IV/2). Írója megköszönte benne a könyvajándékot, és viszonzásul ő is elküldte néhány közleményét. Paasonen 1911. június 10-én Budapestre érkezett. Erről másnap értesítette Pápayt, s egyúttal köszönetet mondott a legutóbb küldött könyvekért (R 1670/IV/3). Hamarosan személyesen is találkoztak Debrecenben, hiszen egy hónap múlva már a szíves vendéglátást köszönte meg, és az újabb – immár budapesti – viszontlátás tervezett programját írta le. Ekkor már az Eötvös-kollégium lakója volt, és az Akadémia könyvtárában mitológiai foglalkozott (R 1670/IV/4). Talán vele kapcsolatos – de ez dátum hiányában egyelőre kiderítetlen – a következő levélpiszkozat Pápaytól: *„olisi kovasti hauskaa tavata, mutta nyt en voi matkustaa Budapestiin”* [nagyon jó volna találkozni, de most nem tudok Budapestre utazni] (R 1683/II).

H. Paasonen egyébként az I. világháború utolsó évében mintegy fél évet töltött Magyarországon diplomáciai megbízatását teljesítve. Itt tartózkodása alatt több magyar nyelvű fölolvasást is tartott, amelyekben hazája viszonyait ismertette. (Szinnyi 1917–20: 471.) Paasonennek a *Die finnisch-ugrischen s-laute* (Helsinki, 1903) című munkájának egy (Pápaynak) dedikált példánya található a Debreceni Egyetem Magyar Intézetének könyvtárában.

Az 1898. évi helsinki útján találkozott Pápay **Yrjö Wichmann**-nal is. A finn nyelvész nemcsak finn hangtörténettel, hanem többek között a csángó nyelvjárás kutatásával is foglalkozott. A tőle származó, a hagyatékban fennmaradt levelek közül időrendben az első 1907. július 9-i dátumozású (R 1670/VI). Finn nyelven értesítette Pápayt Budapestről fia, Väinö Géza megszületéséről. (Wichmann felesége Herrmann Júlia, Herrmann Antal néprajzkutató lánya volt.) Ugyanebben az évben újról üdvözlétet is Budapestről küldte (R 1670/VI). Tudniillik 1907–08 telét Budapesten töltötte. Majd ezt követte az 1908 novemberében Helsinkiből érkező örömteli értesítés „leá-

nyocskájuk” születéséről. Arról is tudósított, hogy „*Väinö még sokat tud magyarul is, ... de már kezd finnül is*” (R 1670/VI).

Mintegy másfél év múlva már csak finnül írt, mert indoklása szerint: „*suomen kieli ei enää tee Teille vaikeuksia*” [a finn nyelv már nem okoz Önnek nehézségeket]. Pápayt Finnországba invitálta, azt is felajánlotta, hogy egy darabig nála is lakhatna. Követendő példát is adott: „*Horger on jo täällä, ja on innokkasti ryhtynyt suomea oppimaan*” [Horger már itt van, és lelkesen nekilátott a finn tanulásának] (R 1670/VI). Majd 1910. december 3-án azt írta egy lapon – mintegy megelőzve a hivatalos értesítést –, hogy a SUS levelező tagjává választották Pápayt (R 1670/VI).

Továbbra sem mondott le arról, hogy Pápayt Finnországba csalogassa. Részletekbe menően adott hírt a szállás-, ösztöndíj- és egyéb lehetőségekről 1911. január 22-én kelt levelében. A következőképp zárta sorait: „*Olisi hyvin hauskaa, jos... voisitte lähettää meille FUF:ia varten jonkun kirjoituksen (esim. juuri Regulyyn Suomen-matkan johdosta)*” [Nagyon jó lenne, ha tudna nekünk küldeni valamilyen cikket a FUF számára (pl. éppen Reguly finnországi útjáról)]. 1913-ban újra fölvetette a kérdést: „*Milloin saamme nähdä Teidät Suomessa? Ehkä ensi kesänä?*” [Mikor láthatjuk Finnországban? Talán jövő nyáron?] (R 1670/VI).

Wichmann több alkalommal is (1911. IX. 22., 1912. I. 12., 1913. X. 7.) kérte a debreceni főiskola évkönyveit a FUF számára, és érdekelték a finnugor filológiát érintő cikkek, tudósítások (R 1670/VI). A következő évben meg is jelent a tudományos folyóiratban egy (név nélküli) közlemény, amely az európai egyetemek finnugor nyelv- és néptudományi tárgyú óráinak témáját és időpontját közli. A debreceni akadémia tanárai közül Rugonfalvi Kiss Istvánnak, Pap Károlynak és Pápay Józsefnek az előadásairól és szemináriumairól szerepelnek itt adatok; vagyis a (nyelvészeti, irodalmi és történelmi témájú) tárgyak neve és az órák időpontjai (FUF 1912: 131–132). Az 1913 őszén érkezett levelek (R 1670/VI/12–13) arról tanúskodnak, hogy Pápay tanulmányt küldött a Reguly által gyűjtött hősénekekről, és ezt a *Castrén-albumban* kívánják megjelentetni. A terv valóra vált, a dolgozat *Die ostjasischen Heldenlieder Reguly's* címen olvasható (Pápay 1913a: 36/1–19). 1914 tavaszán Wichmann a finn *Tietosanakirja* [Lexikon] számára kérte Pápay életrajzi adatait. Továbbá ígéretet tett, hogy az osztjåkokat érintő tanulmányokból mindig küld egy-egy különlenyomatot. Ez idő tájt éppen Sirelius és Karjalainen cikkei vártak nyomtatásra (R 1670/VI/15).

Hosszú szünet után egy 1922-ből való képeslap (R 1670/VI/16) tanúskodik arról, hogy a baráti kapcsolat Wichmann és Pápay között továbbra is él. Majd 1925-ben a korábbi magázást felváltó tegeződés is bizonyíthatja szá-

munkra, hogy immár közeli jó baráti viszony kapcsolta össze a két tudóst. Wichmann szerette volna megjelentetni Pápay *Északi-osztják nyelvtanát*, illetve az ebből készülő német változatot: „*Huomaan kirjeestäsi m. m. että olet saanut valmiiksi pohjois-ostjakin kielioopin. Tämä kiinnittää erikoisesti mieltäni, koska mielestäni olisi tärkeätä, että se ilmestyisi niin pian kuin mahdollista. Kuinka laaja se on? Käsittäkö se ainoastaan johto ja muotooppi, vai kuuluuko siihen muutakin (ääneoppi? lauseoppi?)? Mielestäni ei olisi ehkä mahdotonta saada sitä täällä (Suom.-ugr. Seuran toimituksessa) painetuksi, jos se ei olisi kovin laaja. Tietysti sen siinä tapauksessa täytyisi ilmestyä saksaksi. Tämä on kokonaan minun yksityinen ajatukseni. Mutta saatuaani sinulta vastaukset kysymyksiini, voisin mahdollisesti ruveta asiasta puhumaan Suom.-ugr. Seurassa*” [Leveledből egyebek közt úgy láttam, hogy elkészültél az északi osztják nyelvtannal. Ez azért érdekel engem különösen, mert szerintem fontos lenne, hogy mihelyst lehetséges, megjelenjen. Milyen terjedelmű? Csupán alaktant tartalmaz, vagy más is beletartozik (hangtan? mondattan?)? Szerintem talán nem lenne lehetetlen itt (a Finnugor Társaság kiadásában) publikálni, ha nem lenne túlságosan terjedelmes. Természetesen ebben az esetben németül kellene megjelennie. Ez teljes egészében az én egyéni elképzelésem. Ha választ kapnék tőled a kérdéseimre, lehetőleg igyekeznék a dolgról a Finnugor Társaságban beszélni] – írta Wichmann 1913. május 31-én (R 1670/VI). Sajnos az emlegetett osztják nyelvtan nem jelent meg Pápay életében, kéziratban maradt; a tudós világ hiába várta türelmetlenül a publikálását. Úttörő jelentőségű lehetett volna ez a mű, az első tudományos szempontok szerint megírt osztják nyelvtan és egyetemi tankönyv. Sajnos torzóban maradt. Így Steinitzé lett az érdem, amikor 1942-ben Stockholmban megjelentette – elsősorban egyetemi segédanyagnak szánt – kresztomátiáját (*Ostjakische Chrestomathie mit grammatikalischen Abriss und Wörterverzeichnis*). Pápay túlságosan is részletekbe menő alapossága akadályozta meg, hogy nyomdakésznek érezze művét. Így tudományos megítélése kedvezőtlenebb volt, mint amilyet tényleges (de hosszú ideig nem publikált) munkássága alapján megérdemelt volna.

1925 novemberében rendezték meg az MTA százéves jubileumi ünnepségét. Erre az alkalomra Budapestre érkezett Wichmann is. Október 17-én kelt levelében írt arról, hogy szeretné meglátogatni Pápayt Debrecenben, valamint Horgert Szegeden (R 1670/VI). A korabeli sajtó is beszámolt arról, hogy Wichmann fölkereste a vidéki egyetemeket és Pannonhalmát is (N.N. 1925: 52). Itt tartózkodása idején kutatómunkát is végzett, az Akadémia kéziratárában Reguly finnországi naplóját szerette volna tanulmányozni, de ott nem találták. Minderről Balogh Jenő október 21-én írt leveléből értesülhetünk,

aki Pápaytól érdeklődött, nem tud-e az értékes dokumentum hollétéről (R 1670/I). A következő évből csak a szemináriumi könyvtár számára küldendő finn folyóiratokról esik szó a Wichmantól fennmaradt levélben (R 1670/VI).

1928-ban került sor Budapesten a III. finnugor kulturális kongresszusra. (Az első 1921-ben Helsinkiben, a másodikat 1924-ben Tallinnban rendezték.) A május 27-én kelt levélből tudjuk, hogy az idősebbik Wichmann a nyarat a zürjének földjén kívánta tölteni, ezért ő nem tudott Magyarországra utazni, viszont Väinö fia készült a magyar fővárosba (R 1670/VI). A terv meg is valósult: erről tanúskodik Väinö Wichmann augusztus 26-án kelt levele, amelyben a debreceni vendéglátónak, Pápaynak köszönetet mondott, és leírta magyarországi utazásainak egyéb helyszíneit is (Budapest, Szeged, Balaton). A levél végén Yrjö Wichmann is mellékelte néhány köszönő sort (R 1670/VI). A finn tudóstól megőrzött utolsó, 1930. január 7-i levélben arról számolt be, hogy nyomtatásra készíti elő cseremiszi népköltési gyűjtését, valamint Karjalainen osztják szótárának kézírata is elkészült (R 1670/VI).

Artturi Kannisto (1874–1943) a vogul nyelv kutatásában szerzett rendkívüli érdemeket. Mintegy 3000 oldalnyi szöveget gyűjtött a helyszínen 1901 és 1906 között. A finn tudós 1930. június 8-án Magyarországra érkezett, az Eötvös Kollégium lakója volt, tervezett másfél hónapos tartózkodása idején Pápayval is szeretett volna találkozni. A levelekből kiderül, hogy július 18-ra tervezte debreceni utazását. Nem tudjuk pontosan, hány napot tölthetett Pápaynál, de a július 28-i köszönőlevél bizonyága szerint itt ismét találkozott Fazekas Jenővel is, – akit e levélben is üdvözölt. Pápayval kialakított baráti kapcsolatát bizonyítja a *Veljesi* 'barátod' aláírás. Kannisto augusztus 6-án még Budapestről tudósította Pápayt Zolnai Gyulával és Klemm Antallal való találkozásáról (R 1670/I).

Kannisto levélben tájékoztatta Pápayt a Suomalais-Ugrilainen Seura (Finnugor Társaság) 1931 tavaszára tervezett gyűlésének programpontjairól, a magyarok közül Pápay József, Klemm Antal, Gombocz Zoltán és Mészöly Gedeon jelenlétére számítottak. Szinnye József és Munkácsi Bernát magas koruk miatt lemondták a meghívást (R 1670/I). Kannisto a debreceni egyetem számára megrendelt finn kiadványok beszerzésében is segédkezett. 1931. február 13-án értesítette Pápayt, hogy a megrendelt tanulmányokat megszerzte és máris postára adta. Sok művet jutányos áron vagy ingyenesen sikerült megszerezni az Otava Kiadótól, más példányokat pedig ajándékként küldött (R 1670/I). Kannisto keze írását őrzi egyik műve (*Zur Etymologie des Völkernamens Ostjake* [1928]) amely a Debreceni Egyetem finnugor nyelvészeti könyvtárában található. A bejegyzés a következő: „Pápay József Tanár Úrnak mély tisztelettel a szerző”.

E. N. Setälä (1864–1935) nagy tekintélyű finn nyelvész. Tőle szintén maradt egy-két levél a Pápay-hagyatékban. 1909. április 10-én kelt levelében (R 1670/V) is értesülünk arról, hogy Reguly Kalevala-fordítástöredékéről írt tanulmányával Pápay (1909) társszerzője volt a *Valvoja* című finn folyóirat ünnepi Kalevala-számának. Setälä 1911–12-ből származó leveleiben (R 1670/V) kérte Pápayt, írjon cikket a FUF 12. kötetébe, amely Wilhelm Thomsen, a dán finnugrista 70. születésnapjának tiszteletére fog megjelenni. Ennek a felkérésnek az eredménye az osztják tárgyas ragozásról megjelent tanulmány (Pápay 1913b: 296–303). Ezekon kívül néhány üdvözlőlap, valamint Emil Setälä és Kirsti Thomsen egybekeléséről szóló értesítés található még a Pápay-hagyatékban (R 1670/V).

Heikki Ojansuu (1873–1923) a nagy finnugor őshaza elméletének megalkotója volt. Feltételezhető, hogy vele csak hivatalos viszonyban lehetett Pápay. A finn professzornak címzett, Pápaytól származó nyomtatvány éppen halála napján, 1923. január 18-án érkezett meg. Erről a finn munkatárs, Aarni Penttilä (R 1670/IV) Turkuban kelt válaszleveléből szerezhetünk tudomást.

Irodalom

- Adorjáni Dezső–Nagy István 1994: Szent szenvedély. Emléksorok Pápay Józsefről. Nagyigmánd.
- Fazekas Jenő 1934: Pápay József nyelvészeti hagyatéka. In: Pápay József–Fazekas Jenő, Északi-osztják medveénekek. Adalékok az obi-ugor népek medvekultuszához. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyatéka alapján feldolgozta Pápay József. Pápay József nyelvészeti hagyatékából sajtó alá rendezte Dr. Fazekas Jenő. Budapest. V–LII.
- Heller Bernát 1943: A magyar folklore és Stith Thompson Motif-Indexe. *Ethnographia* 54: 225–235.
- Karjalainen, K. F. 1902: Literatur über das ostjakische und die ostjaken. *Anzeiger der Finisch-ugrische Forschungen* 6: 1–32.
- Karjalainen K. F.–Krohn, K. 1921: Siperian-matkoilta. Porvoo.
- A. Molnár Ferenc 1996: Pápay József finnországi naplója (1898. márc. 6–1898. márc. 14). In: Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére. A JATE Finnugor Tanszék különkiadványa. Szerk. Mészáros Edit. Szeged. 231–234.
- A. Molnár Ferenc 2003: Pápay József oroszországi (szibériai) fényképgyűjteménye. In: Ünnepi kötet Honti László tiszteletére. Szerkesztette Bakró-Nagy Marianne–Rédei Károly. Budapest. 309–314.

- A. Molnár, Ferenc–Viljo Tervonen 1997: Pápay József Suomessa 1898. *Folia Uralica Debreciensia* 4: 109–111.
- N. N. (1925), *Az Akadémia centenáriuma*. Turán. I–IV. 8: 52.
- Pápay József kéziratos debreceni hagyatéka. A Tiszántúli Református és Kollégiumi Nagykönyvtár kéziratára, az R 1670–1692 szám alatt besorozva.
- Pápay József 1905: Nyelvészeti tanulmányutam az éjszaki osztjások földjén. *Budapesti Szemle* 123: 354–395.
- Pápay József 1909: Antal Regulyn Kalevalankäännös. *Valvoja* 2–3: 276–281. *Kalevala-vihko*.
- Pápay József 1913a: Die ostjakischen Heldenlieder Regulys. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 30/36: 1–19.
- Pápay József 1913b: Über die Objektivkonjugation im Nordostjakischen. *Finnisch-ugrische Forschungen* 13: 296–303.
- Szinnyei József 1917–1920: † Paasonen, Heikki. *NyK* 45: 471–474.

József Pápay's connections with Finnish scientists

József Pápay (1873–1931) took part in Jenő Zichy's third Asian expedition between 1897 and 1899. During the expedition, he managed to decode the Ostyak chant of heroes recorded by Antal Regulyn on the winter of 1844. He also collected a rich linguistic and ethnographic material on the field.

Pápay worked from 1908 until his unexpected death in 1931 in Debrecen: he taught in the Academy of Sciences of the Calvinist College, and from 1914 to 1931 he became the first professor of the faculty of Hungarian and Finno-Ugrian Studies at the István Tisza University (later Lajos Kossuth University of Sciences, presently University of Debrecen).

After Pápay's death the Hungarian Academy of Sciences purchased his literary remains which were deemed publishable. In accordance to the wish of the Pápay family, materials that were considered less valuable were deposited to the library of the Debrecen Calvinist College.

The heritage in Debrecen is undoubtedly less valuable than the academic one, but there are also significant records, outlines, and fragmented paragraphs in this one as well. There has been a relatively small amount of texts published from the Debrecen archive, even though Pápay often pointed to the value this heritage could contain.

Pápay not only stood in vivid correspondence with several Hungarian scientists, but with numerous Finnish ones as well, who visited him at his Debrecen and Igmand home (Karjalainen, Wichmann, Paasonen). Here I focus on his connections with Finnish scientists.

JULIANNA RUSVAI

Schmidt Éva északi vogul térképábrázolása és Reguly térképének adatai

B. Székely Gábor

*Schmidt Éva emlékére, aki most lenne 60 éves.
150 éve halt meg Reguly Antal.*

A terepen dolgozó nyelvészek számára fontos, hogy tisztában legyenek a terület földrajzi viszonyaival, tudjanak a helyszínen tájékozódni. Valószínű, hogy Schmidt Évát is ez a szándék vezette, amikor elkészítette az északi vogul terület térképét (Schmidt 1986), bár tudomásom szerint csak a kis-obi manysi falvakat kereste fel. Esetleg előadásaihoz a hallgatóság számára be szeretne volna mutatni a manysik által lakott területet. Bármi volt is a szándéka, remek vázlatos térkép született az általa kiválasztott időtartamra (XIX. század vége, a XX. század eleje) vonatkozó források alapján. A Munkácsi helynévgyűjtése alapján készült Kálmán Béla térkép (VNGY IV/ 2), Patkanov etnográfiai-statisztikai áttekintése (Patkanov 1897), Kannisto helynévgyűjtése (Kannisto 1970) és Szokolova monográfiájában (Szokolova 1983) található helynevek alapján készítette el térképét. A WogT rövidítés Kálmán Béla monográfiája (Kálmán 1976), ott azonban XX. sz. közepi adatok is vannak. Ezek a források a zárójeles alcímekben olvashatók, a térképen alkalmazott jelek Schmidt Éva ötletei. A nyílhegyes zárójelpárt megmagyarázza < > történelmi név, falu, de két másik zárójelet nem old fel, ezek kitalálhatók: [ ] manysi helyneveknél a hanti elnevezés van szögletes zárójelben, és fordítva hanti helyneveknél a manysi van zárójelben. A kerek zárójel ( ) a település orosz nevét adja meg. A teljes helynévhármas első tagja a manysi helynév zárójel nélkül, alatta [hanti helynév], alatta (orosz helynév). Több helynév esetében csak két név van, néha csak egy.

Milyen jó lett volna, ha rendelkezésére áll Reguly térképének (Reguly 1846) helynévlistája, mert akkor valószínűleg ezzel a legelső forrással kezdte volna. Hiszen a manysi nyelv kutatása nem Munkácsival kezdődött, hanem Regulyval. Az más kérdés, hogy miért van az, hogy Reguly gyűjtése csak

másodlagos forrásokban található meg, és az eredeti kéziratok jó része, például szógyűjtése nincs is kiadva. Hunfalvytól Budenzen át Munkácsig a másodlagos forrásokkal megelégszünk, de itt lenne az idő, hogy a kéziratokat újból megvizsgáljuk és kritikai kiadásban kiadjuk. Tematikus szógyűjtéséből csak szemezgetett Hunfalvy, az eredeti német-orosz-mansyi kérdőívét nem elemeztük még. Az uráli etimológiai szótár sem hivatkozik Regulyra, Kanistónak ad elsőbbséget, pedig ez a nyelvi anyag 60 évvel későbbi. Arra szoktunk hivatkozni, hogy Kannisto adatai fonetikai szempontból megbízhatóbbak, de még senki sem elemezte alaposan Reguly feljegyzését, az alkalmazott betűkészletet. A legnagyobb elmaradásunk azonban Reguly első publikációjának, Északi-Urál térképének elolvasása és a helynevek azonosítása. Hidas olvasata (Hidas 1983) nagyon bizonytalan (pl. R. M. Ssoswa ili manj Tait helyett R. m Isofura ili many Tau folyónevet olvas, Essunt paul helyett Efsunt paul), sok helynevet, főként hegyneveket meg sem kísérel elolvasni, amit elolvas, azt is rosszul. Persze nem a földrajzosoknak, hanem a filológusoknak kellene elolvasni a térképet. Azért gondoltam arra, hogy kiegészítem Schmidt Éva térképét Reguly adataival. Időben így csak ötven évet megyünk vissza, de összeköthetjük kettőjüket, mint a XIX. századi terepmunkást és az utolsó nagy modern kori terepmunkást, akik nélkül nem is létezhetne hagyományos mansyi filológia és modern mansyi filológia sem.

A térképvázlat helyneveit a következők szerint mutatom be. A kiegészítések első neve dőlt betűvel Reguly térképének helyneve, nemcsak amiatt dőlt betű, mert metanyelvi adat, hanem mert kézírással írták rá a térképre. A következő forrás a Reguly kéziratosa helyszíni vázlatának adata szintén dőlt betűvel, ennek alapján készült Pétervárott a térkép. A másolók több hibát vétettek, ezekre felhívom a figyelmet. A függőleges vonalka | után Schmidt Éva térképvázlatának adata következik álló betűkkel, mert ott is úgy fordulnak elő, kivéve az a betűt, mert az álló, de alakját tekintve írott *a*, majd a zárójeles nevek következnek. Ha nincs Reguly térképén az a helynév, akkor a vonalkával kezdem, azokat a helyneveket, amelyek nincsenek a térképvázlaton, nem írom bele, mert nem szándékom kiegészíteni a térképet. A folyók esetében kivételt teszek, mert a folyóvonalak be vannak húzva, de nincs mindig mellette a nevük, ezeket a térkép alapján megadom.

A térképvázlaton látható, hogy Schmidt Éva a mansyi szavak leírásakor egy egyszerűsített betűkészletet használt. A helyneveket a 80-as évek elektronikus írógépet számítógéppel kombináló szövegszerkesztőjével gépelheték. A mai szövegszerkesztő programok mindegyike képes már mellékjeles betűket írni, így akár az összes mellékjelet felvihetnénk az alapjelre, ha lenne értelme. Ez azonban egyrészt túlságosan megnehezíti a mansyi szavak begé-

pelését, másrészt nem biztos, hogy olyan sokat nyerünk vele, mert azt valakinek ki is kell olvasni, és ez nem is olyan egyszerű. De ha a számítógép oldaláról nézem, akkor inkább az egyszerűsített betűkészletet részesítem előnyben, mert gyorsabb a gépelés, az adatbázisba való bevitel is egyszerűbb, írhatóbbak, olvashatóbbak a manysi szavak. A pontos fonetikai leírásra ott van Setälä finnugor transzkripciója, ahogyan azt Kannisto alkalmazta, a fonológiai leírásra ott van Kálmán Béla fonémákat tükröző betűkészlete. Van azonban egy harmadik írásmód is, ezt a terepnyelvészek praktikus leírásnak vagy praktikus helyesírásnak nevezik. Ez olyan egyszerűsített leírás, amelynek betűkészlete megfelel a fonológiai leírásnak, de csak azokat a betűket alkalmazza, amelyek a billentyűzeten megtalálhatók és kézzel is könnyen, folyamatosan írhatók.

Schmidt Éva a magánhangzók hosszúságát a hagyományos vízszintes vonallal jelöli (*ā, ē, ō, ū*), a palatális mássalhangzókat vesszővel (*t', n', l', s'*), a palatális réshangokat (*γ, χ*) és a veláris nazálist (*η*) görög betűkkel. A hosszú nyílt *ó*-t nyitott *ó*-val, fölötte hosszúságjellel jelöli, de szüksége volt a redukált magánhangzó jelére is (*ə*), erre a cirill nyomtatott a betűt alkalmazza, ehhez kellő figyelemmel hozzá lehet szokni. Ez a vitatott státuszú redukált hol kiesik, hol betoldódik mássalhangzók közé, begépelése sem olyan egyszerű, ezért az egyszerűsített praktikus latin betűs helyesírású manysiban talán nem is jelölném. Ettől függetlenül szerepét tisztázni kell a szótagolásban, de mozgó szerepét ismerve a szavak hangtestében nem jelölném. Kannisto is több helyen ingadozik a fonetikai lejegyzéseiben, hol jelöli, hol nem. Meg kellene fontolni, hogy nem lenne-e egyszerűbb visszatérni Reguly betűihez, amelyek nagy része a magyar helyesírás elvén alapult. A palatális mássalhangzókat kétbetűs grafémával jelöli: *ty, ly, ny*. Ezt megtartom, a palatális *s*-re *sy* grafémát javaslak. A veláris nazálist is betűkapcsolattal jelöli *-ng*, ezt megtartom a görög *éta* helyett. A görög betűk helyett latin változatukat használom, a *gamma* helyett *g*-t, a *khi* helyett *h*-t gépelek. A magánhangzók hosszúságát a magyarhoz hasonlóan jelölöm: *ú, ó, é, á*, a nyílt *ó*-t nem jelölöm külön, mert a hosszúsággal együtt fordul elő a nyíltabb tulajdonsága. Reguly félkörrel jelölte ezt a hangot, egyszerűbb, ha hosszúsággal jelöljük.

A cirill betűs manysi billentyűzet már nehezebb kérdés, mert a normatív helyesírás már kialakultnak látszik, bár ezt még a számítógépes korszak előtt vezették be. Az egyszerűsítés kérdését azonban így is fel lehetne vetni, nem lehetetlen a cirill betűs hosszúságjelek nélküli manysi e-mail, sms küldése, internetes honlapok készítése.

A térképvázlat olvasása a jobb felső sarokból kezdődik, és az irány megfelel annak a manysi térszemléletnek, hogy a kisebb folyók nem belefolyanak

a nagyobb folyókba, hanem onnan erednek, onnan válnak, onnan ágaznak el, vö. *tájt ásnl kwáli* 'a Szoszva az Obból ered' (VNGY II/1: 489). Nem a felső folyástól kell elindulni az alsó folyásig képzeletben, hanem felfelé a forrásvidékig, mert a folyó oda szűkül.

Az Északi-Szoszva torkolatánál négyfelé lehet elindulni. Észak felé egy falu van, de három kocka, nem tudom, a kéziratban volt-e itt valami, Kannisto térképén így szerepelnek Andrjugansk vagy Schmidt cirill betűs alakja ez lehetne a térképe szellemében (Андрюганский), és Aľenskija (Аленский), a falu sojmsúnt páwl lehetne, ez Kannistónál fordul el sojmsúnt alakban. A névtelen folyó az Ob egyik mellékága. Regulynál a falunév nem fordul elő.

Nyugati irányban a Vogulka ágazik el az Obból, az itt olvasható helynevek a következők: | urajwáta páwl; *Wasskini* | lyulying soma páwl; *R. Wuolja ili Wogulka* Reguly 1844: *Vuolja* | wólyjá; *Ssokan paul* | sóhng páwl (syohang kort); wólytalyah páwl [wos pirtm ur kort].

Az Obon felfelé a két ágra szakadásáig ezek a helynevek vannak: *Puksam* | pukšamt (Неремовский) | mungklto (wókkotył)¹ (Мунгутлор); *Novie j.* | ilp páwl (Мовински, Новия ю.); *Protoschni* | lóhposal posal páwl (Лапарский Лаппальский Проточный).

A Kis-Obon lévő helynevek: *Kamratkovi* | homrat páwl (Комратковский); | ojta páwl; *Aringje* | árngla² páwl (Арыкъянский); *R. Maloi Ob* | (Малая Обь); *Narikar* | nyari humit páwl (nyar joh kort) (Нарыкарский); | ali nyari humit³ páwl; *Mulgord* | muli kort [muli páwl] (Мулигорский); *Kuoltisch paul* | káttas kort [kaltsy páwl, san páwl] (Калтысьянский).

A Nagy-Ob helynevei: *Surisskie* | suri páwl [süri kort] (Сурейск); *Kumdlanowa* | ali páwl (Комудвань); *Tschemashevski* | som páwl (Займка Соминоски Тегинские); *Kalepinsski* | hátapa⁴ (Хатапански); *Schorkal* | šš woš [ját ús] (Шеркальский).

A negyedik irányban délnyugat felé ágazik el az Északi-Szoszva az Oból. Különböző szakaszainak megkülönböztetése alapján mutatom be a helyneveket. Az Alsó-Szoszva helynevei: *Ust Soswinski* | tágtsúnt páwl (Усть-Сосьвинский); *Beresov* Reguly 1844: *Halping uos* | halyp ús [sumat woš] (Березово)⁵; *Schaitansski* Reguly 1844: *Jelping nyáll paul* | jalpng

¹ Gépelési hiba: mungkltorpáwl wólykotypáwl helyett.

² Gépelési hiba: áringjá páwl helyett.

³ Gépelési hiba: a térképeken ali nari hamit p.

⁴ Nem világos a *-t-* itt, mert más adatokban *-l-* van, Kannisto: *Halapana* (211), a mai térképen *izba Halapanti*.

⁵ A térképről hiányzik a zárójelpár.

nyol; *Koaikha*, másolási hiba *Kuaikha* helyett, Reguly 1844: *Kuaikha* | kwájkjá páwl (Малеевский); *Schojenjol*, másolási hiba *Sujänjäll paul* helyett, Reguly 1844: *Sujä nyäll paul* | sojnyol páwl (Чуенольский); *R. Ssoswa ili Tait* Reguly 1844: *Tait – Sosva oder Jugra (syrenisch)* | tagt (lew) (Сев. Сосьва); *Resimowa* Reguly 1844: *Tärisau paul* | tarigsaw páwl (Резимовский); *Ljaljkar*, másolási hiba *Ljuljkar* helyett, Reguly 1844: *Jelius paul* | jalu ús (Люликарский); *Jagrimski Jegrim paul* Reguly 1844: *Jering paul* | jagirim páwl (Иgrimские, Игрюмские).

Innen ágazik el a Kis-Szoszva: *R. m. Ssoswa ili Tait* | aj tew [mány tagt] (Малая Сосьва); | séra kort (séra páwl) (Серегортсия⁶); *Njeriga* | nárka kort [nirki páwl] (Негринский); *Nogogord* | naka páwl [nāka kort] (Наргортский); *Schautogorski ili Ssuchter gord* | šohtur páwl (šuktr kort) (Шухтыргортский); *Tuschgorski ili Tansching gord* | tünysang kort [tunysung páwl]; (Тунзингортский); *Kangagarski ili Kongagord* | hongha kort [hongha páwl] (Хангагортский); *Khangläss* Reguly 1844: *Khangläss* | hänglasng kort (hanglasng páwl) (Ханглазинский); *Juotgorski ili Jeming gord* | jalpng páwl [jemng kort] (Емингорский).

A Középső-Szoszva helynevei: *Anje* Reguly 1844: *Anjä paul* | anjä páwl (Аньевский); egy nevetlen mellékfolyó, valószínű *R. Anja*, majd *Toboldini* Reguly 1844: *Pulpen paul* | purhan páwl (Тобольдикский)⁷; ha ez pupingjá páwl, akkor itt több hiba is van, Reguly rosszul jegyezte le a falu nevét 1844 elején, a naplójában 1844-08-04-nél már jobb: Puppaul, a manysi pupig 'bálvány' szó melléknévképzős alakja a falunév, Munkácsinál is puphng-páwl, és nem pulpen vagy purhn páwl; *S. Ssortingja ili Ragakar* Reguly 1844: *Sortingjä paul* | sortngá páwl⁸ (Сартыньинский); *Petkesch* Reguly 1844: *Petkes paul* | pétkas páwl (Бедкажский); *Hohanki ili Hohong paul* Reguly 1844: *Khohong paul* | hohang páwl (Кугинский); | poly já; | soma já; *Somaus ili Suoma paul* Reguly 1844: *Suoma paul* | soma páwl (Шоминский).

Innen ágazik el a Szigva: | sakwsúnt páwl; *Rachtje* Reguly 1844: *Rahtia paul* | ráktjá páwl (ráhtjá páwl) (Рахтыньинский); *Luoska* Reguly 1844: *Luoski paul* | lúski páwl; Reguly 1844: *Sakv oder Saku – Sigva oder Lyep* | sákwjá (Сыгва Ляпин); | lópng já; *Lobunuosch ili Lapma*, másolási hiba a térképen *Lopunguosch ili Lopmus* helyett Reguly 1844: *Lopunguosch ili Lopmus* | lópng ús (lópm ús) (Ломбовожский); | mésig páwl (Меже-

⁶ Gépelési hiba: Серегортский helyett.

⁷ Gépelési hiba: Тобольдинский helyett.

⁸ Gépelési hiba sortngjá p. helyett

паульския); *Khorumpaul* Reguly 1844: *Khorum paul* | luji hórnm páwl (Хорум-паульския); | ali hórnm páwl; *Mankess* Reguly 1844: *Munkess paul* | muwngkés páwl (Мункесския), *Chäschläch ili Kässiläch* Reguly 1844: *Kässilach* | hósloh páwl (Хошлогския); *Khanglinski* Reguly 1844: *Kangla paul* | hangla páwl (Хангланския); | saran páwl (Саран-пауль); *R. Ssukerja* Reguly 1844: *Suker jä* | súkrjá (Щекурья); *Schakurjinski*, másolási hiba *Schekurjinski* helyett, Reguly 1844: *Sukerjä paul oder Jäne paul* | súkrjá páwl (Щекурьинския); *Jasuntski* Reguly 1844: *Jäsunt paul* | jásunt páwl (Ясонтския); *Manjinskie* Reguly 1844: *Manjä paul* | mányjá páwl (Маньинския); | <Юильский городок>; *R. Manja* Reguly 1844: *man ja* | mányjá (Манья), a folyó vonala mintha nem lenne a helyén, nyugatról az Urálból ered, nem északról folyik a Szigvába.

A Felső-Szoszva helynevei: *Posoldin ili Posseltittpaul* Reguly 1844: *Sachtitt paul oder poseltitt paul* | posaltit páwl (Посольдинския); *Aurjä* Reguly 1844: *Aurjä sunt paul* | ogrjá páwl (Оурьинкия), a baloldali mellékfolyóhoz nincs odairva a neve, Reguly térképén jobboldali mellékfolyóként *R. Aurja* van, baloldalon itt nincs folyó jelölve, a mai térképeken sok névtelen patak mellett Loszha folyócska van név szerint feltüntetve a baloldalon; *Werch Njehling* Reguly 1844: *Nyaltling paul*, a térképén másolási hiba *Werch Njalting* helyett | ali nyaltlng páwl (Нильдинския нетлин); *Njehling* Reguly 1844: *Nyaltling paul* | luji nyaltlng páwl; | sangkitur páwl | wólyng páwl, a folyó neve nincs a térképén, Reguly térképén *R. Wuolja* Reguly 1844: (*nyelting*) *Vuolja*; | púsmak páwl; *Ssorodjei ili Ssaräti* Reguly 1844: *Ssorodjei ili Ssaräti* | sorati páwl (Сарадейския); *Mekja* Reguly 1844: *Mekja sunt paul* | méngkwjá páwl, Reguly térképén a két helynév ellenkező sorrendben van; *Kanglessam* Reguly 1844: *Kanglasim Kangale sau paul* | hanglsam páwl (Хангласанския, Ханглинския); két folyó, Reguly térképén *R. Wisma* Reguly 1844: *visma*, *R. Kurje*; | jilypi páwl; | pártkwolng páwl.

Innen válik el a Tapszuj: *Tapsatssku* másolási hiba Reguly 1844: *Taps-sunt paul* helyett | tápssunt páwl (Тапсуйские); *R. Taplia* nevezetes másolási hiba⁹ Reguly 1844: *Taps ja* helyett | tapsjá (Тапсуй); *Wuorjinski* Reguly 1844: *vuorjä paul* | wór já páwl (Ворьинския); *R. Wuorja* Reguly 1844: *vuorjä* | wór já; *Njiruss* Reguly 1844: *Nyiruspaul* | nyirús páwl (Нирвожская); *Kuljim paul* Reguly 1844: *Kulyim paul* | hulyam páwl (Хулим-

⁹ Hunfalvy visszautasítja Ahlqvist feltételezését, hogy Reguly rosszul jegyezte volna le a folyó nevét, Hunfalvy szerint a pétervári másolók hibája (Hunfalvy Pál 1864: *A vogul föld és nép*. Pest, 59, 20) lábjegyzet). A másolási hiba abból keletkezett, hogy nem húzta le a hosszú s alsó szárát.

паулския); *Schäteltitt* Reguly 1844: *Schäteltitt paul* | sótltit páwl | janig páwl, a térképen itt *Käläling paul* van; *Sarpatitt* Reguly térképén nagyon nehezen olvasható | syarpatit páwl (Timkapaul¹⁰).

A Felső-Szoszva forrásvidékének helynevei: *Njarach paul* Reguly 1844: *Nyärächjä paul* | nyórah páwl (Нероховския), *Nyachschem paul* Reguly 1844: *Nyächschem paul* | nyahsm wóly (Няксимвольския); *Khal paul* Reguly 1844: *Khal paul* | hal páwl (Халь паульския); *Iskorskie jurti* Reguly 1844: *Pätitt paul oder Jäne paul Iskorski jurtt* | janig páwl <áhwts ús> (Искарския); jobboldali melléfolyója a Leplja, de nincs ott a neve, csak két falu: | apsjá páwl, Reguly térképén csak a folyó neve van: *R. Apsja* Reguly 1844: *Apsja*; *Joutimsaus paul* Reguly 1844: *Joutimsaus paul oder Lyeptyä paul* | jawtimsos páwl; | nyalytál páwl, előtte van egy baloldali patak, Reguly nál *R. Manjja* Reguly 1844: *Manja*; | sangkwlingjá páwl.

A térképvázlat alján már a nyugati és a keleti manysi terület néhány helyneve van: *R. Pelim* Reguly 1844: *Pälom* | *r. Pelim* | polm (Пелым); | porsyhulym páwl; | pósrijá páwl (Ny¹¹), a folyó neve Reguly térképén *R. Posserja* Reguly 1844: *Poserje*, a falu is ott van, de nem másolták oda a falu nevét, csak a karikája van ott, a kéziratban Reguly 1844: *Poserje paul*; | (Вершинская) Kannisto-nál Veršina; | polmtalyah páwl sujwáta páwl; *R. Konda* Reguly 1844: *Kánting – reka Konda* | hongng já (Конда); *Essunt paul* Reguly 1845: *Essunt paul* | jesúnt¹².

A térkép címét a fenti kiegészítésekkel így módosíthatnánk: Az északi vogul terület a XIX. sz. közepétől a XX. század elejéig (Reguly 1844; Reguly 1845; Reguly 1846; VNGY IV/ 2; Patkanov 1897; JSFOu 70; WogT; Szokolova 1983).

Irodalom

- Hidas Gábor 1983: Reguly Antal Észak-Urál térképe (1846). ELTE Sokszorosítóüzeme, Budapest. Lektorálta: Dr. Stegena Lajos. A kötet szerkesztésében közreműködtek: ifj. Barta Lajos, Hidas Gábor, dr. Tiderle Lajos. Térképtudományi Tanulmányok (Studia Cartologica 9).
- Kannisto, Artturi 1970: Statistik über die Wogulen. In: JSFOu 70/4: 1–93.

¹⁰ Ez nincs megadva oroszul, Тимкапаулския lehetne.

¹¹ A Ny lehet, hogy a nyugati nyelvjárás rövidítése.

¹² Schmidt térképén gépelési hiba, jesúnt helyett jesúnt lenne.

- Patkanov, Szerafim 1897: Die Irtysch-Ostjaken und ihre Volkspoese. I. Teil. Ethnographisch-statistische Übersicht. St.-Petersburg.
- Reguly Antal 1844: Karte. Nro II. Karte des Flussgebietes des nördl. Sossva. nach Alexei Kasimovs Nachrichten. Vsevolodskoi. 1844 Januar, kéziratostintarajz, MTA Kézirattár, M. Nyelvt. 4. r., 5. sz.
- Reguly Antal 1845: Karte. Nro IV. Quellengebiet der nördl. Sossva, des Pelim und der Tapsija. Zusammengestellt in Beresov. Kéziratostintarajz. MTA Kézirattár, M. Nyelvt. 4. r., 5. sz.
- Reguly Antal 1846: Ethnographisch-geographische Karte des Nördlichen Ural Gebietes Entworfen auf eine Reise in de Jahren 1844 und 1845 von Anton v. Reguly. St. Petersburg, litografált kézirat, MTA Kézirattár, Tört. Földr. 4. r., 1. sz. A térkép reprodukcióját felére kicsinyített változatban kiadta az ELTE Térképtudományi Tanszéke 1000 példányban (valószínűleg 1983-ban). Pápay cikkének (Földrajzi Közlemények 34 (1906)) mellékleteként is lemásoltatta a térképet (XIV. tábla). Erre nem hivatkozik Stegena Hidas 1983-ban, pedig a korrektség megkövetelte volna, csakúgy mint Pápay cikkére sem, pedig földrajzi szakfolyóiratban jelent meg.
- Schmidt Éva 1986: Az északi vogul terület a XIX. sz. végén – XX. sz. elején. In: Szij Enikő 1990: Finnugor hol-mi I. Tankönyvkiadó, Budapest, ELTE BTK Kézirat. 369–372.
- Szokolova, Zoja 1983: Szocialnaja organyizacija hantov i manszi v XVIII–XIX vv. Problemi fratiriji i roda. Izdatyelsztvo Nauka, Moszkva.
- VNGY IV/2 = Munkácsi Bernát–Kálmán 1963: Manysi (vogul) népköltési gyűjtemény. IV. kötet, Második rész. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- WogT = Kálmán Béla 1976: Wogulische Texte mit einem Glossar. Akadémiai Kiadó, Budapest.

*

The maps by Éva Schmidt and Reguly on Northern Mansi (Vogul) region

This article describes the place names from the mid 19th century to the 20th century on the basis of the maps produced by Antal Reguly and Éva Schmidt.

GÁBOR B. SZÉKELY

Reguly Volga-vidéki gyűjtése

Zaicz Gábor

1841 júniusában Reguly Antal áttelepedett Helsinkiből Szentpétervárra. Itt többek között mordvin, cseremisiz, zürjén és csuvas nyelvi tanulmányokat végzett, és közben az oroszot is elsajátította. 1843 októberében indult a vogulok és osztjások közé. Visszatérőben 1845–46-ban, monumentális Urál vidéki gyűjtését követően az akadémia megbízásából a Volga-vidéken folytatta kutatásait, és többek között fontos cseremisiz, mordvin és csuvas nyelvi anyagra is szert tett. Mint ismeretes, betegségekkel terhes rövid élete során sem vogul és osztják, sem Volga-vidéki gyűjtését nem sikerült feldolgoznia és kiadnia.

Az 1860-as években megkezdődött a Reguly-hagyaték feldolgozása. Az obi-ugor anyagot Hunfalvy Pál vállalta el, pártfogoltjára, Budenz Józsefre a cseremisiz, a mordvin, valamint a csuvas hagyaték kiadása maradt. Emellett Budenz nevéhez fűződik Reguly szamojéd szótári feljegyzéseinek a közzététele is. Budenz József közleményei egytől egyig az 1862-ben indult Nyelvtudományi Közlemények (rövidítve: NyK) című folyóirat hasábjain – melynek előbb Hunfalvy, majd Budenz lett a szerkesztője – jelent meg, a Volga-vidéki anyag lényegében az első hat évfolyam során. Itt érdemes felhívni a figyelmet Klaas Ph. Ruppel művére, a finnugor nyelvhasználat történetének bibliográfiájára. Ruppel jegyzékében Reguly a cseremisiz és a mordvin, valamint a vogul anyag szerzője, és a művek címe után szerkesztőként jelöli meg Budenzet és Hunfalvyt (Stipa 1990: 409, 387).

Budenz elsőként a csuvas nyelvet vizsgálta meg két tanulmányban. Ekortájt ugyanis – Hunfalvy Pállal együtt – „azt hirdette, hogy a magyar a vogullal, az osztjakkal és a mordvinnal együtt középüött van a finnugor és a török nyelvek között” (Lakó 1980: 31–32; vö. Kálmán 1978: 138). Ma is úgy látjuk, hogy a csuvas nyelvre nagymértékben hatott fejlődése során a finnugor szubsztrátum. Budenz *Csuvas közlések és tanulmányok* című folytatólagos, monográfiának is beillő cikke (NyK 1[1862]: 200–268, 353–433, 2[1863]: 14–68) a legkorábbi csuvas grammatikának (Szentpétervár 1775) és a máso-

dik, V. P. Visnyevszki nyelvtanának Reguly jegyzeteivel való egybevetése. Budenz – mint írja – „Czélszerűnek látom, a csuvas nyelv grammatikai tényeit nem csak egyikéből vagy másikéből a fentjellemezett grammatikáinknak, hanem egybevetve mind a kettőből egyszerre hozni föl, s e mellett igazolásul és kiegészítésül használni a Reguly hagyományában találtató csuvas grammatikára vonatkozó anyagkészletet. S ebben /.../ sok új adatra, melynek az előbbieken nyoma sincs, vagy nem ritkán világos fölfogására oly nyelvténynek találunk, melyhez amazok – meglevő adatok tudása mellett, de megismerése nélkül – alig hozzá sejtettek (ilyen p. o. a csuvas birtokos személyragok létezése és használata). Szóval, Reguly csuvas hagyományában mind Első grammatikánál mind Visnyevszkinél sokkal bővebb anyagforrás nyílik, melynek földolgozó kimerítését mintegy kötelességének kell, hogy ismerje el a magyar nyelvtudomány, hogy ne hevertessen hasztalanul s ne engedjen veszendőbe menni semmit is azon kincsekből, melyeket nem rég boldogult bajnoka oly fáradtságosan gyűjtött össze.” (NyK 1: 202–203). Hozzáteszem, Regulytól – hogy a kéziratot megmentse a pusztulástól – Budenz igen bőségesen idéz, olykor (például a számnevek, a névmások vagy a különféle igeidők tárgyalásakor) pedig csak őt idézi. Budenz megjegyzi: „Regulynak először az igemódoknak és időknek nem annyira alaki képzéséről, mint jelentési viszonyáról vannak jegyzetei, melyek leginkább ott használhatók hol csuvas példamondatokkal is illusztrálgat (mert vannak általános elméleti jegyzetei is, melyekben szó sincs a csuvasról, s melyek akármely grammatikába is be vagy nem illenek); legbecsesebbek azonban számos ragozási mintái, melyekről az igealakok képzését könnyen elvonhatjuk, s így egészben véve mégis Regulyból meríthetünk legtöbb adatot, legbővebb tudást.” (i.h. 354). Az ige- nevek tárgyalásához Budenz hozzáteszi: „Regulynak erre nézve sok becses adata van, jegyzeteinek többféle rovataiban elszórva; azokat itt az egyes alakok mellett összeállítva és jelentőségük szerint illusztrálva fogjuk közölni.” (i.h. 405). – Budenz másik cikkének címe e témakörben: *Reguly csuvas példamondatai* (NyK 2: 189–280), amely 1550 Reguly gyűjtötte mondat közlése. Előtte 12 oldalas ún. előjegyzet áll. Ebben Budenz kifejti, hogy e mondatokat korábbi csuvas nyelvtani vázlatában is felhasználta. Emellett részletesebben megvizsgálja a szövegek magán- és mássalhangzóit, az utóbbiakra a Reguly által megállapított szabályokat ismerteti, emellett a mássalhangzó-be-toldódásra és a -kiesésre is a nagy elődöt idézi.

Ezek után Budenz négy tanulmányban adja közre Reguly cseremiszi hagyatékát. Az első cikk az *Erdei cseremisziesség. Mondat- és szöveggözlés* címet viseli (NyK 3[1864]: 97–156). Elején önmagát buzdítja: „Maga a készlet nem oly terjedelmes, mint a csuvas nyelvről hagyott hasonló nyelvtani

készlet; annál inkább kell, hogy földolgozója minden elszórt porczikáját is kikeresvén, fölhasználhatóvá tegye.” (NyK 3: 98). Budenz előbb majdnem 900 cseremiszi mondatot közöl Regulytól, ezután két oroszról cseremiszi fordított prédikációt ad meg, végül pedig egy cseremiszi pogány imádságot. – Második dolgozata, a *Cseremiszi tanulmányok* (NyK 3: 397–470, 4[1865]: 48–105) az erdei cseremiszi nyelvjárás nyelvtanát tárgyalja Reguly hátrahagyott feljegyzései alapján. Előbb a cseremiszi (és a votják) nyelv arab és iráni szavait sorolja fel, majd pedig a cseremiszi csuvas és tatár elemeit (összesen mintegy 180 szót). Ezután következnek a nyelvtani fejtegetések (igék és névszók ezek képzőivel, határozószók, névutók stb.). – Harmadik cseremiszi vonatkozású műve az *Erdei- és hegyi-cseremiszi szótár* (NyK 4: 332–442). A Reguly által összeállított és további négy erdei szógyűjteménynek, valamint négy hegyi cseremiszi szójegyzéknek (többek között Castrén 1845. évi kis nyelvtanához csatolt indexnek) egységes szótára. Ehhez megjegyzem, hogy egy mai kimutatás szerint a cseremiszi források jegyzékét 11 mű képviseli a Budenz által közölt összeállítás, tehát 1865 előtt (vö. Kuznyecova 1991:249). Amennyiben Budenz nem jelöli a forrást, a szót Regulytól, ill. általában Castréntól idézi. A jegyzékben – mint később a mordvin szótárakban is – „R.” rövidítés jelzi a Regulytól átvett szavakat. Előbb az erdei, majd – * jelzéssel megadva – a hegyi alakokat közli. Budenz függelékben sorolja fel a cseremiszi orosz eredetű szavait (i.h. 429–439). – Utolsó, negyedik műve *Az 1775-diki cseremiszi grammatika* (NyK 6[1867]: 191–213). Az első cseremiszi nyelvtan – mely tkp. erdei cseremiszi grammatika – Budenz egybeveti Reguly korábban már közreadott feljegyzéseivel. Sorra veszi a magán- és mássalhangzók eltéréseit, bizonyos alaktani sajátosságokat is egybevet, végül megadja az 1775. évi szótár új, Regulytól fel nem jegyzett szavait. Pótlékkul közöl cseremiszi szótárának hegyi cseremiszi részéhez újabb szavakat, melyeket „az óta a Reguly iratai között találtam” (212–213).

Reguly Budenz feldolgozta cseremiszi szótára nyelvtörténeti szempontból is használható; ez a mű „a maga 3000 szavával évtizedeken át – míg Troickij cseremiszi–orosz szótára 1894-ben meg nem jelent – a cseremiszi szókinccs legjelentősebb forrása volt a kutatók számára.” (Bereczki 1987–1988: 209). „Reguly – vallja Bereczki Gábor – nemcsak nyelvi anyagot gyűjtött, hanem megjegyzéseket is fűzött hozzá. Budenz természetesen ezeket is felhasználja. Az autodidakta Regulynak kiváló nyelvészeti érzéke volt, s előfordul, hogy Budenz-cal szemben neki van igaza.” A cseremiszi szakember egy példát hoz arra, hogy az insztruktívusz és a genitívusz ragja azonos, és ezek azonos eredete a finnugor és a török nyelvekben is általános.” (Bereczki i.h. 209).

1866-tól kezdett Budenz a másik Volga-vidéki finnugor nyelvvel, a mordvinnal foglalkozni. E téren fő műve a *Mordvin közlések* című (NyK 5[1866]: 81–238; vö. még: Szij 2001). Budenz ekképp foglalja össze a rendelkezésére álló Reguly anyagot (i.h. 81): „Reguly hagyományának a mordvin nyelvre vonatkozó része a következő darabokból áll: 1. *Szógyűjtemény*, moksa és erza-mordvin, a melyben a két dialectusbeli szók egymás mellé vannak írva; de több benne a moksa mint az erza szó. 2. *Nyelvtani „notata”* a moksa mordvin nyelvről, egyes kis czédulákra írva, ezek a nyelvalakok képzését tárgyalják, de korántsem képeznek teljes alaktant. 3. Néhány *erza-mordvin mese és dal*, orosz írással írva /.../ Még van egy darab ilyen kézirat, mely két mesét s néhány dalt tartalmaz moksa-mordvin nyelven, orosz fordítással.” Mindezt Budenz egybeveti a mintegy 15 évvel későbbi Ahlqvist (1861) és kb. húsz évvel későbbi Wiedemann (1865) szójegyzékekkel, és első mordvin közlését így rendezi: 1) 15 erza-mordvin mese és dal magyar fordítással (i.h. 82–115; vö. 144–152); 2) Reguly nyelvtani jegyzetei a moksa-mordvinről (amit a feldolgozó többé-kevésbé vázlatyszerűnek mondható kísérletnek tart) (i. h. 115–144); 3) moksa- és erza-mordvin szótár (i.h. 152–238). Az utóbbi elrendezésében Budenz a cseremiszi tekintetében folytatott gyakorlatot követi: itt előbb a moksa, majd – *-gal jelezve – az erza szót közli. Fő forrásait „R.”-rel, „A.”-val, ill. „W.”-vel rövidíti. Budenz 1866-ban megjegyzi: „Minthogy a jelenvaló szótárnak nem lehet más célja, mint hasonló altaji nyelvtudományunknak a mordvin nyelv szó-készletét nyújtani, abból a merő idegen orosz eredetű szókat, melyek kivált Wiedemannál nagy számban vannak, /.../ egészen kizártam” (i.h. 153).

Budenz három további mordvin dolgozata a későbbi évekből, melyekben Reguly is forrásai között volt:

1) *Moksa- és erza nyelvtan* (NyK 13[1877]: 1–134). E grammatika alapja Ahlqvist moksa- és Wiedemann erza-mordvin nyelvtana (pontosabban hang- és alaktana), és mindez a Regulytól nyert cédulaanyaggal kiegészítve, melyet az NyK 5. számában is közölt. A közlemény végén Reguly mordvin mondatai állnak, melyeket Budenz utólag talált meg a hagyatékban.

2) Budenz *Moksa-mordvin Máté evangélioma* (NyK 16[1881]: 325–408). Itt Budenz folyamatosan hivatkozik Reguly jegyzeteire. Az NyK 5. évfolyamában közölt mordvin szótár moksa kiegészítésében (i.h. 378–396) és a mordvin nyelv orosz jövevényszavait összegező jegyzékben (i.h. 397–406) is gyakori a „R.” megjelölés.

3) [*Erza-mordvin*] *szójegyzék* (NyK 19[1885]: 116–132). E szólista Kúnos Ignác nyelvmutatójának (NyK 19: 73–115) a szavait tartalmazza. A szójegyzéket követő jegyzetanyagban (i.h. 125–132) Budenz Regulyra utal.

Budenz tette tehát hazánkban hozzáférhetővé Reguly gyűjtését. „A leírásban vétett néhány hibát: főleg a palatalizált mássalhangzók lejegyzésében fedezhető fel következetlenség. Minthogy Budenz tudomásom szerint sohasem hallhatott mordvin szót, fonetikai korrekciót nem mert tenni, kijavította viszont a nyilvánvaló elírások nagy részét; sajtóhiba ennek ellenére található a szövegekben. A fordítás általában kielégítő, megbízható, a hiányzó szavak jelentését az újabb szótárak felhasználásával könnyen lehet pótolni.” „A jövőben érdemes lenne a Reguly-anyag átírását és fordítását korrigálni és a szövegek pontos nyelvjárási besorolását elvégezni.” – figyelmeztet Keresztes László (Keresztes 1993: 1329, ill. 1331). Érdekességképpen megemlítem, hogy Reguly jó 160 évvel ezelőtt már azt tapasztalta, hogy az erza-mordvinok romlott, az oroszsal kevert nyelvet beszélnek (May 1890: 80).

Reguly egyik levelében előtűnik egy etimológiai jellegű megjegyzés: „... kijavítottam tarantaszomat (tarantas – tulajdonképpen karantas – mordvin szó, jelentése: kerekas jármű, utazókocsi)” (May 1990: 95). E néhány sor A. A. Kuniknak Kazányból 1846 májusában írt levelében olvasható. Ehhez ma annyi fűzhető hozzá, hogy az or. *тарантас*, nyelvjárási *карандас* 'Reisewagen' az egész Volga-vidéken ismert szó. Vasmer orosz szövejtő szótára a tatár *tarintas* 'ua.'-ből származtatja.

Hangsúlyozni kell, hogy Budenz számos egyéb cikkében is utal a Reguly gyűjtötte anyagra. *Néhány magyar igeképzőről* (aszt, ad; ít, úl; t, l; tat) című írásában (NyK 4: 145–174) például Reguly mordvin szógyűjteményéből hoz adatokat (vö. i.h. 174).

Budenz – akárcsak Reguly – végigvizsgálta szinte az egész uráli család nyelveit. Az 1882-ben Budapesten megfordult jurák-szamojédok nyelvével foglalkozván az időközben megjelent Castrén szójegyzékeken kívül *Jurák-szamojéd szójegyzék* című cikkében (NyK 22[1890–1891]: 321–376) Reguly 1844. évi gyűjtését is felhasználja. Hozzá kell tenni: jurákul jól tudó vogul embertől jegyezte fel Reguly e szójegyzéket.

Reguly és Budenz működésével legjobb finnugor nyelvészeink, tudománytörténészeink foglalkoztak, például Pápay József, Zsirai Miklós, Korpácz Bertalan, Kálmán Béla, Hajdú Péter, valamint az idén egy évszázada született Erdődi József és Lakó György, kedves tanárim. Egyikük Reguly célját a következőkben foglalja össze: [Reguly] „majdnem nyolc évet áldozott finnugor tárgyú tanulmányokra. Nagyszabású összefoglaló munka körvonalai lebegtek szeme előtt. Az volt a terve, hogy kutatása eredményeit egy sorozatban bocsátja közre, amely a következő részekből állt volna: 1. a korábbi finnugor kutatások története; 2. saját utazásainak ismertetése; 3. nyelvi gyűjtések (az eredeti szövegek fordítással, nyelvi és tárgyi magyarázatokkal),

egyúttal vogul, osztják, cseremisiz, mordvin és csuvas szótár, valamint nyelvtan /.../; 4. a keleti finnugor népek történeti, földrajzi és néprajzi ismertetése.” (Zsirai 1939: 6).

Reguly egyik leveléből idézek, melyet Pesten 1854 februárjában írt: „1850 februárjában kaptam meg kinevezésemet az itteni egyetemi könyvtár első őrévé. Állásom kedvező. Értékes emberek barátságának örvendek; a nyelv és őstörténet vonatkozásában kifejtett munkásságomat nemzeti tudományunk képviselői – kevés kivétellel – elismerik és értékelik.” (May 1990: 117). Éppen egy évvel később aztán így írt: : „Csakis a munka hozza meg a derűt. A Volga partjától számított idő mintha csak egyetlen éjszaka lenne számomra. Remélem, hogy ősszel beadhatom csuvas, majd vogul tanulmányaimat.” (id. m. 121).

Regulynak e terve nem sikerült. Még három és fél évet élt. Az az ember, akiről a legnagyobb magyar, Széchenyi István gróf így nyilatkozott: „... ich hatte nicht geglaubt, dass wir solch einen Mann haben”, azaz „Sohasem hittem volna, hogy ilyen emberünk van” (May 1990: 44, 112).

Összefoglalásképpen – Zsirai Miklós szavai szerint –: „... Hunfalvy és Budenz is csak akkor szabadult ki a török rokonítás zsákutcájából, amikor megismerkedett a Reguly hagyatékában talált finnugor anyaggal” (Zsirai 1939: 8). „... az összehasonlító nyelvtudomány igen nagy hasznukat látta a később Budenz-től kiadott csuvas, cseremisiz és mordvin példamondat-gyűjteményeknek, szójegyzékeknek, nyelvtani jegyzeteknek és szövegeknek; terjedelem és tudománytörténeti jelentőség tekintetében azonban magasan túlszárnyalja mindezt a vogul és osztják népköltési gyűjtemény.” (Zsirai 1994²: 522).

Irodalom

(Budenz József cikkeit a szövegben közlöm)

Bereczki Gábor 1987–1988: Budenz József mint a Volga-vidéki finnugor és török nyelvek kutatója. *Nyelvtudományi Közlemények* 89: 205–210.

Erdődi, József 1974: József Budenz und die Erforschung der wolga-finnischen Sprachen. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Linguistica* 5: 117–123.

Hajdú Péter 1953: Reguly – a nyelvész. *Magyar Nyelvőr* 77: 327–330.

Hajdú Péter 1987–1988: Budenz-problémák. *Nyelvtudományi Közlemények* 89: 125–165.

- Hegedűs Lajos 1945: Egy dunántúli tudós útja száz évvel ezelőtt az oroszországi rokonépek között. Pécs. 5–12.
- Kálmán Béla 1978²: Budenz József. In: Tanulmányok a magyar és finnugor nyelvtudomány történetéből (1850–1920). Budapest. 137–145.
- Keresztes, László 1991 [Л. Керестеш], Исследования венгерских ученых о мордовских языках. In: Современные проблемы мордовских языков. Саранск. 77–83.
- Keresztes László 1993: Budenz József mordvinisztikai munkássága. In: Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon III. Budapest–Szeged. 1328–1332.
- Korompay Bertalan 1971: Reguly és hagyatéka. Nyelvtudományi Közlemények 73: 388–407.
- Krompecher [később: Korompay] Bertalan 1937: Reguly, Hunfalvy, Budenz és nyelvészeti irodalmunk megindulása. Magyar Nyelv 33: 1–12.
- Kuznyecova, Margarita 1991 [М. Кузнецова], Название диких и домашних животных в марийском языке. Тарту. 249. – PhD-disszertáció, kézirat.
- Lakó György 1980: Budenz József. Budapest. 30–47, 155–158, 160–161 (A Múlt Magyar Tudósai).
- May István 1990: Die Briefe von Anton Reguly an A. A. Kunik. 1845–1855. Reguly Antal A. A. Kunikhoz írt levelei. 1845–1855. Budapest.
- Németh Imre 1970²: Az ősi szó nyomában. Reguly Antal regényes életrajza. Budapest.
- Pápay József 1905: Reguly Antal emlékezete. Budapest.
- Pápay József 1922: A magyar nyelvhasználat története. Budapest. 36–41, 43–44.
- Sötér István 1975: A sas és a serleg. Akadémiai arcképek. Budapest. 24–25.
- Stipa, Günter Johannes 1990: Finnisch-ugrisches Sprachforschung von der Renaissance bis zum Neopositivismus. Helsinki. 303–304, 331, 409 (Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 206).
- Szűcs Enikő 2001: Reguly Antal mordvin tanulmányairól a Calenderium és néhány levél alapján. Folia Uralica Debreceniensia 8. 593–599.
- Tervonen, Viljo (toim.) 1987: Pál Hunfalvy ja suomalaiset. Kirjeitä vuosilta 1953–1891. Helsinki. 156, 174 (Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 197).
- Toldy Ferenc 1850: Reguly Antal s a finn-magyar kérdés. Pest.
- Zsirai Miklós 1939: Reguly Antal emlékezete. Magyar Nyelv 35: 1–8.

Zsirai Miklós 1994²: A finnugor nyelvhasználat története. In: Zsirai Miklós: Finnugor rokonságunk. Szerkesztette: Zaicz Gábor. Budapest. 517–523, 529–541.

*

Die Sammlung von Antal Reguly im Wolga-Gebiet

Antal Reguly hat anschließend der monumentalen wogulischen und ostjaki-schen Sammelarbeit im Auftrag der Ungarischen Akademie der Wissenschaften im Wolga-Gebiet seine Forschungen fortgesetzt, und sich wichtigen tscheremissischen, mordwinischen sowie tschuwassischen Sprachmaterial verschafft.

Das von Reguly gesammelte Material hat József Budenz aus dem Nachlass in den ersten sechs Jahrgängen der Nyelvtudományi Közlemények (= NyK) bearbeitet: die tschuwassischen Studien in NyK 1 und 2, die tscheremissischen Abhandlungen in NyK 3, 4 und 6, die mordwinischen Aufsätze vor allem in NyK 5. Mein Artikel untersucht diese Mitteilungen.

GÁBOR ZAICZ

Katsauksia suomen kielen yliopisto-opetukseen Unkarissa ja sen lähialueilla

BUDAPEST

This description offers a concise picture of the studies of Finnish language and culture at the Eötvös Loránd University in Budapest. The article is written in a moment of time (autumn 2008), when the branch has just celebrated its 25th anniversary. At the same time, due to the Bologna Declaration it is presently in the middle of changes simultaneously and together with other European universities. The aim is to describe the main elements of the studies. The reader will also get familiar with the possibilities students have to extend their knowledge in Finland, and the job opportunities they have after graduation.

Lukuvuosi 2007–2008 oli Budapestin Eötvös Loránd -yliopistossa (ELTE) Fennougristiikan laitoksen Suomen kielen ja kulttuurin linjan 25-vuotisjuhluvuosi, joka huipentui keväällä 2008 järjestettyyn konferenssiin. Konferenssissa katsottiin sekä menneisyyteen että tulevaisuuteen, sillä esitelmänpitäjinä oli sekä vuonna 1983 perustettua vierailevan apulaisprofessorin tointa hoitaneita suomalaisia että laitoksessa tällä hetkellä suomen kielen tai kirjallisuuden alalta väitöskirjaa kirjoittavia unkarilaisia.

Juhlavuosi osui melkein samaan ajankohtaan eurooppalaisissa yliopistoissa käynnissä olevan yleiseurooppalaisen tutkinnonuudistuksen kanssa. Ajankohtaan, jolloin laitoksen Suomen kielen ja kulttuurin opetuksessa tapahtuu jälleen suuria muutoksia ja on taas aika katsoa tulevaisuuteen ehkä tavanomaistakin tarkemmin.

Budapestissa ensimmäiset uusien tutkintovaatimusten mukaan opintonsa suorittavat opiskelijat aloittivat syksyllä 2006. Uutta heidän opinnoissaan on se, että perustutkinnossaan he suorittavat ensin BA-tasoiset opinnot, jonka jälkeen on mahdollista jatkaa vielä MA-tasolle. Samanaikaisesti laitoksessa opiskelee vielä vanhojen tutkintovaatimusten mukaan tutkintoaan suorittavia opiskelijoita, jotka suorittavat viimeiset kurssinsa näillä näkymin lukuvuonna

2009–2010. Kuten tavallista, tutkinonuudistuksen aiheuttamiin muutoksiin perehtyminen on vaatinut kärsivällisyyttä niin opiskelijoilta kuin opettajilta-kin, mutta opettajan näkökulmasta näyttää kuitenkin siltä, että muutoksista huolimatta menneisyydessä ja tulevaisuudessa on paljon samaa.

Suomen kieli ja kulttuuri on Budapestissa suosittu oppiaine, ja opinnot aloittaa vuosittain 20–40 opiskelijaa. Suomi kiinnostaa sekä maana että kieleenä, ja opintojen alkuvaiheessa kiinnostuksen kohteet löytyvät usein kulttuurista. Jotkut opiskelijat löytävät tiensä oppiaineen tarjoamille kursseille suomalaisen nykymusiikin tähtien siivittämänä, toisille vauhtia antavat suomalaiset urheilijat. Kun tunneilla puhutaan suomalaisesta nuorisokulttuurista, opettaja saa usein huomata olevansa opiskelijoita tietämättömämpi. Jo ensimmäisen opiskeluvuoden aikana opiskelijat kuitenkin huomaavat, että laitoksen tarjoama Suomi/suomi – siis kieleen, kirjallisuuteen, kulttuuriin ja historiaan liittyvät opinnot – on hauskuuden lisäksi usein myös kovaa työtä. Tämän seurauksena käsitys maasta ja kielestä muuttuu realistisemmaksi, ja opiskelijat kiinnostuvat entistä enemmän myös tavallisten suomalaisten edustamasta Suomesta, kiinnostuvat entistä enemmän siitä kielestä, joka antaa mahdollisuuden kommunikoida tavallisten suomalaisten kanssa näiden omalla kielellä, ja kiinnostuvat entistä enemmän niistä mahdollisuuksista, joita suomen kielen osaaminen tarjoaa tulevaisuudessa heille itselleen.

Suomen kielen ja kulttuurin opetuksesta laitoksessa vastaavat unkarilais-ten opettajien lisäksi suomalainen lehtori ja vieraileva professori. Opetus painottuu hyvän käytännön kielitaidon saavuttamiseen, kulttuuriopintoja missään vaiheessa kuitenkaan unohtamatta. Aivan alussa kielenopetuksesta huolehtii unkarilainen opettaja, mutta pian opiskelijoille annetaan mahdollisuus kielitaidon kehittämiseen myös syntyperäisen lehtorin tunneilla, ja kolmannessa vaiheessa siirrytään suorittamaan selvästi kielitieteellisempiä kursseja sekä vierailevan professorin että unkarilaisten opettajien johdolla.

Mikä opiskelijoita sitten oppitunneilla Budapestissa kiinnostaa? Yleisesti ottaen tuntuu siltä, että opiskelijat on helppoa motivoida tekemään kaikkea sellaista, jonka he selvästi kokevat parantavan kielitaitoaan. Tuloksen pitäisi olla selvästi nähtävissä – ei lukukauden tai lukuvuoden lopussa, vaan koko ajan jokaisella oppitunnilla. Opetus ja oppiminen tuntuu helpolta – tai ainakin tavallista helpommalta – aina, kun tähän pystytään. Parhaita ovat sellaiset kielioppiasiat, joita on pakko käyttää vähintäänkin joka toisessa lauseessa, ja parasta on sellainen sanasto, joka tuntuu käyttökelpoiselta luokkahuoneen ulkopuolella. Kielitunneilla opiskelijat on vaikeinta saada innostumaan silloin, kun kielioppiasiat ovat liian laajoja tai monimutkaisia yhdellä oppitunnilla kokonaisuudessaan käsiteltäviksi, tai kun on yritettävä vakuuttaa, että tule-

vaisuudessa voi olla hyötyä myös sellaisesta sanastosta, jota tarvitaan muualla kuin keskusteluissa samanikäisen suomalaisen kaverin kanssa. Jos jostain aiheesta ei haluta keskustella äidinkielellä, ei se kiinnosta suomeksikaan. Konkreettisten tulosten vaatimus näkyy myös siinä, että keskiverto-opiskelijan ei aina ole helppo ymmärtää, miten Suomen kirjallisuus- tai historiaopinnot häntä hyödyttävät, ja myös niistä etsitään usein mahdollisuutta parantaa käytännön kielitaitoa. Onkin luonnollista, että muutkin kuin kielitaitokurssit opetetaan mahdollisuuksien mukaan suomeksi. Pakollisten kurssien lisäksi opintoihin sisältyy jonkin verran valinnaisuutta, ja ihanteellista tietenkin olisi, että opiskelijat voisivat suorittaa valinnaiskursseja erityisesti omien mieltymystensä mukaan. Joidenkin kurssien kohdalla näin selvästi tapahtuukin (esim. kirjallisuuden erikoiskurssit, ylemmän tason käännöskurssit), jotkut kurssit kiinnostavat laajemmin niiden hyödyllisyyden perusteella (esim. alemman tason käännöskurssit) ja joitakin kursseja pidetään opiskelijoiden omasta aloitteesta. Tällainen on esim. kevätlukukaudeksi 2009 suunnitteilla oleva suomalaisen ruokakulttuurin kurssi.

Kun omassa yliopistossa on saavutettu riittävä kielitaito, aletaan tähyillä Suomeen. CIMO:n järjestämille kesäkurseille on aina enemmän hakijoita kuin niille voidaan meiltä ottaa. Opettajalle on erityisen palkitsevaa, kun syyslukukauden alkaessa kesäkurssilta palaa huimasti kielitaitoaan parantanut opiskelija, joka on Suomessa innostunut opiskelemaan entistä ahkerammin tai on löytänyt ehkä välillä kateissa olleen opiskelumotivaationsa ja on tämän lisäksi saanut uusia ystäviä niin Suomesta kuin muista maista tulleista kurssilaisista.

Kesäkurssien lisäksi opiskelijat lähtevät mielellään Suomeen myös pidemmäksi aikaa. Lähes joka lukukausi jollekin opiskelijallemme on myönnetty CIMO:n apuraha lukukauden kestäviin opintoihin jossakin suomalaisessa yliopistossa. Myös Erasmus-ohjelman tarjoamaa mahdollisuutta opiskella Suomessa käytetään ahkerasti hyväksi. Tavallisimmin opiskelijoita kiinnostavat opinnot Helsingin tai Tampereen yliopistossa, mutta erityisen positiivisena pidän sitä, että viime vuosina entistä useammat opiskelijat ovat löytäneet tiensä myös muualle, kuten Turkuun, Ouluun, Kouvolaan ja Joensuuun. Mahdollisuus lukukauden kestäviin opintoihin on tietenkin tärkeä kielitaidon kehittymisen kannalta, mutta usein tätä mahdollisuutta käyttävät hyväkseen erityisesti ne opiskelijat, jotka ovat valinneet niin haastavan lopputyön aiheen, että aineiston kerääminen ja lähdekirjallisuuteen perehtyminen Suomessa on työn onnistumisen kannalta välttämätöntä. Lisäksi CIMO:n jatko-opiskelijoille tarkoitettu apuraha on antanut monelle jatko-opiskelijalle mahdollisuuden syventää osaamistaan suomalaisessa yliopistossa. Syyslukukaudella 2008 Suomessa opiskeli 3 jatko-opiskelijaa. Vastavuo-

roisesti unkarilaiset opiskelijat saavat mahdollisuuden käyttää suomen kieltä suomalaisten opiskelijoiden kanssa ELTEssä, sillä lähes joka lukukausi oppiaineessa opiskelee ja/tai harjoittelee suomalaisia Erasmus-opiskelijoita.

Suomeen lähdetään myös töihin. Osa opiskelijoista saa työpaikan CIMO:n Suomea Suomessa -harjoitteluohjelman kautta, osa hankkii sen itse. Tavallisin opiskelijat työskentelevät lastenhoitajina perheissä. Perheharjoittelun suosio vaihtelee, ja tällä hetkellä näyttää siltä, että parin vuoden hiljaiselon jälkeen kiinnostuneita on taas melko paljon. Joskus opiskelijat ovat myös päässeet omaa alaa vastaavaan harjoitteluun; tästä esimerkkinä harjoittelu- paikka FILI:ssä (Finnish Literature Exchange). Positiivista on, että vain harvat opiskelijat jäävät Suomeen lähdettyään sille tielleen, vaan mahdollisten taukojen jälkeen opinnot kuitenkin tullaan yleensä suorittamaan loppuun.

Entä sitten tutkinnon suorittamisen jälkeen Unkarissa? Vaikka aikaisempina vuosina valmistuneiden joukossa onkin paljon niitä, jotka ovat pystyneet työllistämään itsensä kokopäiväisesti suomen kielen avulla, nykyään tämä ei ole enää tavallista, vaan siinä onnistuvat vain hyvin harvat. Suomen kielen rinnalla opiskellaan yleisimmin unkaria, muita vieraita kieliä ja historiaa. Liike-elämässä monet saavatkin nykyisin työpaikan ensisijaisesti jonkin isomman kielen osaamisen ansiosta, ja tällöin suomen kielen taito on etu. Toisaalta monet opettavat suomea kielikouluissa tai yksityisesti, ja tällöin tarvittavia lisätunteja voidaan hankkia opettamalla unkaria suomalaisille.

Katsaukseni alussa nostin esiin Suomen kielen ja kulttuurin opetuksen tulevaisuuden. Tutkinnonuudistuksen ollessa vielä kesken vaadittaisiin melkoisia lahjoja, jos yritettäisiin ennustaa, miltä opetus näyttää ensimmäisten uusien tutkintovaatimusten mukaan opiskelevien suorittaessa viimeisiä MA-opintoihin kuuluvia kurssiaan aivan lähitulevaisuudessa kevätlukukaudella 2011. Tulevaisuuteen voidaan kuitenkin katsoa tarkastelemalla sitä, millaista kiinnostus Suomen kieltä ja kulttuuria kohtaan tällä hetkellä on.

Perjantaina 26.9.2008 laitos osallistui samanaikaisesti useissa eurooppalaisissa korkeakouluissa pidetyn Tutkijoiden yön tapahtumien järjestämiseen. Oli ilahduttavaa nähdä, miten suurta vierailijoiden joukkoa suomen kieli ja kulttuuri (laitoksen muiden oppiaineiden ohella) kiinnostaa. Tutkijoiden yönä suomen kielen alkeistunneille osallistui lähes 100 kävijää, joukossa koululaisia, lukiolaisia, yliopisto-opiskelijoita ja jo työelämässä olevia aikuisia. Tällä perusteella näyttäisi siis siltä, että myös jatkossa suomen kielen opiskelijoita riittää ja oppiaineesta valmistuneitten osaamista tullaan myös tulevaisuudessa tarvitsemaan unkarilaisessa työelämässä.

VIRPI MASONEN

SZEGED

Finnish language is a part of the Finno-Ugric Study Program at the University of Szeged (Hungary). Every year, twenty new students join the program. During the 2007–2008 term, there were 72 Finno-Ugric students attending Finnish classes. 40 students with other major subjects chose to take Finnish as an optional course.

In 2006, the University of Szeged joined the so-called Bologna Higher Education System. At this time, the B.A. degree was introduced. In 2009, the M.A. degree in Finno-Ugric Studies is likely to be introduced as well.

Last year, there was a student questionnaire regarding study motivation and future plans for using professional Finnish. The students emphasized the need for better communication skills. In planning the curriculum, we should consider the future employment of the students.

Szegedissä suomea opetetaan Szegedin yliopiston (Szegedi Tudományegyetem, vuoteen 2000 József Attila Tudományegyetem) fennougristiikan laitoksessa. Laitos viettää 50-vuotisjuhliiaan syksyllä 2009. Fennougristiikan laitoksen johtajana on vuodesta 2003 toiminut Marianne Bakró-Nagy. Suomesta on lähetetty laitokselle vierailevia lehtoreita vuodesta 1975 alkaen. Niin sanottuun Bolognan systeemiin siirryttiin vuonna 2006, jolloin aloitettiin BA-koulutus. Vuonna 2009 kännistyy myös MA-koulutus.

Suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen opiskelijat valitsevat joko suomen tai viron laajaksi kieleksi, jonka opiskelu on pakollista seitsemän lukukauden ajan, 2–4 tuntia viikossa vuosikurssista riippuen: näitä kursseja opettaa pääosin lehtori. Unkarin kielen ja kirjallisuuden opiskelijoille pakollista yhden lukukauden mittaista suomen kurssia sekä kaikille opiskelijoille tarkoitettuja vapaasti valittavia kursseja opettavat laitoksen muut opettajat. Seitsemännen lukukauden päättävä suomen kielen loppukoe painottuu asiatekstin kääntämiseen ja kirjoittamiseen. Fennougristiikan lopputyön tekeminen suomen kieleen tai kulttuuriin liittyvästä aiheesta on mahdollista. Suomi on siis osa fennougristiikan opintoja eikä itsenäinen oppiaine. Vuosittain uusia opiskelijoita otetaan suomalais-ugrilaiseen kielentutkimukseen noin kaksikymmentä. Lukuvuonna 2007–2008 suomea tutkinnon osana opiskeli yhteensä 72 opiskelijaa. Tämän lisäksi vapaaehtoiisiin, eri tasoiisiin kielitaitokursseihin osallistui 40 opiskelijaa. Aiemmin oppiaineen unkarin kieli ja kirjallisuus opiskelijoille pakollinen, puolen vuoden mittainen suomen kurssi on poistunut Bolognan systeemiin siirtymisen myötä.

Tein suomen kielen opiskelijoiden keskuudessa pienen kyselyn, jonka tarkoituksena oli kartoittaa opiskelijoiden käsityksiä suomen kielen opinnoista ja

niiden hyödyllisyydestä tulevassa työelämässä. Kyselyyn vastasi 18 eri vuosikurssien fennougristiikan opiskelijaa, jotka opiskelevat suomea. Toisena aineena yleisin oli unkarin kieli (7 opiskelijaa) tai muu kieliaine, esim. saksa, englantia tai italia (5 opiskelijaa). Loput opiskelevat toisena aineenaan historiaa, kansatiedettä, kirjastotiedettä, elokuvatuotkimusta, historiaa ja biologiaa. Aineyhdistelmien kirjo on siis melko laaja.

Suurin osa vastanneista oli ollut kiinnostunut suomen kielestä ja suomalaisesta kulttuurista jo pitempään, monet lukioajoista saakka. Muutamalla innostuksen kieleen herätti käynti Suomessa tai muut kontaktit Suomeen, esim. ystävien kautta. Vastauksissa mainittiin myös pienen kielen kiinnostavuus: ”Englantia ja saksaa osaa jo joka toinen, mutta suomi on vähän erikoisempaa!” („Angolul és németül már minden második ember beszél, a finn egy kicsit extrém!”). Joku kertoi kiinnostuneensa kielestä unkarin kielen opintoihin liittyvällä pakollisella kurssilla. Vain yksi vastaajista oli alkanut opiskella suomea ilman edeltävää kiinnostusta, omien sanojensa mukaan päänäpistosta.

Vastaajilla ei ollut vielä konkreettista käsitystä siitä, kuinka suomen kielen taitoa voi tulevaisuudessa hyödyntää työelämässä. Moni toi esiin toiveen opiskelusta tai työnteosta Suomessa. Myös maiden välisten kulttuurisuhteiden katsottiin olevan alue, jolla kielitaitoa voi tulevaisuudessa hyödyntää. Kieliaineiden opiskelijat toivoivat pääosin voivansa toimia myös suomen kielen kääntäjinä ja tulkkeina. Myös opetustehtävät (suomea Unkarissa / uncaria Suomessa) kiinnostivat, vain yksi kertoi olevansa kiinnostunut tutkijan urasta.

Mielenkiintoiseksi suomen kielen opiskelun aikana oli osoittautunut toisaalta sen poikkeavuus indoeurooppalaisista kielistä, mutta toisaalta myös yhtäläisyydet unkarin kanssa. Kielioppi koettiin mielenkiintoiseksi, varsinkin unkarin kieliopista poikkeavat seikat. Esiin nostettiin mm. 3. infinitiivi sekä astevaihtelu, jonka oppimista eräs vastaajista kommentoi seuraavasti: ”Monille meistä se tuotti vaikeuksia, mutta myöhemmin tuntui hyvältä käyttää muotoja oikein” (“Sokunknak nehézséget is okozott, de utána jó érzés volt helyesen használni az alakokat”). Suomalaisen kulttuurin opiskelu koettiin antoisaksi, samoin puhekieltä pidettiin mielenkiintoisena, ja Suomessa jo käynyt opiskelija oli kantapään kautta oppinut sen merkityksen: ”...eivät suomalaiset puhu meille opetettua kieltä, vaan ’paljon muuta’ ” (“...hogy a finnek nem a nekünk tanított nyelvet beszéltek, hanem »sok más«.”)

Opiskelijat toivoivat enemmän puhumiseen, ääntämiseen ja muuhun kielenkäyttöön kohdistuvaa harjoittelua, myös puhekielen ja kirjakielen erojen opettaminen nousi vastauksissa tärkeäksi. Samoin suomen ja unkarin erojen esiin nostaminen opetuksessa sekä kielioppi ja kulttuuri koettiin tärkeiksi

opetettaviksi. Monessa vastauksessa toivottiin ylipäättänsä suurempaa tuntimäärää suomen kielen opetukselle.

Suomen kielen opintojen yleinen tavoitetaso vastaa pääkohdiltaan Euroopalaisen Viitekehyksen tasoa B2, mutta tavoitteen saavuttaminen ilman kesäyliopistokurssia, Suomessa oleskelua tai muuta lisäharjoitusta on haasteellista ja vaatii hyvin paljon itsenäistä työskentelyä opiskelijalta. CIMO:n järjestämiä kesäkursseja Suomessa pidettiin hyödyllisinä, hyvin järjestettyinä ja innostavina. Yksi vastaajista oli ollut Suomessa kesätöissä lastenhoitajana ja piti kokemusta erittäin hyödyllisenä kielen aktivoinnin kannalta. Vastanneista opiskelijoista kaksi oli parhaillaan Erasmus-vaihdossa Helsingin yliopistossa, mutta eivät pystyneet vielä erittelemään kokemuksiaan.

Opiskelijoiden vastauksissa painottui käytännön kielitaidon tarve, mikä tulisi ottaa huomioon opetuksen suunnittelussa. Pitäisi myös voida ennustaa työelämän tarpeet ja ottaa ne huomioon opetuksessa ja opiskelijoiden ohjauksessa. Yhä painokkaammin tulisi kannustaa opiskelijoita hakeutumaan suomenkieliseen ympäristöön mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. CIMO:n harjoitteleluohjelmien lisäksi Erasmus-vaihto on suositeltava tapa perehtyä kieleen ja kulttuuriin, samoin maiden EU-jäsenyys on avannut entistä suuremmat mahdollisuudet esim. kesätöihin hakeutumiseen.

KIRSI PODSCHIVALOW

PÉCS

Finnish language has been taught since the twenties at the University of Pécs (Hungary), but a native Finnish lecturer supplies the department only from 1990. The Finnish language is neither a major, nor a minor subject, rather it is taught as a part of the Finno-Ugric studies. However, many students go to study in Finland and thus make use of their knowledge of Finnish.

Some students are interested only in learning the language, others wish to get to know the country (Finland). All together, on the past years thousands of students have learned about Finland and the Finnish language in Pécs. Many of them live and work now in Finland or they teach the language in Hungary at different places. Several of them work for Hungarian-Finnish companies.

Finland is well known among the citizens of Pécs. Among others, Lahti and Pécs are twin towns since 1956 already. A Finnish firm, Elcoteq has more than five thousand employees and Pécs has the only trading consulate for Finland in Hungary. Due to the reasons given here, it is important to teach Finnish language and culture now and in the future.

Pécsin yliopistossa, jonka aiempi nimi oli Janus Pannonius -yliopisto, on ollut suomen kielen opetusta 1920-luvulta alkaen. Ensimmäisenä suomalaisena opettajana toimi nuori Aarni Penttilä, joka vietti stipendivuotta Pécsissä 1920-luvun lopulla. Varsinainen suomen lehtoraatti perustettiin vuonna 1990. Itsenäinen Suomalais-ugrilainen laitos liitettiin vuonna 2006 Unkarin kielitieteen laitokseen ja on nyt yksi sen seminaareista.

Olen opettanut Pécsissä suomen kieltä ja kaikkea siihen ja Suomen kulttuuriin liittyvää jo pitkään ja nähnyt monta suomen opiskelijoiden sukupolvea. Näin olen pystynyt seuraamaan usean sellaisen opiskelijan vaiheita, jolle suomen kieli on merkinnyt jotakin enemmän kuin vain parin lukukauden hankalaa kielikurssia. Vuosiin on mahtunut yllätyksiäkin, kun joku ryhmän passiivisista onkin esim. lähtenyt Suomeen työhön ja siitä innostuneena tehnyt lopputyönsä suomen kielestä tai Suomen kirjallisuudesta tai sitten jopa muuttanut Suomeen.

Joistakin taas näkee heti kurssin alussa, että he vielä pääsevät pitkälle, mutta millä alalla, sitä he eivät oikein itsekään osaa aina kuvitella. Päinvastaisiakin tapauksia sattuu, kun lahjakas opiskelija syystä tai toisesta ei jatkakaan suomen opiskelua lupaavan alun jälkeen.

Valitettavasti joku myös joskus UKANin kesäkurssilta Suomesta palattuun jättää suomen harrastuksen sikseen, etenkin jos hän on jo suorittanut kielikurssit, ja kielitaidon ylläpitäminen ja kohentaminen vaatisi omaa aktiivisuutta. Siksi kesäkurseille olisi hyvä osallistua mieluummin opiskelun alkuvuosina saamaan intoa opiskelun jatkamiseen kuin myöhemmin, ikään kuin palkinnoksi loppuun suoritetuista kursseista. Toisaalta, pääseehän kesäkurseille nykyään helpommin kuin ennen, jolloin vain 10 unkarilaista sai paikan.

Pécsin yliopistossa suomi ei ole pää- eikä edes sivuaine, vaan suomalais-ugrilaisen erikoistumisohjelman yksi aine. Ohjelmassa on voinut valita toisen kahdesta linjasta: teoreettisemman fennougristiikan osion tai suomen kielen, Suomen kulttuurin ja kirjallisuuden osion. Osa kursseista on tietenkin ollut kaikille pakollisia, kuten esim. yhden lukuvuoden suomen kurssi.

Suomen kielen opiskelijoista toisilla on pääaineena suomen kieli, toisilla jokin muu kieli tai esim. kansatiede tai historia. Yksinomaan suomen kielen opiskelu – ilman muita fennougristiikan kursseja – on myös aina ollut mahdollista. Sellaiset opiskelijat ovat usein kaikkein aktiivisimpia, onhan suomi heille täysin vapaaehtoinen aine. Paitsi humanistisesta, opiskelijoita tulee myös taloustieteellisestä, luonnontieteellisestä ja lääketieteellisestä tiedekunnasta. Monien tavoitteena on suorittaa diplomiin vaadittavista kielikokeista toinen suomen kielestä.

Suomen maantuntemus -kurssi on kauan kuulunut kaikille avoimiin yleisivistäviin kursseihin, joista jokaisen pitää hankkia tietty määrä opintoviikkoja. Kurssini on aina saanut suuren suosion – olen siten onnistunut levittämään Suomi-tietoa jo noin tuhannelle opiskelijalle. Aina joku innostuu aloittamaan seuraavana vuonna itse kielenkin opiskelun.

Emme voi Pécsissä juurikaan tarjota teoreettista opetusta, siksi esimerkiksi kielihistoriaa ja murteita opetan vain yhden lukukauden pituisella fennistiikan kursseilla. Kuitenkin on opiskelijoita, jotka valitsevat suomalais-ugrilaisen kielitieteen lopputyönsä teeman suomen kielestä tai Suomen kirjallisuudesta. Suosittuja ovat suomen ja unkarin kielen kontrastiiviset tutkimukset. Kirjallisuudesta aiheina ovat olleet mm. suomenruotsalainen kirjallisuus, sotakirjallisuus ja Leena Krohn, aiemmin useammin klassikot, kuten Aleksis Kivi, F.E. Sillanpää ja tietenkin Kalevala. Suomalaisen kirjallisuuden vastaanotto Unkarissa oli ennen tavallinen teema. Opiskelijalla ei työhön ryhtyessään yleensä ole itsellään selvää aihetta, vaan se löytyy yhdessä pohtimalla.

Pécsin ystävyyskaupunki Suomessa on Lahti, mutta Lahdessa ei ole omaa yliopistoa, joten meillä ei ole suoraa vaihtosuhdetta suomalaisen yliopiston kanssa. Monet suomea opiskelevat ovat hakeutuneet Suomeen pää- tai sivuaineensa ERASMUS-vaihdon kautta. Lähes jokainen halukas on löytänyt sitä kautta mahdollisuuden päästä lähinnä Helsinkiin, Turkuun, Jyväskylään tai Rovaniemelle. Toisinpäinkin on tapahtunut: joku tulee Suomessa stipendiaattina oltuaan innokkaana oppimaan maan kieltäkin.

Suomi on koitunut monen opiskelijan kohtaloksi. Tapauksia on monenlaisia. Yksi vaikka tekee väitöskirjaa suomen lauseopista ja opettaa suomea lukuisille yksityisoppilaille, toinen on päätenyt Suomeen naimisiin ja opettaa siellä suomea ulkomaalaisille ja unkaria suomalaisille, kolmas on työssä Elcoteqilla. Muutamat muut taloustieteitä opiskelleet ovat jo siirtyneet sieltä urallaan eteenpäin.

Vuosia sitten eräät opiskelijani työskentelivät Pécsissä SFOR:in rauhanturvaajien tulkkina (englanti–suomi -aineyhdistelmällä) ja löysivät sitä kautta suomalaisen puolison ja asettuivat aikanaan Suomeen asumaan. Toiset opiskelijatyötöt hoitivat suomalaisten rauhanturvaajien perheissä lapsia tai opettivat vaimoille yksityisesti unkaria.

CIMO:n Suomea Suomessa -ohjelma on tarjonnut lukuisille opiskelijoille kesätyötä perheessä, mistä on syntynyt pysyviä ystävyysuhteita Suomeen. Onpa yksi sellainenkin perhe, johon onnistui löytää Pécsistä viisi suomenopiskelijatyttöä perättäisiksi vuosiksi lapsia ja kotia hoitamaan.

Pécsistä muualle Unkariin opintojensa päätyttyä siirtyneistä jotkut ovat aktiivisesti mukana paikallisessa Unkari-Suomi seurassa ja ystävyyskaupunkityössä.

Suomi on Pécsissä hyvässä maineessa ja varsin tunnettu maa. Jo aikoinaan kuvanveistäjä Yrjö Liipola ja sittemmin taiteilija Aino Hakulinen-Szabó asuivat vuosia Pécsissä. Pécsin ja Lahden viralliset suhteet ovat ystävyyskaupunkisuhteista kaikkein vanhimmat, jo vuodelta 1956. Pécsin Unkari-Suomi seura on perustettu vuonna 1974. Nykyaikaa edustavat 1995 Pécsissä toimintansa alkanut Nokian tehdas, myöhemmin Elcoteq läänin suurimpana teollisena työnantajana sekä Suomen ainoa Unkarissa sijaitseva kunniakonsulaatti vuodesta 2004 lähtien.

Kaikki edellä mainittu ja opiskelijoiden saavutukset puoltaisivat suomen kielen opetuksen jatkamista Pécsissä edelleenkin. Valitettavasti tulevaisuus on hiukan epävarma, koska CIMO:n taloudellinen tuki nyt päättyy ja toisaalta yliopisto on siirtynyt Bolognan-sopimuksen mukaiseen opetukseen, jossa sekä suomen kielen että suomalais-ugrilaisen kielitieteen asema heikentyy. Joka tapauksessa suomen kielen opetus, Suomen tunnetuksi tekeminen eri tavoin, yliopistossa ja muualla kaupungissa, on ollut todella mielenkiintoista, monipuolista ja palkitsevaa työtä. Vaikka tulokset eivät aina näkyisikään heti, työ ei ole turhaa, ajoittain silti turhauttavaa, mutta suomalaisella sisulla jaksaa.

ANJA HAAPARANTA

DEBRECEN

Teaching of Finnish at the University of Debrecen has, at least so far, successfully taken part in the Bologna Process. In the new curriculum, Finnish studies is a 50 ECTS module in Bachelor's degree and has an own MA programme. In language teaching, above all, communicative skills are aimed at. Student theses are written mainly in the field of linguistics.

In the surrounding society, Finnish language and culture are frequently presented and valued highly. Debrecen has excellent exchange programmes to Finland and especially to Jyväskylä, its twin city and university. Career opportunities for graduates are various. Typically, students attain jobs according to their main subject. However, at the same time, they make use of their skills in Finnish. The future for Finnish Studies in Debrecen seems solid.

Suomen kieltä on tutkittu ja opetettu Debrecenin yliopistossa sen perustamisesta (1914) lähtien. Institutionaalisenä kehiksenä on toiminut unkarin kielitiede, fennougristiikka ja viime ajoista (1992) lähtien myös fennistiikka. Professori László Keresztesin tyhjentävä laitoshistoriikki on luettavissa eng-

lanniksi käsillä olevan sarjan kymmenennessä niteessä (2003) ja unkariksi yhdeksännessä voluimissa (2002). Yksittäisten vuosien toimintakertomukset löytyvät vuosikirjojen lopusta. Tässä kirjoituksessa keskityn nykypäivään suomen kielen ja kulttuurin näkökulmasta vältellen päällekkäisyyksiä edellämainittujen lähteiden kanssa.

Tullessani lehtoriksi Debrecenin yliopistoon syksyllä 2006 uusi, Bolognan prosessin mukainen tutkintojärjestelmä käynnistyi. Vanhan järjestelmän opiskelijat saavat suorittaa fennougristiikkaa sekä suomen kieltä ja kirjallisuutta vanhojen tutkintovaatimuksien mukaan vuoteen 2012. Heidän määränsä on tällä hetkellä 24, yhteensä opiskelijoita fennougristiikan laitoksella on 53. En opintojen osalta käsittele vanhan, poistuvan järjestelmän ominaispiirteitä tässä kirjoituksessa, olkoonkin, että siirtymävaihe ei ole vielä läheskään ohi.

Bolognan prosessin myötä fennistiikka on BA-tutkinnoissa 50 ECTS pisteen sivuaine ja MA-tutkinnoissa 120 ECTS pisteen pääaine. BA-tasolla suomen kielen ja kulttuurin opintokokonaisuuteen voi saada opinto-oikeuden vasta toisella lukuvuodella hakemuksien perusteella. Ensimmäisellä lukuvuodella opiskelijoilla on mahdollisuus opiskella suomen kieltä yleisopintojen osana. Näistä opiskelijoista valikoituvat ne, jotka suorittavat 50 pisteen kokonaisuuden. MA-tasolla ”fennougristiikan suomen kielen ja kulttuurin erikoistumisvaihtoehdon” opintokokonaisuus on 120 opintopistettä. Maisteriopintoihin ei kuulu muita aineita. Maisteriopinnot käynnistyvät syksyllä 2009, joten niistä ei ole vielä kokemuksia. Alustavan arvion mukaan noin viisi opiskelijaa voi ne vuosittain aloittaa.

Vaikka Bolognan prosessia ei ole Unkarissa tai pienten oppiaineiden edustajien piirissä tapana kehua, mielestäni suomen asema on Debrecenissä parantunut sen myötä. Aluksi Debrecenissäkin koettiin uhkana se, että suomi ei ole enää aine, jolla voi tulla yliopistoon. Tämä seikka on kokemuksemme mukaan kuitenkin kääntynyt oppiaineen eduksi: kun opiskelijavalinta tehdään niiden yliopisto-opiskelijoiden parista, jotka ovat opiskelleet jo vuoden yleisopintojen osana suomea, saadaan motivoituneempia ja ahkerampia opiskelijoita. Kuluneena kahtena vuotena heitä on tullut vuosittain 15. Aiemmin opiskelijoilla ei välttämättä ollut mitään kuvaa suomen kielestä ja kulttuurista ennen opiskelijaksi hakemista. Suomi oli myös osalle opiskelijoista ”helppo” aine päästä yliopistoon, osa opiskelijoista ei myöskään valmistunut. Nykytilanne on päinvastainen: opiskelijamme ovat myös pääaineidensa vuosikursien parhaita eikä opintojen keskeyttämisiä ole juuri ollut.

Yleinen ’Suomi-innostus’ vaikuttaa kasvaneen opiskelijoiden parissa. Yhtä selkeää syytä on vaikea tuoda esille, mutta uusilla opiskelijoilla tuntuu olevan laajalti kiinnostusta opiskeluun ja työn tekoon Suomessa. Tähän liittyen

valttinamme ovat toimineet erinomaiset stipendimahdollisuudet. Bologna-prosessin myötä yhä harvemmat valmistuvat opettajiksi, tämä seikka on lisännyt kieli-aineiden suosiota, koska niistä koetaan olevan myös käytännön hyötyä työmarkkinoilla teoreettisina pidettyihin aineihin verrattuna.

Ensisijainen pääaine, josta tullaan suomea opiskeleman, on perinteisesti unkarin. Unkarin opintoihin liittyy myös pakollisia ja valinnaisia fennougristiikan ja suomen kielen kursseja. Viime vuosina opiskelijoita on tullut lisäksi vanhaan tapaan muista kieliaineista (englanti, saksa, venäjä) ja kansatieteestä, historiasta sekä filosofiasta. Myös muiden tiedekuntien opiskelijat ovat kiinnostuneet suomesta, mutta valitettavasti he eivät voi ottaa sitä sivuaineeksi.

Suomen kielen oppiaineeseen kuuluu kieliopin (suomi, viro ja pienet suomalais-ugrilaiset kielet) lisäksi pakollisina oppiaineina laajasti kielitiedettä ja kirjallisuutta. Näiden lisäksi kulttuurin eri alueet ja lähitieteet (esim. historia, kansatiede) ovat edustettuina valinnaisilla kursseilla. Kirjallisuuden opetuksessa käydään BA-tasolla läpi Suomen kirjallisuuden historia ja kielitieteessä perinteiset kieliopin alueet ('opit'), sekä kielihistoria. Maisteriopinnoissa syvenytään ajankohtaisiin tutkimuskysymyksiin ja tutkimuksen teon ongelmiin.

Lehtorin ja vierailevien professoreiden lisäksi kirjallisuutta opettaa Suomen kirjallisuudesta väitellyt Ágnes Pasztercsák, joka on palkattu tuntiopettajaksi laitokselle. Kielitieteen opetus on laitoksen johtajan, Sándor Maticsákin harteilla. Assistentti, dr. Judit Takács on vastannut erityisesti unkarin oppiaineen opetuksesta. Yleisopintoihin liittyvät suomen kurssit ovat lankenneet jatko-opiskelijoiden pidettäväksi. Debrecenissä viron lehtori osallistuu perinteisesti myös suomen kielen opetukseen. Syksyllä 2008 työssä aloittaneella Kai Tiislä-rillä on tutkinto myös suomesta ja hän jatkaa taitavasti tätä perinnettä. Toinen assistenttimme, Gergely Dusnoki on virkapaalla unkarin lehtorina Jyväskylän yliopistossa. Jatko-opinnoista vastaa emeritusprofessori László Keresztes.

Suomen kielen opinnoissa on Bologna prosessin myötä painotettu entistä enemmän käytännön kielitaidon hankintaa. Tässä yhteydessä olemme pyrkineet kehittämään ja arvioimaan kielenkäyttötaitoja Eurooppalaisen viitekehysten taitotasojen mukaan. Opintomateriaaleina on käytetty *Kieli käyttöön* -sarjaa. Se on kuitenkin lähitulevaisuudessa tarkoitus vaihtaa uudenpaan, paremmin kommunikatiiviseen opetukseen soveltuvaan. Kahden vuoden BA-opintojen tavoitteena on saavuttaa Eurooppalaisen viitekehysten taitotaso B2, joka on myös pääsyvaatimus suomen maisteriopintoihin. Tärkeä osa kielitaidon hankkimisessa on CIMO:n kesäkursseilla ja pidemmällä stipendikausilla Suomessa. Vuonna 2008 kesäkursseille pääsi viisi debreceniläistä opiskelijaa, hakijoita oli kahdeksan.

Kuluvana lukuvuonna uutena piirteenä on ollut, että lehtori on osallistunut myös alkeiskurssin opetukseen. Siitä etuna on ollut, että olen voinut heti alusta alkaen viedä opetusta kommunikatiivisempaan suuntaan. Toisaalta uusi haaste on ollut käyttää suomea opetuskielenä (mahdollisimman paljon) sellaiselle ryhmälle, joka sitä ei ole vielä juuri opiskellut. Lehtorin lisäksi äidinkielistinä opettajina ovat toimineet CIMO:n harjoittelijat ja vaihtoon tulleet suomen opiskelijat Jyväskylältä, jotka ovat siten suorittaneet suomi vieraana kielenä harjoittelunsa. Debrecenissä ei valitettavasti ole suomalaista yhteisöä, jonka parissa opiskelijat voisivat kieltä harjoitella.

Opiskelijoiden tutkielmien aiheet ovat perinteisesti painottuneet kielitieteeseen. Vanhassa järjestelmässä töitä on valmistunut noin viisi vuodessa. Kahden edeltävän lukuvuoden (2006-2008) aikana esimerkiksi seuraavista aiheista: 'Pseudotieteellisistä vertailevista tutkimuksista', 'Suomalais-ugrilaisesta sijajärjestelmästä', 'Vierassanojen kotoutuminen suomen kieleen' ja 'Slangin käyttö Rosa Lixsomin novelleissa kielimuotojen näkökulmasta'. Uudessa järjestelmässä BA-tutkielma on n. 20 sivuinen seminaarityö. Opiskelijat jotka haluavat kirjoittaa työn suomen kieleen tai kulttuuriin liittyen valitsevat aiheensa pääaineensa mukaisesti. Unkarin opiskelijoille tyypillisiksi muodostunevat kontrastiiviset työt. Muista aiheista mainittakoon esimerkiksi 'Näkki suomalaisten muinaisuskossa ja nykypäivänä' (filosofia-suomi) tai 'Keskiaikaiset linnat Suomessa' (historia-suomi).

Debrecenin yliopistossa ja kaupungissa yleensäkin on pitkät perinteet suomen kielen ja kulttuurin harrastukseen. Omana lehtorikautenanikin kiinnostus Suomea kohtaan yliopistossa, ja ympäröivässä yhteiskunnassa (oppilaitokset, kansalaisjärjestöt, kaupunki, kulttuuri-instituutiot, yritykset, media jne.) on ollut laajaa. Ystävyyskaupunkitoiminta ja yliopistojen välinen yhteistyö Jyväskylän kanssa on erittäin vilkasta, sen ansiosta mm. 6 opiskelijaa (joista 4 laitoksen opiskelijaa) pääsee vuosittain lukukaudeksi Jyväskylän yliopistoon ja kaksi (joista 1 yliopisto-opiskelija) opiskelijaa kaupunkien välisessä vaihdossa kesäyliopistoon. Näistä paikoista käydään kovaa kamppailua. Esimerkiksi kevään 2009 kahdesta laitoksen paikasta Jyväskylään kilpaili seitsemän opiskelijaa.

Erilaisten tapahtumien, yhteistyön, media julkisuuden jne. kautta laitos on saanut jatkuvasti laajaa huomiota. Suomi on useasti toiminut esimerkkinä mm. pienten kielten opiskeluun kannustavissa ohjelmissa; se on ollut esimerkiksi kirjamesujen päävieraana (2007). Tänä syksynä (2008) Debrecenissä järjestettiin 'suomen kielen viikko', joka on saanut runsaasti julkisuutta. Debreceni Disputa kulttuurilehti julkaisi puolestaan Suomi-numeron (2008/9) (ks. www.deol.hu/disputa/2008/Disputa_08-09.pdf). Siinä julkaistiin myös opiske-

lijoiden kaunokirjallisia käännöksiä. Viime aikoina erityisesti mahdollisuudet työskennellä Suomessa ovat kiinnostaneet debreceniläisiä. Muista oppilaitoksista mainittakoon, että Debrecenissä opetetaan suomea Csokonai lukiossa (vuodesta 1992), jossa on mahdollista tehdä myös opetusharjoittelu ja suorittaa ylioppilaskoe ainoana koko Unkarissa. Lukiossa suomea opiskelleista tulee vuosittain opiskelijoita myös oppiaineeseen.

Mihin opiskelijat päätyvät opintojen jälkeen? Debrecenin yliopistossa suunnitellaan uraseurantaa, mutta toistaiseksi tällaista tietoa ei ole tuotettu. Käsitte-lenkin kysymystä sen perusteella mitä olen itse kuullut viime aikoina valmistu-neilta tai mitä olen huomannut esimerkiksi unkarilaisen ”naamakirja” järjestel-män kautta:

Tutkijan ammattiin (jatko-opiskelijaksi) sijoittuu n. 1-2 valmistunutta vuosittain. Väitelleille tarjoutuu myös yleensä pidempi ura yliopistosta. Koska tyypillisin aineyhdistelmä on unkari-suomi, monet jatko-opiskelijoistamme ovat toimineet jossain vaiheessa myös unkarin kielen lehtoreina Suomessa (ja Virossa). Tälläkin hetkellä lähivuosina valmistuneet debreceniläiset maisterit toimivat Jyväskylän ja Tarton yliopiston unkarin lehtoreina. Debrecenin kesäyliopisto toimii erinomaisena harjoittelupaikkana/sivutoimena niille, jotka päätyvät opettamaan unkaria suomalaisille.

Opettajaksi valmistuneet ovat yleensä sijoittuneet kouluihin pääaineensa kautta (esim. unkari, englanti, historia jne). Heille on kuitenkin useasti tarjotunut mahdollisuus opettaa myös suomea. Viime aikoina valmistuneista opettajista tiedän varmasti, että neljä heistä myös opettaa suomea lähialueiden lukioissa. Nekin opettajat, jotka eivät tällä hetkellä opeta suomea, ovat jollakin tavalla Suomen kanssa tekemisissä, esimerkiksi suomalaisten koulujen kanssa tehtävän yhteistyön kautta. Kaksi opiskelijaamme on opettanut suomea Debreceniläisessä kielikoulussa, esimerkiksi Suomeen palkattaville siivoojille. Yksityisesti yllättävän monet opettavat suomea jo opiskeluaikoi-naan esim. lääkäreille, jotka haluavat töihin Suomeen. Erityisesti viime aikoi-na Debrecenin seudun kansainväliset yritykset ovat palkanneet kielitaitoisia. Uusia suomen kielen taitoisiakin työllistäviä aloja saattaa ilmestyä, kuten palvelukeskukset ja työvoimaa suomeen välittävät yritykset.

Vaikka esimerkiksi Nokian ei tiedetä palkkaavan ihmisiä suomen kielen osaamisen perusteella, siihen nähden yllättävän moni entinen opiskelijamme ilmoittaa työskentelevänsä suomalaisessa suuryrityksessä. Tämän lisäksi pienemmät unkarilaiset ja suomalaiset yrityksetkin työllistävät valmistuneita tulkkeina ja kääntäjinä. Minunkin kauttani on useampaan otteeseen etsitty kääntäjää tai tulkkia erilaisille teksteille ja erilaisiin tilaisuuksiin. Olen välit-tänyt tällaiset pyynnöt loppuvaiheen opiskelijoille, koska tiedossani ei ole

yhtäkään työttömäksi jäänyttä debreceniläistä suomen kielen ja kulttuurin maisteria. Muutama opiskelija on ilmoittanut hakevansa EU kääntäjäksi esimerkiksi englantia, saksaa ja suomen lähtökielinsä. Osa valmistuneista työskentelee kulttuurialalla, paikallishallinnossa tai kansainvälisten asioiden hoitajana. Suomi on yleensä vahvasti mukana heidän työssään. Osa valmistuneista on päätenyt Suomeen töihin (tai aviopuolisoksi), yleensä erinäisiin yhteistyöhankkeisiin. Muutama heistä opettaa unkaria suomalaisissa kouluissa.

Syksystä 2006, jolloin tulin Debreceniin lehtoriksi laitos on arvioitu kolmeen kertaan. Humanistinen tiedekunta, Unkarin kansallinen akreditaatiolautakunta ja CIMO ovat arvioineet laitoksen toiminnan eri näkökulmista arvokkaaksi ja näyttäneet vihreää valoa sen tulevaisuudelle. Pelätystä Bologna prosessistakin suomen kielen ja kulttuurin opetus näyttää jopa hyötyvän ja opiskelijamääräkin on hienoisessa nousussa. Pitkä historia ei ole siis toiminut esteenä uuteen tilanteeseen sopeutumiselle. Uutena haasteena opetettava kielitaito tulisi saada mahdollisimman hyvin vastaamaan työelämän tarpeita ja mahdollisuuksia, jotka olisi samalla hyvä selvittää. Käynnistyviin uudenlaisiin maisteriopintoihin liittyy myös yleisesti ottaen entistä suurempi työllistymisen haaste, sillä opiskelijoilla ei ole enää toista ainetta tukena.

PETTERI LAIHONEN

KOLOZSVÁR

The Babeş-Bolyai University in Cluj-Napoca is the only university in Romania where Finnish language and literature is taught as a subject. For the moment it can be chosen as minor subject, in combination with any language major. The number of students in Finnish is generally 10-15, but this number has increased during the last couple of years to 20-25/ year of studies. Since 1975 there have been continuously Finnish lecturers from Finland at the Babeş-Bolyai University, and, beside them, one local full-time associate professor and two assistant lecturers are teaching the students. Finnish has been taught in Cluj-Napoca since 1886, with some interruptions, the Finnish Lectorate was founded in 1975 and Finnish gained the status of minor subject in 1992.

Romániában egyetlen felsőfokú oktatási intézményben lehet a finn nyelvet szakként (B szakként) fölvenni, és ez a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudomány-

egyetem. A finn szakos hallgatók valamilyen más nyelvvel (A szakkal) párosíthatják finn tanulmányaikat.

A finn oktatás, pontosabban a finn nyelv, irodalom és művelődéstörténet, valamint az ezzel szorosan összefüggő finnugor nyelvtudomány és néprajz oktatása a kolozsvári egyetemen a XIX. századig vezet vissza.

Tekintsük át röviden a finn tanítás történetét Kolozsváron, amely első sorban az egyetemi oktatás berkeiben valósult meg. Amikor a finn nyelv oktatásának történetéről beszélünk, nem tekinthetünk el más finnugor nyelvek tanításától, illetve az összehasonlító finnugor nyelvészeti diszciplínáktól sem, mivel ezek szorosan összefüggnek egymással.

1872-ben nyitotta meg kapuit a Kolozsvári Magyar Királyi Tudományegyetem, és ezen belül a magyar nyelv- és irodalomtudományi tanszék. 1890-ben két részre osztották ezt a tanszéket: 1. magyar nyelvtudományi és finnugor összehasonlító nyelvészeti tanszék, 2. magyar irodalomtörténeti tanszék. 1893-ban a két említett mellé felállítottak még egy tanszéket, ez volt a: 3. ural-altaji összehasonlító nyelvészeti tanszék. A finn nyelv oktatása szempontjából elsősorban az 1. tanszék érdekel bennünket. Itt tanítottak, időrendi sorban: Szinyei József (1890–1893), Halász Ignác (1893–1901), Szilasi Móric (1903–1905) és Zolnai Gyula (1906–1917).

A fent említettek mellett, akik a magyar nyelvtudományi és finnugor összehasonlító nyelvészeti tanszék tanárai voltak, Szentkatolnai Bálint Gábor, az ural-altaji összehasonlító nyelvészeti tanszék tagja is tanított finn nyelvet (1905-1906). Szintén az ural-altaji összehasonlító nyelvészeti tanszéken tanított Gombocz Zoltán is (1914-1919), többek között finn nyelvet és a Kalevala nyelvi elemzését.

1919 és 1940 között, amikor a Ferenc József Tudományegyetem kénytelen volt Szegedre költözni, szünetelt a finn nyelv és az összehasonlító finnugor nyelvészeti tantárgyak oktatása Kolozsváron. Mégis érdemes kiemelnünk egy nevet ebből az időszakból, Csűry Bálintét, aki a kolozsvári református kollégium tanára volt, majd 1932-től a debreceni egyetem magyar és finnugor nyelvtudományi tanszék professzora.

Az 1940-es években Mészöly Gedeon és Szabó Dezsőné Kispál Magdolna tanított finnugor összehasonlító nyelvészeti tantárgyakat a kolozsvári egyetemen.

Az 1948-as tanügyi reform után a finn mint rokon nyelv kiegészítő – bár kötelező – tantárggyá vált a magyar szakos hallgatók számára, ami azt jelentette, hogy oktatásának célja nem a nyelv elsajátítása volt, hanem a nyelvi struktúra ama főbb vonásainak ismertetése, amelyek közösek a finnugor nyelvekben.

1948 után finnugor tantárgyakat tanított Márton Gyula, Vámszer Márta és Benedekné Gergely Piroska.

A finn nyelv jelenléte diákjaink tanrendjében ösztönzést jelentett egyesek számára a nyelv magas szintű elsajátítására. Hadd emeljem ki ebben az összefüggésben Nagy Kálmán (1939–1971) nevét, aki elkészítette a Kalevala negyedik teljes magyar nyelvű fordítását.

Az egyetem hallgatói közül olyanok is kikerültek, akik a finnugor összehasonlító nyelvészet egyik vagy másik területén alkottak kiemelkedőt. Két nevet szeretnék itt kiemelni: Demény István Pálét (1949–2000), aki az obi-ugor hősepika szakszerű áttekintésére és rendszerezésére vállalkozott, valamint Szabó T. Ádámét (1946–1995), aki a finnugrisztika számos területe iránt érdeklődött, amint ezt széleskörű recenziós tevékenysége igazolja.

1974-ben új korszak kezdődött a finn nyelv oktatásának történetében. 1974. szeptember 26-án aláírták Bukarestben azt a kétoldalú kulturális együttműködési egyezményt, amely szerint 1975 szeptemberétől finn nyelvi és irodalmi lektorátus kezdi meg tevékenységét Kolozsváron, illetve román nyelvi és irodalmi lektorátus Turkuban.

1975 őszén érkezett Kolozsvárra az első finn lektornő, Irmeli Kniivilä, aki 1979-ig dolgozott itt. Utána folyamatosan követték egymást a finn lektornők napjainkig: Minna Savela (1979–83), Anja Haaparanta (1983–88), Eira Penttinen (1988–93), Sanna Lähde (1993–98), Kirsi Seppänen (1998–2000), Hanna Pakarinen (2000–2002), Outi Kultalahti (2002–2006), Rigina Turunen (2007–2008), és 2008 őszén érkezik hozzánk Maria Frick.

Az 1990 utáni politikai és egyetemi életben bekövetkezett pozitív változások közepette a magyar tanszék kezdeményezte a finn nyelv mellékszak rangjára való emelését. 1992 őszén indult meg nálunk a finn mellékszak. A 2000/2001-es tanévig kétévenként hirdettünk felvételi vizsgát finn szakra, azóta minden évben. Három éve, mióta egyetemünk áttért a Bologna-folyamatra, nincs felvételi vizsga, hanem az érettségi eredmények, illetve a középiskolában tanult nyelvek érdemjegyei alapján jutnak be a diákok választott szakjukra.

Jelenleg négyen tanítjuk főállású egyetemi oktatókként a finn szakos hallgatókat: a finnországi lektornő és három helybeli főállású tanár: M. Bodrogi Enikő docens, Jankó Szép Yvette doktorandusz, tanársegéd és Varga P. Ildikó doktorandusz, tanársegéd. Óraadóként három volt tanítványunk is besegített az elmúlt években a finn tanításba: Pályi Éva Ildikó, Furu Adél és Guttmann Csenge. Valamennyien többszöri szakmai továbbképzésen vettünk részt Finnországban, és nagy gondot fordítunk arra, hogy az oktatás mellett

kutatómunkát is végezzünk, együttműködve különböző finnországi és más külföldi egyetemeken és kutatóintézetekben dolgozó kollegáinkkal.

Ami a diákok létszámát illeti, a közelmúltig évfolyamonként 10-15 között változott. Ez abszolút értékben kevésnek tűnhet, de relatíve szép szám, ugyanis egyfelől más európai egyetemek finnugor vagy skandináv szakán sem veszik fel többen a finnt szakként, másfelől pedig nem tekinthetünk el attól, hogy a diploma megszerzése után egyelőre még kevés hallgató tud elhelyezkedni ebben a szakmában. A diáklétszám tekintetében látványos áttörést hozott az elmúlt 2 év, ugyanis jelenleg 20-25 hallgatónk van egy évfolyamon. Akárcsak a korábbi években, most is a finn szakosok kétharmada magyar, egyharmada román anyanyelvű.

Minden tanév elején megkérdezzük első éves hallgatóinktól, hogy miért választották épp a finn nyelvet. A magyar anyanyelvűek leggyakrabban azt válaszolják, hogy érdekli őket a finn mint rokonnyelv, illetve a finn rockzene. Az utóbbit a román anyanyelvűek közül is sokan említik okként, továbbá azt, hogy a televízióban látott, Finnországról és a finn kultúráról szóló dokumentumműsorok keltették fel érdeklődésüket a nyelv iránt is. Gyakori még az a válasz, hogy valamilyen „egzotikus” nyelvet szeretnének tanulni, s úgy tűnik, a finnt ebbe a kategóriába sorolják.

Még egy érdekes jelenség, amelyet megfigyeltünk az évek során: a felsőoktatás eltömegesedésével, a különböző (többnyire magán-) egyetemek számának növekedésével, valamint a versenyvizsga eltörlésével a felvételizők egyre határozatlanabbak. Több szakra (gyakran több egyetemre) is beiratkoznak egy időben, aztán valamelyiket (akár kettőt is) elkezdnek, de ugyanilyen könnyen ott is hagyják. Azok között, akik finnre iratkoznak be, évről évre egyre többen teszik ezt tudatos választás eredményeként, és ők legtöbb esetben be is fejezik tanulmányaikat. Az ilyen fiatalok idősebb kollégáiktól hallottak a kolozsvári finn szakról, és azok beszámolóí alapján találják vonzónak a szakot.

Legfontosabb alapelvünk, amelyet következetesen alkalmazunk, a „suomea suomeksi”, azaz a legelső tanórától kezdve finnül szólunk hallgatóinkhoz. Ez természetesen sokszerűen éri őket, de hamarosan hozzászoknak, és a tapasztalat azt mutatja, hogy sokkal hamarabb megszólalnak ők maguk is, mint azok a diákok, akik valamilyen más nyelv közvetítésével tanulnak finnül. Mindössze két tantárgyat hallgatnak anyanyelvükön (magyarul és románul), a finn művelődéstörténetet (I. év 1. félév) és a Kalevala-előadást (I. év 2. félév). Másodévtől kezdve a finn irodalomtörténetet szintén finnül hallgatják, illetve ezen folynak a szemináriumok is.

A hallgatók többsége pozitívan viszonyul ehhez a módszerhez, azok pedig, akik más, külföldi egyetemekre áthallgatnak egy-két félévet, és az illető ország nyelvén hallgatják a legtöbb finn tantárgyat, különösen értékelik, hogy nálunk az oktatás nyelve a finn.

Szintén nagy hangsúlyt fektetünk az órákon kívüli nyelvelsajátítási lehetőségekre, azaz megtartjuk a finn hagyományos ünnepeket, filmesteket és játékesteket rendezünk, énekeket tanítunk, ebben az évben megszerveztük az első finn nyelvi tábort (hétvégét) egy Kolozsvárhoz közeli faluban, és a sikerén felbuzdulva jövőre szeretnénk egy hetesre kiterjeszteni.

Bár amióta az egyetemi oktatás „hasznát” is gazdasági mutatók alapján próbálják lemérni, egyre többször elhangzik, hogy nem gazdaságos a kis szakok működtetése, úgy vélem, a kis csoportokkal való munkának nagyon sok előnye van. Ezek közül legfontosabb, hogy a tanárnak lehetősége van lépésről lépésre követni valamennyi diák munkáját, és idejében korrigálni a nyelvtanulás folyamatában fellépő hibákat, illetve az egyes hallgatók szükségleteinek megfelelően, hosszabban elidőzni egyik vagy másik problémán. Ennek a munkamódszernek a hatékonyságát mutatja az a tény is, hogy már II. évtől minden tantárgyat finn nyelven tudunk tanítani, és a diákok nagy többsége számára ez nem jelent különösebb nehézséget.

A szak beindulása (1992) óta minden évben voltak olyan hallgatóink, akik finn nyelvből írták szakdolgozatukat, jóllehet az az általános, hogy A szakjuktól választanak témát, sőt, ha a B szakjuktól szeretnének írni, engedélyt kell kérniük erre.

Érdeemesnek tartom felsorolni, milyen témákat választottak diákjaink a finn nyelvészet, irodalom és kultúra témakörökben. Ezek megoszlása, véleményem szerint, arányos és logikus.

Nyelvészet

- Menneeseen aikaan viittaaminen Suomessa ja Romaniassa – Vertaileva analyysi
Anna-Leena Härkösen romaanin Avoimien ovien päivä pohjalta
- Pohjois-Norjan kveenivähemmistön kielellisestä elvyttämisestä
- Suomen kieli kohtaa englannin kielen – talouskielen anglismit
- Nuorisoslangi – historia ja kehitys
- Suomen kielen direktiivien retorisia sävyjä ja niiden unkarinkielisiä käännösvastineita
- Koodinvaihto ja lainaaminen toisen polven amerikansuomalaisen puheessa
- Suomen ja unkarin objektin vertailua. Verbien aspekti objektin sijanmerkintä Anna-Leena Härkösen romaanin Avoimien ovien päivä pohjalta
- Adjektiivin predikatiivina. Predikatiivin sijanvaihtelun tarkastelu
- Suomen ja Saksan menneeseen aikaan viittaavien tempusten käyttö Kari Hotakaisen romaanissa Juoksuhaudantie sekä sen saksannoksessa
- Kaksi mummoa meni mustikkaan. Paikallissijojen polysemiaa

Irodalom

- Suomalaiset ja romanialaiset realistiset novellit 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa
- Don Juanin laulu tulipunaisesta kukasta
- Kalevalan mytologia: kosmogonia ja ylösnousemuksen motiivi Kalevalassa ja Mioritassa [román népballada]
- Ritva Haavikon toimittama haastattelu vai Mika Waltarin muistelmateos? Teoksen Kirjailijan muistelmia lukemisen mahdollisuuksia
- Pikareskiromaanin piirteitä Arto Paasilinnan teoksissa Jäniksen vuosi ja Onnellinen mies
- Rappion vaihteita. F. E. Sillanpään Nuorena nukkunut nimisessä romaanissa

Kultúra

- Kirkon kuva nykyisessä Suomessa ja Romaniassa
- Luonnon syvällinen kunnioitus (saamelaisten ja obinugrialaisten maailmankuva)
- Vanha suomalainen kansanomaisen häärituaali
- Kirjallisuuden ja elokuvataiteen erikoissuhde Aki Kaurismäen elokuvassa Juha
- Itkuvirret ja laulut romanian, inkerin ja karjalan kansanperinteissä
- Ihmisten jäljet (Mika Kaurismäen kahden elokuvan Rosson ja Zombie ja kummitusjunan tulkinta)
- Tekstin ja kuvan estetiikka ja kronologisuus Pirjo Honkasalon Tulennielijässä

Amint a korábbiakban is említettem, a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen magyar és román anyanyelvű hallgatók is választják a finn szakot. Ez a tény különböző kihívások elé állítja a tanárokat. Egyrészt más jellegű nehézségeket okoz egy rokon- és egy nem rokonnyelvet beszélőnek a finn nyelv elsajátítása, a tanárnak pedig ezt figyelembe kell vennie, s ennek megfelelően elmagyaráznia az egyes nyelvtani problémákat. Másfelől sajátos emberi-erkölcsi helyzetet teremt egy ilyen tancsoport, ahol a hallgatóknak meg kell tanulniuk a finn nyelv mellett egymás anyanyelvének, kultúrájának a tiszteletét is, egyszerűen az egymás iránti toleranciát. Úgy vélem, a finn művelődéstörténet példája is hozzásegíti ehhez őket.

Nagy kihívást jelent az is számunkra, hogy a Bologna-folyamat bevezetésével drasztikusan lecsökkentették a heti óraszámot. Nem tehattünk mást, mint hogy az irodalomórák rovására végezzük el a szükséges óraszámcsökkentést, abban reménykedve, hogy akit érdekel, amúgy is olvas szépirodalmat a kötelező műveken kívül.

A Bologna-folyamatra való áttéréssel járó, évek óta tartó változás megköveteli, hogy a tantervet és a tananyagot folyamatosan hozzáidomítsuk egyfelől a diákok igényeihez, másfelől saját célkitűzéseinkhez. Elsősorban azt kívánjuk elérni, hogy hallgatóink a három év elvégzése után B2-es szinten tudják (legalább beszéljék) a finn nyelvet.

A megszorított körülmények között is ragaszkodunk ahhoz, hogy a tulajdonképpeni nyelvtanulás mellett a fordítás alapjaival is megismertessük diákjainkat. Tekintettel a kétféle anyanyelvre, ez ismét komplex helyzetet teremt, amikor is egyazon fordításóra keretén belül három nyelv és ezzel együtt három kultúra találkozik egymással: a finn, a magyar és a román.

Magyar hallgatóink közül már kikerültek olyanok, akik fordítással is foglalkoznak, és a tanárok munkái mellett az övékét is közlik olyan folyóiratok, mint a *Látó*, az *Ex Symposion* vagy a *Pluralica*. Olyan tanítványaink is vannak, akik finn regényeket fordítottak. Reméljük, hogy idővel sikerül román fordítókat is nevelnünk, rájuk ugyanis még nagyobb szükség van, mivel román nyelven alig lehet finn szépirodalmat olvasni.

A finn nyelv elsajátítása során a magyar diákok sokkal könnyebb helyzetben vannak, ha a rendelkezésükre álló magyar–finn–magyar szótárakra és tankönyvekre gondolunk. Román nyelven az első finn nyelvkönyv 2005-ben jelent meg, Finn Tanszéki Csoportunk projektje keretén belül, amelynek egyik célja a román nyelvű finn segédanyagok kiadása. Megjelentettünk a sorozat első darabjaként egy román–finn társalgási szótárt is 2003-ban. A magyar hallgatók nyelvtanulását megkönnyítendő kiadtunk egy finn nyelvkönyvet kezdőknek 2004-ben.

Mivel a Finn Tanszéki Csoport a Magyar Irodalomtudományi Tanszék keretén belül működik, többnyire magyar nyelven publikálunk, de nemzetközi konferenciákon is részt veszünk, és ezeken különböző nyelveken adunk elő (magyarul, románul, angolul, finnül, németül).

Nagyon fontosak számunkra külföldi kapcsolataink, ezeken belül is kiemelt helyet foglalnak el a magyarországi egyetemek finnugor tanszékei.

Annak, aki idegen nyelvet tanul, rendkívül fontos, hogy eljusson abba az országba, ahol az illető nyelvet beszélik. Egyrészt a nyelvet ott lehet igazán, a maga eleveenségében, mindennapi használatában megtapasztalni, másrészt az illető kultúrával való közvetlen találkozás is meghatározó élmény a nyelvtanuló számára.

Finn szakos hallgatóinknak mintegy 60-70 %-a jut ki Finnországba különböző ösztöndíjakkal. A CIMO nyújtotta lehetőségek a legnépszerűbbek, azaz a nyári egyetem (mintegy 4-5 diákunk vesz részt ezeken évente költségtérítéssel és 1-2 önköltségen), továbbá a szakdolgozat megírásához biztosított 3 hónapos ösztöndíj. Vannak, akik önköltségen áthallgatnak finn egyetemekre vagy egyházi tanintézményekbe (Lieksa, Eurajoki). Socrates/Erasmus ösztöndíjjal évente 2-3 hallgatónk tanul Finnországban (Turku, Tampere, Oulu).

A három év elvégzése után hallgatóink finn nyelvtanári diplomát kapnak. Mivel Romániában egyelőre még nem tanítják középiskolai szinten a finn nyelvet, legfeljebb nyelviskolákban taníthatnak, amennyiben erre van igény.

Diákjaink közül többen fordítói oklevelet is szereztek, és irodák számára dolgoznak. Néhányan, amint már említettem, szépirodalmat is fordítanak. Az elmúlt években egyre több call center keresett finnül tudókat Bukarestben, Kolozsváron, Temesváron és Brassóban. Valamennyi helyen dolgoznak volt hallgatóink. Nagy nemzetközi cégek (HP, Oracle, Genpack) hazai kirendelt-ségein is kaptak munkát néhányan.

Az elmúlt 4-5 évben jóval több munkalehetőség nyílt finnül tudók számára, mint bármikor, és legszebb reményeink szerint ez a helyzet tovább javul a jövőben. Tény, hogy nem minden finn szakot végzett kívánja finn nyelvtudását hasznosítani a munkaerőpiacon, másfelől meg nem éri el mindenki azt a nyelvtudási szintet három év alatt, amelyet hasznosítani lehetne.

Nagyon fontosnak tartjuk, hogy a szak fennmaradása és fejlesztése érdekében elérjük a finn A szak bevezetését, illetve kiépítsük a magiszterképzést is. Az utóbbinak pillanatnyilag leginkább anyagi akadálya van, az egyetem vezetősége a már meglévő mesterképző tanfolyamokat is leszűkíti, összevonja, újak megindítását pedig nem engedélyezi. Bízunk benne, hogy ez idővel megváltozik.

Hiszem, hogy a finn oktatás (kisebb-nagyobb megszakításokkal) 122, a finn lektorátus 33, illetve a finn mellékszak 16 éves múltja öröme, megelégedésre és további reményekre jogosít fel bennünket.

M. BODROGI ENIKŐ

BRATISLAVA (POZSONY)

Finnish language is an optional subject at the Comenius University in Bratislava (Slovakia). Finnish studies are included in the department of Hungarian language and literature and they are open for all students of the university. In Bratislava a new CIMO's lectureship was established in autumn 2006. Previously, there was such in 1987–1992. Besides the lecturer there is a local instructor who teaches translating and cultural subjects. Every year about 40 new students begin the elementary course. Students can study 6 language courses in Finnish. In addition, other courses are offered, too, such as conversation, writing, translating, literature, history etc. One course consists of 26 hours.

The students have different reasons to study Finnish. They might be interested in Finnish because it is such a different language, or they might

know for example some famous Finnish musician or sportsman. In the near future there will be a opportunity to study Finnish also as a main subject. The Hungarian department will launch a Finno-Ugric study program where the students will study Finnish and Hungarian (and possibly other Finno-Ugric languages) choosing one of them as the main subject.

Suomea opetetaan Bratislavan Comenius-yliopistossa Unkarin kielen ja kulttuurin laitoksessa valinnaisena aineena. Itse aloitin uutena CIMO:n lähettämänä suomen kielen ja kulttuurin lehtorina syksyllä 2006. Edellisestä CIMO:n lehtoraatin päättymisestä oli ehtinyt kulua 14 vuotta. Sitä hoiti Marja Seilonen vuosina 1987–1992. Näiden vuosien aikana oli ehtinyt tapahtua suuri muutos: Slovakiasta on tullut itsenäinen valtio ja Bratislavasta sen pääkaupunki. Toki suomea on tänä aikanakin Bratislavassa opetettu; lähinnä Zuzana Drabekovan voimin (vuosina 1992–94 toimi tuntiopettajana Virpi Hanhikoski). Z. Drabekova jatkaa edelleen opettaen suomalaiseseen kulttuuriin ja kääntämiseen liittyviä kursseja. CIMO:n lehtorin työskäkaa ovat varsinaiset kielikurssit. Suomen opettajia on siis vain kaksi. Syksyllä 2008 Bratislavassa aloittaa uusi CIMO:n lehtori, Tarja Silo.

Suomi tuntuu olevan Slovakiassa suhteellisen tunnettu maa; ainakin Suomi tunnetaan paremmin Slovakiassa kuin Slovakia Suomessa. Yhteistä maille on ainakin se, että ne ovat viisimiljoonaisia eli väkimäärältään pieniä EU-maita ja että molemmissa jääkiekko on urheilulaji, johon suhtaudutaan intohimoisesti. Monet suomalaiset urheilijat ja muusikot ovat tunnettuja, ainakin nuorison keskuudessa. Suomalainen populaarimusiikki, etenkin hevimusiikki, on lisännyt huimasti Suomi-kiinnostusta Euroopassa viime vuosina. Tunnettuja suomalaisia slovakialaisnuorison keskuudessa ovat mm. Tuomas Holopainen, Kimi Räikkönen ja Sasu Hovi (jääkiekkomaalivahti, Bratislava Slovan). Yllättävän hyvin tiedetään myös unkarin ja suomen kielisukulaisuus (Slovakiassa on merkittävä unkarinkielinen vähemmistö).

Kaikki yliopiston opiskelijat voivat osallistua suomen kursseille. Käytännössä suurin osa opiskelijoista on kuitenkin filosofisen tiedekunnan opiskelijoita. Aiemmin unkarin pääaineopiskelijoilla oli pakollinen suomen kielen kurssi, mutta sitä ei ole enää ohjelmassa. Eli kaikki opiskelijat valitsevat suomen vapaaehtoisesti. Ja kiinnostusta suomen opiskeluun on: joka vuosi alkeiskurssin aloittaa noin 40 innokasta opiskelijaa. Opiskelijoiden motivaatiot opiskella suomea ovat varmaankin hyvin samankaltaisia kuin monissa muisakin maissa. Toisaalta Suomi-kiinnostuksen on voinut herättää joku suomalainen, useimmiten musiikki- tai urheilumaailman, tähti, eli halutaan ymmär-

tää idolin eksoottista kieltä. Toisaalta osa opiskelijoista opiskelee suomea itse kielen takia. Suuri osa opiskelijoista on jonkin vieraan kielen pääaineopiskelijoita, jotka haluavat kielivalikoimaansa erilaisen, mielenkiintoisen kielen. Osaa motivoi mahdollisuus päästä opiskelemaan Suomeen, esim. Erasmus-vaihtoon.

Suomesta voi suorittaa kurssit Suomi 1–6. Yksi kurssi kestää yhden lukukauden ja oppitunteja on kaksi viikossa. Lisäksi Suomi 2 -kurssista lähtien opiskelija voi valita kielioppikurssin rinnalle keskustelukurssin. Näiden lisäksi kurssivalikoimassa on kursseja kirjoittamisesta, kääntämisestä, tekstien lukemisesta, kirjallisuudesta, historiasta, maantuntemuksesta ja vähemmistökuultuureista. Kaikki kurssit ovat valinnaisia. Riippuu opiskelijan omasta kiinnostuksesta, mitä kursseja hän haluaa opiskella. Suomen historian ja maantuntemuksen kursseille osallistuu aina myös opiskelijoita, jotka eivät opiskele suomea. Eri kurssien opiskelijamäärät vaihtelevat kovasti: osallistujia voi olla 2–40.

Suomea opetin suomeksi. Sen lisäksi, että se on mielestäni paras tapa, se oli oikeastaan ainut vaihtoehto: itse en puhu slovakiaa ja kaikki opiskelijat eivät osaa englantia. Uskoakseni opiskelijat kokivat tämän jännittävänä, haastavana ja hauskanakin. Tunnilla oli oltava hereillä ja todella seurattava opetusta. Suomen käyttäminen opetuskielenä alusta asti motivoi myös opiskelijoita käyttämään suomea luokkatilanteissa. Haittapuolena voi nähdä sen, että alussa opetus etenee melko hitaasti.

Koska oppitunteja on vähän (yhden kurssin laajuus on 26 tuntia), opetuksessa ei päästä kovin pitkälle. Ja monet opiskelijat jo päättävät opintonsa yliopistossa ennen kuin ehtivät suorittaa kaikki tarjolla olevat suomen kurssit. Se tietysti hieman turhauttaa opettajaa, että ei voi tarjota niin paljon opetusta kuin olisi tarpeellista. Suomen kielestä kun täytyy hallita aika paljon kielioppiseikkoja, ennen kuin sitä pystyy oikeasti käyttämään. CIMO:n kesäkurssit ovatkin oiva apu tähän ongelmaan. Innokkaimmat (ja onnekkaimmat) voivat osallistua kesäkursseille, joilla oppii hyvinkin enemmän kuin omassa yliopistossa koko lukuvuonna.

Suomen suurlähetystö Bratislavassa suhtautui suomen opetukseen ilahduttavan positiivisesti ja tuki opetusta myös materiaalisesti. Erityisen mukavaa oli, että suurlähettiläs Rauno Viemerö kutsui suomen opiskelijat residenssiin viettämään pikkujoulua. Lisäksi erilaiset lähetystön järjestämät tapahtumat ja tilaisuudet antoivat myös opiskelijoille mahdollisuuden tutustua suomalaiseseen kulttuuriin, esim. elokuvaan, designiin, arkkitehtuuriin, käsitöihin ja musiikkiin.

Tulevaisuudessa suomen kielen asema toivottavasti vahvistuu Comenius-yliopistossa. Se oli myös CIMO:n toiveena, kun CIMO:n lehtoraatti aktivoitiin yli kymmenen vuoden tauon jälkeen. Suunnitelmassa on uusi fennougristiikan koulutusohjelma, jossa opiskelija voi valita pääkielekseen suomen tai unkarin. Eli tulevaisuudessa suomea voinee opiskella pääaineena myös Bratislavassa. Vaikka suomea opetetaan monilla lähialuilla, esim. Prahassa, Wienissä ja Budapestissa, on mielestäni tärkeää, että suomea opetetaan myös Slovakiassa. Näyttää siltä, että suomea taitaville slovakialaisille on kysyntää. Jo nyt Slovakiassa toimivat suomalaiset firmat kaipaavat suomea puhuvia paikallisia työntekijöitä. Lisäksi Suomessa on kiinnostusta hankkia työvoimaa Slovakiasta.

Oli ilo työskennellä Bratislavassa mukavien, ahkerien ja lahjakkaiden opiskelijoiden kanssa. Monelle opiskelijalle suomen opiskelu oli rakas harrastus. Toivon menestystä Comenius-yliopiston Unkarin kielen ja kirjallisuuden laitoksen suunnitelmille uudesta koulutusohjelmasta ja suomen aseman vahvistamisesta, jotta jatkossa Bratislavastakin tulisi suomen kielen ”tosiosajia”.

JARNA KARHU

PRAHA

Teaching Finnish language at the Faculty of Philosophy of Charles University in Prague has a long tradition. Professor of general linguistics Vladimír Skalička founded the courses of Finnish already in the 1930s, but the MA programme in Finnish philology was started in the late 1960s. During the last 40 years, thanks mainly to the long-time lecturer Hilikka Lindroos, many graduates from the Finnish department became translators, teachers, scholars or they use their knowledge of this typologically so distant language in some other way in their careers or private lives.

Many students are interested in studying Finnish, but unfortunately only 15-20 percent can be accepted as the size of the classrooms and number of teachers are limited. In addition to language, the study programme contains Finnish literature, history as well as culture. Next autumn a new BA programme called Finnish Studies is going to start, the first students will hopefully graduate in 2012.

Despite the fact that for us there are very few scientific platforms in the Czech Republic, the results of research are fairly diverse, eg. Finnish-Czech-Finnish dictionary, Finnish textbook and grammar in Czech, History of modern Finnish literature or translation of History of Finland have been completed by the teachers of our department. For more information visit our web site: <http://ulug.ff.cuni.cz/Finstina>.

Suomen kielen opetuksen perinne Prahan yliopistossa ulottuu 1930-luvulle, jolloin Prahan silloisen kielitieteellisen piirin nuorimpiin jäseniin kuuluva Vladimír Skalička (1909–1991) alkoi opettaa suomea, unkaria ja turkkia yleisen kielitieteen opintojen yhteydessä.

Toinen maailmansota ja sosialistisen aikakauden myllerrykset hautasivat sitten suomen kielen opetuksen alleen pitkäksi aikaa, ja vasta Prahan kevät avasi suomen opetuksellekin uudet kuviot.

Vladimír Skalička, nyt jo suomalais-ugrialaisten kielten ja yleisen kielitieteen professori, otti vastaan ensimmäiset suomen opiskelijat syksyllä 1967. Suomen kielen lehtoraatti perustettiin 1974 ja ensimmäiseksi ja hyvin pitkäaikaiseksi lehtoriksi tuli Hilkka Lindroos.

Opiskelijoita oli alussa aina vain muutama neljän vuoden välein, mutta kiinnostus suomea kohti jatkuvasti nousi ja myös hakijoiden lukumäärä. 1980-luvun lopussa hakijoita oli jo lähes 100, joista opiskelemaan pääsi vajaan 20. Vuoden 1989 samettivallankumouksen jälkeen Tšekin – tai silloin vielä Tšekkoslovakian – yhteiskunnallinen tilanne muutti täysin myös yliopistojen ja korkeakoulujen toimenkuvat. Suhteita solmittiin lähes ympäri maailmaa, myös Suomen eri yliopistoihin ja korkeakouluihin. Suomalainen filologia, kuten aineen virallinen nimi oli, otti uusia opiskelijoita joka toinen tai kolmas vuosi ja ryhmien koko kasvoi. Hakijoiden lukumäärä oli joskus jopa yli kahdensadan ja kiinnostus on säilynyt viimeisten 20 vuoden aikana lähes muuttumattomana. Valtion epävakainen talous ja yliopistojen määrärahojen riittämättömyys on kuitenkin vaikuttanut siihen, että suomen kielen laitoksen puitteet eivät ole muuttuneet. Opettajien lukumäärä on tosin noussut kahteen täyspalkattuun lehtoriin (Lenka Fárová ja Jan Dlask). CIMO on lopultakin voinut valita uuden lehtorin ja syksystä 2008 alkaen Prahassa opettaa Virve Vainio. Laitoksen tilat sitä vastoin ovat jääneet entiselleen ja pullistelevat pienuuttaan.

Euroopan unionin sanelema yhtenäinen opetusjärjestelmä eli Bolognan sopimuksen mukainen porrastus on prosessi, jota nyt viedään läpi myös Tšekin korkeakouluissa. Suomen opetuksen kohdalla ollaan vasta alkuvaiheessa, ja uuden ohjelman mukaan aloitetaan opetus vasta lukuvuonna 2009 syksyllä.

Pääsykokeetkin ovat käyneet läpi monta vaihetta. Perinteistä Prahan filosofiselle tiedekunnalle ovat suulliset kokeet. 3-henkinen komitea, jonka puheenjohtajan on yleensä oltava akateemiselta arvoltaan vähintään dosentti, päättää lopullisen hyväksymisjärjestyksen. Opiskelijoiden motivaatio on tärkeä ja monesti hauskakin keskustelun aihe. Vuosien varrella joutuu kuulemaan monenlaisia syitä, miksi opiskella suomea. Jotkut ovat aidosti kiinnos-

tuneita suomen historiasta, kielestä, kirjallisuudesta tai kulttuurista ylipäänsä, jotkut ovat seikkailijoita, jotka yrittävät vain päästä jostakin lävestä sisälle yliopistomaailmaan. Voi sanoa, että matkan varrella noin kolmasosa yleensä putoaa pois. Mutta siitäkkin huolimatta on suomen opiskelijoita edelleenkin viitisenkymmentä.

Mitä kielen opetuksessa käytettyihin materiaaleihin tulee, niin pitkään käytettiin Olli Nuutisen *Suomea* suomeksi oppikirjaa. 1990-luvulla otettiin käyttöön myös muita oppikirjoja (esim. Eila Hämäläisen *Aletaan ja Jatketaan* -sarja, Leena Silfverbergin, Yrjö Laurannon ym. oppikirjoja), oheismateriaalina käytettiin tietenkin sanoma- ja aikakauslehtiä yms. tekstejä. Vuonna 2002 ilmestyi Hilikka Lindroosin oppikirja *Finština* (nejen) pro samouky (Suomea (ei vain) itseopiskeluun), joka on tarkoitettu opetuksen aloitukseen. Jo ennen sitä, v. 1984 H. Lindroos julkaisi *Suomi-tšekki-suomi taskusanakirjan* (joka on aika laaja, hakusanoja on n. 14 000) molemmilla puolilla. Aikaisemmin 1982 ilmestyi yhdessä prof. František Čermákin kanssa kirjoitettu *Stručná mluvnice finštiny* (Suppea suomen kielioppi), joka käsittelee suomen äänne-, muoto- ja johto-oppia sekä myös lauseoppia. Uusia, korjattuja painoksia odotellaan.

Laitoksen muista tutkimusprojekteista voidaan mainita osallistuminen tšekki-suomi paralleelikorpuksen koostamiseen, joka on isomman Tšekin kansalliskorpuksen käynnistämän InterCorp hankkeen osa. Laitoksen lehtori Lenka Fárová osallistuu opiskelijoineen myös Oulun yliopiston oppijakorpuksen aineiston keräykseen. Laitoksen omaan ohjelmaan kuuluu myös suuremman suomi-tšekki-suomi sanakirjan aikaansaaminen.

Kuten jo mainittiin, suomen opinnot Prahassa ovat perinteistä filologiaa eli kielen rinnalla on aina opiskeltu myös kirjallisuutta, historiaa ja kulttuuria. Suomen kirjallisuuden opetus oli alussa vain tuntiopettajien tehtävänä, 1990-luvulla opiskelijoiden määrä nousi ja saatiin perustettua erillinen suomalaisen kirjallisuuden lehtorinvirka, jota nykyisin hoitaa Jan Dlask.

Kirjallisuuden opetuksessa käytetään ennen kaikkea suomalaisia lähteitä. Mainitsemisen ansaitsee uuden skandinaavisen kirjallisuuden historian *Moderní skandinávské literatury 1870-2000* ilmestyminen (v. 2006). Tähän pohjoismaisen kirjallisuuden historiaan sisältyy myös suomalaista kirjallisuutta käsittelevä osa, jonka on laatinut Ph.D. Viola Parente-Čapková. Historian osalta voimme ylpeillä Jutikkalan ja Pirisen Suomen historian tšekinnöksellä, joka ilmestyi vuonna 1999. Erinomaisen käännöstyön on suorittanut Lenka Fárová.

Mitä pro gradu eli diplomitöiden aiheisiin tulee, niin aiheiden kirjo on laaja. Aiheen valintaan vaikuttaa usein myös opiskelijan toinen aine, monet yrittävät

tuoda esiin alan, mitä ei ole vielä käsitelty, mikä meistä on tietysti hyvin kiinnostavaa. Suurin osa opiskelijoista kuitenkin valitsee joko suomen kielen tai kirjallisuuden, mutta myös esim. kulttuurihistoriasta voi aihe löytyä. Lista tähänastisista pro gradu -töistä ja myös uusimpien töiden suomenkieliset yhteenvedot löytyvät laitoksen verkkosivuilta (<http://ulug.ff.cuni.cz/Finstina>).

Ennen 90-lukua oli vaikea päästä harjoittelemaan suomea Suomessa, vuoden 1989 jälkeen tilanne onneksi on muuttunut. Lähes kaikilla opiskelijoilla on nyt mahdollisuus päästä Suomeen joko Erasmus-ohjelman puitteissa, tai suomen kielen kesäkurssille sekä myös CIMO:n stipendiaatteina lopputyön kirjoitusvaiheessa. Ja melkein kaikki käyttävät tätä mahdollisuutta hyväkseen, mikä on ilahduttavaa, koska vasta parin kuukauden oleskelu Suomessa opettaa käytännön suomea. Prahan yliopistolla on Erasmus-sopimuksia monen Suomen yliopiston kanssa (mm. Tampere, Joensuu, Jyväskylä), mutta yhteistyötä tehdään myös ammattikorkeakoulujen ja opistojen kanssa ja yhteistyö toimii todella hyvin. Prahassa käy CIMO:n lähettämiä luennoitsijoita ja viime aikoina meillä on ollut myös opetusharjoittelija kerran parissa vuodessa.

Koska suomen kielen opiskelijoita on rajattu määrä, on laitoksen ilmapiiri hyvin tuttavallinen ja kodikas. Valmistuneiden opiskelijoiden uraa seurataan joskus hyvinkin kauan. Yhteyttä pidetään. Osa opiskelijoista käyttää suomen kieltä työssään lähes päivittäin – laitokseltamme onkin valmistunut muutamia erinomaisia kääntäjiä, tulkkeja ja suomen kielen tai kirjallisuuden tutkijoita, jotka jo luovat omaa akateemista uraansa. Eräs opiskelijamme, joka suomen lisäksi on lukenut myös historiaa, tutkii menestyksekkäästi esim. U. K. Kekkonen aikaa. Melkein kaikki tunnetuimmat nykyiset suomalaisen kaukokirjallisuuden tšekintäjät ovat opiskelleet suomea meillä. Jotkut laitoksemme kasvateista tekevät työtä suomalaisissa firmoissa, jotkut toimivat matkoppain ja/tai opettavat suomea erilaisilla harrastuskursseilla tai iltakouluissa, kaksi heistä jopa opettaa suomea Brnon Masarykin yliopistossa. Osa valittavasti valmistuttuaan jatkaa muilla aloilla – ryhtyy esim. muusikoksi tai poliitikoksi – ja yhteydet suomen kieleen näin ollen katkeavat. Pari entistä opiskelijaa on löytänyt suomalaisen aviopuolison ja siten opintoaine on muuttunut jokapäiväiseksi kommunikaatiovälineeksi Suomessa.

Julkaisumahdollisuuksia on ns. pienten kielten tutkijoille vähän, laitoksella ei ole omaa julkaisua ja suomi pääsee esim. tšekkiläisiin kielitieteellisiin julkaisuihin vain harvoin. Kirjallisuuden puolella julkaistaan tutkimuksia konferenssijulkaisuissa, kirja-arvosteluja tai yleisluonteisia artikkeleita kirjallisuuslehdissä. Tässä suhteessa tilanne on aika hyvä, sillä Suomen kirjallisuus on monesti näiden lehtien toimittajien salainen intohimo.

Ensi vuonna otetaan ensimmäiset opiskelijat, jotka tulevat opiskelemaan ainetta nimeltä Suomen opintoja uudenlaisen kolmiporrasteisen kaavan mukaan. Ensimmäistä kertaa siis vuonna 2012 valmistuu suomen kielen, kirjallisuuden ja kulttuurin bakkalaureus-tutkinnon suorittaneita Suomi-asiantuntijoita. Uudessa opinto-ohjelmassa on aikaisempaan verrattuna myös uudentyyppinen kääntäjäkurssi, sillä haluaisimme, että 1990-luvulla laitoksen piirissä tehokkaasti kehittynyt käännöstoiminta saisi uutta pontta. Kaikki odotamme uteliaina, mitä tämä uusi järjestelmä tuo tullessaan. Ja toivomme parasta, jotta perinne, joka ulottuu toista maailman sotaa edeltävään aikaan ei katkeaisi.

HILKKA LINDROOS & LENKA FÁROVÁ

WIEN

In the University of Vienna Finnish language and culture is a part of a BA in Finnish Studies. Finnish literature is lectured by visiting professors. Even though students have various reasons to study Finnish language and culture, all of them have the aim to learn the language. Further information is available in German at: <http://www.univie.ac.at/finno-ugristik/>

Kesken kesälomakauden (2008) laitokselleme saapui suruviesti: professori Károly Rédei oli kuollut. Rédei johti laitostamme sen perustamisesta vuosituhannen vaihteeseen saakka. Vaikka en ehtinytkään häneen henkilökohtaisesti tutustua, sai tämä suru-uutinen minut miettiä. Toisaalta on aika muistella pitkäaikaisen professorin elämäntyötä ja laitoksen historiaa. Toisaalta on aivan yhtä tärkeää – suorastaan velvollisuus – suunnitella tulevaa, jotta lukuisten ihmisten yli kolmenkymmenen vuoden ajan tekemä työ ei valuisi hukkaan, vaan historia saisi arvoistansa jatkoa. Laitoksemme historiaan, tutkimukseen, julkaisuihin ja opinnäytetöiden aiheisiin voi tutustua saksaksi kotisivuillamme: <http://www.univie.ac.at/finno-ugristik/>

En väitä olevani radikaali, mutta monissa arkisissa asioissa Wienissä törmää konservatiivisiin asenteisiin: on joskus turhauttavaa yrittää saada uusia ideoita edes keskusteluun, koska lopulta kaikki tehdään kuitenkin niin kuin aina ennenkin on tehty. Vanhassa vara parempi, tai sitten on oltava vähintään pussillinen uusia konsteja. Kehityshän vaatii muutosta, halua muuttaa asioita ja muuttua itsekkin. Ja tästä rakentuu motivaatio, joka on minusta erityisen keskeistä oppimisessa. On haluttava muutosta, haluttava oppia uutta.

Vaikka arjessa muutoksen aikaansaaminen olisikin välillä taistelua tuulimyllyjä vastaan, on minulla vahvasti sellainen käsitys, että useimmilla fennistiikan opiskelijoilla täällä on selkeät suunnitelmat ja halu kehittää itseään. Wieniin tullaan opiskelemaan suomea kaikkialta Itävallasta, sillä yliopistotason suomen kielen opiskelu on mahdollista Itävallassa vain meidän laitoksellamme. Ja jokaisella opintonsa aloittavalla on jokin syy opiskella suomea – ovathan kaikki tulleet tänne vapaaehtoisesti.

Pyrin keskustelemaan jokaisen opiskelijan kanssa siitä, miksi hän on aloittanut suomen opinnot – ja syitä on melkein yhtä monta kuin on opiskelijoitakin: suomalainen kulttuuri, aiemmat kontaktit Suomeen, halu oppia ”erilaista” kieltä, haaveet kääntäjän urasta ja niin edelleen. Oli syy mikä tahansa, tärkeintä on mielestäni kuitenkin, että opiskelija tiedostaa motivaationsa lähteen, sillä ilman motivaatiota ei oppiminenkaan ole enää mielekästä. Uskon ehkä hieman naiivistikin siihen, että jokaisella on tänne tullessaan halu oppia jotain uutta. Halu oppia suomen kieli.

Niin, tai oppia kieltä – ja paljon muutakin. Kolmivuotisesta bakkalaureatohjelmastamme leijonanosa on kielenopetusta, joskin perustiedot tarjoillaan myös maantuntemuksesta, kirjallisuudesta ja kielitieteestä. Näiden kolmen vuoden aikana opiskelijalle selkenee toivottavasti myös se, ettei suomen kielen paremmin kuin muutkaan kielet ole mitään sellaista absoluuttista, jonka oppisi kolmessa vuodessa. Vahvoilla ovat ne opiskelijat, jotka ymmärtävät, että kielenoppiminen on jatkuva prosessi, joka vaatii paitsi istumalihaksia myös halua kommunikoida virheitä pelkäämättä.

Toiseksi on myös tärkeä ymmärtää, että vaikka kieli onkin ensisijaisesti kommunikaation väline, on sitä mielenkiintoista tarkastella myös teoreettisesti. Ja kolmanneksi, kieli on avain kulttuuriin. Ja uskaltaisinkin väittää, että kiinnostus johonkin suomalaisen kulttuurin osa-alueeseen tai kieleen sinänsä on taustalla melkein jokaisen täällä opiskelevan fennistin motivaatiossa.

Kirjallisuuden opetus, kirjallisuushistoriaa lukuun ottamatta, on ollut vierailevien professorien harteilla. Viimeksi kesälukukaudella 2008 vierailevana professorina oli Helsingin yliopiston dosentti Pertti Lassila. Kiinnostus suomalaiseen kulttuuriin näkyy myös siinä, että opiskelijat ovat innokkaasti haakeutuneet niin vaihtoon kuin kielikursseillekin Suomeen. Tänäkin vuonna lähtijöitä olisi ollut enemmän kuin paikkoja oli tarjolla.

Suomen kielen opetus oli kolmisenkymmentä vuotta lehtori Anja-Leena Holtarin vastuulla, ja tästä virasta hän jäi eläkkeelle muutama vuosi sitten. Opetusta oli tuona aikanaakin runsaasti, mutta vasta nyttemmin suomen kieli on muuttunut kiinteäksi osaksi fennistiikan bakkalaureat-tutkintoa. Suomen kielen asema on siis vahvistunut merkittävästi alkuvuosiin nähden. Nyt

uuden lukuvuoden alkaessa tämä murrosvaihe huipentuu, sillä talvilukukauden alusta uudet BA/MA-tutkintojärjestykset astuvat virallisesti voimaan. Itse asiassa tutkintojärjestys uusittiin jo 2003 tätä muutosta vastaavaksi, ja vain pienin muutoksin tutkintojärjestys säilyy sellaisenaan.

En rohkene arvailla, miten tämä tutkintojärjestyksen uudistus tulee näky-mään opiskelijamäärissä, mutta toivon, että opiskelijamäärät pysyvät edel-leen runsaina ja ennen kaikkea motivaatio korkealla.

MIKKO KAJANDER

ZAGREB

Finnish language has been taught in the University of Zagreb (Croatia) for three years in the Faculty of Philosophy. Finnish is one of the elective subjects in the Department of Turkology, Judaism and Hungarian Studies.

Negotiations between CIMO and the Philosophic Faculty on Finnish as BA-programme were held last January in Zagreb. The results of the negotiations were that Finnish will become a BA-programme this autumn. The bureaucracy of University, however, takes it's time and at the moment no one knows when the status of Finnish language will change. The problem from the teacher's point of view is the status of Finnish language. Few students are seriously committed to their Finnish studies. It is more like a hobby for them.

The groups are large: about 20 to 40 students. About a third of students really understand that learning the language means hard work. Some of those would like to study later in Finland. Some of them want to be able to use Finnish in their future job. Croatia lives on tourism and lots of the students want to work in tourism. As a teacher one must be happy about the great enthusiasm towards Finnish culture and language in Croatia.

Suomen opetuksen tähänastinen historia Zagrebin yliopiston filosofisessa tiedekunnassa on lyhyt. Suomen kielen opetus valinnaisaineena turkologian, judaismien ja hungarologian osastossa alkoi vasta kolme vuotta sitten. Aikoinaan opetus käynnistyi lähinnä suurlähetystön innokkaan ja sitkeän myyräntöyden ansiosta. Kun neuvotteluja suomen kielen opetuksen aloittami-sesta vuosia sitten käytiin, annettiin tiedekunnan johdon taholta ymmärtää, että suomesta voisi tulla pääaine kahden vuoden opetuskokeilun jälkeen. Kun asia oli tuntunut jääneen unholaan, kävi CIMOsta tammikuussa 2008 valtuuskunta neuvottelemassa suomen tulevasta asemasta. Päämääränä oli saada

suomesta BA-aine skandinavistiikan osastoon. Suurlähetystö antoi tukea CIMO:n aikeille ja neuvottelut sujuivat tuloksellisesti. Opetussuunnitelma ja hakemus tehtiin vaadittuun päivämäärään mennessä ja kevättalvi elettiin toiveikkaina. Mutta yliopiston byrokrania kulkee omia latujaan ja niin suomen kieli on yhä tänäkin syksynä valinnaisaineiden valikossa.

Ensimmäiset kaksi vuotta suomen kielen lehtorina toimi Santeri Junntila. Alkuun hänellä oli ollut vaikeuksia jopa saada opetusajkoja yliopistoissa niin tyypillisen tilaongelman takia. Lopulta kaikki kuitenkin alkoi sujua. Tilaongelmaan liittyen voi sanoa, että opetus alkoi sujua liiankin hyvin: ensimmäiselle suomen tunnille saapui noin 60 opiskelijaa. Vähitellen tietysti osa putosi pois. Kolmantena vuonna, kun minä aloitin täällä lehtorina, tästä mammuttiryhmästä oli jäljellä neljä motivoituneinta. Tämä minusta osoittaa opiskelijoiden epärealistista innostusta uuden kielen opiskelumahdollisuuksien auetessa sekä epärealistisia ajatuksia uuden kielen oppimisesta – lähinnä sen helppoudesta – ja epärealistisuutta myös omien opinto-ohjelmien suunnittelussa. Valinnaisaineita on mukava poimia opinto-ohjelmaansa, mutta kaikkeen ei tietysti aika riitä ja valinnaisaineen tunneilta aletaan helpoimmin olla poissa.

Suuri alkuinnostus ei kuitenkaan ollut vain ohimenevä vaihe. Vuosi sitten ensimmäiselle alkeisryhmän suomen tunnille saapui 42 opiskelijaa. Kiinnostusta suomen kieltä kohtaan siis tuntuu riittävän. Miksi? Suurin innoituksen lähde on suomalainen metallimusiikki. Suomea myös pidetään jonkinlaisena ihannemaana, jossa kaikki toimii, koulut ovat tunnetusti maailman parhaita ja ihmiset varakkaita. Näistä stereotyyppisistä mielikuvista pyritään laajempaan maan- ja kulttuurintuntemukseen Suomen kulttuurin kurssilla. Tämä kurssi on myös yksi valinnaisista aineista ja melko suosittu varsinkin historian opiskelijoiden keskuudessa.

Oppiaineen asema valinnaisaineena tuo opettajalle omia haasteitaan. Luulisi, että työ on helppoa, kun ei ole vastuuta lopputöistä eikä opiskelijoiden valmistumisesta. Valinnaisaineen opettaminen on kuitenkin raskasta, koska aine on opiskelijoille lähinnä ylimääräinen harrastus. Noin kolmasosa opiskelijoista haluaa tehdä todella töitä oppiakseen kielen, loput käyvät tunneilla silloin kun ei ole muuta tärkeämpää. Opettaja tietysti on suunnitellut kurssille aikataulun, mutta kun ryhmä elää koko ajan, aikatauluista on vaikea pitää kiinni. Jos opettajalla onkin opetuksessaan selkeä päämäärä, osa opiskelijoista tuntuu ajalehtivan päämäärättömästi kurssilta toiselle. Tällaisessa opetusasteessa joutuukin usein pohtimaan, onko oma päämäärä se oikea. Vaadinko liikaa? Odotanko liikaa? On vaikea kuitenkin antaa periksi siinä, että jokaisen tulisi kahden vuoden opiskelujen jälkeen pystyä kommunikoimaan joka päiväisissä tilanteissa suomen kielellä. Vaikka suomi onkin ylimääräinen ai-

ne, soisi jokaviikkoisista neljän tunnin opiskeluista ahkerille opiskelijoille ”palkinnoksi” kyvyn selvitä suomen kielellä. Jotkut varmaan saavuttavatkin tämän päämäärän. Ehkä opettajana pitäisi tyytyä kolmasosan selviytymiseen; ehkä myös iloita siitä.

Joillakin suomen kielen opiskelun vakavasti ottavilla on päämääränä pystyä opiskelemaan joskus omaa ainettaan Suomessa tai pystyä kääntämään oman alansa kirjallisuutta suomesta äidinkieleensä. Osa haluaa hyötyä suomen taidoistaan tulevassa työssään, joka useimmiten tässä turismilla elävässä maassa liittyy matkailijoihin. Unkarin opiskelijoilla suomen opiskelu tuntuu liittyvän enemmän kielihistorialliseen yhteyteen ja sen myötä nousevaan uteliaisuuteen. Kroatiaassa ei toimi suomalaisia yrityksiä, joten työmahdollisuudet niissä ovat poissuljettuja. Ehkä Kroatian mahdollinen pääsy EUhun tuo maahan suomalaisia yrityksiä ja jotkut pääsevät hyötymään etulyöntiasemastaan ensimmäisinä suomen kielen opiskelijoina tässä maassa.

Tähän mennessä Zagrebista on ollut CIMO:n järjestämällä kesäkursseilla Suomessa kolme opiskelijaa. Kesäkurssi on ollut kaikille kolmelle todella hyödyllinen. Suullinen valmius käyttää kieltä on parantunut hämmästyttävästi. Yksi näistä opiskelijoista oli lisäksi koko viime kevään opiskelemassa unkaria ja suomea Helsingin yliopistossa yliopiston omalla stipendillä. Hakijoita ei ole paljon. Monilla on omiin pääaineopintoihin liittyviä kesäkursseja ja valinnaisaineen kurssi ei houkuttele. Ensi kesänä tulee todennäköisesti useita hakemuksia, koska toisen vuoden suomen kurssilla on useita motivoituneita opiskelijoita.

Suomen kielen tulevaisuus Zagrebissa on arvoitus. Miten yliopiston päättävät elimet lopulta suhtautuvat suomen kielen BA-asemaan? Tuleeko suomesta BA-aine skandinavistiikan osastoon ensi vuonna, seuraavana vuonna – vai ei ehkä koskaan? Skandinavistiikan osaston johtaja on alkanut suhtautua asiaan myönteisesti ja ottanut jo varaslähtönä Skandinavian maantuntemuksen kurssin opetusohjelmaan myös Suomen osuuden. Ensi lukuvuonna suomi on myös tanskan ja norjan rinnalla pakollisen ”muun pohjoismaisen” kielen vuoden opintojen valikossa. Ehkäpä suomi päättyy lopulta ruotsin rinnalle skandinavistiikan pääainevalikkoon.

PIRKKO LUOMA

Ismertetések – Rezensionen – Reviews Katsauksia – Рецензии

Tapani Lehtinen: Kielen vuosituhannet.

Suomen kielen kehitys kantaurlista varhaissuomeen

Tietolipas 215. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2008. 305 l.

ISBN 978-951-746-896-1, ISSN 0562-6129

Egy régen várt finn nyelvtörténeti összefoglalót tart az olvasó a kezében, amely a finn nyelv kialakulását és történetét követi nyomon az uráli alapnyelvtől, az első finn nyelvű szövegekig, Mikael Agricola idejéig.

A könyv szerkezete világosan jelzi a témaköröket, amelyekre az olvasó – egyetemi hallgató, szakember vagy a nagyközönség – választ kaphat.

A szakember örömmel veszi tudomásul, hogy kiindulópontként a finn nyelv uráli eredete van feltüntetve (13–58). Ezt követik az uráli alapnyelvi szint utáni közbülső alapnyelvi szakaszok (59–81): a korai közfinn kor (lapp–finn együttélés ideje, 82–93), majd ebből az időszakból kiindulva a kései közfinn (94–154) és a mai balti finn nyelvek kialakulása (155–167), s végül a legrégebbi, írott finn nyelvváltozat (168–197). – Külön fejezetek foglalkoznak a finnek őshazájának, nyelvi kontaktusainak kérdéseivel (198–245), továbbá a finn nyelvjárások és a balti finn nyelvek/nyelvjárások kialakulásának nyelvi és történelmi hátterével (246–294). A függelék eligazít a tudományos fonetikai átírás kérdéseiben (295–298), és megadja a legfontosabb szakirodalom jegyzékét (299–305).

Noha a vizsgálat a finn nyelv korai írott szakaszáig tart, a viszonyítási pont mindig a mai irodalmi nyelvi sztenderd, valamint emellett a mai nyelvjárási rendszer. Enélkül értelmetlen is lenne a vizsgálatot elvégezni! A szerző évtizedekig érlelte gondolatait, egyeztette finnországi kollégáival, akiknek nagy szerepe volt a könyv végső formába öntésében (Előszó, 10–12).

A finnugor népek és megnevezések rövid összefoglalása után a történeti-összehasonlító nyelvtudomány módszereiről olvashatunk: a nyelvcsalád ábrázolása (családfa, hullám, fésű stb.), a szabályszerű hangmegfelelések a közös alapszókincsben és nyelvtani rendszerben, az uráli nyelvcsalád kapcsolatai más nyelvcsaládokkal, nyelvtipológiai kérdések kerülnek összefoglalásra.

Itt bőséges, szemléletes példaanyagot használ a szerző a hagyományos finn-ugrisztika eredményeinek illusztrálására.

Az uráli/finnugor hang- és nyelvtani struktúrából indul ki a korai közfinn rendszer változásainak ismertetése. Érdekes, hogyan alakultak ki a mai finn ragozási paradigmák. A finn abessivus/fosztóképző – a lapp és a mordvin megfelelők alapján – inkább magyarázható egy PFU **-ptA* előzményből, mint **-ktA*-ból (71, vö. Korhonen 1981: 226; Keresztes 1987: 128). Szívesen olvastam volna arról, miért olyan a mai finn birtokos paradigma, miért viselkednek a szótövek úgy, ahogyan: miért alakult a fokváltakozás rendhagyóan a birtokos személyragozásban (86–88), holott szó van röviden arról, hogy a mai fokváltakozás a korábbi, nyelvtörténeti állapotoknak megfelelően működik. Más helyen ugyan olvashatunk az analógia szerepéről (98–99), de itt sem esik szó a birtokos személyragok kapcsolódásának rendhagyóságáról. Nehezen látom védhetőnek a *-k* praesensjel felvételét a többes paradigmába: a szerző maga is megemlíti, hogy a lappban ennek nincs nyoma (91). Véleményem szerint a gemináta a birtokos személyragok hatására alakult ki (vö. Keresztes 1996). Noha a „fordított” fokváltakozás („*käänteinen astevaihte- lu*”) a korábbi szótagviszonyokra vezethető vissza; ennek viszont sok minden ellentmond, mint pl. a birtokos személyragozás (86) és a praeteritum (89). Ez utóbbi a lappban már „szabályosabb”.

A korai közfinn (lapp–balti finn együttélés) mássalhangzó- és magánhangzó-rendszer változásait rendszerszerűen mutatja be. Főként Posti kutatásaira alapít, és emiatt túlságosan épít a germán és balti nyelvekkel való kapcsolatokra, holott a változásokat valószínűleg meg lehetne magyarázni belső okokkal is. André Martinet véleménye szerint a hangváltozások belső feltételeinek meg kell lennie a nyelvben ahhoz, hogy a változásokat külső hatások stabilizálják. (Itt jó lett volna Wiik elképzeléseinek kritikáját is előadni!) A finn („művi” irodalmi) nyelv ragozási formái könnyen áttekinthetők a szabályos hangmegfelelések tükrében. Rekonstruálhatók és konstruálhatók képzelte vagy valós formák. A történeti-összehasonlító nyelvészeti módszer élő kövületeként értékelhető például a mordvin *šlams* ’mos’, amelynek mai finn megfelelője a *huuhtele-* ’öblít’ ige, amely **šustele-* alakra vezethető vissza. Finn megfelelő nélkül a mai mordvin igét nemigen tudnánk semmilyen finnugor szóval egyeztetni!

A kései közfinn mássalhangzó-rendszer radikálisan egyszerűsödött, miközben a magánhangzó-rendszer bővült: kialakult a bonyolult, de szimmetrikus diftongusrendszer. Tanulságos az újabb keletű, ún. összevont diftongusok („*supistumadiftongit*”) kialakulása. Részletesen olvashatunk a szóhangsúly szerepéről a hosszú magánhangzók, diftongusok és fokváltakozás kiala-

kulásában. A többeli és ragozásbeli fokváltakozás keletkezése ma már igen tisztán áll előttünk.

Az egyik – legalábbis számomra – legérdekesebb fejezet a kései közfinn (a mai balti finn nyelvek közös ősenek) a mai finn nyelvjárásokká alakulásának folyamata volt. A mai balti finn nyelvek/nyelvjárások kialakulását többben (Setälä, Kettunen, Ariste, Terho Itkonen, Pekka Sammallahti) vázolták. A szerző Terho Itkonen fejtegetéseit viszi tovább, miszerint a balti finn alapnyelv először három részre (északi, déli és keleti ősfinnre) szakadt. Különösen érdekes a ladogai (keleti) közfinn nyelvjárások kérdése.

A szerző – leginkább Kettunen magyarázatát követve – a közfinn fokváltakozás eredetét és kialakulását fejtegeti az ófinn nyelvjárásokban. Pontosan ábrázolja azokat a folyamatokat, amelyek során a fonetikai változások fonologizálódtak, és ennek végeredményeként kialakult a mai finn nyelvjárásokra jellemző morfológiai váltakozás. Külön fejezet szól az affrikátákról, ezek jelöléséről, továbbá az asszimilációs típus kialakulásáról. A spiránsok folytatásai különös nyomatékot kapnak a mai finn nyelvjárások mássalhangzórendszerének kialakulásában. Érdekesesek volt számomra a mai tótípusok kialakulásáról szóló fejtegetések (*ð*, *ŋs*), a *h*-tövek, a szóvégi mássalhangzók fejlődése, továbbá a labiális magánhangzók elterjedése a távolabbi szótagokba.

A nyelvi elemek és struktúrák változásai után a szerző Finnország kolonizációjának történetét foglalja össze a jégkorszaktól napjainkig. A régészeti emlékeknek és a nyelvtudomány eredményeinek összehangolása a hagyományos módon történik. Itt az indoeurópai, majd balti és germán, valamint a skandináv kontaktussorozatot tárgyalja, végezetül a szláv kapcsolatokra tér ki. A régészeti kultúrákat és az idegen népek kilétét a hagyományos módon hozza összefüggésbe.

A könyv utolsó fő fejezete a finn nyelvjárásoknak és a régészetnek az összehangolásáról szól. A könyvet szemléletes térképek illusztrálják. A finn és a balti finn nyelvjárások legfontosabb különbségei (diftongusok, palatalizáció stb.) vannak részletesen szemléltetve. Fő vonalaiban ismerteti a karjalai és inkeri nyelvjárások kialakulását, a svédországi finn telepések nyelvének fejlődését. Érdeemes lett volna kitérnie a norvégiai kvén és az ún. „meänkieli” jelenségeire is.

Örömmel fogadtam és olvastam Tapani Lehtinen nyelvészolléga több évtizedes oktatói és kutatói munkájának termékét. A könyv megfelelt elvárásaimnak, és véleményem szerint hasznos kézikönyve lesz a finnugrisztikai és fennisztikai kutatásoknak, és kitűnő segédletet kínál a finn nyelv kialakulásának tanulmányozásához. A monográfia méltán lép Lauri Hakulinen SKRK kiadásainak helyébe.

KERESZTES LÁSZLÓ

Sirkka Paikkala (päätoim.): Suomalainen paikannimikirja

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 146.

Karttakeskus. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Jyväskylä–Helsinki 2007.

592 l. ISBN 978-951-593-976-0, ISSN 0355-5437

Előszó (3): A munka célja, hogy Finnország legfontosabb és legismertebb helyneveinek tárháza legyen, amelynek segítségével a nagyközönség, a sajtó, a nyelvtudomány és a névtan művelői, tanárok és tanulók információhoz jussanak a nevek eredetéről, hátteréről és a névadás motivációiról.

A művet a Finn Nyelvtudományi Intézet (Kotimaisten kielten tutkimuskeskus) szerkesztőgárdája jegyzi: Sirkka Paikkala főszerkesztő, Eeva-Liisa Stenhammar, Pirjo Mikkonen, Ritva-Liisa Pitkänen és Peter Slotte szerkesztők. Velük együtt a szócikkeket összesen 30 nyelvtudós, helytörténész állította össze, írta, szerkesztette és öntötte végső formába e tetszetős, érdekes, informatív és hasznos kötetben.

Az etimológiai szótár tartalmazza a mai Finnország finn, svéd és lapp eredetű neveit. A finn névtani kutatások intenzitása és magas színvonala már jelentős nemzetközi elismerést vívott ki. Az évszázados kutatási tapasztalatok és eredmények, a folyamatos előmunkálatok tették lehetővé, hogy a jelen kötet három (!) év leforgása alatt alakot öltson. A korábbi eredményes kutatások ellenére még mindig sok megválaszolatlan kérdés maradt. A szerkesztők reményei szerint ez a körülmény ismét megtermékenyíti és fellendíti a névtani kutatásokat, és a kutatók új erővel látnak hozzá a megfejtetlen helynevek eredetének tisztázásához.

A könyv születése, anyagának kiválasztása és szerkezete, forrásai, a szócikkek felépítése és a hangjelölés (4–7): Maga az ötlet igen régi, G. E. Eurén nevéhez fűződik, aki 1862-ben kelt levelében tett említést egy onomasztikai műről. Később 1896-ban ennek alapján E. N. Setälä egy háromkötetes nyelvtörténeti szótár tervezetében javasolta összegyűjteni a régi, közszói jelentéssel bíró helyneveket.

A térségben hasonló jellegű munkák jelentek már meg, amelyek részben mintául szolgáltak: 1976 és 2003 között norvég, dán és svéd helynévlexikonok láttak napvilágot, és hasonló észt vállalkozás is tervbe van véve.

Álljon itt néhány érdekes statisztikai adat a vállalkozás nagyságrendjének illusztrálására: címszó és utalás 4700; ebből kb. 3800 névmagyarozatot tartalmazó címszó, 93 gyakori utótag, amelynek ismert köznévi jelentése van.

A szerkesztőknek óriási anyagból kellett válogatniuk: a nyelvészeti intézetnek (Kotimaisten kielten tutkimuslaitos) névarchívumában 2,3 millió finn és lapp név, a svéd névarchívumban pedig 370 ezer svéd név gyűlt össze, a

földmérő hivatal térképészeti alapregiszterében is 800 ezer található. Böven volt tehát miből válogatni! Ennek az etimológiai szótárnak az elvei mintául szolgálhatnak más, hasonló jellegű alpművek szerkesztéséhez is.

A címszavak a következő névcsoportokat foglalják magukban: térszinformák (hegy-vízrajz, természetvédelmi területek), településnevek (város-városrész-falu-tanya) nagyobb közigazgatási egységek (tartomány, megye), kulturális és történelmi nevek (jeles személyiségek szülőháza, műemlékek, csataterek), műtárgyak (hidak, gátak, turisztikai és sportnevezetességek).

A közreadott anyag szigorúan a mai Finnország határain belül marad. Nem szerepelnek az elcsatolt területek (Karjala, Petsamo) nevei. Norvégia és Svédország finn eredetű neveit ezen országok szótáraiban kell megnézni.

A szócikkek szerkezete (6): 1. címszó mai helyesírással, 2. a hely jellege (település, falu, sziget stb.), 3. közigazgatási helye a térképen, 4. régebbi előfordulások évszámmal, 5. a név magyarázata, etimológiája, a névadás indítéka, 6. utalás más szócikkekre, 7. a szócikk szerzőjének névbetűi, 8. a legfontosabb források és irodalom. A nagyobb közigazgatási egységek esetében a fontosabb történelmi, kulturális és földrajzi információk; a közigazgatási formák változásainak évszámai is szerepelnek.

A lapp (számi) nevek nyelvjárási besorolása a három nagy népcsoport/nyelvjárás szerint történik: saP (északi [jelen ismertetésben N!]), saI (inari), saKo (kolтта). A magyarországi szakirodalmi gyakorlatnak megfelelően számi nép és nyelv értelemben inkább a lapp megnevezést használom.

A finnországi helynévkutatás rövid története (7–9), a térképek és a közlekedés/posta nevei (9–10), az alapregiszter (Peruskartta) nevei (11–13): Igen hasznos összefoglalásnak tartom ezt a rövid fejezetet.

Szócikkek A-tól Ö-ig (14–533): Az etimológiai szótár fő része, amelyet a – nagyközönség számára is könnyen követhető – magyarázatok mellett sok térkép, fénykép, dokumentum tesz szemléletessé és informatívvá. A névanyag a hivatalos finn betűrend alapján van összeállítva, így a tárgyalt szavak ennek alapján könnyen megtalálhatók és visszakereshetők.

Források és rövidítések (534–553), képek forrása (554), betűrendes névmutató (555–574), a helynevek az önálló települések szerinti rendben (575–592): Fontos függelék ez mindazok számára, akik 1) részletesebb szakirodalmi információra kíváncsiak, akik 2) a szócikketek tovább kívánják kutatni. Ilyenformán a szintézis egyben kiindulópontot jelent a további kutatásoknak is.

A finnországi lapp eredetű helynevek csoportjai

Érdeklődési területem miatt ebben az írásomban, recenzióban a lapp eredetűnek tartott helyneveket veszem számba, körvonalazom a legfontosabb névszerkezeti, szemantikai és névmotivációs típusokat. A legfontosabb szempontnak az utóbbiakat tartom, így elemzésemben ezeket emelem ki.

Kálmán Béla, jeles magyar onomasziológus mondta egyszer, hogy Finnországban viszonylag könnyű helyzetben van egy névkutató, mert a helynevek vagy a finn, vagy a svéd vagy pedig a lapp (számi) alapján etimologizálhatók. Jelen szótár is azt bizonyítja, hogy a helyzet korántsem ilyen egyszerű. Az utóbbi időben ugyanis megoszlottak a vélemények arról, hogy vajon élt-e a finnugor népek előtt egy prehisztorikus lakosság Finnország területén. Annak idején Knut Bergsland norvég nyelvész – rövidre zárva a vitát – magánbeszélgetésben kijelentette, nem hiszi, hogy a lappok előtt korábban ne éltek volna mások a térségben. Úgy tűnik a szótár szerkesztősege is így vélekedik. Szerintem helyesen!

A finnországi lapp eredetű helynevek – és ezzel párhuzamosan a lappok korábbi lakóhelyeinek – kutatása nagy hagyományokra megy vissza. Ezeket a kutatásokat az etimológiai szótár szerzői nagy körültekintéssel felhasználták. A legfontosabbak közül említjük meg a következőket: T. I. Itkonen (Virittäjä 1920, 1926), Räisänen (Virittäjä 1995), Vahtola és Samuli Aikio (Pohjan poluilla 1999), Ante Aikio (OU 4/2007) stb. Az erre vonatkozó szócikkek jelentős része a szótárban Samuli Aikio és Ante Aikio munkája, de a szerkesztőbizottság néhány más tagja is részt vett a szócikkek kidolgozásában.

A) A lapp eredetű, ill. lapp eredet gyanújába hozható helynevek jelentős része **kéttagú**, ritkábban többtagú.

Az utótag utal a térszíni viszonyokra. Az ismétlések elkerülése végett – a teljesség igénye nélkül – az alábbiakban megadom a leggyakrabban használatos elemeknek a legfontosabb közszói jelentését:

finn	jelentés	N északi	I inari	Ko kolтта	eredet
<i>aapa</i>	nyílt mocsár	<i>áhpi</i>	<i>ääpi</i>	– (<i>ää'pp</i>)	< lp < sk
'huippu'	meredek hegycsúcs	<i>čohkka</i>	<i>čokke, čukkâ</i>	– (<i>čâ'kk</i>)	közlapp ?
<i>eno</i>	nagy folyó	<i>eatnu</i>	<i>eäna-</i>	<i>jäänn</i>	< fi. nyj. ~ fi. <i>eno</i> < <i>enä</i>
<i>järvi</i>	tó	<i>jávri</i>	<i>jävri</i>	<i>jäu'rr</i>	~ fi. <i>järvi</i>

jänkä, jänkkä	mocsár	<i>jeaggi</i>	<i>jeggi</i>	<i>jeä 'ğğ</i>	< lp ~ FU
joki	folyó	<i>johka</i>	<i>juuhâ</i>	<i>jokk</i>	U ~ m. <i>jó</i>
jolma (nyj.)	szoros	<i>čoalbmi</i>	<i>čoalmi</i>	<i>čuä 'lmm</i>	< lp ~ fi <i>salmi</i>
-kaara	vályú, mélyedés	<i>gárri</i>	<i>kääri</i>	–	< lp < sk
kaira (~ <i>kaita</i>)	erdő; két folyó közötti föld	<i>skáidi</i>	<i>skäiđi</i>	<i>skäidd</i>	< lpI < lpN < ge
-skaiti	folyóköz	<i>skáidi</i>	<i>skäiđi</i>	<i>skäidd</i>	< lpN
kero	kerek kopár hegycsúcs	<i>čearru</i>	–	–	< lp
kivalo	vadon, hegyhát	<i>?čável(ik)</i>	–	–	< lp
korva (<i>koura</i>)	kis, gyors zuhatag	<i>goarvi</i>	<i>koarvi</i>	<i>kuä 'brr</i>	< lp
kurkkio	meredek vízesés	<i>gorži</i>	<i>korže</i>	–	< lp / fi <i>kurkku</i>
kuru	mélyedés, szakadék	<i>gurra</i>	<i>kurrâ</i>	<i>ku 'rčč</i>	< lp /fi > lp ~ fi <i>kuru</i>
köngäs	nagy zuhatag	<i>keavņņis</i>	<i>kievņis</i>	<i>ķeeu 'ņes</i>	< lp
lompolo, lommol	folyó kiszéle- sedése, tó	<i>luoppal</i>	<i>luobâl</i>	<i>luubbâl</i>	< lp ~ fi <i>lampi</i>
muotka	útszakasz, földszoros	<i>muotki</i>	<i>myetki</i>	<i>mue 'tkk</i>	< lp ~ fi <i>matka</i>
'niemi'	félsziget	<i>njarga</i>	<i>njarga</i>	<i>njargg</i>	?
niva	folyósodor	<i>njavvi</i>	<i>njauve</i>	<i>njää 'vv</i>	< lp < fi nyj.
nuora	keskeny víziút	<i>nuorri</i>	<i>nyeri</i>	?	< lp < sk
oiva, -i 'pää'	kerek hegytető	<i>oaivi</i>	<i>uáivi</i>	<i>vuei 'vv</i>	< lp ~ fi <i>oiva</i>
pahta	meredek sziklafal	<i>bákti</i>	<i>pähti</i>	<i>pä 'htt</i>	< lp
?pudas	folyóág	<i>bovccis, -kc-</i>	<i>poouces</i>	<i>pââu'tes</i>	?< lp ~ fi
pulju (nyj.)	morénadomb	<i>buolža</i>	<i>puolža</i>	† <i>puolž</i>	< lp
?riipi	láp „szeme”	<i>rihpa</i>	–	<i>ribb</i>	< lp
rova	égett terület, irtás	<i>roavvi</i>	<i>roayvi, ruavi</i>	<i>rua 'vv</i>	< lp
runka	mélyedés, meder	<i>roggi</i>	<i>rogge</i>	<i>râ 'ğğ</i>	< lp
ruoktu (nyj.)	otthon, ház	<i>ruoktu</i>	<i>ruáptud</i> 'fordított'	<i>ruâptad</i> 'vissza'	< lp

saivo (nyj.)	kis lefolyástalan tó, édesvíz	<i>sáiva</i>	<i>savja</i>	<i>saujj-</i>	< lp < ?sk, no <i>sjø</i>
seita	áldozati kő, bálvány	<i>sieidi</i>	<i>siejdi</i>	<i>seidd</i>	< lp
selkä	hátság	<i>čielgi</i>	<i>čielgi</i>	<i>čie 'lj</i>	~ fi
suvanto	tószerű folyószakasz	<i>savu</i> (<i>savvon-</i>)	<i>savo</i>	<i>sââv</i>	< lp ?fi <i>syväntö</i> > lp
tunturi	tarhegy, tundra	<i>duottar</i>	<i>tuodâr</i>	<i>tuõddâr</i>	< lp
vaara	erdős hegy	<i>vârri</i>	<i>vaara</i>	<i>vää 'rr</i>	~ lp < lp elterjedés
?vanka	mély völgy	<i>vággi</i>	–	–	?< lp
'puro, oja'	patak, ér	<i>veadji</i>	–	<i>vuäj</i>	?
vuoma	mocsár, folyómeder	<i>vuopmi</i>	<i>vyemi</i>	<i>vue 'mm</i>	< lp <i>uoma</i> < fi <i>vu-</i>
vuono	öböl, fjord	<i>vuotna</i>	<i>vuonâ</i>	<i>vuõnn</i>	< lp

A térképeken előforduló lapp neveket a finn lakosság – értve az utótag jelentését – teljesen vagy részben finnül értelmezte. A csak lapp alakban előforduló nevek többsége nyilván olyan helyeken maradt meg, ahova nem költözött nagyobb finn közösség. A mai nyelvtörvények alapján a térképeken is egyre nagyobb számban találhatók lapp nevek. Vannak olyan közszavak, amelyek a legészakibb finn nyelvjárásokban ismeretesek, de olyanok is, amelyek szélesebb körben elterjedtek, pl. a lapp tárgyú szépirodalom révén. Előfordulnak párhuzamos átvételek is, attól függően, melyik nyelvjárásból került át a finn valamelyik nyelvjárásába (*-kaira*, *-kaita*, *-skaiti*).

A leggyakoribb neveket finnesítették (*-aapa*, *-järvi*, *-jänkä*, *-joki*, *-kaira*, *-kero*, *-korva*, *-kuru*, *-köngäs*, *-lompolo*, *-muotka*, *-niva*, *-rova*, *-seita*, *-suvanto*, *-tunturi*, *-vaara*, *-vuoma*, *-vuono* stb.). Vannak olyan jövevényszavak, amelyeket csak igen szűk finn közösségek, nyelvjárások őriztek (*-jolma*, *-kaara*, *-kaita*, *-skaiti*, *-kurkkio*, *-nuora*, *-oiva*, *-pulju*, *-riipi/-rimpi*, *-runka*, *-saivo*, *-vanka*), egészen újkeletű is lehet (*-ruoktu*). Másik csoportba tartoznak azok a szavak, amelyeket nem vett át a finn lakosság, de ismerve értelmét, lefordította (*-čohkka* 'huippu, hegycsúcs', *-njárga* 'niemi, földnyelv', *-oaivi* 'pää, fej', *-veadji* 'puro, joki, patak' stb.) A finn névadási szokással (fi. *Orivesi*, *Kallavesi*, *Pielavesi* stb.) ellentétben nincsenek olyan biztos etimológiák, amelyekben a *-čeahci* 'vesi, víz, tó' jelentésben fordulna elő; a finn *-mäki*, *-vuori* tagot a *-vaara*, *-tunturi* szóval fordítják.

Így tehát vannak olyan lapp nevek, amelyeket egyszerűen finnre fordítottak: *Kivilompolo* < lpN *Geađgeluoppal* 'kövestó' | *Jäkäläpää* < lpN *Jeageloaiivi*, In *Jäviluáivi* 'zuzmóshegy' | *Saariselkä* < lpI *Suáluičielgi*, N *Suoločielgi*, Ko *Suâlčie'lj* 'szigetható, tehát a vízválasztó' | *Tuulispäät* < lpI *Piegguaivááh* 'szélfejek, -hegyek' | *Petäjäsaaret* < lpI *Pecuolluuh* 'fenyősziget' | *Korvatunturi* 'fülhegy' < Ko *Pellja*, *Pelljaivuei'vv* állatfűl alakjáról | *Hammastunturi* < N *Bátneđuottar*, I *Päniordo* 'fog' talán recés alakjáról + hegy'.

A névnek nincs már meg a lapp alakja, de eredetét a lappból lehet magyarázni: *Apukka* < lpI *oppuu* 'bagoly' | *Mielmukkavaara* < lpN *mielli* 'homok, kavicspart' + *mohkki* 'kanyar' + *vaara* 'hegy' | *Kuikkapää* 'sarki bűvár', a szemlélet számi, esetleg mitológiai eredetű.

Természetes térszínformák: folyók, folyóágak, folyóág (tószerű) kiszélesedése, vízfolyások, vízesések, tavak, mocsarak, öblök, szorosok. Meg kell jegyezni, hogy ugyanaz az előtag – az utótagnak megfelelően – lehet hegy, folyó, folyóág, csendes folyású szakasz, esetleg tó, zúgó, vízesés. Ezek a térszínformák a domborzati viszonyok természetes összefüggésében sorakoznak. A terepviszonyokat ismerve többségükben a vizek szolgálnak fő tájékozódási pontoknak. A „végállomás” a településnév, amely az utótag elhagyásával alakult ki. Egy sor: tó → folyó → folyómeder → folyóág → vízesés, pl. *Riipijärvi*, *Riipijoki*, *Riipivuoma* → *Riipi* falu, elvonással. | Tendencia: víznév → hegynév: *Rommajärvi*, *Rommaeno*, *Rommavuoma*, *Rommavaara*. | Fordított megoldás: hegynév → víznév: *Urtasvaara* < lpN *Urtašvárri*, -*vággi*, -*johka*, -*jávri*, -*bákti*, bár itt is inkább a víznév az elsődleges!, -*vággi* 'laakso (lyhyehkö, syvähkö)'. | Tóból kifolyó víz kezdete: *Luusua* < lpI 'joenniska, tóból kifolyó folyó kezdete')

A nagyobb tavakban lehetnek földnyelvek, szigetek, a közöttük meghúzódo szorosok, öblök. A mocsarak jellegére külön-külön szavak utalnak.

Hegyek, dombok, völgyek, medrek, földszorosok, félszigetek. A kiemelkedéseket formájuk, magasságuk stb. szerint nevezhetik el. A völgyekre sok szó van, attól függően, milyen körülmények vannak lent (folyó, mocsár, száraz-völgy stb.). A kacskaringós, változó vízállású folyók földnyelveket alakítanak ki. Külön nevük van azoknak a szakaszoknak, amelyeken keresztül kell húzni a csónakot, mert természetes módon járhatatlanok (vö. fi *taipale*, *taival*).

Mesterséges objektumok, kulturális nevek: házak, települések, múzeumok, gátak. A tundrákon és a folyók, tavak mentén kevés állandó település volt, utóbb azonban egy-egy tanya felvehette a tulajdonosának nevét (*Raja-Jooseppi* < lpN *Ráji-Jovsset*, a telepes menedékháza, amely a háború után Petsamóban maradt, az új határátkelőhelyet is erről nevezték el). A kéttagú

állandó településnevek is fordítások (*Rovaniemi* < lpN *Roavvenjárga* 'égett terület + földnyelv'). Az energiaszükséglet egyes folyók és zúgók befogását vonta maga után (*Porttipahta* 'kapu + sziklafal', vízierőmű duzzasztógátja).

Teljesen mesterséges alkulatnak tartható a finnból fordított *Giehtaruohtas* (< fi *Käsivarsi* 'kéz-szár = kar'), mert ilyen típusú, mesterséges név csak a térképkészítés után vált lehetővé.

Mitológiai nevek: istenek, szellemek, bálványok, áldozati kövek. Az ősvallásra, sámánizmusra, varázslókra az egész területen, sőt délebbre is utalnak helynevek, sziklák, vándorkövek stb. (*Turjanselkä*, *Turja-* 'lapp sámán' | *Jietanasvuoma* < lpN *Jiehtanasvuopma* 'óriás + folyómeder' | *Kalkujärvi* < lpN *Gálggojávri* 'asszony + tó' | *Kallaanvaara*, *Kallavesi* 'öregember + hegy/víz' | *Kuikkapää* 'sarki bűvár', feltehetően totemállat volt | szent helyek: *Pisavaara* < lp 'szent + hegy' | *Pyhätunturi*, *-järvi* < lp 'szent hegy' finnre fordítva | *Ailakkavaara* < lpN *Áillahasvárri* | *Ailangantunturi* 'szent + hegy' | *Seitakorva*, *Seitala*, *Seitapahta*, *Seitniemi* (finn kreáció: áldozati kő, hely volt ott) | *Ukonsaari* < lpI *Äijihsuálui*, *-jävri*, *-keđgi*, N *Ádjásuolu* 'öregember szigete, seitaköve' | *Ämmänniemi*, *Ämmänsaari* (lp neve nem maradt fenn, de áldozati hely lehetett, vö. előző példa).

B) A lappföldi névadás motivációjára vall az előtag, amelynek jelentése alapján született a nevek jelentős része (egy részük egytagú, nagyobb részük többtagú):

Az objektum jellege, formája, mérete: *Kaavi* < lpN *gávva* 'kis öböl' | *Kaikunuora* 'egyenes szoros' | *Salla(tunturit)* < lp, vö. Lu *sälla* 'hasadék, szakadék, meder' | *Kallunki* a tó, amelynek partján fekszik rénfej formájú | *Korvatunturi* 'fül' < Ko *Pellja*, *Pelljaivuei* 'vv, állatfül alakjáról | *Vuotso* < lpN *Vuohčču* 'keskeny mocsár' | *Runkaus* 'mélyedés, gödör' | *Narkaus*, *Nerkoo* 'fél-sziget' | *Nunnanen* 'hegy orra' | *Valajaskoski*, *Vaala*, *Vaaluvirta* 'väylä, vízi út, sodor' | *Taivaskero* (~ svéd *Himmelriiki* 'ég; magas').

Az objektum elhelyezkedése: *Näljänkä* a vízrendszerben a 'negyedik' tó | *Siskeli* 'belső tó' | *Vuolttistunturi*, *Vuolttinen* 'alsó' | *Ylläs* 'magas hegy' | *Mantojärvi* 'tó, gyökér', a tó legalacsonyabban fekszik egy tórendszer tagjaként | *Muotkatunturit* 'tundrákon át vezető út' Inariból Kaarasjokiba.

Az objektum élővilága, állatok és növények: *Kolima* 'hal' | *Maaninka* 'nagymaréna' | *Misi* 'rénborjú' | *Rotimo* 'hiúz' | *Tuohtiainen* 'sarki bűvár' | *Vuoreslahti* 'varjú' | *Kaaraneskoski* 'holló' | *Kiekinkoski* 'halászsas' | *Konnevesi*, *Konttajärvi* 'vadren' | *Nammijärvi* 'nyúl' | *Paistunturit* 'hódvadászati hely' | *Pessalompolo* '(hattyú, lúd) fészkelőhelye' | *Saana* '? 'taplógomba' | *Luppovaara*, *Lupukkapää* 'szakállas zuzmó' | *Outitunturi* 'erdő'.

Az objektum hangja: *Raattama* 'zörgés' (a falu neve talán elvonás a víz-esés jelentésű *Raattamakoski*-ből, esetleg ennek hangjára, dübörgésére utal).

Az objektum meteorológiai viszonyai: *Ritničohkka* 'deres csúcs' (egy, a hegyoldal meredek sziklafala, amelyen megmarad a dér) | *Sauoiva* 'kődös hegy'.

Eseménynevek: *Kultima* 'kultamisjärvi' (egyfajta halászati mód, kotor, keresgél) | *Puolanka* 'palomaa, leégett föld' | *Kaldoaivi* 'kasztrálás' | *Kittisvaara* 'tavaszi lakóhely' | *Talvadas* 'téli szálláshely' | *Kiutaköngäs* 'kötél' (a csónakot kötéllel húzták át) | *Moitakuru* 'téli rénvadászat' (> fi *moita* SSA II/169).

Mitológiai nevek: *Halti* 'haltia, szellem, tündér, manó' | *Pisa* 'szent' | *Sakkala-aapa* 'mitológiai lény, aki kincset őriz, férfi vagy meztelen gyerek alakja van' | *Termisvaara*, *Törmisvaara* 'főisten, viharisten' | *Tuullispää* 'szél(isten)'.

Építmények: *Siida* 'lapp falu' (ház, lapp múzeum és tájvédelmi körzet központja) | *Loue* 'sátor' (a név eredetileg éjjeli menedékre utalhatott, vö. lp *lávvu* 'félsátor') | *Siulapää*, *Siuloiva* 'johdeaita, kerítés réntereléshez' (< fi, karjalai 'kerítőháló') | *Siuttajoki* 'rénterelő kerítés' | *Äkäslompolo* 'rénfogó kerítés' | *Ängeslevä* 'rénterelő kerítés + mohaborította mocsár'.

Személynevek: *Hetta* (> lpN *Heahttä* 'Hetta háza') | *Kuivi* talán számi név, máshol is áldozati színterek voltak | *Angeli* (Angelinjärviből oda költözött férfiakról) a tó neve 'jegesréce-tó' | *Pokka* (Svédországból átköltözött lapp családnévből) | *Saaravuoma* női név | *Saija* régi lapp személynév | *Paa-valniemi* a tulajdonosról | *Pelkosenniemi* Pelkola nevű tulajdonosról kapta nevét.

Népnevek: *Lanta* < lpN *Láddi*, I *Läddi*, Ko *Lää'dd* 'Lappföldtől délre fekvő finn terület, „Finlanda” < sk | *Taatsijärvi*, *Taatsinseita* < lpN *dáža*, *dáčča*, I *táázâ* 'skandináv, norvég' (a motiváció azonban ismeretlen, lehet, hogy népetimológia?) | *Varjakka* (sziget és falu Oulunsalóban, talán a svéd-viking varégoakra utal, nem valószínű, hogy < lp) | *Sodankylä* < lpI *Čuávvá*, N *Čoavva* személynév (később a csúd nevet tartalmazó történelmi mondákra utalt) | *Sotatunturi*, *Sotajoki* talán ez is a 'csúd'-okra utal.

C) A helynév eredetének megfejtése:

Átvétel ismert nyelvből (skandináv, finn, orosz): *aapa* < lpN *áhpi* < sk | *Ailikas* < lpN *Áilegas* 'szent' < sk | *Kitinen* < lp, az eredeti lapp megnevezés nem maradt fenn, a mai forma fi > *Gittesjohka* | *Supru* < lpKo < or 'gyülekezőhely, ház, település'.

A finnországi lappban köznévként már nem használatos: *Avisuora* 'folyó (= déli *uwe*) + ág' (eredetileg folyónév, vö. *Ivalo*) | *Lisma* 'erdő' (= *Lu lissjme* 'meredek hegyoldalon nőtt erdő') | *Vuontisjärvi* < lpI *Vuáidâsjävri* 'homokos part' (lpN nincs már meg a szó közszőként). – Sok olyan név használatos, amely minden bizonnyal számi eredetű, ám az előtag jelentése ismeretlen, pl. *Mieraslompolo*, *Suolisvuono*, *Valkamapää*, *Viipustunturit* stb. előtagjának jelentése ismeretlen. – A *veadji* 'folyó' például ma már elavult, helynevekben rövidült, emiatt utána tették a *johka* 'folyó' szót: *Jeagelveadji* > *Jeagelveajohka*.

Nyelvjárások egymás közti kölcsönzése, tükörfordítás: *Nällim(ö)* 'falu, öböl, hegy' < In *Njellim* > Ko *Njeä'llem* a kolttába az inariból került át | *Nuorti(joki)* < Ko *Njuð'ttjokk*, I *Njuottii*, N *Njuhttejohka* ~ or *Nota*) a fi alakra hatott az N 'kelet' szó | *Näätämö* < lpI *Njävdâm* < Ko *Njauddâm* > N *Njeavdân*, *Njävdân* ~ a norvég *Neiden* a kolttából került az inariba, innen és mindkettőből az északiba.

Átvétel ismeretlen lapp nyelvjárásból, délebbi előfordulások (sziklarajzok népe): *Javarus* < kemi (szerintem akár lehet alapja a 'tó', vö. *Jogašjävri*) | *Sompio* település, elvonás hegynévből < kemi számi > N *Suobbat* ~ Lu 'hóhíd hegyi patak fölött' | *Suomu(joki, -ruoktu, -tunturi)* < lpI *Šuoma*, népetimológia *čuoþma* 'halpikkely' (eredetileg talán sompiói, kemi lapp szó, jelentése ismeretlen) | *Tankavaara, -joki* < kemi, jelentés ismeretlen, a szó a mai lappban ismeretlen | *Saattopora* < kittiläi 'homok földhát'.

Átvétel ismeretlen nyelvből: ilyenek a legnagyobb folyó-, tó- és településnevek, amelyeket a finnek a lappból vettek át, minden bizonnyal számi megnevezések, ám jelentésüket nem sikerült regisztrálni egyetlen nyelvjárási megfelelés alapján sem, ezért a lappok valószínűleg egy korábbi, praehisztórikus nép nyelvéből örökölték („se [nimi] voi periytyä kadonneesta, saamea edelteneestä kielestä”). – *Inari* tó < lpI *Aanar*, N *Anár*, Ko *Aanar* ~ svéd *Enare* | *Čáibma* hegy | *Dievja* hegycsoport | *Kevo* folyó | *Kitkajärvi* tó | *Lutto* folyó < lpN *Lohttu*, I *Lotto*, Ko *Lått* > or *Lota* (tehát: fi < Ko > or) | *Malla* hegy | *Muonio* folyó (a mai lappban meteorológiai jelentése van, amely azonban aligha lehet az eredeti!) | *Nällim(ö)* falu < In *Njellim* > Ko *Njeä'llem* | *Nuorgam* falu (személynévből) | *Näkkälä* falu | *Näätämö* falu, határátkelőhely Norvégiába < lpI *Njävdâm* < Ko *Njauddâm* > N *Njeavdân* ~ norvég *Neiden* | *Oulu* folyó 'árvíz, folyam' ~ svéd *Uleå* | *Ounasjoki* folyó | *Paatari* tó | *Paatsjoki* folyó < lpKo *Paaččjokk*, I *Paččvei* ~ norvég *Pasvikelva*, orosz *Pazreka*, előtag jelentése ismeretlen | *Pulmanki* folyó, település < lpN *Buolbmátjohka* ~ norvég *Polmak* | *Päijänne* tó | *Vetsikko* település.

Népetimológia: *Enontekiö* 'folyó' a lapp szó finnesítése, amelyben a *-dat* képzőt párosították a *dahka-* 'tesz' igével, a pontos finn hangtani megfelelője **enonne* < **enontek* lenne. | Ugyancsak kicsinyítőképző rejlik *Juutua*, *Juutuanjoki* < lpI *Juvduu* kicsinyítőképzős forma ~ N *jogadat* 'joenne' (vö. N *Jugačjoki*) | *Kalmakaltio* 'hideg forrás' → fi *kalma* 'sír, temető' | *Kettujoki*, *Keptujoki* < lpI *Kiäptuvei*, *-juuhâ*, előtag ismeretlen → fi *kettu* 'róka' | *Könkämä(eno)* < *Geagganeatnu* 'Muonionjoki' korábbi neve, ma egyik forrásága, a finnek a *köngäs* 'vízesés' szóval hozták összefüggésbe, pedig a lappban közszóként már kihalt | *Lemmenjoki* < lpN *Leammi*, I *Lemmee*, a folyó nevének eredete és jelentése ismeretlen → fi *lempi* 'szerelem' | *Peltojärvi* < lpI *Piäldoojärvi*, N *Bieldojärvi* ismeretlen előtag → fi *pelto* 'szántóföld' | *Peltotunturi*, *Peltovuoma* esetleg termékeny terület, de inkább népetimológia | *Tirro* ~ lpI *Movshäs* tanya, amelyet skanzenként működtetnek, a lapp szót I *moousa* 'ein Seevogel, sirály'-nak értelmezték, innen → fi *tiira*, *tirro* 'csér, csüllő', az I lapp szó valójában a vízen való átkeléssel függ össze, és semmi köze a sirályhoz | *Utsjoki* < lpI *Uccjuuhâ*, N *Ohcejohka* előtag jelentése ismeretlen, de hasonlít az *uhcci* 'kis' szóhoz (~ or *Utzureka* 1517).

Oda-vissza kölcsönzés: *Näkkälä* falu < lpN *Neahčil* jelentése ismeretlen, majd finnől vissza > *Neakel*, *Näkkel* | *Riutula* < lpI **riävdü* 'vadrén hímje', a jelenlegi falu nevét a finnől kölcsönzték vissza: *Rivdul* | ?*Saana* < lpN *Sáná* jelentése ismeretlen, összevetették lpN *čátná* 'taplógomba', a finnől a lappok visszavették *s*-kezdettel | *Kelottijärvi* < lp, majd fi > *Gelotjärvi*) *kelo*, *kerö* < č- a régi svéd nevek alapján affrikáta kezdetű volt, ezt a finnben *k*-val vették át, majd visszakerült a lappba ugyancsak szókezdő *k*-val | *Kitinen* < lp > fi > lpN *Gittesjohka* | *-niva* (karj. nyj. 'nedves terület, kis árok' > lp *njavvi* 'kis vízesés, gyors folyású patak' > vissza fi helynevekben | *Pallastunturi* < lpN *bálda*, I *baldâ* 'szél, oldal', majd finn hatásra alakult a szó ilyenné | *Pättikkäkoski* < lpN *Beattetguoika* 'fenyő' a lappba a finnen keresztül került vissza | *Siulapää*, *Siuloiva* < lpN *sivli*, Ko *seu'll* 'johdeaita, kerítés réntereléshez' < fi, karjalai 'kerítőháló' | *Solojärvi* > lpI *Solojärvi*, tkp. *Suálijärvri* 'Saarijärvi' > fi > lpI | *Sotkajärvi* elfinnesített alak visszavétele > lpN *Sotkajärvi*, a finn szó < lpN *čoađgi* 'kerceréce' fordítása | *Pielpajärvi* < lpI *Pielbájjärvi* < *pelbi* 'hegyes fanyíl', miután a szó elavult, a fi alak visszahatott > lpI *Piälppájjärvi*.

Délebbi területek ahol korábban a lappok lakhattak, a sziklarajzok népe (Kainuu, Savo, Pohjois-Karjala, Pohjanmaa, Keski-Suomi, Kymi megye): A délkeleti területek egybeesnek a régi sziklarajzokkal, itt lehettek a lappok, valamint az előttük itt lakó nép szállásterületei. Korábbi lappföldi szálláshe-lyek, ahol ma már nincs lapp lakosság (Vienan-Kemi, Sompio, Kittilä).

A lapp exonimát számos helynév megőrizte, ezeknek azonban csak egy része köthető a lapp népességhez, pl. *Lappi*, *Lapijoki*, *Lapinjärvi*, *Lapinlahti*, *Lappajärvi*, *Lappohja*, *Lappvesi* (vö. E. Itkonen Virittäjä 1941, 1946, Pirjo Mikkonen–Sirikka Paikkala Sukunimet 2000 stb.). A „lapp” jelzővel illethetnek akármilyen, isten háta mögötti helyet a finnek. Jellemző, hogy *Lappeenranta* előtagját a lappokkal azonosították, így a svédek ’vadember’-nek fordították: *Villmanstrand*.

Néhány példa: *Ilomantsi* ’legfelső tó’, *Imatra* (~ lpKo *Imandra* < ösfinn személynév *Imanti, *Imantero* ’imeä, szopik’) | *Juuka* ’folyó’ | *Jämsä* < *jämeš* ’halott’, *jápmi* ’meghal’, vö. *Jämäs* (Kainuuban) | *Kolima*, *Kuolimo* ’hal’ | *Konnevesi*, *Konnivesi* ’vadrén’ | *Lievestuore* ’?holló + keresztirányú (tó)’, amely a fő közlekedési útvonalat keresztezi | *Nerko* ’félsziget’ | *Outamo* ’első tó’ | *Päijänne* ’?felső (tó)’ | *Pälkäne* ’rénlegelő’ | *Rotimo* ’hiúz’ | *Saimaa* ’?számi’ | *Sappee* ’fekete (tó)’ | *Seitniemi* ’bálvány’ | *Siilinjärvi* < *Siidinjärvi ’lapp télifalu’ | *Siitama*, *Siitinselkä* ’lapp település’ | *Simpele* ’nyugodt folyószakasz’ | *Tuusjärvi*, *-niemi* ’üres tó = rossz halászhely’ | *Uva* falu ’folyó’ (vö. déli *uwe* ’folyó’), a *Tolosenjoki* korábbi neve (*Tolonen* szócikk viszont nincs!) | *Vaala*, *Vaaluvirta*, *Valajaskoski* ’vályó, sodor, mély víz’ | *Vaaru* (~ *vaara* kiemelkedés, talán legdélebbi előfordulása a térszinformának) | *Vieki*, *Viensuu*, *-järvi* ’möglegyetösen nagy’ | *Vieksi* ’erős’ | *Visulah-ti*, *Visuvesi* ’?sűrű növényzet’ | *Vuohtajärvi*, *Vuohtomäki* ’keskeny mocsár’ (a fi *-ts*-nek e nyelvjárásban *-ht-* felel meg!) | *Vuonamonlahti* ’fjord, keskeny öböl’ | *Ähtäri* ’áradmánytó’ < *Ätsäri, *Ätsärijoki* < ?lpN *ahcit* ’árad’ | *Änätti* ’nagy’ | *Äänekoski* ’sok, nagy vízesés’ < *Enäkoski. – Szemléletes lett volna ezeket a helyeket térképen is összefoglalni!

Elvértve, nagyrészt a mikrotoponimiában a legdélebbi finn területeken is található lapp eredetű elemek: *Eli/mäki* ’magas’ | *Kuukkaa-n/mäki* ’hosszú’ | *Moita-n/oja* ’téli rénvadászat’ | *Siito-in/mäki* ’kőbálvány’ | *Tonteree-n/mäki* ’tarhegy, tundra’ | *Vuontee-n/mäki* ’homok’ | *Änkää* ’kerítés rénvadászathoz’ stb. (Vö. Ante Aikio OU 4/2007: 191.)

A lapp eredetű helynevek elterjedtsége – nagyobb objektumok, amelyek megvannak mindhárom lapp nyelvjárásban, továbbá a finnben, a norvégban és a svédben: *Inari* tó (N *Anár*, I *Aanaar*, Ko *Aanar* ~ svéd *Enare* < korábbi nyelv), *Inarijoki* folyó (N *Anárjohka*) | *Ivalojoki* folyó (< I *Avveeljuuhâ*, N *Avviljohka*, Ko *Á’vvel* < *avvit* ’folyik’, D *uwe* ’folyam’) | *Teno* folyó (< lpN *Deatnu*, I *Tičnu* ~ no *Tana*, kontamináció lpN *eatnu* ’nagy folyó’) | *Saana* hegy | *Sodankylä* község (< lpN *Soadkilli*, I *Suádkil*, kemi *Čuávvázil*; korábban *Sovankylä* ~ svéd *Sowan by* (talán személynévből) | *Sevettijärvi*

község, tó (< lpI *Čevetjävri* < N *Čeavetjävri*, Ko *Čevetjäu'rr* 'nyak + tó', keskeny tó, korábban hattýnyak-tó) | *Saamenmaa* terület (< lpN *Sápmi*, I *Säämi*, Ko *Sää'mm*, közlapp megnevezése a népnek, nyelvnek és földnek). – Hiányolom a *Helsinki* szócikkből a főváros lapp nevét: N *Helsset*, -g-, I *Helsing*, Ko *He'lsen*.

Vagylagos megoldások: Az alternatív magyarázatok hozzátartoznak egy etimológiai szótár megoldásaihoz. *Kuosku* 'vízesés' v. személynév | *Päijänne* lapon keresztül öröklődött korább nyelvből v. mitológiai: 'felső isten' | *Te-pasto* személynév → hely v. hely → személy, eredete egyébként ismeretlen | *Koutoiva* 'középső' v. 'kigyó' | *Kätkätunturi* 'rozsomák' v. 'kő' | *Sätsivaara*, -oja 'nedves hely, ahol cipőbe való fű nő' v. 'víz' (egyébként csak ezt egy példát találtam arra, hogy 'víz' esetleg helynévben szerepel). Vannak még olyan nevek is, amelyekben még több interpretálási lehetőség is felmerül: *Outa*- 1) 'erdő' *Outitunturi*, 2) 'odu' *Outakoski*, 3) 'elől levő' *Outamo*.

Bonyolult magyarázatok: Néhányszor a szótár igen bonyolult magyarázatot ad. Teljesen egyedi az *Ii/joki*, -*järvi* stb. név számi eredete < 'éj' ~ svéd neve *Ijo*; *Iijo hampn* (1548) ~ fi. *Nättepori* 'szép vár', tkp. Éj-vár? Népetimológiáról lehet szó, a lapp 'éj' jelentésű szó névadási motivációja nem világos, egyesek szerint 'éjszakai szálláshely'-re utalhatott. | *Lammaskoski*: a szót háromnyelvű vidéken a svéd *lamm* és fi *lammas* 'bárány' szóval hozták összefüggésbe, a lappok végül visszafordították: N *Láppesoaiivi* | *Tengeliön-joki* < lpN *diñal* 'kirsu, állat szőrtelen orrvége' vagy 'habkő' + fi képző, főként a névadás motivációja problematikus. | *Välimaa* fordítás, két *Jeagelveadji* 'zuzmópatak' közötti területet jelölt: *Gaskeana* 'közbülső föld', ez utóbbi fordítása a finn név, jelenleg egy skanzen megnevezése.

Kevés olyan nevet találtam a szótárban, amelyre semmilyen magyarázási kísérlet sincs: *Kellosekä*, *Kevo*, *Kiilopää*, *Kilpisjärvi*, *Kivalo*, *Käylä*, *Levi(tunturi)*.

Az etimológiai magyarázatoknál a szerzők tekintettel vannak arra, hogy vajon valamilyen feltételezett közszó előfordul-e más nevekben, ha nem, akkor bizonytalannak minősítik: *Annivaara* személynév miatt, genitivusban kellene lennie | *Appis-tunturi* 'erő' (nem illik a névadási típusba) | *Puksala* 'nadrág, két szár' (de a tó itt nem ilyen alakú) | *Suonteenselkä* kettős tó, amelynek két részét keskeny szoros köti össze, Joutsa környékén is van ilyen; jelentése sem finnból, sem lappból nem magyarázható | *Tuntsajoki* folyó Sallában, orosz oldalon *Tumtša*, jelentése ismeretlen.

A legtöbb megfejtetlen előtag egyébként a *tunturi*-nevekben van!

Csak lapp név, finn megfelelőjük nincs: A legtöbb, csak a lappban előforduló név ott található, ahol nem volt nagyobb, állandó finn lakosság (Uts-

joki), pl. *Guorboaivi* 'tar csúcs' | *Guovdoaivi* 'középső hegy', de magyarázható 'kígyó', 'ballábas síléc, amely elől van és siklik' | *Látnjoaivi* 'fiatal nyír, erdő'.

Hang- és alaktani kérdések. Vegyünk egy kis betűcsoportot, a *c*-/*č*-t! A 15 címszó között mindössze egy *c*-kezdetűt találunk (*Carlsro*, svéd eredetű múzeumszálloda), a többi számi név, amely *č*-vel kezdődik. További 8 szó alatt utalás található *s*-kezdetű címszavakra (pl. *Čeavetjávri*, *Čevetjä'urr* → *Sevettijärvi*), egy tükörfordítás (*Čaabâuáivi* → *Kaunispää* 'szép hegy'), egy köznév (*čohkka* 'vaaran tai tunturin huippu, hegycsúcs'), a többi utalás nélkül csak számi nyelvi formában szerepel az adattárban: négynek – valószínűleg finn lakosság híján – nincs finn megfelelője (pl. *Čáppesduottar* 'fekete hegy'; nem szokott megmaradni rajta a hótakaró); kettőnek az előtagja elhomályosult magában a lappban, kettő pedig (*Čáibmajávri* > fi. *Saima*- | *Čárajávrrit*; az előtag jelentése ismeretlen).

Lapp–finn viszonylatban számos hanghelyettesítéssel számolhatunk:

– szókezdő helyzetben pl. lp *č*- ~ fi. *s*-, ritkábban *k*- (*kelo*, *kero*, *kiekki*), még ritkábban *j*- (*jolma* 'salmi'), szó belsejében: *-č*-, *-ž*- ~ *-ts*-: *äytsi* < lp *ävzi*, *Vuotso*, *Vetsikko*, *Vätsäri*, ritkábban *-k*-: *gorže* > fi *kurkkio*;

– szókezdő lp *c*- ~ fi *t*-: *-takka* ~ *-cahca* 'földnyelv; kereszttrúd szánkóban'; szó belsejében lp *-c*- ~ fi *-k*-: *Muotkataikka* hágó;

– a szókezdő zárhangok (*b*-, *d*-, *g*-) csak helyesírási konvencióként jelölődnek így az északi, irodalmi lappban, egyébként fonetikailag azonosak a finn *p*-, *t*-, *k*-val (I Ko így is írják!);

– *f*-kezdetű helynév kevés, *h*-kezdetű csak egyetlen van (ez is a finnből került a lappba: *Hetta* > *Heahtta*).

Képzőelemek. A leggyakoribb (helynév)képzők a finnben: *-nki* (*Aat-sinki*), *-nne* (lpN *-dat*: *Enontekiö*, *?Päijänne*), *-ue* (*Korvue*), *-kka* (*Naimakka-järvi*), *-nka*, *-nkä* (*Näljänkä*, *Vuosanka*), *-iö* (*Tengeliönjoki*, *Tenniöjoki*), *-ja* (*Pahtaja* < 'sziklazirt' + fi képző) stb.

Összehasonlító észrevételek. Már fentebb észrevételeztem, hogy hiányzanak a finnben jól ismert *-vesi* 'víz' > 'tó' utótagú nevek, helyettük *-järvi* használatos. A térszínformák között sok szó használatos a különböző kiemelkedések megjelölésére, a finn *vuori* 'hegy', *kukkula*, *kumpu* 'halom', *mäki* 'domb' a magasság tekintetében különbözik, a lapp *várri* 'erdős hegy', *duottar* 'tarhegy, tundra', *čohkka* 'csúcs', *čearru* 'széles, zord hegy', *oaivi* 'kü-

lönálló kerek hegy’ inkább a növényzetre és az alakra utal. Nagyszámú megnevezés használatos a völgyekre és mocsarakra, a vízszint különbségeire utaló esések is nagyobb változatosságot mutatnak. A legáltalánosabb a *-johka* ’folyóvíz’, nem jelentkezik nagyszámbeli különbségek, mint a finnben (vö. *virta* ’folyam’, *joki* ’folyó’, *puro* ’patak’, *oja* ’árok, ér’). Elenyészően kevés a participiumot tartalmazó víznév (pl. fi *Toriseva-*, *Haviseva*-típusú), nincsenek a folyás sebességére, színére utaló jelzők, hanem külön tőszavak utalnak a különböző víztípusra. Nem véletlen ez, hiszen – úgy tűnik – nemcsak a természeti viszonyok különböznek egymástól, hanem némileg a két rokon nép kogníciója, gondolkodás-, szemléletmódja is ...

A szótár értékelése. Amikor az opust kezembe vettem, sokszor felütöttem. Igen hasznos és érdekes olvasmányoknak tartom. Nem csak a lapp, de a finn és a svéd névanyag tekintetében is. Hasznosak azok az információk, amelyek a régebbi forrásokat idézik, de az olvasmányossághoz hozzátartoznak a dokumentumfényképek, térképek is. Nem kifogásként hozom föl, de azt vettem észre, hogy munkájuk vége felé a szerzők kissé kezdtek fáradni. Nem csoda, hiszen három évi megfeszített munka végéhez közeledtek. Dicsérendő az a mértéktartó ítélet, amellyel a szerzők magyarázataikat kísérik. Munkájukkal véleményem szerint maradandót alkottak: fontos, informatív, nélkülözhetetlen kézikönyvet alkottak, amely nem csak az eddigi kutatások szintézise, hanem minden bizonnyal új indítást is jelent a finnországi és nemzetközi onomasztikai kutatások folytatásához. Kedves Szerkesztő-szerzők! Köszönjük a szép könyvet és gratulálunk a nagyszerű tudományos teljesítményhez!

KERESZTES LÁSZLÓ

**Terhi Ainiala, Minna Saarelma ja Paula Sjöblom:
Nimistöntutkimuksen perusteet**

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Tietolipas 221.

Helsinki 2008. 369 l. ISSN 0562 6129, ISBN 978 951 746 992 0

„Nevék minden kultúrában és minden nyelvben vannak. A nevek segítségével azonosítjuk az ismert jelenségeket vagy tárgyakat. A Név kutatás alapjai szempontokat adnak a névtan különböző ágainak vizsgálatához: a személy-, hely- és állatnevekhez, illetve a márkanevekhez és az irodalmi névadáshoz” – olvasható a legújabb finn névtani kiadvány, a *Nimistöntutkimuksen perusteet* hátsó borítóján. Ez a kötet szervesen illeszkedik azon munkák

körébe, melyet szerzőik egyszerre szánnak alapvető, összegző munkának és egyben tananyagként is: a szerzőhármas szándéka szerint a könyv finn szakosok névtani kurzusához tartozó tananyagként és a névtan iránt érdeklődők olvasmányaként is megfelelhet.

Közismert, hogy Finnországban a laikusok körében is nagy az érdeklődés a névtan, illetve konkrétan az egyes névtípusok iránt, és igen sok olyan kiadvány születik, mely ezt az igényt kívánja kielégíteni. Megemlíthető ezek között a Helsinki Egyetem minden évben megjelenő névnapi kalendáriuma (*Yliopiston nimipäiväalmanakka*) és rengeteg a névnapokkal, névadással, névetimológiával foglalkozó kiadvány, pl. Minna Saarelma: *Nimi lapselle* (Minerva Kustannus Oy, 2007), *Nimipäiväjuhlat* (Helsinki, Kirjapaja, 2006), *Mikä lapselle nimeksi?* (Helsinki, 1994), nem is beszélve a keresztnévvel elméleti megközelítésben is foglalkozó kötetekről, pl. Kustaa Viikuna: *Etunimet* (Suuri suomalainen kirjakerho, Helsinki, 1996), Eero Kiviniemi: *Suomalaisen etunimet* (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2006).

Az ismertetett kötet szerzői előszavukban utalnak rá, hogy egyrészt ennek a nagy érdeklődésnek kívánnak megfelelni, de nem utolsósorban az is motiválja a kiadvány megjelenését és benne a névelméleti és terminológiai kérdések felvetését, hogy több mint 30 éve jelent meg Eero Kiviniemi névtani alapműnek számító *Nimistöntutkimuksen terminologia* című kötete, és ezért szükségessé vált a szakszókincset érintő néhány újítás bevezetése is.

A *Nimistöntutkimuksen perusteet* című kötet 7 részből áll. Első részében (*Nimistöntutkimuksen teoreettista taustaa*, 12–42) általános névtani és névelméleti kérdéseket érintenek a szerzők (mi a név, a név szerepe a kultúrában és a társadalomban, a név a nyelvekben). Érdemes kiemelni a név jelenésének filozófiai nézőpontjával és a névtipológiával foglalkozó alrészeket (38–42).

A második fejezet (*Suomalaisen nimistöntutkimuksen aineistoja ja linjoja*, 43–85) kifejezetten finn névtani vizsgálatokkal és azok jelenlegi kutatási irányzataival foglalkozik. Érinti az etimológiakutatás, kultúrtörténeti és lakóterületkutatás, illetve névkölcsönzés kérdését, valamint a folyó névtipológiai és szociolingvisztikai vizsgálatok területét. Olyan témák is megjelennek röviden, mint a Finnországban olyan divatos „névgondozás, -tervezés” kérdése („nimistönhuolto”).

A legfontosabb névtípusok külön fejezetet kaptak: külön rész foglalkozik a helynevekkel (86–161), személynevekkel (162–264), állatnevekkel (265–274), a márkanevekkel (275–331), illetve az irodalmi névadással (332–349).

A kötetben való eligazodást a logikus szerkezet és a sok táblázat garantálja, a névtan iránt érdeklődőket pedig számos kitekintés, érdekesség és prakti-

kus jelenség bemutatása segíti (pl. a családnévviselés törvényi szabályozásáról, a névnapi ünneplés hagyományairól, a márkanévek helyesírási kérdéseiről). A monográfiát a felhasznált szakirodalom jegyzéke zárja (350–363).

TAKÁCS JUDIT

Routarinne, Sara–Tuula Uusi-Hallila (szerk.): Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Tietolipas 220. Helsinki 2008. 378 l.
ISBN 978 951 746 963 0, ISSN 0562 6129

A kötet célja, hogy átfogó képet adjon a finnországi fiatalok nyelvéhez kapcsolódó kutatási eredményekről. A kép sokoldalú: a kötet összesen 25 cikket tartalmaz. Rögtön kritikai megjegyzést kell azonban fűzni ehhez, ugyanis vannak a cikkek között 3-5 oldalas – szerintem kihagyható – karcolatok is. Az ismertetőmben nem fogom untatni az olvasót egy minden írásra és részletre kiterjedő leírással. Helyette inkább megpróbálom felvázolni, hogy milyen ismereteket kínál a könyv a finn ifjúság nyelvhasználatáról, továbbá néhány érdekesebb módszertani eljárást is göröcső alá veszek.

A kötet különösebben nem definiálja a fiatalok nyelvét, de a hangsúly már az alcímben is az iskoláskorú fiatalokon van (*Kouluikäisten kieli*). Ugyanakkor a szerkesztők figyelmeztetnek, hogy az élethosszig tartó tanulás jegyében nincs felső korhatára az iskolának. Az iskolán kívüli foglalkozások, például a gördeszkázás is jellegzetesen, de nem kizárólag, a fiatalokhoz köthetők.

A cikkgyűjteményt három blokkra osztották a szerkesztők. Az első rész „variáció és interakció” címet kapta. Finn nyelvészek még az 1970-es években is azt várták, hogy a modernizáció és az urbanizáció következtében a nyelvjárások eltűnnek a fiatalok nyelvhasználatából, és a beszélt köznyelv közeledni fog az írott normához. Nem így történt, inkább egy sokkal bonyolultabb, akkoriban nehezen elképzelhető nyelvi helyzet jött létre.

A mai fiatalok nyelvében Harri Mantila négy alapvető változatot különböztet meg: a sztenderdet, a beszélt köznyelvet, a helyi nyelvjárást és a regionális nyelvjárást. A négy nyelvváltozatot többnyire minden finn iskolás ismeri, és bizonyos elemeit használja. Azt, hogy ki melyik nyelvváltozatot kerüli, vagy igyekszik leginkább használni, illetve ezek mely elemeit, nem igazán lehet a hagyományos társadalmi okokkal magyarázni. Mantila szerint a fiatalok nyelvhasználata sokkal inkább az identitásépítéssel kapcsolható össze. Mantila leírja, hogy a finn kultúrában milyen konnotációk kapcsolód-

hatnak egy adott nyelvváltozathoz. Innen tudhatjuk például hogy kulturális sztereotípiaként a dél-botteni (*Etelä-Pohjanmaa*) finneket a becsületesség, a gyökerekhez való ragaszkodás és a férfiasság jellemzi, ezért ha ezekre az érényekre szeretne apellálni akár egy rozskenyérről szóló reklám, más nyelvváltozat, mint a dél-botteni nem lesz hatásos. Fontos választóvonal a dél (Helsinki és egyéb finn „nagyvárosok”) és észak, illetve ugyanazon a képzeletbeli tengelyen a városi és a vidéki Finnország.

Mantila írása nem ad felvilágosítást arról – amiről általában sem szokott adni a kvantitatív szociolingvisztika –, hogy ezek mellett a trendek mellett, milyen helyzetekben használják a repertoár más – százalékok alapján marginális – részeit. Ezt a területet fedi le viszont Hanna Lappalainen, aki arról ad képet, hogy a fiatalok milyen beszédhelyzetekben használják a sztenderdközei nyelvváltozatot. Ahhoz tudni kell, hogy a mai finn beszédben igen ritka az írott sztenderdhez közeli általános nyelvhasználat: már a bemondók és a politikusok is csak a leghivatalosabb helyzetekben használják a normatív nyelvváltozatot. Így érthető, hogy fiataloknál a sztenderdközei beszéd mindig valamilyen külön jelentést ad az adott beszédlépésnek (ang. *turn*), narratívának. Lappalainen a társalgáselemzés módszereivel olyan példákat vizsgál, amelyekben pl. távolságot vagy kontrasztot fejez ki a normatív nyelvváltozat. Azaz olyan beszédrészek, mint idézés, témaváltás stb. Más szóval, a beszédpartnernek egy normatív kódválasztás mindig azt sugallja, hogy másképpen áll hozzá a beszélő a mondottakhoz, mint korábban (nem a „saját szavait” használja, témát vált, hozzáállást vált stb.).

Hasonló módszerrel dolgozik Sara Routarinne, aki annak a megfigyelésének járt utána, hogy a fiatalok mondathangsúlya nem mindig ereszkedő, hanem különösen a lányoknál megfigyelhető az emelkedő intonáció. Routarinne megállapítja, hogy ez gyakori a hosszabb beszédlépéseknél, pl. narratívákban. Ott a szerepe gyakran egy olyan témának, történetnek stb. bevezetése, amelyhez a beszéd társnak valamilyen háttér-információra van szüksége. Az emelkedő intonációs megnyilatkozás után a beszédpartner rutinosan rövid partikulával jelzi, hogy rendelkezik a feltételes háttér-információval, de nem veszi át a szót. Mivel fiatal lányok beszédében lelhető fel legjobban az emelkedő intonáció, azért feltehetőleg egy terjedő nyelvi jelenségről van szó.

Tuula Uusi-Hallila rövid írásában a fiatalok köszönési szokásait veszi szemügyre. Érdekes megállapítása, hogy a *terve* (kb. ’szervusz’) köszönés a „vidéki Finnországban” élő fiatalok között ’férfias’, ’barátságos’ és ’laza’. Viszont a helsinkiek körében ’vidékiek’ és ’szarkasztikus’. A fiatalok közt leggyakoribb (’neutrális’, ’fiatalos’, ’általános’) köszönés a *moi* (kb. ’szia’), ez valamivel gyakoribb Helsinkiben, mint „északon”, ahol a fiúk közti kö-

szónésben a *terve* uralkodik. Uusi-Hallila megjegyzi, hogy Helsinkin kívül a *moi* általános használata miatt lehet, hogy helsinki identitásúnak tartják az illetőt, mivel vidéken inkább ismerős, baráti viszonyt fejezheti ki a használata.

Marianne Toriseva egy aktuális nyelvhasználati kérdést vizsgál: az angol nyelv terjedését a finn fiatalok körében a gördeszkások újságjain keresztül. A gördeszkások szövegeiben viszonylag sok az angol nyelvű elem, nemcsak a szokványos kölcsönszavak jelennek meg bennük, hanem mondatrészetek, mondatok és szövegek. A kölcsönszavak közt vannak hangalak és íráskép alapján meghonosodott példák (*rani, kurbi, slaidi*), illetve angol alakjukat megőrző, de finnül ragozott formák (*run (-i-), curb (-i-), slide*). A kölcsönszavak nagy része szokásosan főnév, de ezekben a szövegekben gyakoriak az igék (*skeitata, dropata sisään*), illetve a melléknevek (*cool, smooth*) is. A legérdekesebbek mégis a kódváltások: milyen funkciói vannak az angol nyelvű hosszabb elemeknek egy finn bázisnyelvű szövegben? Vannak köztük intertextuális utalások, nemzetköziségre, angol-amerikai kultúrához kapcsolódó részek, illetve imázsépítéshez tartozó elemek. A finn gördeszkások jellegzetesen nemzetközi körökben mozognak, a nemzetköziség az identitásuk, csoporthoz tartozásuk fontos része. Végül a gördeszkások szövegeiben előfordulnak az angolon kívül pl. spanyol és svéd nyelvű elemek is. Ez a kutatás rámutat arra, hogy hogyan használják a finn fiatalok a nyelvi repertoárjukat, amely a finn nyelv több regiszterén, változatán kívül más nyelveket is tartalmaz. Toriseva szerint a gördeszkások írásai rámutatnak arra, hogy a mai fiatalok jól ismerik az írott finn és angol nyelv konvencióit, mivel képesek ezeket játékosan és különféle funkciók érdekében megszegni. Ezért sem szabad az új nyelvhasználati színterek megjelenését a finn nyelvi kultúra meggyengülésének tekinteni.

Heini Lehtonen a fiatal bevándorlók nyelvi helyzetével foglalkozik. Finnország sokáig nemigen fogadott bevándorlót. 1990-hez képest ma négyszer annyi külföldön született lakos van Finnországban. Habár a számuk az egész országra vetítve európai viszonylatban ma is igen csekély, Helsinkiben már előfordulnak osztályok, ahol minden ötödik gyerek ilyen háttérrel rendelkezik. A finn nyelvpolitika két, nemzetközileg figyelemreméltó megoldást dolgozott ki a helyzetre. Egyrészt bevezették a finn mint második nyelv tantárgyat. Másrészt igen kis létszámmal lehet anyanyelvi órát indítani akármilyen nyelvből. A két intézkedés azt a célt szolgálja, hogy a finn iskola olyan kétnyelvű egyéneket neveljen, akik képesek a társadalomban finnül boldogulni, de ugyanakkor fenntartják és megbecsülik a saját anyanyelvüket is. A mai Finnországban, több nyugat-európai országgal szemben, eddig nem alakultak ki olyan gettók, ahol a bevándorlók a többségi kultúrától és nyelv-

től elszigetelten élük az életüket, így a kitűzött cél reális, valódi igényeket szolgál.

A bevándorlók megjelenése új nyelvváltozatokat hozott létre a finn nyelvben. A vizsgált bevándorló fiatalok beszélt nyelvében a hasonló korú finn fiatalokéhoz képest pl. több írott nyelvi jelenséget találunk. Például *alkoi*, *loppui*, *teroita* típusú szóvégi diftongusoknál a Helsinkiben lakó finn fiatalok közel 100%-ban kihagyják az *i*-t (*alko*, *loppu*, *terota*). A bevándorlók beszédében viszont igen gyakori az amúgy írott nyelvben használatos *-i-s* változat. Azon kívül a többnyelvű környezetben kódváltások is előfordulnak. Többnemzetiségű csoportokban elterjednek pl. szomáli és orosz köszönések a finn beszédben a beszélők anyanyelvétől függetlenül. A „keveréknyelvet” nem kell negatívan értékelni, mivel a vizsgált fiatalok csoportjában a kódváltások vagy kölcsönszavak használata nem jelenti azt, hogy a használójuk ne ismerné, vagy ne lenne képes megtanulni a finn nyelv normatív változatát. Továbbá, ugyanúgy a csoporton belüli szolidaritást fejezi ki, mint egyéb csoportnyelvek vagy a szleng.

Liisa Tainio írása ritka betekintést enged a finn iskola óráiba, mivel az iskolások óra közbeni spontán megnyilatkozásait elemzi. Kiderül, hogy óra közben a tanár gyakran hagy teret kisebb beszélgetésekre, amennyiben ezek valahogyan az órával kapcsolatosak, illetve amennyiben ezek nem akadályozzák túlzottan az óravezetést. Tainio egy jellegzetes cselekvéstípust vizsgál: az utánezést. Óra közben az iskolások gyakran utánozzák, idézik egymást, a tanárt, illetve mindenki által ismert egyéb személyeket (pl. humoristákat). Ennek a cselekvéstípusnak sokféle funkciója lehet, pl. lehet pozitív vagy ironikus fényben akárja feltüntetni az idézett személyt, továbbá, ha többen vesznek részt a cselekvésben, ez alkalmi csoportulásokot alkothat az osztályban. Akármennyire is meglepő, az elemzett beszélgetések mindig kapcsolódnak az óra anyagához. Tainio végül megállapítja, hogy a teljes csönd az osztályteremben nem megfelelő cél egy tanárnak, mivel a spontán beszélgetések teret adnak az iskolások kritikai gondolkodására és aktív közreműködésére az órán. Továbbá, egy rutinos tanár tud ezekhez úgy kapcsolódni, hogy ezek hasznára váljanak az iskolai munka szempontjából.

A könyv második része az új technológiák nyelvi oldalával foglalkozik. Az internet több újat hozott: olvashatunk a fórumokról, a rajongók szövegírói (ang. fanfiction) közösségeiről, illetve az ikonok használatáról. Kiderül, hogy a beszélt és az írott finn mellett van egy harmadik nyelvváltozat is: az internetes finn, amely azt a funkciót tölti be, hogy írott formában lehessen társalogni. Mivel szövegek alapján nehezebb kideríteni a beszélő hozzáállását (komoly, tréfás stb.) azért lettek ilyen népszerűek az emotikonok. Többek

között ez derül ki Ilmari Vauras írásából. Talán a legmeglepőbb a Sirpa Lep-pänen által bemutatott 'fanfiction' jelenség: több ezer finn iskolás ír különféle internetes portálokra verseket, történeteket vagy regényeket egy-egy kultikus jelenséghez (könyv, film, játék stb.). Egymás írásait kommentálják, kritizálják, és az újakat tanítják, hogyan kell jó szövegeket írni. A műfajhoz tartozik az összes nyelvi repertoár használata: vannak köztük szellemes, beszélt nyelvben íródott dialógusok, funkcióval rendelkező idegen nyelvű részek (pl. valaki beleképze magát egy amerikai sorozatba, az elbeszélői részeket finnül írja, a dialógusokat angolul). Természetesen található benne hagyományos nyelvhasználati konvenciók, továbbá olyan blogíráshoz kapcsolódó készségek elsajátítása és gyakorlása, amelyek tanítása tipikusan az iskola feladata.

A 'technoblokk'-hoz tartozik még két, a mobilkommunikációval kapcsolatos cikk. Az egyik bemutatja a Finn népköltészeti archívumban található sms-adatbázist. Ulla Lipponen bemutatja az sms-folkloort, és megállapítja, hogy nem sokban különbözik a hagyományostól, sőt néhány példában igen régi rímek találhatóak. A másik cikk bemutatja, hogy hogyan lehet kutatni a technológiai innovációk piaci lehetőségeit. Egy olyan programot ismertet Antti Salovaara és Esko Kurvinen, amely képes több képet sorozattá szerkeszteni, így a fiatal, új technikai lehetőségekre kíváncsi, kísérleti alanyok képregényeket küldhetnek egymásnak mobilon. A társalgáselemzés szerint egy üzenetre gyakran hasonlóképpen szokás válaszolni. Ezért most még talán nem jött el az ideje a tesztelt programnak: egyszerre kellene elérni nagyon sok felhasználót, mivel csak akkor szeretnek ilyen üzeneteket küldözgetni a fiatalok, ha hasonló (képregényre képregény) válasza számíthatnak.

A könyv, utolsó, harmadik része az iskolai írással foglalkozik. Az első cikkben Mikko Aro felvázolja az írás- és olvasászavarokkal és ezek enyhítésével kapcsolatos jelenlegi ismereteket. Érdekességként említhető, hogy pl. a diszlexiáról szóló kutatások gyakran csak angol nyelvű adatokat, alanyokat vizsgáltak, de mivel az angol nyelvben kétféleképpen kell tanulni olvasni, írni: hangutánzással és szóképfelismeréssel (a kettő távol áll egymástól), azért pl. finn iskolásoknál – mivel a finn nyelvben a hang és betű megfelelése általános – más olvasási zavarok jellemzőek. Nevezetesen, a finn diszlexiások a társaiknál lassabban olvasnak, de nem pontatlanul, ahogyan az angolok. Végül Aro rámutat az olvasás központi szerepére a kultúrában és az iskolában: hasonló, genetikailag és neurobiológiailag megállapítható gondok vannak pl. a zenetanulás területén is, de ezeket inkább tulajdonságként fogjuk fel és ritkán próbálunk segíteni azon hogy valaki legyőzze vagy enyhítse a „botfűlűségét”.

Két cikk foglalkozik a iskolában előforduló genre (műfaj, zsáner) kérdésével. Anneli Kauppinen elemzi egy iskolai irodalmi lapba iskolások által írt szépirodalmi kritikákat. Megállapítja, hogy az írások gyakran hasonló szerkezettel bírnak, egyrészt a lap tanácsai miatt, másrészt az iskolában tanultak miatt. A zsánerek tanítása segítheti az iskolások szövegalkotását, de valamelyest korlátozhatja is őket az egyéni megoldások megtalálásában. Hasonló keretben vizsgálja Aino Vuorijärvi a – gyakorlati jellegű képzésben részt vevő – főiskolások diplomamunkáit olyan szempontból, hogy hogyan látszik rajtuk a tanulmányok gyakorlati, alkalmazott jellege. A megállapítása az, hogy ezek a szövegek, elméleti következtetések mellett vagy helyett gyakran gyakorlati ajánlásokat állítanak konklúzióként.

Többen írnak a fogalmazásról. Ez érthető, mivel a finn iskolások anyanyelvtudásának értékelése gyakorlatilag kizárólag a fogalmazásokról szól. Többen kételkedtek már abban, hogy mennyire van értelme egy olyan műfajra koncentrálni amely csak az iskola falain belül fordul elő. A „föbűnösön”, az érettségien, 2007-ben változtattak: hagyományos fogalmazáson (amely nem tárgyi tudásra kíváncsi, hanem arra, hogy a tanuló mennyire képes ezt a szövegtípust produkálni) kívül szövegelemzés – amihez ismerni kell pl. a vers vagy műelemzés alapfogalmait – is bekerült. Lasse Koskela ezt az új érettségit mutatja be. Az első tapasztalatok azt mutatják, hogy jelenleg a finn gimnazisták szövegelemzési képességei igen gyatrák. Koskela szerint jövőben az érettségi fogja a tanítást oly módon megváltoztatni, hogy ezek a képességek javulásnak induljanak.

Merja Karjalainen a (hagyományos) fogalmazáshoz kapcsolódó problémákkal foglalkozik: hogyan szokás elrontani a fogalmazást a felső (7-9) osztályokban. Empirikus anyagok és a szövegtan segítségével rámutat például a kezdés és a befejezés jellegzetes buktatóira. A szövegelemzések tanulságosak, és ezek segítségével az iskolában is jól lehetne bemutatni a kiváló fogalmazásokhoz vezető utat. Karjalainen is kételkedik abban, hogy mennyire van értelme egy ilyen életidegen műfajra helyezni a hangsúlyt az iskolában, de végül arra a következtetésre jut, hogy az iskolán kívüli szövegek írására hasonló szabályok vonatkoznak. Erkki Lyytikäinen bemutatja, hogy az érettségien mi alapján osztályozzák a fogalmazásokat. Az érettségi pontozása Finnországban a – rettegett – központi „cenzorok” dolga. Lyytikäinen a saját cenzori tapasztalatait (és néhány kutatást) úgy összegzi, hogy a fogalmazások színvonala egyre rosszabb: helyesírási, mondatszerkesztési, tartalmi és szövegtani hibák a korábbinál nagyobb számban fordulnak elő. Lyytikäinen szerint ez amiatt van, hogy a fogalmazásíráshoz kapcsolódó tudás – pl. az írott nyelv normái, stilisztikai eszmények – már nagyon idegen a fiatalok mindennapi életétől.

Összefoglalva elmondható, hogy az ismertetett mű széleskörű betekintést nyújt a fiatalok nyelvvel kapcsolatos finnországi kutatásokba. A kutatás módszertana sokoldalú. A modern szociolingvisztika, a diskurzuselemzés különféle fajtái, társalgáselemzés, szövegtani kutatások vannak túlsúlyban. A kötet egyetlen komolyabb hiánya az – sajnos a szerkesztők is szó nélkül mennek el e mellett –, hogy egyáltalán nem tárgyalja az iskolai szóbeli készségek helyzetét. Tudniillik, hogy a finn iskolát, az általános iskolától az egyetemi diplomáig, el lehet végezni anélkül, hogy egyetlen szóbeli vizsgán részt kellene venni, vagy – sarkítva – egyáltalán meg kellene szólalni. Ez nagyban összefügghet a finnek nemzetközi kommunikációs (ön)imázsával: félszegek, hallgatók, szégyenlősek. Továbbá, kínos kérdés, hogy ennek milyen következményei vannak például a finn fiatalok esélyeire az amerikai típusú vitákban, magyar típusú szóbeli vizsgákon, vagy a mindenképpen elkerülhetetlen állásinterjúkon. A könyv sokat foglalkozik az íráskészségekkel, így nem indokolható, hogy a beszédképesség fejlesztése továbbra is fehér folt maradjon.

A szerzők nyelvfelfogása általában leíró és tudományos: arra kíváncsiak, hogy miből – legyenek azok a finn nyelv változatai vagy egyéb nyelvek – áll a fiatalok nyelvi készlete, repertoárja és milyen helyzetekben, milyen célból használják annak egyes elemeit. Így például az emelkedő intonáció nem beszédhibaként kerül tárgyalásra. Továbbá általában optimista és a vizsgált csoporttal rokonszenvező hozzáállás tükröződik a könyvből. Ahogy az egyik anyanyelvtanár szerző megjegyzi: „Tulajdonképpen az anyanyelvtanár örök álma megvalósult – a mai fiatalok többet olvasnak és írnak, mint korábban.” (211 old.)

PETTERI LAIHONEN

**Simon Valéria: Melléknévképzők morfoszemantikai sajátosságai
a magyar és a finn nyelvben**

ELTE BTK Finnugor Tanszék, Budapest 2007.

(Uralisztikai tanulmányok 16.) ISBN 978-963-463-920-6. 138 l.

Az ELTE Finnugor Tanszékének kiadványában, az Uralisztikai tanulmányok 16. kötetében jelent meg Simon Valéria *Melléknévképzők morfoszemantikai sajátosságai a magyar és a finn nyelvben* című munkája, mely anyagát tekintve megegyezik a szerzőnek 2005-ben megvédett doktori disszertációjával.

A szerző a magyar és a finn nyelv gazdag képzőrendszeréből mutat be három kategóriát, a 'valamihez tartozás', az 'ellátottság', és a 'hiány' jelentését hordozó képzéseket (melyek egyben a dolgozat fejezetcímeiként is szolgálnak).

A *Bevezetőben* (5–31) a szerző mindenekelőtt a kontrasztív szemléletű kutatások fejlődési vonalát ismerteti, különös tekintettel a XX. századi kutatásokra, amelyek már szisztematikus összehasonlító módszert alkalmaztak. A szerző fontosnak tartja továbbá bemutatni a kontrasztív vizsgálatok során felmerülő kérdéseket, melyek elsősorban a vizsgálat tárgyára és módszerére vonatkoznak. Mindezek után a melléknevek és a képzett melléknevek jellemzőinek ismertetése következik a finn és magyar szakirodalmak alapján, melyek többféle szempontból közelítenek a melléknevekhez, viszont abban mindegyik megegyezik, hogy a melléknév elsősorban tulajdonság kifejezésére szolgáló szófaj. A magyar és finn melléknévképzők rendszerének bemutatásához a szerző a képzők elemzési metodikáját használja, vagyis a rendszerzés alapjául a bemeneti szófajok szolgálnak (mivel jelen esetben a kimenet állandó). A táblázatba rendezés után látható, hogy a magyar és finn melléknévképzők aránya megegyezik, hasonlóan jelen vannak produktív és improduktív képzők, illetve az igei alapszófajú melléknevek esetében mindkét nyelvben megvan a fosztóképző. A magyarban viszont többször előfordul, hogy ugyanaz a képző fejez ki különböző melléknévi jelentést, míg a finnben igen sok az *-(i)nen* képzőből született másodlagos alakok száma. A fejezet befejezéseként a szóképzés jellemző tulajdonságainak, illetve bizonyos alapgfogalmainak (produktivitás, szabályszerűség, transzparencia, lexikalizáció, szóképzési paradigma, szóképzési szinoníma, funkciómegoszlás) tisztázását követően a dolgozat felépítésének ismertetése történik.

A második fejezet (32–68) a 'valamihez tartozás' jelentést kifejező képzőket taglalja a magyar és finn nyelvben. A vizsgálat kiindulópontja az *-i* képző, melynek részletes elemzését Simon az *-i* képzős derivátumok alapszavának jelentése (személy, intézmény, hely, fogalom, időpont/időtartam) alapján végzi el akképpen, hogy összegyűjti az *-i* képzővel alkotható jelzős szintagmákat, megállapítja az elemeik közötti viszonyjelentést és ezek megfelelőit keresi meg a finn nyelvben. Említést tesz továbbá a finn genitívusról is, mely a 'valamihez tartozás' jelentésének egyik legfontosabb kifejezője, és – ahogy azt a vizsgálat is mutatja – a legtöbb esetben a magyar *-i* képzős jelzős szintagmák finn megfelelői genitívuszi összetételek vagy szószerkezetek. A földrajzi név alaptagú képzős szintagmák esetén a szerző külön részletes bemutatást ad a finn *-lainen* képzőről is. A fejezet végén az *-i* és a *-beli* képző viszonyának vizsgálata történik meg, az *-i* képző vizsgálatakor használatos

alapszó-kategóriák felhasználásával. Ezen fejezet záró egységeként Simon a már említett két képzőnek korpuszbeli megjelenési eseteit és azok arányát vizsgálja.

A harmadik fejezetben (69–91) az ’ellátottság’ jelentésének vizsgálata történik az *-s* képzőnek és használati körének részletes bemutatásával. Mindez a már említett *-i* képző elemzéséhez hasonlóan – jelzős szintagmák segítségével – történik, majd ezt a finn megfelelőik feltárása és elemzése követi. Külön alfejezetben vizsgálja a szerző az elidegeníthető és elidegeníthetetlen tulajdon (testrész- és szervnevek, öltözet) kifejezésére szolgáló *-s* és *-jÚ* képzőt és annak finn megfelelőit is. A fejezet végén Simon bemutatja az *-isA* és a *-kAs* melléknévképzőket is, melyek nem csupán possesszív vagy ellátottság viszonyt fejeznek ki, hanem annak mértékét is.

Az utolsó fejezetben (92–123) a hiány kifejezésére szolgáló képzők bemutatása történik, különös tekintettel a fosztóképzőre. A denominális fosztóképzésen belül a rész-egész viszony vizsgálatát követően megállapítható, hogy azok elidegeníthető-elidegeníthetetlen viszonyt vagy pedig járulékos viszonyt fejeznek ki. A fosztóképzőt tartalmazó alapszavakat vizsgálva az is szembetűnő volt, hogy a finnben jóval többször használnak az elidegeníthető-elidegeníthetetlen rész-egész viszony kifejezésére fosztóképzőt. A denominális fosztóképzéshez kapcsolódóan a szerző még említést tesz néhány morfológiai jellemzőről is, vagyis: ritka a melléknévi alapú képzés és a képzett melléknév és fosztóképző kapcsolata; bizonyos esetekben kapcsolódhat a *-szerű* utótaghoz; *-i* és *-s* képzőhöz való kapcsolhatóságuk problematikája. Ezek után értelemszerűen a deverbális fosztóképzők elemzése következik, vagyis a fosztóképzőnek reflexív, gyakorító és műveltető igékhez történő kapcsolhatóságának tanulmányozása. A szerző külön alfejezetet szentel a produktív deverbális névszók és a fosztóképző kapcsolatának részletes feltárására. A fejezet végén a szónegáció egyéb megvalósulási lehetőségeit (a *mentes* és *vapaa* utótagok; az *epä* prefixum; finn *ei*, magyar *nem*, *nincs*) mutatja be a két nyelvben.

A szerző a dolgozatát részletes *Összegéssel* zárja (124–128), amelyben a kapott eredményeivel is bizonyítani igyekszik munkája alapfeltevését, mely szerint a magyar és a finn nyelv rokonsága ellenére, a szóképzés szerkezetének egyezésén túl, számos különbség figyelhető meg. A kiadványt *Az ábrák és táblázatok jegyzéke* (129), a *Bibliográfia* (130–136) végül pedig a *Tartalomjegyzék* (137–138) zárja.

KELEMEN IVETT

Arja Hamari: The negation of stative relation clauses in the Mordvin languages. MSFOu 254. Société Finno-Ougrienne, Helsinki 2007. 298 l. ISBN 978-952-5150-97-1, ISSN 0355-0230.

A monográfia doktori értekezésnek készült: elsősorban a „stativ” (statis, állapotot t krz , tehát nem-dinamikus) szerkezetek/mondatok (stative relation clauses) felépítését és tagadasi stratégiáit vette célba,  gy a mordvin tagadás szinkron és diakron kérdéseinek átfogó vizsgálata lett belőle. A címben foglalt típus ellentéte a dinamikus „akció” szerkezet (action clauses with a verbal predicate).

A bevezetésben (Introduction, 12–21)  ltal nos kérdésekkel foglalkozik a szerző: ilyenek a mordvin nyelvjárások/nyelvek, a kutatás célja, a feldolgozott anyag és a vizsgálat módszere, továbbá a monográfia felépítésének kérdései. – Fontos momentum, hogy a szerző erza és moksa anyanyelvi inform torokkal is tudott dolgozni,  gy ellenőrizni tudta anyagát.

A második fejezet (Predication of stative relations, 22–75) a predikációk osztályozásával foglalkozik (a finnugor és indoeurópai nyelvekben), valamint ezeknek a mordvin megfelelőivel tagadó kifejezésekben: inkluziv, ekvativ és attributiv szerkezet t pusokkal. Sorra veszi a mordvin mondat t pusok sajátos megjelenési formáit (névszók predikativ ragozása, igeragozás), lokativ és egzisztenciális mondatok közti különbségeket, a birtoklás kifejezéseit (*habeo*-szerkezet és birtokos személyragozás). – Itt érdemes lett volna részletesebben foglalkoznia a birtokos személyragok és a genitivus predikáló használatával: ’valami valaki ’, de egyelőre csak érinti a kérdést (’belong’-type, 61). – A disszerens ezután részletezi a névszók predikativ ragozását, amely a kopula kihagyását („z r  kopula stratégia”) jelenti. (Nagy val szin s ggel a kopula kisebb mértékben volt használatos a finnugor nyelvekben, mint a mai balti finnben és a lappban; v . Klemm: Történeti mondattan). Stassen kontrasztiv munkájára építve foglalja össze a kérdés tanulságait. Stassen a verbális, nominális és lokális állítmányi strat gi  kr l sz l. A szerző táblázatban foglalja össze mindazokat a kifejez st pusokat, amelyek a mordvinban megtalálhatók az indicativus praesensben (74)  s a praeteritumban (75). A táblázatról kiderülnek a kopula viselkedésének különbségei a két igeidőben. A legfőbb különbség az inkluziv, ekvativ és attributiv konstrukciókban mutatkozik: ezekben kifejezésekben a jelen időben nincs kopula, múlt időben pedig igen. A lokativ, egzisztenciális és habitiv (*habeo*-s) konstrukcióban mindkét igeidőben használatos a (neutrális) kopula, a predikáló birtoklási ’valami valaki ’ konstrukcióban az erza és moksa gyakorlata eltér: a moksa-

ban a névszónak a predikatív alakját használják, igaz azonban, hogy jelen időben nincs kopula, múlt időben pedig ebben a szerkezetben is használatos.

A harmadik fejezet általában foglalkozik a tagadással mint az állítás ellentétével (Negation, 76–94): sorra veszi a tagadás strukturális jellemzőit, a tagadás kifejezőeszközeit (markerek) különböző finnugor és más nyelvekben.

A negyedik fő fejezetben tér rá a szerző a mordvin tagadás kifejező eszközeire és ezek eredetére (The Mordvin negative markers and their origin, 95–123). Ezek röviden a következők: egy sokfunkciós E *a/at*, M *af*, a praesensben használatos tagadószó E *avol'*, conjunctivusi és desiderativusi segédige E *avol'*-, M *afəl'*-, az egzisztenciális E *aras'*, M *aš/ajaš*, a múlt idejű tagadó segédige E *eš-/ež-*, M *əž-/iž-*, az imperativus-optativusi tagadó segédige E *il'a-*, M *l'a-*, a tagadó participium és gerundium E M *apak*, végül a conditionalis-conjunctivusi M *-fi'ära/-fi'ärä-*. Ezeknek a tagadó parikuláknak/segédigéknek az eredetére vonatkozó álláspontokat össze is foglalja. Ebben új magyarázattal nem áll elő.

Ami a nyelvtörténeti magyarázatokat illeti, néhány észrevételt kell tennem. A tagadó partikulákat, ill. segédigéket célszerű lett volna egymással való összefüggésükben is és nem csak külön-külön vizsgálni. Én például hihetőbbnek tartom az *at/af* tagadószókat a participiumra visszavezetni és összefüggésbe hozni a participium-gerundiumban használatos *apak* alakkal. Az **ak > at* fejlődés ugyanis magánhangzó után nem indokolt (101), a **k > -t* ugyanis általában mássalhangzó után ment végbe, pl. **maksək > makst* 'adj', magánhangzó után nem: *kundak*, *palak* 'fogj, csókolj'. A *-t* mondatfonetikai helyzetben vagy morfématorkódás esetén a M-ban mindig, az E-ban is gyakran kiesik. Az *avol'*-, *afəl'* magyarázata a közfelfogás szerint problémamentes. Az *aras'* magyarázata a *erams* 'él' igéből szerintem erőltetett: múlt időben ugyanis *araseł'* használatos, ami rendhagyó konstrukció, mert az *-s* és az *-l'* praeteritum jelek kizárják egymást. Inkább Koljagyonkovnak lehet igaza, bár **arams* ige önállóan nem adathozható. Még problematikusabb a M megfelelőnek (*aš/ajaš*) magyarázata. Ennek ragozott alakjai a primer E *e-*, M *ə-/i-* szuppletív formájaként is használatos.

A finn-volgai tagadó igeragozás/formák rendszerként való rekonstruálása talán előmozdítaná a probléma megoldását, ahogy erre a szerző kísérletet is tesz (114). Künnap (1993, 1994) magyarázatát én nem tudom elfogadni. Véleményem szerint a PFU kétféle praeteritum jel (**-j- ~ *-s-*) megoszlása a finn-volgaiban úgy alakult, hogy az igeragozásban a **-j-*, a tagadó segédige ragozásában pedig az **-s-* általánosult. Oda-vissza keletkeztek analógikus formák: a mordvinban például az *-s-* átkerült a főige Sg/PI3-ba, míg a tagadó segédigében vannak *-j-s* formák (*eiñ* stb.), és kontamináció révén mindkét jel

egyetlen formán belül is megtalálható (*eziñ* < *e-š-i-ñ). A mordvin igeragozásban vannak praesens típusú és praeteritum típusú toldalékbokrok (vö. Keresztes 1999: 193, 195), továbbá imperativus típusú csoport is. Ez utóbbinak, a tiltó segédigének a magyarázata hagyományos, ugyanígy a participium-gerundiumban használatos *apak* szóé. A conditionalis M *-fiär'a/-fiärä-* a mok-sára jellemző laza morfológiai szerkesztésmóddal magyarázható (vö. Keresztes 2001: 94–97, in: A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei II. Sze-ged). Az E alakok már egyértelműek és szabályosak.

Az ötödik fő fejezet sorra veszi a fenti markerek előfordulásait és funkcióit (Formation of negative stative relation clauses in the Mordvin languages, 124–248).

A példamondatok elemzése korrekt, a levont következtetések helyesek. Érdekes a névszók (főnevek és melléknevek) predikatív alakjai mellett előforduló ingadozó használat. A participium és gerundium tagadása háromféle-képpen is történhet: E *apak čavo ~ a čavož ~ avo' čavož* '(s)he is not hit'; M *apak čaft ~ af šavf* id. Az alaktani kritériumok viszonylag tiszták, míg az alternatív formák között szemantikailag nem nagyon lehet világos disztribúciót megfogalmazni! Ugyanez a helyzet a lokális mondatokban. Az egzisztenciális és habitív (*habeo-s*) mondatok viszont világosabb sémát követnek. A 'valami valakié' mellett szereplő tagadás a nominális konjugációhoz hasonló tarkaságot mutat.

A következő alfejezetben (243–248) a szerző összefoglalja az elemzett anyag tanulságait, és a korábbi, állító mondat típusokat összefoglaló táblázatokba (74–75) konkrétan beírja a tagadáskor használt markereket: praesensben (244) és praeteritumban (247). Látható, hogy különösen az utóbbiban vannak ingadozó esetek, azaz vagylagos megoldások. Nagyjából hasonlóan viselkednek tagadásban is az inkluzív, ekvatív és attributív mondat típusok. Az E *aras*, M *aš* másképpen viselkedik, és a egzisztenciális mondat típus tagadási stratégiája sem problémamentes.

A hatodik fejezetben (The functional development of the Mordvin negative markers, 249–284) a szerző átfogó, koherens képet kíván adni a mordvin tagadó szerkezetek kialakulásáról és fejlődéstörténetéről. Ismét végigveszi a markerek fő funkcióit. Megállapítja, hogy előfeltevése szerint a mordvin tagadó szerkezetek rendszere komplex lehetett mind a tagadó markerek sokasága, mind ezek használata, funkciója tekintetében. A vizsgálat megmutatta, miben hasonlít, illetve különbözik a két nyelv(járás csoport) rendszere. A legtöbb egyezés a verbális mondatokban tapasztalható, míg a "statív" szerkezetek több ponton különböznek (különösen áll ez a megállapítás a jelen időre). Ami az eltérések okait illeti, a problémát nem sikerült megnyugtató módon

megoldania, ill. megmagyaráznia. Ez talán amiatt van, hogy a kutatás főként a tagadó szerkezetekre vonatkozott, az affirmatív, állító típusok beható vizsgálatára nem.

A „statív” (statikus) szerkezetek jellemző igéi: E *ul’ems*, M *ul’ams* ’van; lesz; van valamije’ (ragozás mind jelen, mind múlt időben; az E jelen idejű paradigma jövő idő értékű!), E *ul’ñems*, M *ul’ams* ’van’ (az E-ban jelen idő jelentésben ez a gyakorító alak használatos). A lokális típusban E *aš’ems*, M *ašč’ams* ’van, lakik’ is használatos. A tagadó segédige ragozása a mordvin nyelvtörténet folyamán több változáson ment keresztül. A legelső változások már a finn-permi, de legkésőbb a finn-volgai korban végbementek, az ősmordvinban pedig további változások észlelhetők. A két nyelv(járás csoport) külön életében az átalakulás tovább folyt a statív tagadó szerkezetekben, amelyeknek idő- és módvonatkozásai kimutathatók.

A különböző jelölők disztribúciója röviden a következőképpen foglalható össze (286): A tagadó markerek kiválasztása sok tényező függvénye: függhet a szerkezet típusától, a beszélő stratégiájától, a szerkezet módjától (mood) és idejétől (tense). A legnagyobb különbségek a praesensben és a II. praeteritumban észlelhetők. Ezekben a szerkezetekben ugyanis nem szerepel kopula, amely hordozhatna olyan grammatikai kategóriákat, mint pl. a kongruencia (agreement) és az idő. Azokban a szerkezetekben, amelyekben vagy nominális konjugáció vagy "zéróstratégia" jelentkezik, tipikus tagadószó E *a/avol’*, M *af*, és a tagadás grammatikai jelölése a nominális, melléknévi vagy lokális állítmányra vonatkozik. A lokatív típusban egy másik tagadószó is használható, ebben az esetben a grammatikai jelölés a negatív markerban magában található: E *aras’*, M *aš*. Bizonyos szemantikai különbséget tartalmaznak azok a lokatív szerkezetek, amelyekben vagy E *a/avol’*, M *af*, vagy pedig E *aras’*, M *aš* van; a szerző megfigyelése szerint az előbbinek szűkebb a negatív hatóköre, mint az utóbbinak. Az E *aras’*, M *aš*, *ajaš* egzisztenciális és *habeo*-szerkezetekben is használatos; ezekben az E *aras’*-nak van hiányos paradigmája, míg a M *aš*, *ajaš* tagadószóknak nincs; az E *aras’* ugyanis számban egyezik az alannal jelen és múlt időben egyaránt, míg a M *aš* csak múlt időben ragozható a tagadó segédige alternációjaként. A M *ajaš* variáns gyakran szerepel praesensban az egzisztenciális és *habeo*-s szerkezetekben.

Az indicativus praesensben és II. praeteritumon kívül a többi mód és idő megkívánja a kopula használatát: E *ul’ems*, M *ul’ams* ’van’ az összes statív szerkezetben (stative relation clauses). Ennek az igének a tagadása az egyéb igéi állítmányokhoz hasonlóan történik. Ezért ezekben az esetekben a tagadás stratégiája azonos a dinamikus mondatok (action clauses with a verbal predicate) igéi állítmányéihoz.

Történetileg a két nyelv(járáscsoport) különbségei abból (is) eredhetnek, hogy a markerek más-más előzményre mennek vissza. Meg kellene vizsgálni az orosz és a török nyelvnek az egyes nyelv(járás)csoportokra kifejtett hatását is. A szerző következtetéseinek végén egy csomó általános kérdést vet föl. Véleménye szerint ezeknek csak egy részét sikerült megválaszolnia a mordvin oldaláról, ám maradt még több dolog, amelynek megválaszolása további általános következtetéseket vet föl.

A monográfiát bőséges irodalom- és forrásjegyzék (References, 289–298) zárja.

Arja Hamari értekezése több oldalról világítja meg a mordvin tagadás egy fontos szerkezetének – a statív, statikus szerkezetűtípusnak (stative relation clauses) – stratégiáit. Így kutatásai és elemzései – egy helyen összefoglalva a jelenséget és a markerek disztribúcióit – lényegesen bővítik az olvasó ismereteit. A vizsgálat alapjául hatalmas adatbázis, több anyanyelvi informátor és a teljes szakirodalom feldolgozása szolgált. A hagyományos nyelvtanok meglehetősen elnagyolva foglalkoztak e kérdéskörrel, ezért az értekezés eredményei hasznosan épülnek be a finnugristikai kutatások széles folyamába.

KERESZTES LÁSZLÓ

**Mészáros Edit–Motorkina Svetlana–Kazaeva Nina–Felföldi Ágnes–
Širmankina Raisa: Magyar–erza-mordvin szótár**

Szerkesztette: Mészáros Edit. Studio Uralo-Altaiica Supplementum 11.
Szeged, 2008. 985 l. ISBN 978-963-482-856-3

Az első magyar–erza-mordvin kézisztár a Studio Uralo-Altaiica Supplementum sorozatának 11. köteteként jelent meg 2008-ban a Szegedi Tudományegyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszékének munkájaként. Az ötszerős szótár 985 oldal terjedelmű, s kb. 17 ezer címszót – azonban ennél jóval több kifejezést – tartalmaz. A szótárban összesen kb. 38 ezer magyar szó és kifejezés található.

A külsőleg igazán vaskos kötet értékes tartalommal bír nemcsak az erzául vagy magyarul tanulók, hanem a kutatók számára is, hiszen elmondhatjuk, hogy a szótár a finnugristák körében régóta várt mű, így valódi hiányt pótol. E reményüknek adnak hangot a szerzők a kétnyelvű (magyar és erza) előszóban.

Az előszóból megtudjuk, hogy ez a szótár a korábban megjelent erza-mordvin–magyar szótár (1999, 2003) párjának készült, azonban annál jóval terjedelmesebbre sikerült, ami egy szótár esetében inkább előnyt jelent. – A

szótár hat éven át (2001–2007) készült folyamatos munkával. Maticsák Sándor lektorálta.

A szótárba belelapozva láthatjuk, hogy a magyar címszó után következő erza megfelelő mind cirill, mind pedig latin betűs átírással szerepel, így azok is könnyen forgathatók, akik nem ismerik a cirill betűket vagy bizonytalanok az erza szavak latin betűs átírásában. A szótár használatáról szóló tájékoztatóból azt is megtudjuk, hogy a latin betűs hangjelölés „Mészáros Edit erza-mordvin nyelvkönyvében, valamint az erza-mordvin hangjelölésről írt cikkében ismertetett elvek szerint történt.” Azonnal feltűnik, hogy a szótárakban megszokott rend szerint két hasábos tördelés helyett itt egyhasábos formába rendezték a szócikkeket. Ennek hasznosságát akkor értjük meg, mikor az egyes címszavak szinonim jelentéseit böngésszük, amelyből elég sok van, a két hasáb pedig csak nehezítené a szócikkek átláthatóságát. A szótár használatában nagy szerep jut a törtjelnek (/), melyet a felesleges ismétlések elkerülése érdekében alkalmaznak a szerzők. A szócikkek elvileg minden olyan utalást tartalmaznak, amelyet egy szótárnak tartalmaznia illik, vagyis a stílusminősítést, több szófajúság esetén a szófajba való besorolást, illetve igék esetén a vonzatokat. Egyes szócikkekben az erza jelentések megadásakor az ingadozó erza helyesírásból (kiejtés szerinti illetve morfématükroztető elven alapuló) fakadó alakváltozatokat is feltüntetnek. Ugyanígy járnak el az orosz jövevényszavakkal, ahol az egyes szócikkeknél mind az erza kiejtés szerinti mind pedig az orosz nyelv szabályainak megfelelően írt alakot megtalálhatjuk. A szótár szerzői az onomatopoeikus szavak variánsait szinonimáknak tekintik, és az ugyanazon törből különböző képzővel alkotott származékokat sem kezelik alakváltozatként.

A szerzők arra törekedtek, hogy a címszó legalapvetőbb és leggyakrabban használt erza jelentéseit megadják, így nem is várható el, hogy ritkább jelentéseket vagy az egyes szakmákhoz tartozó terminológiát is közöljék.

A szótár használatához fűzött tájékoztatót a felhasznált irodalmak jegyzéke követi. A szerzők az előszóban arra külön nem tértek ki, hogy a szótár anyagát milyen korpusz alapján állították össze, ezért talán e felsorolással kívánják a hiányosságot valamelyest pótolni. Azonban az itt látható művek alapján is csak találgathat az érdeklődő. A jegyzékben több szótár és egyéb forrás szerepel. Véleményem szerint a szerzők minden olyan lehetséges anyagot felhasználtak, amely manapság hozzáférhető és alpműnek számít a kutatók körében is: finn–erza és erza–finn szótár, erza-mordvin szójegyzék, két erza–orosz szótár, moksa-mordvin szójegyzék, Paasonen mordvin szótára, orosz–erza és erza–orosz szótár, erza-mordvin hangosszótár, erza-mordvin–magyar szótár; emellett több magyar egynyelvű szótár szerepel a

felsorolásban, és találunk különböző oktatási segédanyagokat is. Külön megemlítendő az állat-, illetve növényvilágról megjelent egyéb szótárak.

Mielőtt a szótárról néhány észrevételt tennék, hadd jegyezzem meg még egyszer, hogy Mészáros Edit és szerzőtársai nem kisebb feladatra vállalkoztak, minthogy elsőként megszerkesszék azt a szótárt, amelyre már több évtizede szüksége lenne akár a nyelvtanulóknak, de még inkább a mordvin nyelvvel foglalkozó kutatóknak. Nem győzöm hát hangsúlyozni, hogy milyen nagy jelentősége van annak, hogy most éppen ezt a művet tarthatom a kezemben. Pozitívként arról sem feledkezhetünk meg, hogy a szerzők korábban már komoly gyakorlatra tettek szert az erza-mordvin szótár megszerkesztése kapcsán, melynek tapasztalatai bizonyára hozzásegítették őket egy ilyen nagy munka megjelentetéséhez.

Most pedig következzen néhány megjegyzés!

A szótár böngészésénél abból a feltevésből kell kiindulnunk, hogy a szócikkek létrehozásánál a szerzők a magyar irodalmi nyelvet vették alapul. Ezért tehát nem várhatjuk el, hogy egyes esetekben nyelvjárási, beszélt nyelvi vagy akár szleng alakokat feltüntessen. Azt azonban feltételezhetnénk, hogy a szerzők valamiképpen utalnak arra, ha egy szó szinonimája is szerepel a szótárban. Vegyük például a *burgonya* és a *krumpli* esetét. Jól láthatjuk, hogy a *burgonyánál*, mint növénytani megnevezésnél szerepel a latin név, illetve a szó besorolása a növények közé. Azonban semmilyen utalást nem találunk arra nézve, hogy a szótár az ennél a szócikknél látható jelentéseket (jóval részletesebben) a *krumplinál* is tartalmazza. A *krumpli* szócikknél pedig semmilyen stilisztikai besorolást, sem pedig latin nevet nem találunk. Így a szótár forgatója nem szembesül azzal, hogy a magyarban a *modama*-nak két szinonim változata is lehetséges.

A szócikkekre tekintve a gyakorlott nyelvtanulónak az is feltűnik, hogy a címszavak mellett semmilyen index nem található, amely tö-, illetve ragozási típusukra utalna. A szótár végére lapozva észrevehetjük, hogy nem tartalmaz magyar nyelvvel kapcsolatos nyelvtani mellékletet (sőt semmilyen mellékletet), holott a korábbi erza-mordvin–magyar szótárban az erzára vonatkozó grammatikai alapismeretek szerepelnek. A szótárban nem találjuk meg külön szócikként az egyes ragokat, jeleket, képzőket sem. Ebből szintén arra lehet következtetni, hogy a szerkesztők mégis inkább a magyar közönséget szeretnék volna megcélozni.

Gyorsan feltűnik az is, hogy nem látunk a szócikkek közt betű- és mozaikszavakat, tehát olyan, a mai mindennapi életünkhöz hozzátartozókat mint az *ENSZ*, a *NATO* vagy pedig *EU*. Ez természetesen nem nevezhető lényeges

hiányosságnak, mégis célszerű lett volna a szótárírási alapelveket valahol közölni, tehát azt, hogy mi alapján nem került be valamely szó az anyagba.

Ha ezután, taláломra egyéb modern szavak jelentését szeretnénk megtudni, találkozhatunk meglepetésekkel. Míg olyan szavak mint a *számítógép*, *mobiltelefon*, *internet*, *kábel*, *hálózat*, *e-mail* megtalálhatók a szótárban, addig olyan egyéb, ugyanebbe a témakörbe tartozó nap mint nap használatos kellék mint az *egér* vagy a *hordozható számítógép* kimaradt.

Az egyes szócikkekben megadott szinonimák mellett semmi nem utal stílusukra, és nem találunk jelzést arra sem, hogy az egyes jelentések milyen (gyakorisági?) sorrendben követik egymást.

Apróság ugyan, azonban a szótár használatát gyorsíthatná, ha nyomdailag jelölve lennének a szótárban lévő fejezetek.

Végül elmondhatom azt is, hogy a fenti „hiányosságokat” én mégis a szótár javára írnám, hiszen nem próbál meg „mindentudó” lenni. Ezt a szótárban található példákön is lemérhetjük. A szerkesztők egyik világos alapelve lehe- tett, hogy nem adnak meg példamondatokat, ugyanakkor a szócikkek így is jelentős mennyiségű szókapcsolatot tartalmaznak a vonzatokkal, azok sorrendjének feltüntetésével együtt.

Összességében elmondhatjuk, hogy egy igazán nagy terjedelmű, változa- tos szóanyagot tartalmazó szótár született, mely jelentős mérföldkőnek szá- mít a magyar–erza-mordvin szótárírás történetében, s amelyet e sorok írója is lelkesen forgat majd a jövőben és reméli, hogy a szótárban szereplő szóanyag egyszer elektronikus formában is elérhető lesz.

FÁBIÁN ORSOLYA

Megvalósult gyermekálmom (Munkácsi Bernát udmurtföldi útja)

A Naplót és a levelezést közreadja, a jegyzeteket írta Kozmács István.

AB-ART Kiadó, Pozsony, 2008. 488 l. ISBN 978-80-8087-043-0

Munkácsi Bernát (1860–1937) 1885-ben nem sokkal a tanári diploma és a doktori cím megszerzése után a Magyar Tudományos Akadémia anyagi tá- mogatásával Oroszországba utazott, hogy votják (udmurt) és csuvas nyelvi anyagot gyűjtsön. Útja során naplót vezetett, illetve leveleket váltott szeretett tanárával és mesterével Budenz Józseffel.

Ezt az eddig teljes terjedelmében publikálatlan naplót és levelezést adta ki most Kozmács István, aki személyes megjegyzéssel kezdi a kötethez írt Be- vezetést (5–18). Elmondja, hogy példaképének tekinti Munkácsit, továbbá

hogy „Tisztelet, szeretet és megbecsülés volt bennem iránta, s tanáromnak tekintettem, jóllehet csak a hivatalos életrajzokból ismerhettem életét... Olvas-tam viszont munkáit, ismertem elképesztő udmurt szótárát, tudtam, hogyan ötlötte ki és szervezte meg az I. világháborús hadifogolytáborban a nyelvészeti gyűjtőmunkát, s így valójában tőle tanultam udmurtul és nyelvészül. Mindig úgy gondoltam rá, mint olyan valakire, aki követhető, de el nem érhető minta számomra.” (6.) Kozmács empátiája nagyon rokonszenves és követendő, a tudománytörténet eredményes műveléséhez feltétlenül szükséges ez a magatartás.

Munkácsi útja április 10-én kezdődött és november 20-án ért véget, amikor átlépte a magyar-orosz határt. A közreadó, hogy megkönnyítse az olvasó dolgát, pontos kimutatást készített Munkácsi utazásának menetrendjéről (402–3). Eszerint Munkácsi április 25-én érkezett Kazánba (oroszosan Kazany) a Volga-vidék adminisztratív és kulturális központjába. Az ottani tanítóképző igazgatója, Ilminszkij ismertette meg Nyikolaj Ivanov 22 éves udmurt diákkal, aki Munkácsi nyelvmestere és kísérelője volt udmurtföldi útján. Erre az útra csak június 14-én indulhattak, Ivanov tanulmányi kötelezettségei miatt, és augusztus 7-én értek vissza Kazánba. E közel két hónapos utazás során Munkácsi bejárta udmurtföld nagy részét, mint azt a kötetben található térképvázlat mutatja. Nagyobb mennyiségű nyelvi anyagot azonban csak a középső nyelvjárás-csoportba tartozó, általa szarapulinak nevezett nyelvjárásból gyűjtött. Az északiból (glazovi nyj.) alig valamit, egyrészt a rosszabb körülmények miatt, másrészt mert szerinte ottjártakor az északi udmurtok már az eloroszosodás utolsó fázisában voltak. Ez a megállapítása téves, Észak-Udmurtiában az udmurtok nagy többsége ma is beszél udmurtul.¹ Szerencsére a finn Yrjö Wichmann az 1890-es években éppen azokból a nyelvjárásokból gyűjtött nagyobb anyagot, amelyek Munkácsinál nincsenek vagy kevéssé vannak képviselve. Így a magyar és finn kutató gyűjtései jól kiegészítik egymást. Augusztus és szeptember nagy részét ismét Kazánban töltötte, közben rövid, mindössze négy napos utat tett a déli udmurtokhoz (jelabugai nyelvjárás). Szeptember 25-én érkezett meg Szimbirszkbe, hogy csuvas tanulmányokat folytasson. A csuvasok körében terepen nem gyűjtött, mivel úgy látta, hogy maguk a csuvasok nagy mennyiségű folklórszöveget gyűjtöttek és készülnek annak kiadására. Szimbirszki tevékenysége ezért Zolotnyickij csuvas szótárának revíziójára korlátozódott és az eredetileg tervezettnél jóval előbb tért haza Magyarországra.

Hazatérve Munkácsi nem késlekedett a gyűjtött anyag feldolgozásával. Budenz egyik a kötetben közölt leveléből tudjuk, hogy az Akadémia 600 fo-

¹ Igaz, az udmurt nyelv ezzel együtt is veszélyeztetettnek tekinthető.

rintot szavazott meg számára a votják anyag feldolgozására², és természetesen a megjelent kiadványokért is kapott honoráriumot. Az út kézzelfogható eredményei: a *Votják népköltészeti hagyományok* c. szövegközlés, magyar fordítással és kommentárokkal (1887), illetve *A votják nyelv szótára* c. nagy nyelvjárási szótár (1890–96).

Ismerkedjünk meg ezek után a kötet tartalmával. A szerkesztői Bevezetést a Napló követi (19–181), amelynek első bejegyzése 1885. április 11-én keletkezett Varsóban, az utolsó pedig november elsején Szimbirszkben. A következő rész Budenz és Munkácsi 1880 és 1886 közötti levelezését tartalmazza, ezt követik a Jegyzetek (318–473), a felhasznált Irodalom (474–476), 16 fotó (477–485) és a Tartalom (487). A belső borítókön látható két térkép vázlat Munkácsi útját mutatja Budapesttől Szarapulig, illetve részletesebben a Káma, a Vjatka, a Tojma, az Izs, a Kilmez és a Csepca folyók vidékén, vagyis az udmurtok lakta területeken.

A Bevezetésben a már említett személyes vonatkozások mellett szó esik a kézirat sorsáról, Munkácsi életéről és munkásságáról, valamint a kiadvány szerkesztési elveiről. A kézirat fotómásolatát Kozmács Anatolij Uvarov (1933–2005) udmurt irodalmártól kapta, aki anyanyelvén akarta kiadni a Naplót, de ez a szándéka nem valósult meg. Az eredeti kézirat lappang és azt sem tudjuk meg, hogy Uvarov honnan és mikor szerezte meg a másolatot. A Munkácsiról szóló részt egy kicsit szűkszavúnak tartom, hiszen Kozmács azt írja róla, hogy „... mind a mai napig a legjelentősebb finnugor nyelvészek között van számon tartva.” (9.) Ehhez képest a Munkácsival foglalkozó mindössze 4 oldal kevésnek tűnik.

A Napló tartalma eddig sem volt teljesen ismeretlen. Felhasználta azt Jankó János néprajztudós (*A votjákok közt*. Dr. Munkácsi Bernát napló-jegyzeteiből összeállította dr. Jankó János. Felolvasatott a társaság [= Magyar Néprajzi Társaság] 1891. március havi ülésén. Megjelent: Ethnographia 1892: 93–108) és a tudós leánya, Munkácsi Noémi (*Egy nagy magyar nyelvész*. Budapest, 1943). Az eredeti Naplót olvasva megismerjük a fiatal Munkácsi (ekkor még csak 25 éves volt) motivációját, érzelmvilágát, gondolkodását. Megható olvasni azokat a romantikus sorokat amelyekkel a Napló indul: „Megvalósult tehát a régi gyermekálom, csakugyan Barkó Pál lett belőlem; amint Jókaiból hajdan eszméim közé vettem! Megnyílt az alkalom a virágvasárnapi szövetségben tett magasztos fogadást valósítani; immár az életemet teszem kockára az emberiség, a tudomány, hazám érdekében.” (20.) Később is többször leírja, hogy a haza érdekében végzi önfeláldozó gyűjtőmunkáját.

² Ez abban az időben nem volt kis pénz, hiszen Munkácsi egy évig élt belőle.

Megtudjuk a Naplóból azt is, hogy Munkácsi és Ivanov között korántsem volt olyan harmonikus viszony, mint azt Jankó János írása, illetve Munkácsi levelei sugallják. Sokat panaszkodik Ivanov figyelmetlenségére, közömbös-ségére, lustaságára, meg arra, hogy a falvakban csak a lányokkal törődik. Anyagi természetű vita is volt köztük: Munkácsi szabályos fizetést adott Ivanovnak, ruhát vett neki és más költségeit is állta.

A Napló és még inkább a levelek plasztikus képet adnak arról is, hogy milyen nehezen jutott el Munkácsihoz az Akadémia támogatása.

Nagy terjedelemben szerepelnek a Naplóban a zsidósággal kapcsolatos bejegyzések. Munkácsi hűséges követője volt ősei vallásának, Kazánban is rendszeresen felkereste a zsinagógát és számos kultúrtörténetileg is fontos észrevétele van az oroszországi zsidók helyzetéről. Személyes viszonya a valláshoz bensőséges és rokonszenves, vallási kérdésekben türelmes és megértő. Jellemző a korabeli oroszországi viszonyokra, hogy el kellett titkolnia vallását, ha eredményes munkát akart végezni. „Eddigi eljárásomhoz következősen kálvinistának adtam ki magam – ezen vallás legkevésbé ismeretes Oroszországban s ezzel lehet védeni tapasztalatlanságomat a dogmák terén.” – írja Balezinóban, amikor egy részeg orosz pópa a dogmákról faggatja (129).

Apróság, de érdekes adalék Munkácsi egyéniségének megismeréséhez, hogy részletes kimutatást vezet kiadásairól és bosszankodik, ha a kimutatás és a pénztárcájában található összeg nem stimmel. A Munkácsi-életmű leendő kutatója számára szinte kimeríthetetlen forrás a Napló és a levelezés.

Ez utóbbi jórészt természetesen ugyanazokkal témákkal foglalkozni, mint a Napló. Budenz leveleinek egy részét Munkácsi már kivonatossan publikálta 1936-ban (Nyr 65: 51–61, 107–112.) Tudománytörténeti szempontból persze fontosabbak Munkácsi udmurtföldi levelei. Itt csak a mindkét fél részéről megmutatkozó ideális tanár–tanítvány viszonyt szeretném kiemelni. Meleg, bensőséges hang, kölcsönös megértés, gyengéd humorizálás jellemzi ezeket a leveleket. Azt is tudjuk, hogy Budenz minden tekintetben támogatta tanítványát, Munkácsi pedig évtizedekkel Budenz halála után is nagy szeretettel gondolt mesterére.

Kicsit furcsának tűnik, hogy Munkácsi első néhány levelét oroszul írta Budenznek. Ráadásul nem éppen hibátlan oroszossággal. Ez persze egyes esetekben alaposan megnehezítette a fordító dolgát, mivel a kötetben az orosz eredeti mellett a magyar fordítás is megtalálható. Úgy tűnik, hogy néhány esetben a fordító félreértette Munkácsi pontatlan vagy hibás orosz szövegét. Szerencsére ezek általában nem tartalmaznak lényeges információt.

Munkácsi további életútja szempontjából fontos momentum, hogy már ekkor felmerült benne a vogul út gondolata, sőt ifjonti lelkesedéssel kész lett

volna szinte azonnal tovább utazni a vogulokhoz. Budenz azonban bölcsen lehűti lelkesedését.³

A Jegyzetek már első látásra is túlméretezettnek tűnnek: az általuk megtöltött 156 oldal kis híján az egész könyv harmadát teszi ki. Vannak benne persze feltétlenül szükséges részek, mint „Munkácsi gyűjtése” (393–402), „Munkácsi utazása” (402–3), „Permi nyelvek és népek” (413–22), „Udmurt ünnepek, népszokások” (443–455). Ezeket a témákat talán külön tematikus fejezetekben lehetett volna tárgyalni, hiszen Munkácsi gyűjtőútjához szervesen kapcsolódó fontos háttérinformációkat tartalmaznak. A betűrendes Jegyzetekbe sorolva kicsit elvesznek a személy- és földrajzi nevek tömegében. Ezek tekintetében Kozmács István a maximális teljességre törekedett, a Naplóban és a levelekben található minden személy- és földrajzi névhez magyarázatot, gyakran bőséges magyarázatot fűz. Az látszik, hogy Kozmács gondos kutatással gyűjtötte össze a közölt rengeteg adatot, de az olvasóban óhatatlanul felmerül a kétkedő kérdés: indokolt-e pl. négy oldalt írni Baudouin de Courtenay-ről, aki ugyan korának kiváló nyelvésze volt, sőt 1898-ban Túrócszentmártonban is járt, de Munkácsi útjához csak annyi köze volt, hogy küldött neki néhány semmitmondó ajánlást a Kazáni Egyetem egyes professzoraihoz. De egy oldalt kapott Pekár Imre bankigazgató is, akinek a bankja utalta át Munkácsinak az akadémiai támogatást Kazánba. Részben feleslegesnek, részben túlméretezettnek tűnnek az oroszországi rangokkal (332–4), kitüntetésekkel (369–70), oktatási intézményekkel (404–7), az ortodox egyházal (407–9) és Moszkvával (385–8) foglalkozó jegyzetek is.

Sajtóhibák minden kiadványban vannak, ezeket tehát ne emlegessük, de azt igen, hogy gondosabb szerkesztői és tördelői munkával elkerülhető lett volna a lábjegyzetek átcsúsítása az előző vagy következő oldalra, illetve a Munkácsi udmurt adataiban néhol indokolatlanul megjelenő furcsa karakterek, valamint más szépséghibák.

Nagy és hálátlan feladatot vállalt Kozmács István a Munkácsi-napló és a levelezés kiadásával és jegyzetelésével. Örülhetünk neki, hogy motivációja végig kitartott, hogy az ő álma is megvalósult és fontos kiadvánnyal gyarapította a finnugor tudománytörténetet.

CSÚCS SÁNDOR

³ Mint ismeretes, Munkácsi vogulföldi útja 1888–1889-ben valósult meg. Ennek során nemcsak megfejtette Reguly gyűjtését, hanem maga is rendkívül értékes fokrészvegeket gyűjtött.

Reguly Antal naplója oroszul

Антал Регули: Календариум – Reguly Antal: Kalendárium

A magyar utazó-kutató naplója az 1843. szeptember 29–1846. március 5. közötti időszakról Oroszországban. Pétervár – az Urál – Pétervár.

Szerkesztette: Szij Enikő. Tinta Könyvkiadó. Budapest 2008. 78 + [2] lap
(Bibliotheca Regulyana 5.) ISBN 978-963-7094-95-8

A Finnugor Népek V. Világkongresszusán 2008. július 28–30-án Reguly naplóját a Magyar Világkongresszus ajándékként megkapták a résztvevők Hanti-Manszjiszkbán.

Hajdú Péter Reguly életművét ekként értékeli: „Útja eredményes volt, mert új, nyelvészeti és néprajzi szempontból egyformán jól használható anyag birtokába juttatta a tudományos világot. Manysi és chanti nyelvi gyűjtése teszi hagyatéka zömét és legértékesebb részét. De sok értékes feljegyzést hozott magával a mari, a mordvin, a csuvas és a nyenyec nyelvre vonatkozólag is. Feljegyzéseinek nagy részét szövegek /.../, továbbá szójegyzések, nyelvtani jegyzetek alkotják. Gyűjteményével az volt a terve, hogy megírja a manysi, a chanti, a mordvin, a mari és a csuvas nyelv nyelvtanát és szójegyzékét, s hogy kiadja e népek közt gyűjtött szövegeit. Új feldolgozásban akarta közzé tenni a »nyugati finn« (azaz a finn, észt, lapp) nyelvek nyelvtanát, s tervbevette – ha nem is saját gyűjtése, de egyéb írott források alapján – a permi nyelvek ismertetését. Életművét egy néprajzi munka és utazásainak leírása zárta volna le. Az előző kötet egyik részében az egész finnugorságot, a másik részében pedig az obi-ugorokat ismertette volna. Külön tanulmányt is tervezett, melyben saját filozófiai nézetét fejtette volna ki a nyelvek »szervezetéről« általában.” (Nyr 77: 329.)

Idén van Reguly Antal halálának 150. évfordulója. Ebből az alkalomból 2008. július 11–12-én Zirc, Reguly szülővárosa Nemzetközi Reguly Konferenciát rendezett (ezen hangzott el többek között a FUD jelen kötetében tölem közölt írás is, vö. 143). Szeptember 29-én a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya tudományos ülészakot tartott az évforduló alkalmából. Az emlékülésen Szij Enikő rajzolta meg Reguly pályaképét, majd Onyina Sofja Reguly obi-ugor gyűjtéséről, Kerezsi Ágnes Reguly néprajzi munkásságáról, „a Reguly úr által hozott tárgyakról” a mai Néprajzi Múzeumban, Klinghammer István Reguly térképészeti munkásságáról beszélt. Ezek után a budapesti Egyetemi Könyvtárban Szögi László főigazgató leleplezte Reguly Antal „könyvtári első őr” (ma igazgatóhelyettest mondanánk) emléktábláját. Ezt követően a műemlék-olvasóteremben ismeretterjesztő előadások hangoztak el a Reguly által kutatott finnugor

népekről, közöttük B. Székely Gábor beszámolója: *Földrajzi nevek Reguly Észak-Urál-térképén*. Szeptember 30-án az MTA Nyelvtudományi Intézetében Schmidt Éva születésének 60. évfordulóján tartott emlékülésen Ruttkay-Miklián Eszter tartott egy ide tartozó érdekes előadást: *A forrásoknál. Reguly adatai az uráli interetnikus kapcsolatokról*. Itt érdemes megemlíteni Bereczki Gábor értékelését Schmidt Éváról, ami egybecseng az ülésen elnöklő Hoppál Mihály véleményével: „Ő a 20–21. század Reguly Antalaként kutatott, a munka feldolgozása és kiértékelése az utódokra maradt.” (A magyar nyelv finnugor alapjai. Budapest 2003³. 19).

A *kalendárium* fogalmát az értelmező szótár ’vegyes tartalmú évkönyv’-ként értelmezi, valamint a régi és a népnyelvből ’naptár’-ként. A német *Kalendarium* megfogalmazás Regulytól származik; ezek orosz megfelelője: *календарь*, régi *календаріум* ’ua.’. E szavak jelentése a CzF szótár szerint (1867: 735): ’Könyv, melyben egy vagy több évnvi időszak hónapokra, hetekre és napokra osztva /.../ följegyeztetik, hogy a polgári és egyházi élet ügyeiben némi utasításul és emlékeztetésül szolgáljon’.

A füzetnyi kötet – a recenziótól eltérően – orosz címleírást tartalmaz (3), de a páros lapon szerepel az itt közölt magyar változat is (2). A szerkesztő bevezetőjét (7–9) követően a napló jelzeteit magyarázza (11). Ezután következik Reguly Antal naplója (13–48). Ezt a szerkesztő összeállításai követik: az útvonal versztben (~ 1067 méter) és német/germán mérföldben (~ 7532,5 méter) Reguly feljegyzései alapján (49–50). Majd a személynevek betűrendes és dátum szerinti összeállítása következik (50–56, 57–65). A füzet végén függelék gyanánt orosz és angol nyelvű tanulmányokban Lázár Katalin és Szij Enikő Reguly vogul és finnugor dalairól szól, egy vogul dallam Reguly másolata szerinti közlésével (67–78). Itt a szerzők a sorozat előző, 4. kötetére utalnak, melynek címe: *Reguly Antal „hangjegyre szedett” finnugor dallamai* (Budapest 2000). Emellett a Bibliotheca Regulyana eddigi kötetei a klasszikus elődök fő műveit, valamint naplóját dallamait tartalmazzák ([79]). Említést érdemel, hogy a naplót a kötet teljes hátsó borítóját betöltő, fényképpel ellátott nekrológ zárja Regulyról egy orosz 1860. évi naptárból.

Tobolszkban találkozott Reguly Castrénnel, ez nyomon követhető naplójából is: 1844. március 10-én, 12-én és 13-án került sor erre a nyilván mindkettőjük részéről rég várt találkozóra (23).

De lássunk egy részletet a naplóból! Íme az 1845. júliusi szakasz második része (43; az általam vélt településneveket – a kiadványtól eltérően – kurzívan közlöm):

„Поездка к мордве

13 (пятница) еду до *Богоявленское(кого)*

14 (суббота) через *Торушево* в [*Revezen*] и в [*Velki vrooms*]

15 **воскресенье** | на мордвинской свадьбе, вечером в [*Ilmanovo*]

16 (понедельник) получаю место для ночлега – со строителем

17 (вторник) работаю

18 (среда) прибываю в *Починки*

19 (четверг) смотрю конный завод [konni zavod]

20 (пятница) вечером у почтмейстера...

21 (суббота) еду в [*Labaski*] и [*Kemlyä*]

22 **воскресенье** | у немецкого управляющего в [*Kemlyä*]

23 (понедельник) еду в *Починки*

24 (вторник) еду в [*Tyemaschevo*]

25 (среда) нахожусь в [*Sindrovo*], прибываю в [*Krasnoslobodsk*]

26 (четверг) кушаю у городничего [gorodnitschi] – вечером у меня [Rossov] – уезжаю

27 (пятница) у немецкого барона – вечером в *Темникове*

28 (суббота) у протопопа, у Федора Львовича нет лошадей

29 **воскресенье** | уезжаю в *Саровские пустыни* [*Sarovskie pustini*] – вечером в *Арзамас*

30 (понедельник) сморю город – уезжаю – встречаюсь с [merlins]”

E kis részlet alapján néhány következtetést levonhatunk. Az egyik: Reguly naplója önmaga és nem a nagyközönség számára készült, így aztán „műalkotást” – mint a szerkesztő is írja (7) – nem lehet számon kérni a szerzőjétől. Sajnovics latinból fordított naplójában – a Bibliotheca Regulyana első kötetében – viszont véleményem szerint igen csinos leíró, szinte szépirodalmi részek vannak. Regulynál egy nap rendszerint alig egy, ritkábban két sor. Vannak a naplóban hiányok is, talán néhány lap elveszett. Sajnovicsnál érdektelen nap esetén „Semmi említésre méltó.” Vagy „Semmi különös.” áll.

A naplót Reguly leveleinek ismeretében kell megítélni. Egyik levele szerint például 1843. október második felében – tehát még obi-ugor nyelvrokonaink *felé* utaztában – többek között Kazanyban cseremisiz személynév- és helynévjegyzéket készített, és a cseremiszek etnográfiai térképén dolgozott. Vagy ezalatt az idő alatt többször ellátogatott a kazanyi szemináriumba, és ott a nyelvész, történész szakemberekkel véleményt cserélt. – Ebből az esetből következik, hogy Reguly naplójának az ismerete – amelyből e tényeket nem tudjuk ellenőrizni – nem elég kutatásai megismeréséhez.

Láthatjuk aztán, hogy a szerkesztő a helynevek egy részét – hozzátehetjük: a többségét – latin betűkkel, a Reguly-naplóban talált módon írhatja fordí-

tójával le. Mindennek az az oka, hogy kisebb települések, falvak neve a jó másfél évszázad alatt megváltozott, a régi változat elfelejtődött. Itt figyelembe kell venni Reguly 1846. évi észak-uráli térképét. Ezen a térképen mintegy ötszáz település szerepel: kormányzósági és körzeti városok, templomos és templom nélküli települések, a rénszarvas-pásztorok kunyhói, vadászkunyhók. Emellett feltünteteti hajóbárcák vontató útjait, utakat és ösvényeket, és mindamellert saját útvonalát is (vö. Stegena Lajos: *Reguly Antal Észak-Ural térképe (1846)*. In: Az ELTE Térképtudományi Tanszékének évkönyve. 9. kötet. (Budapest) 1983. 1–21 térképpel). Természetesen a napló és az Urál térkép egybe lett vetve. Azonban a mordvin, cseremiszb. nagy katonai térképeknek is utána kellene nézni egy-egy településnév alakjának meghatározásakor. Mindenesetre a szögletes zárójelben megadott helynevek (településnevek, másutt folyónevek) betűrendes jegyzéke is meggondolandó lett volna. Emellett pedig egy térképvázlat, egy-két biztos pont feltüntetésével.

E naplót Beczner Barbara fordította németről magyarra, majd a magyar változatot N. Sz. Bolotova oroszra. A magyar fordítást az eredetivel összevetette Kovács Zsófia. A névnek szerintem „Ковач” a cirill megfelelője (nem Коватш), ahogy kiejtjük (akárhogy írják is át a magyar neveket az orosz határon). Ugyanúgy mint helyesen szerepel a németről magyarra fordító hölgy neve (Бецнер).

Híreink szerint a Bibliotheca Regulyana 6. száma Reguly Antal naplóját magyar fordításban fogja megadni, és e kötetben megjelenik Reguly levelezésének egy része is. A Reguly-könyvtár további köteteihez jó erőt kívánunk Szij Enikőnek.

ZAICZ GÁBOR

A. К. Матвеев: Географические названия Свердловской области: Топонимический словарь.

Екатеринбург: ИД «Сократ», 2007. 256 с. ISBN 978-5-88664-272-8

Amióta Kálmán Béla ismertette Alekszandr Matvejev hasonló témájú könyvét (NyК 84 [1982]: 281–282), azóta eltelt több mint negyedszázad, de mintha nem lenne fontos a finnugor nyelvészek és őstörténészek számára az a helynévanyag, amelyet Matvejev és kutatócsoportja felgyűjtött. Könyve az uráli hegységekről (От Пай-Хоя до Мугоджар. Свердловск. Средне-Уральское книжное издательство. 1984), és későbbi munkája a tyumenyi terület földrajzi neveiről (Географические названия Тюменского севера. Екатеринбург. Издательство Уральского университета. 1997) sem került

bele a szakmai vérkeringésbe. Pedig a terepre utazás nehézségeit és fárasztó voltát vállaló kutató első dolga arról érdeklődni, hol vagyunk, milyen folyók, hegyek, tavak, faluk vannak azon a vidéken. Ezeket az információkat a terepen nem járt nyelvész is használhatná. Nem véletlen, hogy Reguly is kikérdezte a manysi, hanti és nyenyec vadászokat a helynevekről, vázlatokat készített a területekről. Az első térkép-vázlata 1844 januárjában készült Alekszej Kaszimov manysi vadász ismeretei alapján Vszevolodo-Blagodackojában, a mai szverdloszki terület északi részén.

A recenzált könyvben olyan folyónevek etimológiája található, mint a (Déli-)Szoszva, a Lozva, a Pelim, a Tura, a Tagil, valamint mellékfolyók: a Vizsim, a Vizsaj, az Ivgyel, a Vagilszk, stb. Ezekkel a folyónevekkel a manysi nyelvvel és kultúrával foglalkozó specialista munkája során nagyon sokszor találkozunk. Nekünk, magyaroknak különösen fontos ez a helynévanyag, mert a manysi eredetű helynevek az orosz hódítás előtti (1581) régi manysi területi elhelyezkedésre is utalnak, és ennek őstörténeti vonatkozásai is vannak. A kézikönyvek túl általánosak a déli (közhasználatúbb elnevezésükkel nyugati) manysi csoportok jellemzésével, ha egyáltalán szólnak róluk, és akkor is jelen időben, pedig ezek a nyelvjárások már nem léteznek, csak a helynevekben. A turai manysik a sziklabarlangjaikkal, a tagili manysik a sziklarajzaikkal, a csuszovajai manysik a kereskedő telepeikkel, a középső-lozvai manysik a bámulatos gazdagságú középkori régészeti hagyatékukkal a likinói temetőben, a tavdai manysik jellegzetes nyelvjárásukkal már régen asszimilálódtak a nagy tömegben bevándorló tatár és orosz népességbe. A helynevek azonban makacs módon az érthetlenségig őrzik a régi lakosok helynévadási szokásait, régi lakóhelyük emlékét.

Reguly nevezetes, de csak általánosságban dicsért, és mindeddig alaposan el nem olvasott Északi-Urál térképének (1846) helyneveit is sokkal könnyebben lehet elolvasni, azonosítani, főként a hegyneveket, ha ismerjük azokat a földrajzi neveket, amelyeket Matvejev könyveiben bemutatott. Ez fordítottan is igaz, milyen sokat segíthetett volna a könyv írásakor, ha rendelkezésére állt volna Reguly térképének helynévanyaga, és lehetett volna hivatkozni azokra a történeti-földrajzi, nyelvészeti adatokra, amelyek rajta vannak a térképen. Ez azonban már nem Matvejev hibája, hanem a Reguly filológia nagy adóssága. A recenzió szerzője mintegy 1800 helynevet olvasott el, betűzött ki, reméli, hamarosan meg is jelenhet kutatásának eredménye.

A jekatyerinburgi Uráli Állami Egyetem orosz és általános nyelvészeti tanszékének emeritus professzora hosszú tanársága alatt 77 expedíciót szervezett az Északi-Urálba, Északnyugat-Szibériába, hogy egyrészt az ottani orosz nyelvjárások sajátosságait felgyűjtsék, de nagy szerencsénkre kíván-

csiak voltak a gyorsan feledésbe merülő helynévanyagra is, amelynek nagy része manysi eredetű. Az orosz dialektológia számára is fontos munkát végeztek, de a finnugrisztika szerencséjére is azzal, hogy dokumentálták a helyneveket egy olyan területen, ahová a szovjet korszakban nem lehetett magyar kutatóknak beutazni katonapolitikai okokból.

A könyv 7000 példányban, ízléses külsőben, hosszúkás alakban, igényes nyomdai munkával jelent meg Jekatyerinburgban. Az előszóban a szerző röviden indokolja, hogy miért adta ki ezt a munkát. Az elsődleges szándéka a szélesebb orosz olvasóközönség tájékoztatása a terület helyneveinek eredetéről, és arról, hogy milyen érdekes és sokszínű a helynévkutatás mint nyelvészeti tudomány, amelynek egyik legfontosabb segédtudománya a történeti földrajz. Bemutatja, hogyan használja az olvasó a szótárt, itt van egy rövid tájékoztató a nem orosz szavakban előforduló betűk hangértékéről is. A könyv végén egy 33 tételes nyelvészeti szakszójegyzék található a nagyközönség tájékoztatására, külön bejelölve a szóhangsúlyokat a szakszavakon.

A földrajzi nevek alfabetikus sorrendben, valóban szótári formában következnek egymás után, csak az Urál szó esetében tesz kivételt, ezzel kezdődik az etimológiai szótár. Ez érthető is, hiszen a legfontosabb földrajzi viszonyító terület itt az Urál-hegység, innen erednek a folyók, amelyek nevüket általában a forrásuknál lévő hegyről kapták, a manysik a középkorban az Urál európai és ázsiai oldalán is éltek, az uráli átjárókat jól ismerték, nem véletlen, hogy az Urál szó egyik legvalószínűbb etimológiája finnugor, a manysi: *ural(a)* 'hegy-tető' szó áll mögötte, az összetétel első tagja a magyar *orr*, *orom*, (*hegy*)*orom* első szótagjával azonos etimológiailag, bár gyengíti az etimológiát, hogy a manysik a Nyór 'sziklás hegy, Urál' szót használják, számos hegynév utótagja ez a szó (*Ként-nyór*, *Tárig-nyór*, *Jelping-nyór*).

A szótár további szócikkei a magyarázandó helynévvel kezdődnek, a vas-tagított nagybetűs címszók jól elkülönülnek a magyarázattól. Az első információ a helynév lokalizálása, amely folyónevek esetében a nagyobb folyóra való hivatkozás, például a *Talytyija* az Ivgyel folyó jobboldali mellékfolyója. Ezután következik az etimológiai rész, példánk esetében: manysi *tált* 'kikötő' és *já* 'folyó', azaz 'folyó kikötővel' (190). A hegynevek lokalizálásában így segít: *Tárig-Nyór*, helység (902 m) az Ivgyel folyó jobboldali partvidékén, 40 km-re nyugatra, északnyugatra *Ivgyel* városától (191), manysi elnevezés, *tárig* (hosszú *á*-val, Matvejev helyes megjegyzése) 'daru', *nyór* 'sziklás hegy, hegyhát', Daruhegy. A helységneveknél a nagyobb közigazgatási egységgel határozza meg a helyzetét. Például *Vszevolodo-Blagodackoje*, falu Szeverouralszk adminisztratív központú város körzetében (54), *Szeverouralszk* pedig 1944-től város, de a XVIII. század közepén jött létre a falu,

amikor vasfeldolgozó üzemet alapítottak itt a nagy uráli iparosítás kezdetén, korábbi neve *Petropawlovsk* volt (így szerepel Reguly térképén, SzG).

A szótárban 787 helynév lokalizálása és etimológiája olvasható, ebből 205-ről derül ki, hogy manysi eredetű lehet, ez igen jelentékeny szám, jól mutatja a manysik elhelyezkedését és jelentőségét ezen a déli területen. De nemcsak manysi helynevek vannak a könyvben, hanem olyan városnevek is, amelyek fontosak ezen a területen. Ilyen a terület központja *Jekatyerinburg* (68–69), Európa és Ázsia határán lévő város, amelyet I. Péter alapított 1723-ban, feleségéről nevezte el (a köztudatban az a téves etimológia járja, hogy II. Katalin cárnő nevével van kapcsolatban), a város a *-burg* német utónevet kapta, mint Szankt-Petyerburg, ezzel is jelképezve az uralkodó nyugat felé nyitását. A várost a szovjet időkben átnevezték, 1924-től 1991-ig *Szverdlovsk* volt a neve. *Nyizsnyij-Tagil* ma az uráli fémfeldolgozás központja, hatalmas ipari város, nevét a *Tagil* folyóról kapta, amelyik a Turába folyik. A *Tagil* folyónév etimológiájára egy manysi (és hanti) meg egy török változatot javasol, hihetőbbnek az elsőt tartja, a déli manysi *tagil* 'folyóág' jelentésű szóból lett a folyónév.

A helynevek betűrendes bemutatása hasznos annak, aki egy-egy szó etimológiájára kíváncsi, de annak, aki egy-egy folyó vidékének helynévrendszerére kíváncsi, újra kell rendeznie az anyagot, hogy a valós térben tájékozódni tudjon. Ehhez is nagy segítséget ad a szerző azzal, hogy gondosan lokalizálja a helyneveket. Az alkalmazott rövidítésekről jegyzéket ad meg: 25 a helynevek típusával (faluk, városok, folyók, hegyek, stb.) kapcsolatos, a nagyobb közigazgatási egységek (terület, autonóm körzet – 14) fel vannak sorolva, csakúgy mint a Szverdlovszki terület városai (22), kerületei (30) is.

A szótár könyvészete 80 tételből áll. Már ez is mutatja, mennyire alaposan feldolgozta a szerző a XIX. századi orosz forrásokat és a modern szakirodalmat egyaránt. Több kézirat munkára is hivatkozik, amelyek nálunk elérhetetlenek, például jó lenne tudni milyen helynévanyag rejlik Muminov 1970-es a Tavda és az Iszety folyók közötti terület szubsztrátum típusú névanyagáról készült kandidátusi disszertációjában, vagy Ivanova értekezésében a Cuszovaja közepső folyásának helyneveiről (1993). A felsorolt régi orosz források is igen nehezen érhetők el Magyarországon, nem beszélve a beszerezhetetlen folyóiratokról. Ennek ismeretében csak örülhetünk, hogy Kannyisto alapvető manysi helynévtörténeti munkája is ott szerepel Munkácsis és Steinitz szótára előtt a jegyzékben. Oroszországban ezekhez, nálunk pedig azokhoz igen nehéz hozzájutni még az internetes könyvvásárlás korszakában is.

Az etimológiai rész iránt érdeklődő olvasó csemegézhet a helynevek eredetével kapcsolatos javaslatok között, ezzel most itt nem foglalkozom, mert

ezt megtette Kálmán Béla hivatkozott recenziójában. Az ott megfogalmazott kritikákkal jórészt egyetértek. Inkább abban látom a szótár jelentőségét, hogy segít tisztázni a főként manysik által lakott terület földrajzi viszonyait, azonosíthatóvá válnak azok a helynevek, amelyeket Reguly, Munkácsi és Kanisto gyűjtött, és végre elkészíthetővé válik egy nagy manysi helynévgyűjtemény, amellyel még adósak vagyunk. A Szverdlovszki terület helynév-szótára ehhez fontos hozzájárulás volt, a munka most már ránk vár.

B. SZÉKELY GÁBOR

Fejes László (szerk.): Serkáli osztják chrestomathia

MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest 2008. 250 l.

(Schmidt Éva Könyvtár 3.) ISBN 978-963-9074-46-0

A Schmidt Éva Könyvtár című sorozat kiadása 2005-ben kezdődött. Az első kötet címe *Jelentések Szibériából* (vö. FUD 13: 239–242), a második – 2006-ban megjelent – kötet a *Nyelv, nyelvjárás, írásbeliség, irodalom* címet viseli (vö. FUD 14: 193–194). E könyveket követte a *Serkáli osztják chrestomathia* című kötet, amely 2008-ban látott napvilágot.

A sorozat szerkesztője Sipos Mária. E harmadik kötetet Honti László és Widmer Anna lektorálta. A kötet borítója az Északi osztják nyelvtani jegyzet kézzel rajzolt térképének felhasználásával készült.

A kötet három fő részből áll. Az első rész címe: *Északi osztják nyelvtani jegyzet (serkáli nyelvjárás) (Schmidt Éva)* (13–76. oldal). E kötetrészt tulajdonképpen Schmidt Éva 1978-ban Debrecenben összeállított oktatási segédanyagának szinte változatlan újraközlése. Mivel már nem mindenben felel meg a nyelvészet mai elvárásainak, ezért a sorozat szerkesztője és lektorai megjegyzéseiket lábjegyzetekben tüntetik fel. A jobb érthetőség szempontjából e kötetrészt az osztjákok és nyelvjárásaik rövid leírásával kezdődik, ezt a kötetben használt rövidítések és idegen szavak jegyzéke követi. Majd külön fejezetekben kerül alapos áttekintésre e nyelvjárás fonológiája, prozódikus sajátosságai, morfológiája, szófaj- és alaktana, végül szintaktikai sajátosságai. E rész tehát különösen érdekes tudománytörténeti szempontból is.

A második rész címe: *Schmidt Éva serkáli osztják nyelvtana (Fejes László)* (77–133. oldal). E kötetrészt első fejezetében Sipos Mária emlékezik meg Schmidt Éváról és a serkáli hanti nyelvjárás leírásában végzett munkájáról. A 2. fejezet megvilágítja a serkáli nyelvtan helyét az osztják nyelvtani vázlatok között, a 3. pedig bemutatja a serkáli nyelvtani jegyzet sokszínű forrásait. A 4. széljegyzeteket tartalmaz a serkáli osztják nyelvtani vázlatához.

A kötet harmadik része a *Serkáli osztják szövegek és szójegyzék* címet viseli. E részt Sipos Mária állította össze *W. Steinitz, K. F. Hvataj-Muha és E. I. Csarusin* szövegeinek felhasználásával (135–244. oldal). A szöveggyűjtemény összeállításakor a szerkesztők több szempontot vettek figyelembe. Külön figyelmet fordítottak arra, hogy azok a szövegek feltétlenül bekerüljenek, amelyeket Schmidt Éva a tanítás során kiválasztott, illetve amelyekre a nyelvtani leírást alapozta. Minden szöveghez magyar fordítás tartozik. Ezek viszont elsősorban szó szerinti interpretációk, nem műfordítások, hanem a szövegek megértését segítik elő. Ezt elősegítendő külön fejezetben kapott helyet egy serkáli osztják szójegyzék.

A negyedik rész az *Irodalomjegyzék* (245–250. oldal), amely ábécé sorrendben közli a kötet összeállításakor felhasznált szakirodalmakat.

Két hasznos könyvjelző (*A cirill írás fonémajelölése és Megfelelések a fonematikus és fonetikus átírás között*) nyújt segítséget az átírási elvek és megfelelések értelmezéséhez.

A kötet nagyon igényes mind megjelenését, mind tudományos tartalmát illetően. Jelentős pluszt jelent az eredeti alaphoz képest (Wolfgang Steinitz: *Ostjakische Grammatik und Chrestomathie mit Wörterverzeichnis*. Otto Harrassowitz, Leipzig 1950). Kiviláglik, hogy a szerkesztők több célt állítottak maguk elé. Egyrészt igyekeztek a kötetet úgy összeállítani, hogy önálló oktatási célokat is szolgálhasson, bár mivel a serkáli osztják nyelv már kihalt, javasolják, hogy az északi osztják nyelv tanulását egy még ma is beszélt nyelvjárás tanulásával lenne érdemes elkezdni. A kötet anyaga alkalmas arra is, hogy további nyelvészeti kutatások kiindulópontja legyen.

DENNICA PENEVA

Kalevi Wiik: Az európai népek eredete

Nap Kiadó. (Bp., 2008) 438 l. Fordította Kádár György, a fordítást az eredetivel egybevetette Nádas Judit és Albert Zsuzsanna A fordítás alapja: Kalevi Wiik: *Eurooppalaisten juuret*. Atena Kustannus OY, Jyväskylä, 2002. ISBN 978-963-9658-50-9

A szerző interdiszciplináris módszert igyekszik alkalmazni, azaz a genetika, a régészet (a fordításban: archeológia) és a nyelvészet segítségével megfejteni az európai népek – és tegyük hozzá: nyelvek eredetét, hiszen az eredeti cím: *Az európaiak gyökerei* nem szűkíti le a témát. Bennünket főleg az uráli vagy finnugor nyelvek eredete érdekel.

A hagyományos elmélet szerint az Urál környékén létezett egy őshaza, s ebből vándoroltak el – a korábban egységesnek gondolt, újabban nyelvjárásokra tagolódottnak tekintett – uráli alapnyelvet beszélők ősei. A fokozatos térbeli eltávolodás, belső nyelvi fejlődések, különböző külső hatások eredményeképpen jöttek létre a mai uráli nyelvek.

Mintegy húsz évvel ezelőtt alakult ki az az elmélet, amely szerint az utolsó jégkorszak után a jégtakaró visszahúzódását követve a déli területekről három központból, menedékből, refugiumból – s nem refugból, mint ahogy a fordító írja – (a szóalakra vö. a régész Veres Péter tanulmányait) költöztek egyre északra az emberek E három európai központ az ibériai, a balkáni és az ukrain volt. A finnugor nyelveket beszélők ősei az ukrain refugiumból vándoroltak az úgynevezett periglaciális övezetbe, s egy szűkebb területről – nevezzük ukrain finnugor őshazának – húzódtak szét legyezőszerűen Európa északi részén az Atlanti óceántól az Urál hegységig. Nevezzük ezt mondjuk a második – észak-európai – finnugor őshazának. A finnugorokat követték az indoeurópaiak, s az egyes nyelvek bonyolult folyamatok eredményeképpen közvetítő nyelvek (Wiik terminológiája szerint *lingua francák*) segítségével, nyelvcserekké alakultak ki: elgermánosodtak bizonyos nyugati finnugor csoportok, vagy elfinnugorosodtak, mint például az ibériai refugiumból származó északi lappok. Urali alapnyelvről nem beszélhetünk, hiszen egyrészt az őshaza nem ott volt, másrészt a szamojédok – eredetileg egy paleoszibériai nép – nyelvcserevel vált finnugorrá. (A magyar és a szamojéd közti nyelvi hasonlóságok tehát nem ősi rokonság bizonyítékai, hanem a szamojéd nyelvcsere eredményei.)

Ennek az új elméletnek kitűnő, szemléletes összefoglalását találjuk Wiik munkájában. Nem szabad azonban elfelednünk, hogy „[E]z a könyv számos olyan állítást tartalmaz, melynek érvényességét a mai módszerekkel nem lehet teljes biztonsággal megerősíteni: néhány itt közrebocsátandó gondolatom valószínűsége csak 80-90 százaléknyi” – olvashatjuk a szerző szavait a Bevezetésben (7).

Érdekes a könyv szerkezete. A szöveget 203 térkép és 43 (+ 1) ábra – ezek közül 116 színesben is megismétlődik a könyv végén egy 26 lapos melléklet formájában – és A-tól P-ig jelzett táblázatok egészítik ki. A térképek és ábrák nemcsak szemléltetik a mondanivalót, hanem a hozzájuk kapcsolódó magyarázó szövegek ismételnék is, önálló életet is élnek, így téve lehetővé a könyvnek egy „könnyített” olvasását (7).

A fordító és a fordítást ellenőrzők munkájával nem lehetünk elégedettek. A kötet hemzseg a helyesírási, fordítási és egyéb hibáktól. Mutatóba néhány hiba(típus): anynyira (14), következő képpen (105), osztyák, vottyák stb. Tu-

dományos, részben nyelvészeti műben visszataszító a „modern”, ahogy esik, úgy puffen elválasztás, az akadémiai helyesírási szabályzat 223–238. pontjainak teljes semmibevétele: anany-inói (93, 298), csapadékmen-nyiség (68), nyelc-sere (282, göm-bamfórák (302) stb. Több finn szó is hibás: thatoipa (262) (Ezen a lapon egy fontos példamondatban az *eilen* szót nem fordítja.), meehiläisiä (303), hiidenkiukas (371), itägermán (373) stb. A sokszor előforduló *úgy ... mint* helyett jobb lenne a *mind ... mind* (vö. Nyelvművelő kézikönyv *úgy ... mint* címszó), a Kaszpiai-tenger (Kaspian meri) helyett a Kaszpi-tenger. Szeleta-barlang, Szeleta kultúra van, de a Szeletia vidéke (45), Szeletia (46) alighanem az angol nyelvnek köszönheti a létezését. A könyvben következetesen Kőrös-kultúra (pl. 105) van, amely „Kőrösön a mai Magyarországon” található (79). Ez a régészeti kultúra azonban nem a városokról (Kőrös), hanem a folyókról (Kőrös) kapta a nevét, elterjedési területe nem is ért fel a városokig a Duna–Tisza közén (vö. Kalicz Nándor: Agyag istenek. Corvina Kiadó. Bp., 1974. 18. l). Gyakran előforduló hiba az, hogy a szöveg és a térkép vagy annak magyarázata, jelölése eltér egymástól általában úgy, hogy a térképen a finn rövidítés található: 76. lap: a térképen (SU), a magyarázatban lefordítva FU (finnugor). A 87. lap szövegében és az 54. térkép magyarázatában a román nyelvek (Ro) rövidítése van, a térképen viszont (I). Továbbá: „[a]z északi észt nyelvjárás [...] mely a legerősebb (délkeleti) hámei hatásnak volt kitéve, partvidéki észt (p-é) nyelvjárásként vált le” (378). Miről? Természetesen az északi észtről, tehát helyesen: az északi észt északi nyelvjárása... (hiszen ahogy a hivatkozott 37. ábrán és a 179. térképen látható, az északi észt (É-É) továbbra is megvan. Sem a fordító, sem a fordítást ellenőrzők nem vették észre, hogy a 37. ábrán és a 179. térképen is hiába keresnénk a p-é jelölést, mindkét helyen az eredeti finn nyelvű Rvi található. A 318. lapon figyelmetlenség, hogy „a karjalai (Karj) és a vepsze (V) között a lív” van. Természetesen a lív helyett a lüdről (Lü) van szó. A V (= vepsze) itt érthető, bár a rövidítésjegyzékben (391) csak a vend rövidítéseként szerepel. A szerző figyelmetlensége lenne, s a fordító nem javította ki, vagy fordítási hiba az irányok keverése? Például: a késő kargopoljei (a 182. térképen: kargopolji) kultúráról azt olvassuk a 325. lapon, hogy az „az Onyega-tó nyugati oldalán” van, a térképen viszont (ugyanezen a lapon) a tó keleti oldalán van jelölve. Vagy: „két irányba volt út: az Ob-folyó mentén észak felé, s az Irtis-folyó mentén keletre” (333). Kissé lentebb: „az Irtis folyó mentén keleti irányba” Keletre? Keleti irányba? A jórészt D – É irányba folyó Irtisen? Az ilyen esetekben figyelmesebb lehetett volna a fordító, s inkább máshol hagyhatta volna el a hozzáértését (?) bizonyító megjegyzéseit. Az általa hivatkozott, de pontosan nem adatolt Lükő (13) vagy Karácsony (238) mű-

vek természetesen nem szerepelnek a Wiik bibliográfiájában. Szerepel viszont Marija Gimbutas két munkája is, s a szerző többször is hivatkozik a híres kutatóra. A zsinórkerámias [vagy zsinédíszes?] kultúra lehetséges kiindulópontjairól szólva mégis megdöbbenve ezt olvassuk a 89. lapon: „A többi lehetséges kulturális kiindulópont közül a marija gimbutasi kurgán kultúra területe számít a legelfogadottabbnak, mely a Fekete-tengertől északra fekvő Marija Gimbutasban található”. Sajnos még hosszan sorolhatnánk bosszankodó megjegyzéseinket.

KISS ANTAL

In memoriam

Rédei Károly (1932–2008)

Szomorúan vettük a hírt: nagyra becsült kollégánk és kedves barátunk, a Bécsi Egyetem emeritált professzora, a Debreceni Egyetem díszdoktora, Rédei Károly 2008. augusztus 17-én elhunyt.

Rédei Károly 1932. április 11-én született Kiskanizsán (Zala megye/ Magyarország). A nagykanizsai piarista gimnáziumban érettségizett, majd az ELTE-re került, ahol magyar nyelvet és irodalmat, valamint finnugrisztikát tanult. 1955-ben szerzett diplomát magyar szakon. Kandidátusi disszertációját 1960-ban védte meg (megj.: *Die Postpositionen des Syrjänischen unter Berücksichtigung des Wotjakischen*, Budapest 1962). Az MTA Nyelvtudományi Intézetének Finnugor Osztályára került dolgozni, amelynek munkatársa, később vezetője lett. Bekapcsolódott az etimológiai kutatásokba: társszerkesztője volt *A magyar szókészlet finnugor elemei* (1967–1978) című etimológiai szótárnak. 1967-ben védte meg a vogul nyelv zürjén jövevény-szavairól írt akadémiai doktori értekezését (megj.: *Die syrjänische Lehnwörter im Wogulischen*, The Hague–Budapest 1970). Évtizedeken át tevékenykedett a legrégebbi finnugrisztikai folyóiratnak, az NyK szerkesztőjeként is, és még sokáig aktív tagja maradt a szerkesztő bizottságnak.

Kutatóintézeti munkatársi minőségben is nagy hangsúlyt fektetett a keze alá került fiatal szakemberek oktatására és nevelésére. 1974-ben a Bécsi Egyetem meghívta nyilvános, rendes egyetemi tanárnak az akkor alapított Finnugor Intézet élére. Csaknem harminc éves működése páratlanul eredményes volt: ütőképes oktatói és kutatói gárdát toborzott, kedvező munkafeltételeket teremtett maga és egyre gyarapodó munkatársai számára, szinte nulláról alakította ki a gazdag intézeti könyvtárat.

A finnugor nyelvtudományban két fő tudóstípus különböztethető meg: az egyik egy szűkebb kérdésben jártas a legapróbb részletekig, a másik pedig igen széles alapokon műveli tudományterületünket. Rédei szerencsésen ötvözte e két típus tulajdonságait, hiszen több területen és csaknem minden rokon nyelvben tanúsított alapos jártasságot: művelte az etimológia, a hangtörténet, a permi és az obi-ugor nyelvészet kérdéseit, kutatta az uráli

nyelvek egymás közötti kapcsolatait, az egyes uráli nyelvű népek és az oroszok, valamint a török nyelvű népek közti kapcsolatok, valamint az ősi uráli-indogermán érintkezések problémáit. Mindezekben a területeken fontos tanulmányok és könyvek sorát publikálta. Érdeklődésének középpontjában az etimológia áll: az *Uralisches Etymologisches Wörterbuch* (Budapest–Wiesbaden 1988) számos szócikke tőle származik, az impozáns sorozatnak ő volt az irányítója, szerkesztője, így a végső megformálás is az ő keze munkája.

A nyelvek közti kapcsolatok, a jövevényszó-kutatások iránti érdeklődését nemcsak etimológiai bizonyítják, hanem a *Zu den indogermanisch-uralischen Sprachkontakten* (Wien 1986) c. munkája is. A Volga-Káma-vidék törökségi és finnugor nyelvei közti érintkezések terén kifejtett kutatásai is jelentősek.

Szívesen elment az oroszországi finnugor népekhez gyűjteni. Osztjásokkal csak az akkori Leningrádban találkozhatott, de a zürjéneket már lakóhelyükön is felkereshette. Gyűjtéseit vaskos kötetben publikálta (*Zyrian Folklore Texts*, Budapest 1978). Jelentős forrásnak számítanak osztják szöveggözlései és permjük szójegyzéke is. Színvonalas egyetemi kézikönyvek szerzőjeként is számon tartják (*Northern Ostyaks Chrestomathy*, The Hague 1965; *Chrestomathia Syrjaenica*, Budapest 1978; *Őstörténetünk kérdései*, Budapest 1998).

Életpályájának legméltóbb elismerése volt, hogy 1990-ben a Magyar Tudományos Akadémia kültagként tagjai sorába választotta. Halálával most pótolhatatlan veszteség érte a magyarországi nyelvtudományt, hiszen, noha Bécsben dolgozott, kapcsolata sohasem szakadt meg a hazai tudománnyal.

Debreceni kollégaként nem hallgathatom el, hogy Rédei Károly nagy örömkre folyamatos szakmai kapcsolatot tartott fenn a Debreceni Egyetem finnugor nyelvészeti és magyar irodalmi tanszékeinek oktatóival is. Rendszeresen hívott meg Bécsbe vendégprofesszornak debreceni irodalmár oktatókat és lektorokat. Ő maga is többször tartott előadásokat nálunk. A szakmai kapcsolatokon túl özvegye, Piroska révén családi szálak is kötötték Debrecenhez. A Debreceni Egyetem számára így megtiszteltetés volt, hogy Rédei Károly emeritált professzort, akadémikust szakmai tejesítménye és az egyetemhez fűződő kapcsolatai jóvoltából 2002 júniusában díszdoktorává fogadhatta.

Élete végéig lankadatlan szorgalommal, bár egyre apadó életerővel alkotott, halála napjáig tele volt tudományos tervvel. Ez a szál most sajnos örökre megszakadt, de követői, a hagyományosnak mondott finnugrisztika művelői nevében bizton mondhatom, hogy munkássága maradandó nyomot hagy a hazai és a nemzetközi finnugrisztikában, és méltán emlegetheti őt az utókor mint Hunfalvy, Budenz, Munkácsi, Pápai, Fokos-Fuchs és Lakó munkájának folytatóját ... Mi, a debreceni kollégák köszönjük Rédei Károly munkáját és barátságát.

KERESZTES LÁSZLÓ

Tanszéki beszámoló a 2007–2008-as tanévről

A Debreceni Egyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszékén a 2007–2008-as tanévben a következők dolgoztak: Maticsák Sándor tanszékvezető docens, Keresztes László nyugalmazott egyetemi tanár, a doktori program vezetője, Takács Judit tanársegéd, Petteri Laihonen finn lektor, Kirli Ausmees észt lektor és Christina Armutlieva finnugor lektor. Ettől a tanévtől kezdődően a finn irodalom oktatásában óraadóként vesz részt Pasztercsák Ágnes, aki elsőként doktorált ebből a témakörből a Debreceni Egyetemen. A finn szakmódszertan felelőse továbbra is Salamon Ágnes, a Csokonai Gimnázium tanára. A könyvtárosi teendőket Hoffmann Istvánné látja el. Második tanársegédünk, Dusnoki Gergely 2007 augusztusától magyar lektori kiküldetésben van a Jyväskyläi Egyetemen. Az őszi szemeszterben óraadóként Fodor György tartott finn órákat. A doktori iskola finnugor nyelvészeti alprogramjának nappali hallgatója Fábíán Orsolya és Sárosi Andrea volt.

A tanévben összesen 49 hallgatója volt a szaknak. Körülbelül a fele a régi kreditrendszerben tanult, a fele pedig az új kétciklusú rendszerben. A tanszékünk finnugrisztikai MA-képzését 2008 nyarán akkreditálták.

A 2007–2008-as tanévben finn szakon Timár Mariann, Reményi Katalin és Varga Sebestyén tett államvizsgát, finnugor szakon pedig Kelemen Ivett és Szabó Andrea végzett.

Szemeszterenként két diákunk Jyväskyläben, kettő pedig Tartuban tanult, rajtuk kívül hatan vettek részt finnországi (Savonlinna, Vaasa, Jyväskylä) és hárman észtországi (Tartu) nyári egyetemi kurzusokon. Két hallgatónk lehetőséget nyert finnországi kulturális intézményekben történő két hónapos gyakorlatra.

Két finn (jyväskyläi) gyakornokunk is volt a tanévben: ősszel Hanna Markkanen és tavasszal Mirja Oksanen segítették a tanszék munkáját.

Ebben az évben is több külföldi vendéget fogadtunk. Petri Jääskeläinen (Kuopio) a finn mondattanról, Tuomo Lahdelma (Jyväskylä) pedig fordításelméleti kérdésekről tartott előadásokat. Az államvizsgák külső tagja a jól bevált szokás szerint az ELTE vendégtanára, Vesa Jarva volt. A Finnagora (finn kulturális, tudományos és gazdasági központ) két vezetője is ellátogatót Debrecenbe. Ősszel Hanna Helavuori tartott előadásokat a finn színház-

ról, tavasszal Anneli Temmes beszélt a Finnagora feladatairól. A budapesti finn nagykövetségről tanszékünk vendége volt Riitta Swan követségi tanácsos és Kirsi Rantala kulturális titkár.

2008 januárjában tanszékünk szervezte a hazai finnugor műhelyek hagyományos találkozóját, a huszadik finnugor szemináriumot.

2008 tavaszán Takács Judit 3 hónapos tanulmányutat nyert az Magyar Tudományos Akadémia és a Finn Akadémia egyezményének keretében a Jyväskyläi Egyetemre a finn személynevek közzévé válásával kapcsolatos kutatásai végzéséhez. Christina Armutlieva három hallgatóval részt vett a Bécs melletti Erasmus IP-kurzuson. Petteri Laihonen találkozott Bécsben a térség finn oktatóival. Keresztes László 2008 augusztusában részt vett a Magyar-ságtudományi Társaság választmányának budapesti ülésén.

2007 ősszén megjelent a *Folia Uralica Debreceniensia* 14. száma.

PETTERI LAIHONEN

TARTALOM – INHALT – CONTENTS
SISÄLLYS – СОДЕРЖАНИЕ

Falk Nóra: A réntartás terminológiájáról: a rén agancs szerinti elnevezései a norvég-lappban és a finnben.....	3
Jarva, Vesa: Suomen kielen ekspressiivisten sanojen ominaispiirteitä.....	13
Kelemen Ivett: A plurale tantum az északi lappban.....	35
Keresztes László: A vepsze irodalmi nyelv az új evangéliumfordítás tükrében.....	49
Peneva, Dennica: Egyeztetési típusok a magyarban, a finnben, az északi lappban és a bolgárban IV. (Személybeli egyeztetés).....	65
Pusztai-Varga Ildikó: A forrás- és célkultúra viszonyának hatása a fordítói megoldásokra.	83
Rózsavölgyi Edit: The Role of Reformation (Protestant Religions) in the Increase of Mother-tongue Culture in Hungary between 1546 and 1648 ..	113
Rusvai Julianna: Pápay József kapcsolatai finn tudósokkal.....	125
B. Székely Gábor: Schmidt Éva északi vogul térképábrázolása és Reguly térképének adatai.....	135
Zaicz Gábor: Reguly Volga-vidéki gyűjtése.....	143
Katsauksia suomen kielen opetukseen Unkarissa ja sen lähialueilla (toim. Petteri Laihonon)	
Virpi Masonen: Budapest	151
Kirsi Podschivalow: Szeged	155
Anja Haaparanta: Pécs	157
Petteri Laihonon: Debrecen.....	160
M. Bodrogi Enikő: Kolozsvár.....	165
Jarna Karhu: Bratislava.....	172
Hilikka Lindroos–Lenka Fárová: Praha.....	175
Mikko Kajander: Wien	179
Pirkko Luoma: Zagreb	181

Ismertetések – Rezensionen – Reviews
Katsauksia – Рецензии

Tapani Lehtinen: Kielen vuosituhanet. Suomen kielen kehitys kantauralista varhaisuomeen (<i>Keresztes László</i>).....	185
Sirkka Paikkala (päätoim.): Suomalainen paikannimikirja (<i>Keresztes László</i>).....	188
Terhi Ainiala–Minna Saarela–Paula Sjöblom: Nimistöntutkimuksen perusteet (<i>Takács Judit</i>).....	201
Routarinne, Sara–Tuula Uusi-Hallila (szerk.): Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla (<i>Petteri Laihonen</i>).....	203
Simon Valéria: Melléknévképzők morfoszemantikai sajátosságai a magyar és a finn nyelvben (<i>Kelemen Ivett</i>).....	209
Arja Hamari: The negation of stative relation clauses in the Mordvin languages (<i>Keresztes László</i>).....	212
Mészáros Edit–Motorkina Svetlana–Kazaeva Nina–Felföldi Ágnes–Širmankina Raisa: Magyar–erza-mordvin szótár (<i>Fábián Orsolya</i>).....	216
Kozmács István (szerk.): Megvalósult gyermekálmom (Munkácsi Bernát udmurtföldi útja) (<i>Csúcs Sándor</i>).....	219
Szj Enikő (szerk.): Reguly Antal naplója oroszul (<i>Zaicz Gábor</i>).....	224
A. K. Матвеев: Географические названия Свердловской области: Топономический словарь (<i>B. Székely Gábor</i>).....	227
Fejes László (szerk.): Serkáli osztják chrestomathia (<i>Dennica Peneva</i>).....	231
Kalevi Wiik: Az európai népek eredete (<i>Kiss Antal</i>).....	232

In memoriam

Rédei Károly (1932–2008) (<i>Keresztes László</i>).....	237
---	-----

Krónika

Tanszéki beszámoló a 2007–2008-as tanévről (<i>Petteri Laihonen</i>).....	239
---	-----